

Universitätsbibliothek Mannheim

Bartholomaei Marliani Urbis Romae topographia

Marliani, Bartolomeo

Venetiis, 1588

urn:nbn:de:bsz:180-digad-3599

82.

C. B.

of 53

53

H 240 D 27

177

2

2

171

ego
gaspardus,
anna, francis-
cus palamedes
de forbin, de nosui
petta pro mense
decembri.
anno domini 1732

BARTHOLOMAEI
MARLIANI
VRBIS ROMAE
TOPOGRAPHIA

ACCVRATE, TVM EX VETERVM,
tum etiam recentiorum auctorum
fontibus haulta,

NVNCDENVO' MENDIS OMNIBVS
sublatis, & figuris illustratis, castigatissime in lucem edita.

Cui accessere Hieronymi Ferrutij Romani quamplures
additiones ex his primum quæ celebria in Vrbe
crecta & aucta sunt.

*Cum indice rerum, & locorum locupletissimo ad Studioforum
omnium communem utilitatem.*

VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum, Bibliopolam
in Vrbe ad signum Fontis. M D LXXXVIII.

BARTHOLOMAE
M. A. R. I. A. N. I.
V. R. B. I. S. R. O. M. A. E.
T. O. P. O. G. R. A. P. H. I. A.

AGGREGAT. T. M. H. E. X. V. E. T. E. R. A. N. I.
P. R. O. F. E. S. S. O. R. I. U. M.
M. T. C. D. E. P. T. I. O. N. I. S. C. O. N. S. T. I. T. U. T. I. O. N. I. S.
C. H. A. R. I. T. A. T. I. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.
C. H. A. R. I. T. A. T. I. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.
C. H. A. R. I. T. A. T. I. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.
C. H. A. R. I. T. A. T. I. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.
C. H. A. R. I. T. A. T. I. S. I. N. T. E. R. I. O. R. U. M.

BIBLIOTHEK
DESBILLONS
MANNHEIM

S. D. N. SIXTO V.
PONT. OPT. MAX.

*Hieronymus Francinus seruus humillimus perpetuam
dicit felicitatem.*

V M diuino munere atque consilium
factum sit, Pater Beatissime, vt ad
sacrosanctam Petri sedem tam op-
portuno tempore fueris euectus; ea
nobis nedum frequenter dicenda, ve-
rù metiam sapius maximeq; commemoranda sunt,
quæ ab ipsis primordijs tui Felicissimi Pontificatus,
tanquàm ingentis animi signa, & monumenta ad
perpetuam hominum memoriam, magna tui nomi-
nis laude & gloria statuisti: quæque non solum vtilia
atque decora Almæ Vrbi plurimum fuerunt, imò
verò magna omnium admiratione, & animorum
propensione in præsentia visuntur, ac postera lauda-
bit, & suspiciet ætas. Nam vt primùm tibi clauus,
& gubernaculum Orbis à Deo Opt. Max. traditum
est, teque ad sacri Apostolatus apicem assumpsit,
cogitare cœperas quam ratione hydrum grassato-
rum lernamque malorum omnium ab Vrbe, ac il-
lius toto penè agro tollere, totque sicarios, & exu-
les facinorum scelerumque ministros, cuncta cædi-
bus & rapinis commiscentes, ac fœdantes delere pos-
ses: quòd tam feliciter tibi euenit, vt diuinitus po-
tius,

tius, quàm humano vllò consilio, aut viribus id præ-
stitum esse videretur : Nam tot sicariorum , ac scele-
storum hominum , qui vias agri Romani, ac Urbem
ipsam grassabantur , & infestam reddebant , fuisti
penitus deletor & vindex . Suscitauit enim Deus in
te nobis Samsonem alterum , qui (populo suo seq;
ipso incolume) Philistinorum turbam funditus euer-
tit . Horridam deinde miserandamque famem, quæ
magno totius ciuitatis detrimento impendebat, non
minus prouidè , quàm benignè ab ouili tuo penitus
propullasti , maxima vndique in horreis publicis ad
id frumenti copia comparata, ne scilicet pauperes,
& inopes ciues , & incolæ Romanæ Urbis , egestate
pressi fame periclitarentur, ac vti Ioseph ab Ægypto,
sic ab Vrbe cariorem annonæ copiam expulisti .
Ærarium inde, quòd iam ferè exhaustum inueneras,
summo studio ac prouidentia curasti, vt ad omnem
calamitatem , ac temporum iniuriam repellendam
instructum , ac paratum haberes , cùm paulò minus
triennio tricies centena millia nummum aureorum
inuexeris . Accessit huc exornandæ, atque expolien-
dæ ciuitatis ardor , & studium , quod magnanimi
principis proprium est , & peculiare : Hinc ætas no-
stra vidit maximas ingentesque moles è priori loco ,
magno sumptu , labore , & artificio amoueri, alioq;
transferri ; ac superimposito viuificæ Crucis signo ,
summo Deo dedicari ; tùm ingentia ædificia amplif-
simarumque viarum numerum , quas magno Urbis
ornatu , & decore stratas aperuisti , vt te perinde , ac
Salomonem alterum ætas nostra perspexerit, tùm sa-
pientia, doctrina, rerumque notitia , ac experientia
præstan-

præstantem, tùm etiam grauitate, ac pietate insignẽ,
ac sollicitum in extruendis summo Deo, ac beatissi-
mæ Virgini eius matri templis, ac molibus sacratissi-
mæ Cruci erigendis. Quapropter celeberrimum, ac
pontificium sacrosanctæ Lateranensis basilicæ ædifi-
cium iam demũ à te constructum, & erectum, cùm
ad necessarium vsum & commoditatem, tùm etiam
ob loci decorem & ornatum, efficiet, vt te perpe-
tuò superstes commendet posteritas. Tùm Felicis
aquæ ductus in Vrbem ad totius Pop. Rom. commu-
ne beneficium, vsum, atque commodum maxima
impensa ex agro Lucullano, partim subterraneis du-
ctibus ac meatibus, partimque substructione arcua-
ta, summa omnium lætitia, expectatione & admi-
ratione deuectæ, sic auctor fuisti & princeps, vt te
alterum Mosen dedisse Deum videaris, qui populo
suo vberes aquarum fontes, quasi de petra quapiam
aperires; & ad ipsos eminentiores Vrbis colles, quos
antiquitas ob cœli salubritatem, ac loci amœnitatem
in primis coluit, & sequuta est, in magna copia riuos
aquarum deduceres, quæ fluminis instar (vt vidi-
mus) totam ferè Suburanam regionem alluerent.
Subsequitur inde singularis in familiares humanitas
& gratia, quorum cariores & intimi, benignitate
tua, & eorum in summum sanctumque patrem diu-
tinis meritis, sicuti in dies, & in necessarios beneme-
rentes, & grati animi tui in bonos viros memor, re
ipsa eorum meminisse ostendis; ita & ad magnos
census & munera, ac ad ingentem vsque Cardina-
latus dignitatem à te sunt acciti, & euecti. Sed mihi
non ea ingenij vis est, Pater Beatissime, vr singula

omnia & tam præclara, quæ de tuo pontificatu, deq;
te ipso dicenda essent, satis superq; enumerare pos-
sem. Hoc tantum attingam, quod de æquanimi-
tate, ac humilitate mens mihi suggerit; nulli mirum
fore, si te Deus Opt. Max. ad solium excelsum sui
ipsius Vicariatus, ac Petri sedem euexerit: pauperem
enim & humilem respexit Deus, qui superbis resistit,
humilibus verò dat gratiam; vt verè dici possit: De-
xtera Domini fecit virtutem, & exaltauit te super
inimicos tuos, vt sedeas cum principibus populi sui,
& solium gloriæ teneas; vt facias denique matrem,
hoc est sanctam ipsam Ecclesiam, filiorum suorum
lætantem. Felicia quidem hæc tempora sunt, & om-
nibus quidem probanda sanctissime Pater, te duce
& auctore Rempubl. christianam, hoc est Orbem
ipsum, feliciter regente & gubernante: nam & Vr-
bi tuæ cui iure & rectè præes, ac potes & vis adiu-
mentum ferre, paulatim elucere cœpit religio & ius-
titia, quæ pêne à mortalium oculis sese abdiderant:
quies enim tuta vitæ ac fortunis, nunc, Deo fauente,
in terris retinetur; ac suum vnicuique, tum virtutis
amore, tum etiâ formidine pêne (vt ille ait) paci-
ficè possidere licet. Summa erga Deum pietas, inter
ciues concordia, in peregrinos & pauperes huma-
nitas, quibus etiâ piè & liberaliter consulens, pu-
blicum xenodochium gratissimè aperuisti; paratis ijs
quæ ad eorum victum & alimoniam necessaria sunt,
ne passim per Urbem amplius vagarentur, stipem in
victum emendicantes. Vltio grauis & seuera aduer-
sus nefaria flagitia ac malefacta videtur: nam & gra-
uiorum scelerum acerrimus vindex, & hostis, ac vir-
tutum

tutum omnium æquissimus repensor existis. Quali denique animo sis in hanc almam Vrbem tuam affectus egregia ipsa testantur monumenta, quæ ad perpetuam rei memoriam tuique nominis magnitudinem & dignitatem, paruo interiecto tempore auspiciatissimi tui Pontificatus, Deo annuente erexisti. Per te enim felices sunt viæ, felices aquæ aquarumque ductus, & ipsi ingentes solidique Obelisci, felicia Lateranensia ædificia; felix & ipsum ad sacrosanctum Domini nostri præsepe sacellum, cum tot tantisque ornamentis & impensis æque ac pietate in summum Deum feliciter statueris. Quamobrem cuncta hæc mihi persuasum esse voluerunt Pater Beatissime, ut cum denuò librum hunc Bartholomæi Marliani (qui Urbis instaurator vocitatus est, prout in eius sarcophagi epitaphio legitur) in lucem edere cuperem, non nisi tuo felici & numine, & nomine, ac tuto clypeo prodire decreuerim: in eo enim de huius almæ Urbis Topographia, hoc est, de propria locorum descriptione agitur; non ea quæ nunc est, sed quæ olim Romano florente Imperio fuit, prout ipsa quæ tot ruinis supersunt rudera ac reliquæ testantur: quibus compendiarie (opera Hieronymi Ferrutij) ea sunt addita, quæ nuper à S. V. constructa & erecta fuere, ut & futura sæcula vnà cum antiquitate, opera ipsa tua excelsa perpetuò duratura perlegant. Hoc licet munus exiguum, haud tanto principe dignum, quæso, uti soles, libenti animo suscipe, quod pignus sit meæ erga S. V. obseruantia, operumque à te gestorum vniuerso orbi testimonium. Cætera omittimus Beatissime Pater, ne aliquid potius dicendo detra-

ham , quàm ne tantillum quidem tuis supremis laudibus addere posse existimem . Reliquum tandem est, vt benigna ac serena fronte, pro benignitate tua, munusculum hoc, qualecunque sit, accipias ; meq; ac domum meam , quàm enixe singulari clementiæ fideique S. V. deuoueo & committo, defendas, protegasq; ; ac æqui bonique consulas .

Vale perpetuo felix.

Romæ M D LXXXVIII.

HIE-

HIERONYMVS FRANCINVS

Candido Lectori Salutem.

OMNIA quæ in rerum natura aguntur, hoc est in humana vita; quæq; sub cælo fiunt, nisi esset qui scriptis aliquando posteris memorie commendaret, breui parum, aut nihil propositum superesset ad exemplum, doctrinam, aut imitationem, vel enarrationem; nam singula quæq; cum hac hominum mortali vita deperirent. Sed cum diuinitus factum sit, ut homo ratione, & investigatione scriptorum adminiculo, tam egregia virorum facta, ac artes mirificas & liberales, omnesq; scientias, quàm etiam dicta memoratu digna, ad posteros perpetuò demandanda inuenerit; dignum quippe, ac consonum rationi visum fuerit, ut ea quæ scitu digna videntur, quæq; à Viris principibus peraguntur, testata posteris committantur; præsertim cum res gestæ eæ sint, quæ & superstiti memorie maximè stabiliri deceat; atque ex eorum lectione plurimum eis adiumenti, & utilitatis relinquatur; cum & sacra omnia, ac scientiæ, sanctorumque legum iura, & artes, quæ liberales vocantur, scriptis à maioribus nobis demandata sint; maximeque ijs debeamus, qui ad totius commune generis humani beneficium, aliquid nobis scriptum reliquerunt. Nam teste Arist. si magnas grates debemus rerum inuentoribus,

bus, meritò & maximas ijs quoque deberi, qui ea nobis scripta tradiderunt. Ea enim quæ ad salutem & animi saturitatem sunt: quibus beata perpetuaque futura vita consistit, scriptis continentur; tum etiam sacrosanctæ legum iussiones, ac pontificia, & ciuilia iura, quibus ad benè beateque viuendum constitutæ sunt hominum ciuitates, atque consortia scriptis ad nos deuenere. Medice quoque artis ad corporum sanitatem tuendam, conseruandamque, ac naturalium rerum omnium, tam quæ sub cælo, quàm quæ in ipso cælo sunt, & sunt causæ, & notiones; cum omnia ad generis humani vsum, & necessarium commodum inuenta, tum ad intellectus nostri exercitationem, quò primum Deum ipsum contemplamur, agnoscimus, ac suspicimus, vt ex his creatis, & visibilibus increata, & inuisibilia tanquam per speculum agnosceremus, & intueremur, tum etiam ad oblectanda mentis acumina, ipsam veritatem rubrica discussionis ad intellectum dirigendum consequeremur. Sed ne hac fusius, quàm par est agere videar, cum sole clarius pateat; imò ne soli ipsi lucem addere videamur, si scriptorum vilitatem in controuersiam adduceremus, reliqua missum facimus. Cum itaque hæc felicissima ætas, qua Felix Sixtus V. Pont. Max. orbem ipsum moderatur, & regit, tot tantaque illius egregia facta, ac locata monumenta, ad perpetuam hominum memoriam extantia cernat, ac miretur, vt & posteris non mediocre fuerit exemplum, atque celebrium eius laudum contestatio, nullo vnquam tempore sit deperitura; hinc venit in mentem, vt saltim pauca ex his quæ in hac alma Vrbe ex tot tantisque illius erecta visuntur, ea scriptis quoquomodo possem demandarentur: qua in re Hieronymi

nymi Ferruti Romani vsus sum opera ; quòd cum Bartholomei Marliani Urbis Romę Topographiam denuò in lucem edere statuissem (ipse enim auctor iam pæne è rerum natura deesse cæperat) & locis multis ampliavit, & auxit, atque additionibus eorum quę nostra etiam ætate emerferunt, illustravit ; ac ad id figuris à me comparatis exornandam, decorandamque curavi : cui vt in veterum Urbis monumētorum libro celebria pariter Sixti V. summi Pontificis non minora extarent excelsi, ac magnanimi Principis signa ; ea in eo Operis volumine collecta, ne extra suum limitem vagarentur, addidimus ; cum antiquis minimè inferiora penitus videantur ; imò longè lateque maiora, si eum cui hæc erecta, & à quo erecta sunt, recta acie intueamur, atque tandem si operis impensam ab hoc vno Principe, vnoque tempore factam conspexerimus . Quare hæc vnà cum Opere ipsius Marliani, qua præstari cura maiori potuerit, à mendis purgato in lucem edimus, vt & antiquitatum, ac recentiorum Urbis ædificiorum studiosis, quantum in nobis est satisfaciamus. Accipe igitur candide lector opus non minus antiquarum rerum cupidis gratum, quàm vetustorum ipsius Urbis locorum curiosis ad vnguem explicatione, ac nouorum quorundam expressione contextum. Quod si gratum hoc fore cognouero, alia indies huic non inferiora, Deo annuente pollicemur.

Benè Vale.

CASTO-

CASTORIS DV RANTIS.

ROMA fuit quondam rerum pulcherrima ,
sed nunc
Pulchrior est *SIXTI* munere *Roma* sui.

I V L I I R O S C I I H O R T I N I .

De Fonte Felici in dorso montis
Quirinalis.

L T A Quirinali qua semita vertice
longo
Ducitur , & *Thermas* obstupescita
videt ,
Miratur *Fontes* sublimi assurgere saxo ,
Et quod *Felices Appias* edit aquas .
Scilicet vt latices haurit de marmore duro
Diuinum *Hebræus* tollit ad astra *Ducem*
Sic bona posteritas magnum canet emula *SIXTV M*
Vbere directas amne rigasse vias .

EIVS.

EIVSDEM.

Ad SIXTVM V. Pont. Max. dum capita
Fontium inuiferet per agrum
Tusculanum.

SIXTE Pater, cui Roma potens, cui sup-
plicat orbis,
Et quantum immenso clauditur Ocea-
no,

Deposita dum mole graui secedis ad umbras,
Et peragras Sancto Tuscula rura pede,
Qui dat iura loco generosa è stirpe Sabellus
Hospitio quàm te vellet habere suo:
Vellet & antiquæ populus telluris alumnus
Dilecto superis Principis ore frui;
Vox tamen vna sonat populi populumque regentis.
Sæpius huc Faustum ferque referque pedem.

EIVS-

E I V S D E M.

De Obelisco Circi Vaticano à SISTO V. Pont.
Max. erecto, ac consecrato.

HANC SIXTVS molem tenebrosa in
parte latentem
Ad Vaticani limina sacra locat.
Magnum opus, & seclis vllis non ha-
tenuis ausum,
Et cui det plausus inuida posteritas.
Non tamen hoc tantum mirabere, quàm quod in alto
Vertice fixa vides clara trophea Crucis.

E I V S D E M.

De SIXTI V. liberalitate, ac munificentia
in redemptione captiuorum.

QUOS fera barbaries, Christoque inimica
catenis
Vinctos tam longè distinet à patria
Hos redimit SIXTI pietas, quasque
hostis abegit
Ad tuta errantes septa reducit oues.
Hinc comitum delecta manus rate cœrula verrit,
Solvit & infido libera colla iugo.
Summe Deus læti Ausoniam, patriosque penates
Dum repetunt, præsens carbasæ pande rati.

E I V S-

EIVSDEM AD SIXTVM V.

Pontificem Maximum.

SIXTE Pater, cuius letatur sidere Ro-
ma,

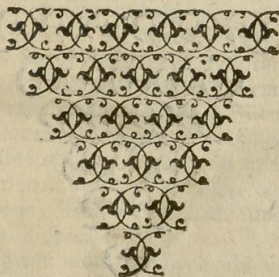
Et monte excelso tollit ad astra caput

Dum latius per te pietas viget aurea terris

Omnibus & tutas Pax finit ire vias

Vive diu felix: sic stent tibi sidera amica,

Et durent faustis culmina sideribus.

HIE-

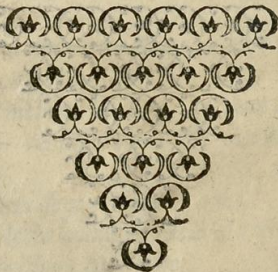
HIERONYMVS FRANCINVS
BIBLIOPOLA.

Ad SISTVM V. Pont. Opt. Max.

*Q*UAE pono ante tuas plantas Pater op-
time *SIXTE*
Candida ab obscuris eruta scripta lo-
cis,

Accipe, & exiguis conatibus annue, vires
Suffice, quo pateant quæ monumenta iacent.
Sic te Urbem celebrent renouantem secla futura,
Sic colat optatum iam noua Roma Patrem.

IOANNIS BARTHOLOMAEI

MARLIANI PATRITII

Mediolanensis Antiquę Romę

Topographia.

LIBER PRIMVS.

De situ Urbis. CAP. I.

VONIAM, quidquid in rerum natura existit, necesse est id certis finibus contineri, certoque determinari loco: idco facturus operæpretium mihi videor: si, quemadmodum solent Cosmographi, priusquam ad ædificiorum Urbis declarationem aggrediar, pauca quædam de situ ipsius attigero. Quod haud scio cur à cæteris in hoc scribendi genere versatis sit prætermisum: nisi fortè præsentibus hominibus, temporibusq; tantum satisfacere cupientes, huiusmodi laborem sibi superuacuum fore sint arbitrati. Me autem, quem haud ingratum etiã futuris, exterisq; nationibus præstare oportet, summa ope niti decet, vt ab illis, quacunque ratione, omiſſa, diligenter explere valeam, ne Luciani fabulam quandam imitatus, in aere, arancarumque campo ædificia ipsa instaurasse, vel potius sparsisse iudicer. Quare cum nobis, sicuti poetis, non liceat, etiam in re ardua, & difficili, à deorum immortalium inuocatione, licebit saltem ab illorum domicilio, idest à Capitolio, auspicari.

Capitolinus igitur mons maiorem vbi ostendit latitudinem, secundum pedis Romani antiquam mensuram, octingentos non excedit pedes: longitudo verò prospiciens occasum æstiuum mille, & quingentos. habet autem vtrunque cornu in hemicycli formam, & in orbem septem fermè stadia amplexatur. à quo, secundum longitudinem, conualle eiuf-

A dem,

Prohemium.

dem, vel paulo amplioris latitudinis determinatur mons Palatinus: qui vno latere pedum sexcentorum huic ita imminet, vt Capitolium vtrunque vltra ipsum porrigat cornu. Secundum verò latus eiusdem in ortum æstiuum vergens, est primo pedibus centum prolixius. A tertio, ortum hyemalem, Cœliumque montem respiciente, duplici ferè longitudine superatur. Quartum, cæteris omnibus maius, Circum continet Maximum: eregione verò Auentinum spectat. Constituens itaque quadrangulum quatuor laterum inæqualium, mille & ducentos passus continet Palatinus. Ad secundum latus cuius iacet planicies, quæ à capite fori Romani ad extremam collis Quirinalis partem in Suburram vergentem, quingentis perficitur pedibus, interdum tamen latitudo hæc variatur. Longitudo autem comprehensa ab vtroque fronte inter Capitolium, forum Neruæ, & Cœlium montem: atque hinc ab eodem Cœlio, & Palatino: inde verò à Suburra, & Esquilij, quod S. Marcellini ædem attingat, mille propè adimplet passus. Ad alterum autem Capitolij cornu, altera est planicies, quæ apud Marcelli theatrum vnde principium habere volumus, ab ipso monte ad Tyberim in quingentos extensa est pedes: mox vero, eregione conuallis, de qua in principio egimus, quia fluuius ipse cursum oblique flectit, Auentinusque mons à Palatino recedit, latius diffunditur, coarctatur deinde inter eosdem montes, secundum variam eorum formam, vsque ad Cœliolum, vltèrius vsque ad portam Capenam, ipsa tantum via Auentinus à Cœliolo dirimitur. Longitudo à dextera Tyberim, & Auentinum: à sinistra Capitolium, Palatinum, & Cœlium habet, milleque passibus vix transigitur. Capitolij, Palatinique montis situ descripto, hisque campis, terminisque circumsepto, cum Cœlius tertius vrbi fuerit additus, tertio ordine iure sequi videtur. hic enim planicie Pyramidis formâ ita constituyente, vt basis quingentorum pedum propè amphitheatrum sit, à Palatino disiungitur. in ea autem est via Appia. quæ apud Circum Maximum sola Cœlium à Palatino determinat, tenditque ad portam Capenam, relinquens à sinistra inter Cœlium & Cœliolum vallem pedum sexcentorum latitudine, secundum eandem viam: nam ad portam Gabiusam circa dimidiam partem angustior videtur. Longitudo à via Appia vltra eandem portam progrediens, stadia quatuor

continet:

continet: succedunt deinceps mœnia ad stadium, quæ, ad portam Asinariam vsque, cum Cœlio iunguntur, Cœliolus igitur hac valle, via Appia ab ortuque æstiuo, atque hyemali mœnibus Urbis clauditur, ambit autem propè mille passus. Sed ad Cœlium reuertamur hic ab ipsa Asinaria, secundum muros Urbis, in ortum æstiuum per quatuor ferè stadia fertur: occurrunt deinde muri à fronte ad stadia duo, vsque ad portam Neuiam: à qua redeundo in occasum æstiuum via Labicana ab Esquilij dispartitur, mox etiam à fronte apud S. Marcellinum sese offerēs ad Amphitheatrum vsque progreditur: ambit autem duo mille, & quingentos passus: variaturque eo modo, vt nulla certa forma ei constitui posse videatur, quemadmodum nec sequentibus. Nam Auentinus quartus in ordine duos montes complecti videtur, parsque ad Tyberim latior ad dimidium ipsius montis, secundum longitudinem à Tyberi ad mœnia existentem, oualem formam constituere videtur: mox enim propè portam Hostiensem scinditur via obliqua, quæ ad angulum circi Maximi, & Cœlij montis ducens, à dextera alteram Auentini montis partem reliquit, diuisam à Cœlio via Appia vsque ad portam Capenam, à qua ad Hostiensem muri interius sensim curuati à meridie, ortuque hyemali hanc includunt. Ambitum autem totius Auentini non magis ex nostra dimensione, quàm ex verbis Diony. libet ostendere, qui tertio libro sic ait. Ancus Auentinum collem modice editum, in orbem stadia fermè decem & octo complectentem muro cinxit. In decimo tamen haud minus duodecim stadijs esse tradit. Sed huius diuersitatis dubium tollit ipse dum subiungit. Non enim totus M. Valerio, & Spurio Virginio Coss. habitabatur, sed erat publicus, & sylvarum plenus. Habet autem Auentinus ab occasu solis hyemali campum late patentem quadrangulum quatuor laterum inæqualium constitnentem: quorum primum in meridiē vergēs sex propemodum continet stadia, & quinque in occasum: Urbisq; mœnibus ambo cinguntur. secundo oppositum parum minori transfigitur spatios; quatuor verò stadijs quartum Tyberim, inter hūc ipsum campū, & TransTyberinam regionem fluētē, respiciens. Sequebatur recto ordine Ianiculus mōs, verū cū ab Anco Martio, nō inopia loci, sed ne aliquādo arx hostium esset, additus sit Urbi, commodius relinquetur ad eam

A 2 parrem,

partem, quæ Transtiberinam regionem percurreret: ad Exquilias igitur transeamus, quas à meridie via Labicana, ab occasu vero æstiuo, valle inter Cœlium, Palatinum, & ipsas Exquilias posita, diuissimus. A Septentrione autem Suburra, & deinceps vicus Patricius à Viminali colle, vsque ad themas Dioclitiani, dirimunt: vterius enim iunctæ cum eodem colle vsque ad mœnia videntur: secundum quæ in portam Exquilinam latius diffunduntur. ambitus autem quatuor millibus pass. vix perficitur, nullam certam habens formâ, vallesq; interdum breueis includuntur, vt iure optimo Var. Exquilias ipsas duos esse montes dicat, in pluresq; diuidat partes. At Viminalis collis ab occasu Quirinalem respicit: interiacet autem circa stadium Suburra, quæ plana appellatur: deinceps à Septentrione, inter eosdem colles, vallis Quirinalis, quatuor iugerum latitudine, longitudine vero stadiorû duorum cum dimidio. Mox enim Viminalis, vt cum Exquilis, ita cum Quirinali, vsque ad mœnia iungitur, vt nullo modo dirimi posse videatur, quod accidisse arbitramur, quia montes iactis fornicibus sunt æquati, & nedum depressis locis superimpositi sunt amplissimi fornices, verum ipsis etiam mœtiû visceribus excauatis, perfoctisq; tota penè Vrbs (vt ait Plinius) pensilis facta est. In orbè autè Viminalis ipse duo millia, & quingentos continet passus; oblongam, sicuti Quirinalis, habens formam, sed latitudo variatur. Quia demonstratum est quid habeat Quirinalis à dextera, consequens est reliqua percurrere. A sinistra enim recta à turri Militiarum ad stadia quatuor, planam Urbem ad occasum pertinentem, despicit; tertio verò latere, ad stadia sex, collem Hortulorum, in aquilonem conuersum. interiacet autem vallis latitudine, vbi maior, quatuor iugerum, ad portam Salariam vsque propemodum producta. Circuit Quirinalis millia passuum ferè tria. Sex, secundum Var. Urbis montibus, atque vnâ conuallibus iam ostensis, his collem Hortulorum quam extra antiquum fuit pomerium, addere, non absurdum opinamur; vt omnes partes Planæ Urbis melius intelligantur, faciliorq; sit cognitio eorum, quæ suis locis veniunt declaranda. Is igitur collis valli Martiæ inter sese & Tiberim iacenti, ad stadia vltra tria plurimus incumbit: cuius longitudo à porta Flumentana ad Collatinam, secundum

muros

muros Urbis ceteris lateribus est longior: nam millibus passibus vix perficiur; & in medio sui ad instar curuati ad cubitum brachij existit. quanto enim magis ad Collatinam accedit, eò ampliorem præbet campum: & in orbem stadia decem & octo, plus minus, amplexatur. Tempus est iam in Planam Urbem descendere, quæ à Capitolio inchoans ad portam Flaminiam nunc terminatur, ab ortu æstiuo, siue Septentrione, curriculo octo propemodum stadiorum, Quirinali, Hortulorumq; colle septa, ab occasu verò paulo maiori spatium Tyberis alluitur: ideo maiori spatium diximus propter ripas ipsius fluminis retortas. Quod si ab ea parte collis Hortulorum, quæ Domitiani naumachix imminet, lineam rectam deduxerimus, stadijs duobus peractis, ad ripam eiusdè flum. eregione molis Hadriani perueniemus; quatuorq; laterum inæqualium, passuum ultra tria millia complectentem, quadrangulum constituemus. relinquetur autem extra vallis Martia, quanta est inter collem Hortulorum, mœnia Urbis, & Tyberim. cuius latitudo, quò magis accedit ad portam Flaminiam, eò magis arctatur. Reliquum erat in TransTyberinam regionem transire, sed prius videndum est quo cursu ipsam ab Vrbe Tyberis interlècet. Hic enim Urbem ingrediens, murorumq; extremam partem, Flaminiamq; portam à sinistra relinquens, quanta est vallis Martiæ longitudo, fluxu parum obliquo, & retorto deferitur: mox verò sensim à Septentrione in occasum conuersus, hemicycli formam constituit; cuius conuexum Vaticanus, concauum verò Martius existat campus. deinceps, infra molem Hadriani, ad pristinum cursum redit, vsque ad primas Auentini radices; vbi oblique in meridiem versus defluens, haud longè à porta Portuensi, Urbem egreditur. At ipsius regionis situm aggrediamur. prius tamen sciendum est Ianiculi montis partem ultra dimidiam, intra mœnia non esse comprehensam. Ea autem pars quæ à campo Vaticano ad stadia tria in meridiem est extensa, flumini quidem adiacet; reliqua verò muris clausa, quanto magis fertur ad exitum eiusdè fluminis, latiore relinquit campum. Muri enim Urbis ab ipso flumine recta in occasum per stadia tria ascendunt, mox per dorsum ipsius Ianiculi, totidem fermè peractis in æqualem descendunt planiciem, inde breui spatium ad exitum

Tyberis perducti cum fluuio ipso rhombi formam propemodum constituunt, cuius latior pars à porta Aurelia incipiat, definat autem ad portam S. Mariæ nunc Ægyptiacæ. Ea autem pars Ianiculi, quæ est muris circumdata, quinque continet stadia. Ambit autem tota hæc translyberina regio cum Ianiculo millia passuum circa tria. Hæc de situ Urbis: cui & collem, & campum Vaticanum addere non inconueniens esse duximus. Dictum est enim Ianiculi partem à campo Vaticano initium sumere; supra quem campum versus occasum, collis eiusdem nominis attollitur, qui duo porrigit cornua; vnum ad Ianiculum, alterum in Septentrionem, arcumque maxime intensum efficit, cuius conuexum mille passus complectatur. Ab ipso verò colle diffunditur ad Tyberim planities longè, lateque patens, à sinistra montibus cincta, qui in longitudinem stadia circa decem producti; cum Tyberi efficiunt latitudinem variam; quam totam, quanta his collibus adiacet, Vaticanum appellant campum. In hac autem dimensione quantum laboris sumpserimus, ne quispiam magis mihi credat, quàm ANTONIO alegreto, & ANNIBALI charo iuuenibus multiplici virtute ornatis, ac LVDOVICO Fabro Fanensi viro probò, egregieque docto, qui eiusdem laboris participes fuere. Et si aliquis nimis seuerus rerum æstimator hanc, vel illam nõ probeat mēsuram, tanquam certis stadijs, aut numeris rectè non sit deducta: ob eam rem definat mirari, quòd forma Urbis adeò est mutata, vt pristini situs vestigium vix retineat, neque Romulus ipse, si reuisceret, vbi suam posuisset Urbem agnosceret, quod accidisse certum est propter ædificiorum ingentes ruinas, quibus plurimis in locis montibus valles ita sunt equatæ, vt vbi montes ipsi incipiant, aut definant non facile possit dignosci. Arbitramur tamen, vel sic, hanc descriptionem non inutilem ferè ijs, qui Urbem non viderunt: & etiam ijs, qui eam contemplati sunt. Quia cum multa prisca per ea, quæ nunc sunt, exponantur, eaq; dominum mutant, aut corruant vetustate: cum ipsis sæpe priscorum ædificiorum cognitionē amittimus. quod accidere nequaquam poterit, si ex situs descriptione, singulis rebus proprium locum, quoad fieri poterit, assignauerimus.

De

De primis cultoribus, & conditoribus Urbis.

C A P. I I.

R B E M Romam in occiduis partibus, iuxtaq; Tyberim flumen positam, atque centum, & viginti stadijs à Tyrrheno mari distantem, barbari Siculi primi omnium tenuere. Antea verò neque ut habitata sit, neque ut deserta fuerit, quod dicamus, nihil certi habemus. Mox autem Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, his expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis, fuere. Premanserunt autem in his sedibus usque ad bellum troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant, qui Cretæ rex habens cum Ioue filio de agris contentionem, bello expulsus, in Italiam venit, & cum usus vinearum, & falcis Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus, cæterum Iano defuncto ad eum solum imperiū forte peruenit. Annis deinde sexaginta, ante res troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedeq; duce Euanthro quærentes, atque in hunc locum, vbi nunc Roma est, delatos, à Fauno Aboriginum rege, & benignè susceptos esse, & agri portionem accepisse, illosque colle haud procul à Tyberi distante electo, struxisse castellum, Palantiumque, à metropoli eorum in Arcadia, appellasse. Paucis verò annis interpositis aliam classẽ græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem, ex hisque quosdam missionem ab eodem Hercule precatos in colle, qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos Peloponneses, Phæctas, & Epios, qui ex Elide, fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desyderium reditus, eversa eis patria ab Hercule. Hi aliquantulum temporis rem suam separatim administrarunt: cæterum haud ita multo post victum, leges, sacra cum Aboriginum sacris conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi feterant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda verò ætate, post Herculis profectiorem, Latinus ex filia Fauni, authore Trogo, vel, ut alij

A 4 dicunt,

dicunt, ex Hyperboride stupro conceptus, Aboriginum rex fuit: quo regnante Æneas post Ilij direptionem, in Italiam cum appulisset, prelio statim exceptus est: cumque in aciem exercitum duxisset, ad colloquium vocatus, tantam admirationem sui Latino præbuit, ut in societatem imperij receptus, Lauiniamque in matrimonium ei data, gener ascisceretur. Hic deinde Aborigines, Troianosque communi nomine Latinos nominauit. Post hæc vtriusque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniae nuptias, fuit, in quo Turnus & Latinus interierunt. Quare Aeneas, foci regnum suscipiens, quarto anno imperij sui in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, occubuit, in cuius locum Ascanius filius succedens trigésimo anno, post Lauinij constructionem, Albam condidit. Anno deinde octauo, & vigésimo, mortuo Ascanio, eius frater Syluius, post mortem Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit, cumque vnde triginta imperasset annos, Aeneæ Syluii filio reliquit, hic vero post vnum & triginta Latino Syluii: Latinusque post quinquaginta Albæ, qui vndequadraginta illud tenuit: post eum viginti quatuor Atys, deinceps Capys viginti octo; inde Capetus tredecim, & Tyberinus postea octo. Tyberino succedens Agrippa, quadraginta regnavit annos: Romulus deinde vndetriginta, post hunc triginta, & septem Auentinus, qui Proci imperium ipsum per manus tradidit. Proci viginti, & tres imperavit annos, Numitoremque, & Amulium procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, filiam eius Rheam, ne quis vindex regni sexus virilis ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit. quæ duos pueros incerto stupro an ex Marte conceptos, enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, pueros lupæ alendos obtulit, quæ cum sæpius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit, substractosque fera, cum Accæ vxori, quæ meretrix erat, nutriendos dedisset, grandiusculos inter greges pecorum agresti deinde vita nutriuit. Quod autem à lupa dicantur educati, fabulosum figmentum est, ad celandam auctoris Romani generis turpitudinem: nec incongrue factum est, nam & me-

& meretrices lupas vocamus, constant que hoc animal in tutela esse Martis, iuxta illud. Martius à stabulis rapuit lupus. Nomina autem pueris alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo fuere. Adultis inter pastores de virtute quotidiana certamina, vires, & pernicitatem auxere. Igitur cum latrones à rapina pecorum frequenter sumouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique datur quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur, qui adolescentia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur: & cum eum nunc lineamentorum filix similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit, à quo origine cognita puerorum, facta coniuratione Amulium interficiunt, Numitori que auo regnum restitunt. Sequenti verò anno regni Numitoris quadragesimo trigesimo secundo (vt tradit Cato) post Ilium captum, duodecimo Cal. Maias hora post secundam, ante tertiam, Romam, vbi expositi fuerant, cõdiderunt. Et quanquam vt de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores varietas existit, communis tamen opinio Romulum Martis filium vrbis authorem habet. Vnde Cicero de nat. deorum. Principio vrbis parens Romulus non solum auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Solinus etiam post nonnullorum varias de vrbis authore opiniones subdit. Verius tamen putant à Romulo conditam Romam eam, quæ quadrata dicta est. Ser. autem grammaticus de Vrbis origine anceps, Conditarum, inquit, vrbium discensio inuenitur, adeo vt ne vrbis quidem origo diligenter possit agnosci. Nam Sal. dicit. Vrbem Romam, sicut ego accepi, condidit, atque initio habuere Troiani, & cum ijs Aborigines. Alij ab Euandro, secundum quos Virg.

Tunc rex Euandrus Romana conditor arcis.

Alij Romulo, vt.

En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, nõ mirum si in aliarum opinione dubitatur. vnde nec historicos, nec commentatores, varie dicentes, imperitię condemnare debemus. Nam antiquitas in multis creauit errorem: & plerique fundant, plerique augent. & ad se transferunt nomina. Nam Romam etiam Romulus fecisse dicitur, quam ante Euander

con-

L I B E R

condidit. Romulum autem, non Remum, Romanæ Vrbi, & Ciuibus nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex vultures vidit. Romulus mox duodecim, quæ res, cū vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo extincto Remo, à Romulo Romani sunt denominati.

De Forma, & Magnitudine Vrbis Romuli.

C A P. I I I.

MAGNITUDE nouæ figuram quadrangularem Romulum designasse author est Plut. & Dionysi. Quadratâ Romam appellatâ tradit Solinus, cò quòd æquilibra foret posita. Sed vt de forma certa est opinio apud scriptores, ita de ambitu, quibusve terminis finiretur incerta, & varia. Liuius enim refert Romulum Palatinum primum, in quo erat educatus, munuisse: & Gellius antiquum pomerium ab Romulo institutum Palatini montis radicibus terminatum. Secundum hos bene procedit, quod ait Corn. Tac. Capitolium Romanumque forum à Tatio rege Sabinorum Vrbi additum. cuius verba sunt hæc: Initium igitur, & quod pomerium Romulus posuerit noscere, haud absurdum reor. Igitur à foro Boario, vbi æreum tauri simulacrum aspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi cœptus, vt Magnam Herculis aram amplecteretur. Inde certis spatijs interiecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tum ad sacellum Larium, forumque Romanum, Capitolium non à Romulo, sed à Tito Tatio additum Vtbi creditur. Sicq; manifestum esset Tatium deducto muro à saxo carmentali in occasum ad viam, quæ nunc haud longe abest à Tyberi; inde in meridiem vsque ad Circi Maximi partem extremam, conuersoque mox in ortum æstiuum, paulo vltra Amphitheatrum, hincque ad forum Neruæ, & tandem ipsum murum cum altero cornu Capitolij coniungentem, Capitolinum, & Palatinum montem inclusisse. Sed cum constans sit opinio Carmentalem portam ad radices Capitolij sitam, in noua Vrbe à Romulo comprehensam, Liuiusq; in bello aduersus Sabinos Capitolium Urbis arcem fuisse ostendat: cumque in Urbis ampliacione post

post Romuli mortem quid, quoque tempore, & quibus regibus additum sit commemorans, nullam de Capitolio, tanquam de primæ Urbis parte, faciat mentionem, existimamus urbem à Cor. descriptam non magis Tatij regis, quam Romuli esse monumentum. nec obstat quòd Liuius dicit Romulum primum Palatinum, in quo erat educatus. muniuisse. in eo enim verbo primum, vim esse hanc opinor, ut munito prius Palatino, urbem condiderit: Sicut eodem in bello ipse Romulus testatur, dum precatur Iouem, ut suorum fugam sistat. Hic, inquit, in Palatio prima urbis fundamenta ieci. Si prima, ergo alia postmodum iecerat fundamenta urbis, illius dico, quam, contra eiusdem Cor. opinionem, incipere à sylua, quæ erat in Arca Apollinis, & ad supercilium scalarum Caci, vbi postea fuit porta Tergemina finire, legi apud Solinum. Quòd mox ab eodem Romulo, & Tatius aucta fuerit, nullum huius rei authorem habemus, nisi Diony quem ita loquentem audiamus. Romulus, & Tatius urbem statim maiorem effecerunt, duos ei colles alios adijcientes, Quirinum, & Cœlium, separantesque habitationem alter ab altero in proprijs locis vtrique vitam agebant. Romulus quidem Palatium occupans, & montem Cœlium Palatio propinquum: Tatius verò Capitolium, quod ab initio ceperat, & quirinalem rupem: forumque ibi constituerunt, quo nunc etiam Romani vtuntur. Quamquam Ser. ait Alios dicere Romulum septem colliculos ab initio inclusisse, alios velle hos ipsos, qui nunc sunt à Romulo inclusos, idest Palatinum, Capitolinum, Quirinalem, Auentinum, Cœlium, Viminalem, Esquilinum, & Ianicularem, alijs tamen nominibus appellatos, quæ mutata sunt postea. In quo à Liuiο apertissime eos dissentire inferius, vbi de vario Urbis ambitu loquimur, apparebit. Præterea dicimus, non verisimile esse, pastores, rebus adhuc angustis, tantum campi, in tanta hominum paucitate, complexos esse: cum Plut. velit mille domos tantum fuisse, Dionysiusque cum conditoribus Urbis non plures tribus pedum millibus, & pauciores æquitibus tercentis.

E portis autem urbis Romuleæ sic habet Plinius. Urbem tris portas habentem Romulus reliquit, aut (vt pluribus tradentibus credamus) quatuor. Harum nec nomina, nec locum ipse ponit. communis tamen est opinio eorum, qui tres tantum à Romulo ferunt relictas fuisse, Carmentalem, Romanam, & Pandanam, Carmentalemque, à matre Euandri denominatam, à dextera sub Capitolio inter saxum Tarpeium, & Tiberim: eregione ædiculæ diuæ Caterinæ nunc dirutæ. & versus circum Flaminium, vt inquit P. Victor: quam Blondus ad primas Auentini radices ponit, & præter historiæ fidem, Liuijque authoritatem ipsum collem in urbem Romuli comprehendit: dumque huic suæ urbi portas accommodare, verissimilemque suam opinionem efficere conatur, alio ipsas portas, quam fuerant, traducit, & ex vno in alterum labitur errorem. Liuius enim ipse septimo belli pu. loquens de vico Lugario, clare docet Carmentalem portam fuisse sub Capitolio, sed apertissime Plut. in Camilli vita. Ad Carmentalem, inquit, portam Pontinus contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur; nam huic Capitolium maxime directo incumbit: & Solinus his verbis. Pars infima capitolini montis habitaculum Carmentæ fuit, vbi & carmentale nunc sanum est, à qua Carmentalis portæ nomen est. Eodem modo & Sex. Pomp. qui templum Iani fuisse extra ipsam portam apud Marcelli theatrum tradit. Alia est ratio hanc portam non fuisse prope Auentinum. Quod Vir. inducit Euandrum ab ara Maxima in Palatinum progredientem monstrare Herculi portam Carmentalem, quæ nimirum, si ad radices Auentini, post fuisset relicta. Huic autem portæ Sceleratæ postea nomen fuit, quod per eam egressi Fabij ad Cremeram Flu. ex lacu attingente Bacchanas orientem, omnes interfecisti sint. Vnde idem Sex. Pomp. refert religioni esse quibusdam porta Carmentali egredi, & in æde Iani, quæ erat extra ipsam senatum haberi, quod ea egressi sex & trecenti Fabij, apud Cremeram omnes interfecisti sint, cum in eade eiusdem Iani. S. C. factum esset, vt proficiscerentur. Sed ad reliquas veniamus. Romanam in hortis ædis diuæ

diuæ Mariæ nouæ haud procul ab angulo Palatini, qui amphitheatrum spectat, fuisse innuit idem author, cum ait. Romana porta instituta est à Romulo in infimo cliuo Vi-
 ctoriæ, qui locus gradibus in quadraturam formatus est. Ap-
 pellata est autem Romana à Sabinis præcipue, quòd pro-
 ximus aditus erat Romam. sunt tamen qui Mugoniam, quæ
 & Trigonia à tribus angulis est denominata, ibi restituant,
 quibus si assentiri volumus, dicemus à Romulo prius Ro-
 manæ, deinde ab euentu, hoc est à mugitu bouum, vel quòd
 per eam boues introducerentur, Mugoniæ nomen sortitam
 esse. Sequitur Pandana, dicta, quòd rebus illatis in urbem
 panderetur; eidem & Liberæ, & Romanulæ nomen fuit,
 quam prope Velabrum fuisse probant quæ sequuntur Var.
 verba, Laurentalia ab Acca Laurentia; huius sacrificium fit in
 Velabro, qua in Nouam viam exitur, vt aiunt quidam ad Se-
 pulcrum Accæ; qui locus extra urbem antiquam fuit, non
 longe à porta Romanula. Existimamus autem Romanulæ
 nomen adeptam, postquam Romana Mugoniæ sumpsit co-
 gnomen. Miror autem Blondum, & Fuluium, Var. autho-
 re, velle hanc fuisse non Romæ, sed Saturniæ vrbis, qui dum
 probat Saturnium oppidum fuisse propè Saturnium mon-
 tem, sic sequitur: Eius vestigia nunc manent tria, quòd Satur-
 ni fanum in faucibus, quòd Saturnia porta, quam Iunius scri-
 bit, ibi, quam nunc vocant Pandanam. quæ vltima verba in-
 nuunt, Pandanam fuisse à Romulo constitutam, eo in loco,
 vbi prius in Saturnio oppido, fuerat Saturnia. Qui verò
 volunt Romulum urbem quatuor portarum reliquisse; quar-
 tam ad radices Viminalis statuere; ab euentu postea di-
 ctam Ianualem. Nam bello Sabinorum cum Romani eam
 claudere festinarent, quia in ipsam hostes irruebant, post-
 quam est clausa, mox sponte patefacta est, cumque ite-
 rum, ac tertio idem contigisset, armati plurimi pro mi-
 ne, quia claudere nequibant, custodes steterunt, cum-
 que ex alia parte accerrimo prælio certaretur, subito fama
 pertulit fusos à Tatio Romanos: quam ob causam, qui
 aditum tuebatur territi profugerunt, cumque Sabini per por-
 tam patentem irrupturi essent, fertur ex æde Iani per hanc
 portam magnam vim torrentium vndis scatentibus erupisse,
 multasque perduellium cateruas, aut exustas seruenti aqua,
 aut

aut deuoratas rapida voragine deperijsse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbis auxilium, fores Iani referarentur. Hæc autem porta opportuno loco fuerat sita, tamen cum constans sit opinio, pomerium Romuli ad radices Viminalis non peruenisse, nullibique legerimus Iani templum eo in loco stetisse, credimus Romulum tres tantum instituisse portas; qui numerus, in vrbe adhuc parua, publico vsui satisfacere posse videbatur.

De vario ambitu, & mœnibus Vrbis. CAP. V.

M Romulus, Vrbe noua constituta, quæ ad deorum religionem, hominumque iura pertinere ridebatur, curaret, Romam interim alia, atq; alia loca appetebant, vt Vrbs in dies amplioribus munitionibus cresceret, cum in spem magis futuræ multitudinis, quam ad id hominum, quod tum erat, eam munirent. Victis postea Sabinis, & ex duabus vna facta ciuitate, etiam hominum multitudine aucta est, moxque Alba euerfa, duplicatoque ex illius ruinis ciuium numero: Tullus Cœlium Vrbi addidit, Exquiliasque, authore Liuiο, auxit. ex quo conijcimus, aucto numero ciuium, Romanos etiam extra muros in montibus, vallibusque adiacentibus, & foro proximioribus domos struxisse. Quæ loca cum iam essent occupata, deuictis Albanis Tullum addidisse Cœlium, Exquiliasque, nondum Vrbi adiectas, auxisse. Secundam autem Vrbis ampliationem capto Politorio, omnique multitudine Romam traducta, fecit Ancus. qui cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium, atque arcem, Cœlium Albani impleuissent, Auentinum nouæ multitudini concessit. Multis deinde millibus Latinorum in ciuitatem acceptis Ianiculum quoque Vrbi coniunxit, ponte Sublicio tunc primum in Tyberim facto, quiritoriumque fossam in planioribus Vrbis circumduxit. Hinc constat Auentinum non fuisse Vrbis Romuli partem, vt putauit Blon. minus diligenter Liuij verba considerans. qui etiam primo decadis quintæ Auentinum ipsum extra Vrbem sic collocat. Aediles extra portam Tergeminam in Auentinum porticum filice strauerunt. eodem modo & Gellius, eius verba hæc sunt.

Auentinus

Auentinus solus, quæ pars non longinqua, nec infrequens est, extra pomerium est, neq; Ser. Tullus, neq; Sulla, qui proferendi pomerium titulum quæsiuit, neque postea Diuus Iulius, cum pomerium proferret, intra vrbis fines incluserunt. Causam esse ait Messala, quòd in monte Remus vrbis còdèdè gratia auspicatus, aues irritas habuerit, superatusq; à Romulo in auspicio sit. Idcirco omnes, qui pomerium protulerunt, montem istum excluserunt, quasi auib; obsecenis ominosum. Authore postea. D. Claudio receptum, & intra pomerij fines obseruatum est. Tarquinio autem Prisco, qui vrbem muro cingere parauerat, mortuo, eam curam Ser. Tullius suscepit, & Viminalem, Quirinalemque quinque collibus addens, vrbis ambitum ampliavit. Muros verò rudibus, vilibusque structuris ædificatos Tarquinius superbus primum cœpit faxis magnis formatis ad regulam extruere. Ex eo quippe tempore portæ Romulæ paulatim, & nomen, & vsum ammisisse videntur, licet Carmentalis diutius suum retinuerit. Et constructio vrbis regum tempore vltius, vt testis est Diony. non processit, non permittente numine, quanquam omnia circum vrbem erant habitata. Nam cum antiqui vellent vrbis mœnia, quæ Collinam non excedebant portam, vsque ad Miluium pontem producere, prohibere aruspices, quia non licebat in vrbe comitia facere, & milites legere. hinc Cicero ad Atticum. Sed casu, inquit, sermo à Capitone de vrbe augenda à ponte Miluio ad Tyberium: pauci secundum montes Vaticanos, campum Martium tum ædificari, illum autem campum Vaticanum fieri quasi Martium. Quare arbitror magna parte vrbis planæ ædificijs occupata, Senatum sæpe agitauiſſe de transferendo campo Martio in Vaticanum, nunquam tamen id comprobatum esse. Quod autem Blon. velit eum, quem nos collem Hortulorum dicimus, Quirinalem esse, falsum esse ostendit Appianus, cum ait Syllam vltius progressum exercitum in campo Martio ante vrbis portas statuisse, & cum hic collis Campo Martio immineat, nimirum necesse est recepto, secundum nos, colle Hortulorum, vt etiam idem campus in vrbem, contra omnium opinionem, sit receptus. Non tamen Fuluij approbamus sententiã, qui quidquid campi inter Capitolium, & Tyberim est, Martium appellari,

pellari, murosque vrbis Capitolium non excessisse, putet. Nam & si hoc verum est tempore regum, quod dubito, vltra tamen ipsum montem Consulum, aut Imperatorum tempore muros processisse opinor. Plurimis enim authoribus crediderim Flumentanam portam antiquissimam esse. quod si, secundum Blon. opinionem, sortita est nomen, quod per eam aliquando Tyberis fluxerit, mœnibus montes non excedentibus, non video vbi locorum ipsa possit collocari, vt Tyberis per eam labi potuerit. Præterea non dicimus theatrum Pompei, thermas Agrippinas, Minervæ templum, circum Flaminium in campo Martio: sicut Ouile, villam Publicam, & multa alia. Quare arbitramur partem vrbis Planæ, prisco etiam tempore, fuisse intra urbem, deducto videlicet muro à Collina ad Tyberim, eregione murorum ab Anco in Transtiberina regione collocatorum, Flumentanamque portam, vbi nunc est, longo tempore post translatam. Nec obstat quod isti falsò referunt: Martium campum appellatum, quidquid inter Capitolium & Tyberim est; cum Liu. dicat quidquid inter urbem & Tyberim, quod secundum nostram opinionem, bene. procedit, cui etiam P. Vic. suffragari videtur, viam Latram, forum Suarium, Pilam Tyburtinam inter montes & Tyberim iacentes in septima vrbis regione statuens. Pli. autem tradit ambitum vrbis suo tempore mili. pas. xx. fuisse. Vopiscus verò Aurelianum Imper. muros vrbis sic ampliassse, vt l. propè milia eorum ambitus teneret. Sed Marcel. dubitationem tollit, cum inquit, Vrbs Roma est, quæ muro cingetur, vt Alphenus ait. Roma est etiam quantum continentia ædificia essent. Plin. itaque, dum. xx. mil. passus scribit, & Vopiscum, dum quinquaginta, Romæ, & ædium continentium considerasse dicimus ambitum. Sciendum autem mœnia vrbis sæpe à barbaris aperta, & à maioribus instaurata ambitum varium habuisse. Magnam verò partem Honorium, & Arcadium restituisse, vetus in marmore supra portam Portuensem incisus hic index ostendit.

IMPP. CAES. DD. NN. INVICTISSIMIS
PRINCIPIBUS ARCADIO ET HONORIO
VICTORIBVS ET TRIUMPHATORIBVS
SEMPER AVGG. OB INSTAURATOS MVROS. ET TVRRES EGESTIS
IN-

INMENSIS RVDERIBVS. E' SVGGE-
STIONIBVS. V. C. ET INLVSTRIS MI-
LITIS ET MAGISTRI VTRIVSQ. MILI-
TIAE AD PERPETVITATEM NOMINIS
EORVM SIMVLACRA CONSTITVIT.

Ambitus autem Vrbis nostro tempore vix passus mil. tredecim implet. Mœnia verò vtrum in ipso permaneant prisco vestigio veteris fundamenti diu anceps fui. Non enim mihi persuadere poteram, antiquos ita distortos, quemadmodum nunc cernuntur, muros posuisse. re deinde diligentius considerata, inueni situs ipsorum optimam eos habuisse rationem. quia si orbicularem, aut quadraugularem, vel quamlibet aliã, certam formam Vrbis cõstituere voluissent, eueniebat quòd muri interdum per montium crepidines ducti, interdum vero per valles montibus extra relictis facile, perfossa, & excauata parte montis apposita, ab hostibus euerti potuissent, aut valle intus existente, ex montibus vicinis, superiori que loco ciues opprimi. Quare secundum montium circuitum, perq; ipsorum radices deduxere muros, ita vt, vbi accliuus fuisset locus, per mediam ferè accliuitatem dirigerent, iacerentq; intro effosam terram, donec montem ipsum æquarent, ne aqua defluens muros lædere posset. Si quis autem dixerit, inter Collinam, Numentanamque portam, rursusque inter Asinariam, & Gabiufam, & alibi, etiam per valles mœnia deducta, respondemus, ideò factum, quia extra non erat mons, qui Vrbi immineret, breuissimasque esse valles, quæ si extra relictæ fuissent, muris radicibus montium appositis, deformem, & multis in locis inutilem, Urbem reddidissent. Quapro-

pter credimus super fundamentis priscis muros

nunc existentes, extructos esse. Quid enim

erat cur ij, quibus muros instaurandi,

non ampliandi fuerat cura, noua

vt iacerent fundamenta, cum

prisca longe minorem

impensam, & la-

borem deside-

rarent?

B

De

OMERIVM verbi vim solum intuentes post
menium interpretantur esse, est autem magis cir-
ca murum locus, quem in condendis vrbibus
quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant,
certis circa terminis inagurato consecrabant, vt neque inte-
riore parte ædificia mœnibus continuarentur, & extrinsecus
puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatiumque
neque habitari, neque arari fas erat, non magis quòd post
murm esset, quam quod murus post id Pomerium Romani
appellarunt, Liuius. Sepe tamen pro totius vrbis ambitu, lo-
coque certis finibus præscripto accipitur. Gelius enim tradit
Pomeriũ facere finẽ vrbani auspicij, ibique nonnullos com-
memorat, qui Romanũ propagarũt Pomeriũ. Sed post Syllã
ferè oēs glorię, honorisq; magis cupiditate, quam necessitate
adducti, id facere, inter quos numeratur Claudius impera-
tor. Cor. Tac. Pomerium, inquit, auxit Claudius more
prisco, quo ijs, qui protulere imperium, & terminos vrbis
propagare datur, mox subdit. Et quos tum Claudius termi-
nos posuerit facilẽ cognitu, & in publicis actis perscriptum.
Quod enim pomerium propagauerit, multa extant exem-
pla, vt in tabula ænea in Lateranensi basilica sita, cuius rei
caput hoc est.

VTIQUE EI FINIS POMERII PROFER-
RE CVM EX REPUBLICA CENSEBIT
ESSE LICEAT. ITA VTI LICVIT CLAV-
DIO CÆSARI AVG. GERMANICO.

Et in lapide tiburtino effoso superioribus annis apud Cloa-
cam diuę Lucię, cuius titulus est huiusmodi.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR. AVG.
GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT.
VIII. IMP. XVI. COS. III. CENSOR. P. P.
AVCTIS POPVLI ROMANI FINIBVS PO-
MERIVM AMPLIAUIT TERMINAUITQ.

Sed tamen quos terminos pomerij posuerit, nullibi inue-
nies. Vopiscus verò scribit Aurelianum Imperatorem adhi-
bito senatus consulto muros Vrbis dilatauisse, neq; tũc quid-
quam addidisse Pomerio, sed postea; cum non liceret, nisi
ei,

ei, qui agri barbarici aliqua parte Ro. Remp. locupletauisset, Pomerium propagare. At tam varia est de Urbis ambitu, atque Pomerio opinio, ut nemo possit singulis quibusque temporibus proprios fines determinare, hinc ait Diony. Si quis velit Romæ magnitudinem exquirere, nullum habebit signum certum, quò dignoscatur quousque sit hæc vrbs progressa, aut vnde esse non amplius vrbs incipiat. Legimus autem secundum viam, quæ est ab Vrbe ad Otricoli pontem, omnia ædificijs fuisse plena. Vnde Aristides ipsius Urbis incredibilem ostendens magnitudinem, in hunc loquitur modum. Descendit hæc vsque ad mare, vbi Commune emporium, communisque omnium, quæ terra proueniunt, dispensatio, quacunque in parte eius Urbis constiterit quis, nihil prohibet quominus sit pariter & in medio: quidquid nunc Italiæ restat, completum iri vniuersa mihi videtur: vnaque futura vrbs perpetua in Ionium mare protensa.

De portis antiquis, quæ hodie non sunt. CAP. VII.

VE M A D M O D V M ambitus Urbis varios terminos consecutus est, eodem modo & portæ: quarum nonnullæ in Pomerij ampliacione intra urbem relictæ, & vsus, & portarum nomen licet amiserint, multæ tamen translatae pristinum retinuerunt, multæ etiam nouum adeptæ sunt. Et quâquam aliqui Ser. Tulli, Augusti, Aurelianique temporibus ausi sunt, certo numero posito, proprium & nomen, & locum illis constituere: nulla tamen ratione, nullove authore, quod scripsere, comprobarunt. Plî. autem quatuor & triginta ætate sua fuisse prodidit, eius sunt hæc verba. Mœnia eius colligere ambitu Imperatoribus, censoribusque Vespasianis. M. P. XIII. complexa montes. VII. ipsa diuiditur in regiones XIII. Capita singularum. CLXXV. eiusdem spatij mensura currente à capite fori Romani statuto ad singulas portas: quæ sunt hodie triginta, & quatuor: ita ut duodecim portæ semel numerentur, prætereanturque ex veteribus septem, quæ esse desierunt. Efficit passuum per directum. XXX. M. D. L X V. Ad extrema verò tectorum cum caltris prætorijs ab eodem miliario per vicos omnium viarum mensura colligit paulò amplius. L X X. M. passuum.

B 2 Cùm

L I B E R

Cum sermonem fortè haberemus de portis antiquæ vrbis cum viro præclarissimo IOANNE GADO Ca. ap. clerico integerrimo, incidissemusque in verba illa. Ita vt duodecim semel numerentur, prætereanturque ex veteribus septem, quæ esse desierunt. rogauit me ille, vt est omnium bonarum artium studiosissimus, quid eo in loco sibi vellet Plin. Ego verò qui haudquaquam mihi ascisco eam sapientiam, vt de re dubia, & difficili ex improviso respondeam, sententiam meam in aliud tempus distuli. Igitur aggressus hunc tractatum, quo me ære alieno eximam, eam in medium adducere non grauabor. Vnde sciendum est, ex ipsis portis aliquas esse: quæ duo, & plura habuere nomina, quas vult semel numerari. Veluti hæ.

Flumentana, siue Flaminia.

Quirinalis, siue Agonenfis, vel Collina.

Numentana, siue Viminalis.

Ianualis, siue Sabiusa, quæ ducebat in Sabinos.

Esquilina, siue Taurina.

Neuia, siue Labicana.

Cœlimontana, siue Asinaria.

Capena, siue Appia.

Tergemina, siue Hostiensis.

Portuensis, siue Naualis.

Ratumena, siue Veientana.

Triumphalis, siue Vaticana. His semel numeratis si

Carmentalis, Querquetulana,

Mugonia, Raduscula,

Pandana, Saginalis, &

Sancualis, quas antiquissimas esse nemini duhium est, prætereantur, relinquentur sequentes.

Collatina, Catularia, Salutaris,

Interragges, Laurentina, Mutia,

Tyburтина, Fontinalis, Piacularis,

Gabiuisa, Lauernalis, Prænestina,

Latina, Ferentina, Libitinenfis,

Aurelia, Minutia, Valeria,

Tarpeia. quibus si duodecim, quas dicit semel numerandas, addiderit, ad numerum XXXIII. portarum, tres tantum deerunt, quas nullibi inuenimus. Quinimmo nec apud antiquos

antiquos scriptores mentio est de tribus ultimo loco positis . Insuper non Plin. ætate, sed diuersis temporibus prædicta nomina portis imposita esse arbitramur : Pliniumque cum ait , sunt hodie portæ vrbis triginta, & quatuor, non solum de portis Vrbis: verum etiam de ijs, quæ erant in suburbijis intellexisse , cum appellatio Vrbis continentibus ædificijs finiatur. quanquam apud Plin. sunt qui legunt. XXIII. De porta autem Ferentina sic meminit Plut. Romulus expiationibus ciuitates expurgauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruari tradunt . Antiquarum autem portarum etymologiam docet Var. & Sex. Pomp. quam hic si poneremus , cum illarum nullus vsus , neque vestigium extet , superflua certe videri posset. Quare ad utiliora transeamus.

De portis antiquis, & mœnibus quæ nunc sunt .

Cap. VIII.

Mbitum Vrbis à nobis iam dimensum , mœnibus , & portis, quæ nunc extant, tempus est circundare. Exordiamur autem ab occasu hyemali, Tyberinique , fluminis ripa: à qua muri. C. XX. pass. producuntur , priusquam Flumentanam Portam attingant : denominatam, vt Blon. velle diximus , quòd Tyberis per eam aliquando laberetur in urbem. Ipsa, inquit, indicat positio, quia nulla , inter omnes vrbis portas , ita Tyberi est apposita, vt eam aliquando is fluuius potuerit influere. At ex verbis Apiani supra de Campo Martio allegatis patet hanc alibi fuisse , cum Flumentanæ , ei nomen erat. Procopius verò in loco editiori eam ponit Liuij etiam verba innuunt olim à Capitolio procul esse , quæ hæc sunt . Ita prædicta die in Pétilinum lucum , extra portam Flumentanam , vnde conspectus in Capitolium non est , concilium populi indictum . Quod si Campum Martium extra urbem relinquimus , non video quomodo Apianicum Liuij conueniant verba : At cum dictum sit mœnia , quæ Collinam portam non excedebant, deducta olim per urbem planam, vsque ad Tyberim , eregione scilicet murorum structorum ab Anco in TransTyberina regione , existimamus portam ipsam in ripa eiusdem fluminis, haud procul à ponte nunc Xylti, tunc positam esse :

B 3 aut

aut certè in fine viæ Latæ, & in principio Flaminîæ, Flumentanæque sortitam nomen, quod ad fluuium pertineret, non autem quod per ipsam fluuius in urbem laberetur. Cic. quidem ad Atticum scribens tanquam de porta Urbis antiqua ita meminit. Nescio enim cur cum portam Flumentanam Cælius occuparit, ego Puteolos non faciam meos. Qui verò extra antiquum pomerium ipsam statuere, mœnia in quibus nunc est, à Belisario condita putant, nos verò non condita, sed super aliorum murorum fundamentis instaurata, eaque multo tempore ante Belisarium fuisse; mœnibusque, Collinam portam non excedentibus, ampliatis, Collatinæque addita, Flumentanam eo, vbi nunc est, translatam, aut certè extra pomerium triumphalem arcum fuisse, Sed eo in loco, vbi nunc est, porta ne fuerit, an triumphalis arcus, in mediò relinquo. Flaminîæ deinde traxit nomen à viâ, quam Flaminius strauit. Porta Populi nunc dicitur, ab hac muri per collis Hortolorum radices pass. vltra mille adimplentes, Collatinæ iunguntur Portæ, cui à Collatia oppido propè Romanam, in quod aliarum ciuitatum opes fuere collatæ, nomen inditum esse scribit Sex. Pom. Liuius. Collatia, inquit, & quidquid circa illam agri erat Sabinis ademptum. Seruat quoque ætas nostra morem appellandi in Collatia, quidquid eregione eius portæ habet ager Romanus. Pincianam nunc vocant à proximo Pincij Senatoris olim Palatio, cuius vestigia licet extent, marmora tamen ad ornamentum posita Theodoricus Ostrogothorum Rex Rauēnam misit, author, Cassiodorus. Sita autem est in eodem Hortulorum colle, &, vt Flaminia, Aquilonem spectat. Interiectis deinde stadijs sex peruenitur ad Portam Quirinalem; priscis temporibus ita denominatam, quòd ea in collem Quirinalem iretur, siue quòd proximè eam Quirini Sacellum. Agonensem etiam, quòd in Quirinali esset, qui, veluti sine angulis, Agonos appellabatur, dixere portam. Quod autem postea à Quirinali mutatum sit nomen in Collinam docet Var. Salarîæ nouissimè, quod adhuc immutatum retinet, nomen est consecuta; quia per eam Sabini sal à mari in urbem deferrebant. ortum æstiuum prospicit, sicut Viminalis, quæ quarta in ordine stadijs quinque distat à Collina. Viminalis autem est nuncupata, quòd ibi viminum sylua fuisse videtur, vel à

Fano

1. Salaria
1. Pinciana.

Porta Viminalis.

Fano Iouis Viminei: cui portæ (authore Liviø) Ficulensi nomen etiam fuit, à proximo extra ipsam loco, vbi figlinæ olim fiebant. Nunc S. Agnetis, & Numentana dicitur Porta. Hanc prope Salariã fuisse probat Suet. de Nerone loquẽs, in hunc modum. Offerente Phanote liberto Suburbanum suum, inter Salariam, & Numentanam viam, circa quartum miliarium. Inter Viminalẽ, & Esquilinam in campo Viminali, quem hodie incolæ Viuarium appellant, mediã est Porta Interraggeres, cui Aggeres Tarquinij, inter quos erat condita, celebre ad posteros fecere nomen. Subit Porta nunc S. Laurentij, quam Tiburtinam esse, & in aquæductu aquæ Marcie conditam, diuersamque ab Exquilina, contendit Ful. ea nempe ratione, quod Strabo in campo Esquilino duas Urbis portas; alteram Exquilinam tunc clausam, alteram Tiburtinam esse memoret. Inter Tiburtinam autem, & Næviam ipsam collocat Exquilinam, quam Liviũ in numero aliarum statuens, antiqui pomerij portam facit, his verbis. Itaque Cos. Valerius, vt eliceret prædatores, edicit suis postero die frequentes porta Exquilina, quæ auerfissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quod in obsidione, & fame seruitia infida transfugerent, & sciẽre perfugæ, multoque plures, vt in spem vniuersæ prædæ, flumen trajciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obsidere iubet: Sp. Largum cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obijcere hosti, ne sit ad flumen reditus. Consulũ alter. L. Lucretius porta Næviam cum aliquot manipulis militum egressus. Ipse Valerius Cœlio monte delectas cohortes educit: hiq̃ue primi apparuere hosti. Herminius, vbi tumultum sensit, concurrit ex insidijs, versisque in Lucretium Hetruscis terga cedit, dextera, læuaque hic à porta Collina, illinc à Næviam redditus clamor. Et quia Liviũ non meminit de Tiburtina, Ful. autumat postea conditam fuisse in forma arcus, vbi nunc est, clausa Exquilina. Rectè ne sentiat videamus. In primis autem sciendum, tempore quo condita est Tiburtina, mœnia ne sint propagata. Si sunt, non video cur Exquilina magis non sit translata, quam clausa. Si vero non, quid erat causæ antiquissimam, eandemque celeberrimam claudendi

B 4 portam,

L I B E R

portam, quo nouam excitarent. Quare haud me pœnitet eorum sententiæ esse, qui volunt super ipsam aquæductum deriuatum: non ipsam in forma arcus extructam: cum constet vsque ad Augusti tempora apertam fuisse, de qua Cic. sic meminit. Cum ego Cœlimontana porta introiisse dixissem, responsione me inimica Exquilina introiisse homo promptissimus laceffinit. Sin Tiburtinam esse concedimus, Exquilina inter hanc, & Numentanâ, siue Interaggeres potius erat excitanda, quam inter Næuiam, ipsamq; Tiburtinam: cum Liuius libro sexto secundi bel. pu. ostendat Collinam, Exquilinamq; inuicem propè fuisse, Commemorans Flaccum porta Capena cum exercitu Romam ingressum, media Vrbe per Carnias Exquilias contendisse, inde egressum inter Exquilinam, Collinamq; portam posuisse castra. Et placuisse Coss. circa portas Collinam, Exquilinamque ponere castra. Vnde si Exquilina erat, vbi ponitur à Fulvio, non oportuerat consulem Capena ingressum in Carinas, inde per Exquilias ad portam ipsam peruenire: cum magis rectum, breuiusque esset iter per Cœlium, aut Labicanam viam. Quare magis inclinat animus, vt credam portam nunc S. Laurentij Exquilinam esse: & Tiburtinam additam inter hanc, & Numentanam, vbi Exquilinus est campus: & mœnia à Numentana ad portam S. Laurentij duodecim fermè implent itadia; vt in hoc interuallo porta Interaggeres, Tiburtinaq; commodè potuerint collocari. Non enim sequitur, Exquilina Strabonis ætate erat clausa, ergo etiam nunc est clausa. Exquilina ab Exquilijs, vbi sita est, denominabatur; eadem & Taurina, à capite tauri, quod cœlatum adhuc in frontispicio interiori cernitur. In ortum solis vergit, quemadmodum Næuia; quam Varro à propinquis nemoribus nomen adeptam tradit. Sunt autem qui velint non portam, sed triumphalem fuisse arcum. Quod si mœnia manent in prisco veteris fundamenti vestigio, non video, secundum ordinem portarum à Liuiò positum, cur potius alibi fuerit quam eo in loco, qui ad vsum portæ commodissimus videbatur. Ego tamen ipsam aliquando ascendi, & omnia diligenter perscrutatus, nihil inueni, cur magis portam, quam triumphalem arcum esse, iudicarem. verum cum arcus triumphales soleant in vijs ducentibus ad portas excitari,

citari, variumque ambitum virbis fuisse probauerimus: portuit aliquando porta propè existens in ipsum arcum, minore facto, vel ampliato pomerio, transferri, Hæc autem porta olim etiam Labicana nunc verò Maior nuncupatur. Hinc verò ad Cœlimontanâ, à Cœlio monte, in cuius margine est sita, ita cognominatam, stadia fermè octo intercurrunt; quam portam L. Cornelio, & Q. Minutio Coss. tactam de cœlo narrat Liuius; cui Asinariæ à regno, vt aiunt, asinorum, quod est Neapolitanum, quo mittit, etiam fuit nomen, nunc verò. S. Ioannis ad ortum hyemalem, pertinet sicut ad æstiuum Gabiufa: quæ in angulo murorum sub Cœliolo occurrit, sed clausa: per quam ingreditur riuus aquæ nunc Mariangæ. Gabiufæ autem obtinuit nomen, quod recta in Gabios oppidum, nunc Galicanum, mitteret. Metrodij deinde porta à mensura est dicta: stadia propè quinque à Cœlimontana distat. Sequitur Latina in Cœliolo, quæ quod in Latium duceret, sortita est nomen, idque immutatum adhuc retinet. Est autem propè ædem diui Ioannis Euangelistæ, in hyemalem ortum vergens, stadia quinque cum dimidio à Gabiufa abest, & totidem à Capena dicta (inquit Ful.) à Capenatibus Latinis populis, ad quos mittebat, vel à Capenate flum. vt tradit Silius Italicus, cum inquit.

Porta A
sinaria.

Quo sacer humectat fluuialiarura Capenas.

Verùm quod à Capenatibus Capena nuncuparetur, aut bo-rem non addit, neque Silij carmen à Flum. portam nomen sumpsisse probat. Solinus autem refert, Italum regem ex Sicilia cum Syracusanis ad Ianum venisse, ac eius consilio, auxilioque ciuitatem iuxta Albam condidisse, Capenam nomine, & ab eo postmodum Capenæ nomen fuisse. Ser. verò grammaticus huiusce portæ etymologiam aliunde trahit. Nam super eo Vir. hemistichio, Lucosque capenos, ait, Vnde & porta Capena, quæ iuxta Camœnas est, nomen accepit. Asc. etiam scribit extra hanc portam Lucum, & Ædem Camœnarum esse: propterea Camœna à nonnullis olim est appellata, nunc vero Porta. S. Sebastiani. Et certè nullum est dubium quin sit hæc Capena, cum à P. Victore in prima regione eiusdem nominis ponatur. Appiæ deinde nomen accepit ab Appio censore, qui viam munivit. Cic. pro Milone. Hoc enim sepe ab istis dicitur perinde quasi

quasi Appius ille cæcus viam munierit, non qua populus vteretur, sed vbi impune sui posterilatrocinarentur. Erat hæc porta multum celebris. Quidam etiam Triumphalem appellant. Non desunt etiam qui Fontinalis nomen ascribant, à fontium vbertate, propter illud Mar.

Capena grandi qua pluuit gutta.

Et Iuuen. *Madidamq; Capenam*. Quòd ideo dictum arbitramur propter aqueductum super eam deriuatū; vel quòd inter cæteras portas depresso sit loco. Vnde Cic. ad Q. Fratrem. Romæ, inquit, & maximè Appia, ad Martis mira proluiet, horti, tabernæ plurimæ, magna vis aquæ, vsque ad Piscinam publicam. Restat vltimo loco, citra Tyberim, Tergemina in meridiem vergens, vt Appia. Tergemina dicta est à vetustissima illa, per quam Tergemini Horatij dicuntur egressi, quæ tunc fuit inter Tyberim, & Auentinum, sub angulo montis relicta, à dextris, ripa fluminis, iuxta naualia, & prope Salinas; cuius adhuc apparent ruinosæ vestigia inter proximas vineas. Huius loci meminit Frontinus in hæc verba. Ductus aquæ Appiæ habet longitudinem à capite vsque ad Salinas; qui locus est ad portam Tergeminam. & mox. Cæcus habitauit locum, vbi Salinæ nomen, vbi Tergemina porta. Hostiensis quod Hostiam mittat, aliquando est appellata, nunc S. Pauli. distat à Capena stadia ferme octo. Ab Hostiensi deinde muri ad Tyberim stadia duodecim implèt. A Fludio verò ipso ad Portuensensem Trastryberinam portam stadium dimidium vix intercurrit. Portuensensis enim inditum est nomen, quia ducit in portum Hostiensem, à Claudio Imperat. excitatum. nunc portam Ripæ vocitant. ad Occasum Solis hyemalis pertinet. Hinc deinceps in Ianiculum ascendens, septem stadijs, vel circa, peractis, ad portam nunc S. Pancratij, olim Aureliam, peruenies; quam quidam ab Aemilio viro consulari, siue ab Aurelio Imperatore nomen sumpsisse autumant: quidam verò à via Anrelia, non nulli viam ab ipsa porta. Quo autem nomine apud præscos vocaretur, sicuti de Portuensi, incertum habemus; neque solum de nomine, verum etiam de loco dubitatur. Nam Procopius tradit Aureliam portam fuisse iuxta molem Hadriani, &, à basilica propinqua, portam. S. Petri nuncupatam. Sepulcrum (inquit) Hadriani extra portam Aureliam iactu

iactu lapidis impositum. Sed velim scire vtrum hæc, extra
 quam Procopius facit molem Hadriani, citra ne Tyberim
 fuerit, & vbi. Si erat, miror à Procopij ad nostra tempora,
 ita cum mœnibus euanuisse, vt nulla prorsus extent vestigia.
 nisi velimus in aditu pontis Aelij excitatam, & ab ipso Aelio
 Hadriano Aeliam, non Aureliam, denominatum. Quare
 videndum est ne apud Procopium, Aeliam sit Legendum,
 sitque ex illis, quæ extra pomerium ponuntur, additaque
 magis ad pontis, & molis ornatum, quam quòd esset neces-
 saria; ibi propè porta Vaticana existente, hoc enim modo
 sequeretur Pancratianam Aureliam esse. & certè via ab ip-
 sa ad martina, hoc nomine appellatur. Ab Aurelia per Ia-
 niculum secundum Vrbis muros descendens inuenies por-
 tam, quam Subtus Ianum, quòd Ianiculo subiaceat, nunc vo-
 cant, olim Septimianam à Septimio Imper. denominatam
 putant: ex eo quòd Spartianus de ipso Septimio loquens
 Septizonium, Septimanasque thermas in Translyberina re-
 gione ad portam sui nominis extitisse commemoret: aiuntq;
 Septimij nomen super ipsam lectum esse, priusquam Ale-
 xander Pont. VI. eam instauraret, ibique Ianum Septi-
 mianum, Septimianamque Aram fuisse. Blon. autem Fon-
 tinalem appellat. i. deabus fontium sacram. Extant, inquit,
 adhuc magnæ molis muri Scatentium adhuc fontium rece-
 ptacula sub monte, qui Aureus nuncupatur, ipsi portæ pro-
 ximo. Liuius. Ædiles, inquit, alteram porticum ad portam
 Fontinalem ad Martis Aram, perduxere. Quod autem hæc
 sola possit esse Fontinalis, inde certum habemus, quia nul-
 la est porta alia, qua in campos Vaticanos iter esse possit,
 nullo ponte, Sublicio excepto, ad Tyberim existente. At
 Fuluius in campos Horatorum Liuium intellexisse scribit,
 qui cum procul ab Vrbe essent, rectius fortasse de Vati-
 canis diceremus; quorum mentio frequentior est apud scri-
 ptores. Cicer. campum Vaticanum fieri quasi Martium.
 Præterea. Liuius primò, & tertio ab Urb. con. de Ca-
 penaa, & quinto bel. mac. seorsum de Fontinali memi-
 nit. quod facit vt existimem Fontinalem non eandem es-
 se, quæ est Capena; & cum Fontinalis antiquissima sit Vr-
 bis porta, potuit aliquando accidere, quòd à Septimio in-
 staurata, ipsius nomen, inscriptione addita, sit consecuta: nam

(vt

LIBER PRIMVS.

(vt diximus) plerique fundant, plerique augent, & ad se transferunt nomina. spectat Septentrionem, distat autem ab Aurelia stadia quatuor, & à Tyberi iugera septem. Fluius deinde ipse per stadia duodecim, vel circa, loco murorum, vsque ad portam Flumentanam, urbem planam, campum, & vallem Martiam ambit. Si quis autem Urbis circuitum expositorum stadiorum numero collegerit, inueniet profectò tredecim millia pass. vt diximus, non excedere. Turres verò ipsorum murorum tercentum, & sexaginta numerantur: quarum multæ sunt collapsæ: multæ ita vetustate corrosæ, vt in dies ruinam minentur. Sed quia portæ Triumphalis crebra est mentio apud scriptores, quanquam esse desijt, tamen ex Blon opinione locum, vbi ea fuerit, indicare, non alienum esse arbitror. Pons cuius pilarum fundamenta nunc infra molem Hadriani cernuntur, & porta ad intimam Tyberis ripam, cuius fundamētorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cæsaris obeliscum protensa, arcemque basilicæ S. Petri subiecta triumphali nomine appellabantur. De porta autem quod diximus probat Iosephus, Vespasiani, & Titi describens triumphum. Dicit enim ipsos Imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas ambulationes transiisse, vbi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur: & cum fauor militaris eosdem meritis ornasset laudibus, votis rite celebratis ad portam recessisse, quæ ab eo, quod per illam semper triumphorum pompa duceretur, nomen accepit. Territorij etiam triumphalis in vita diui Petri, à diuo Hieronymo, siue à Damasco Papa scripta, est mentio. ibi enim legitur beatum Petrum fuisse sepultum in ecclesia sui nominis, quæ ad Templum, tunc Apollinis, nunc S. Petronillæ, iuxta territorij triumphale fuerit ædificata: vbi obeliscus est Caij principis. Suet. commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta triumphali ducendum. Octauianas autem Ambulationes ad ipsius Augusti Mausoleum fuisse ostendit Suet.

& Strab.

LIBER SECVNDVS.

De varijs nominibus Capitoli. CAP. I.

ROSTQVAM Vrbis situm, variumque ipsius ambitum descripsimus, murisque, ac portis eum finis complexi: reliquum est vt eo ordine, qui præcessit, quid, quòue tempore, & à quibus, singulis in locis sit excitatum, indicemus. Exordiamur itaque, tanquam à capite, à Capitolio; quod, ante urbem conditam, ab antiquo oppido nomine Saturnia, sub ipso monte existente: Saturnium montem appellatum memoriae prodidit Var. Plinius, Saturnia, inquit, vbi nunc Roma est, Antipolis vbi Ianiculum, in parte Romæ. alij verò quòd Saturnus ibi habitauerit. vt Virg. his carminibus.

Hæc duo præterea disiectis oppida muris

Reliquias, veterumq; vides monumenta virorum.

Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem,

Ianiculum illi, huic fuerat Saturnia nomen.

Sex. Pom. ait Saturniam Italiam, & montem, qui nunc est Capitolinus, Saturnium nuncupatum: quòd in tutela Saturni esse

esse existimeretur. Solinus loquens de comitibus Herculis, hæc habet verba. Idem montem Capitolinum Saturninum vocauerunt. Castelli quoque, quod excitarunt, portam appellarunt Saturniam. Huic deinde Capitolij dixere nomen, quod caput humanum aperientibus fundamenta templi Iouis dicitur apparuisse, quæ visa species haud per ambages arcem eam imperij, caputq; rerum fore spem præbuit, idq; ita cecinere vates. Antea vero Tarpeia eidem monti nomen fecit. Nam cum Romulus cōtra Sabinos bella tractaret, & Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam, filia eius Tarpeia aquatū profecta in hostes incidit, quā cum cohortarentur ad proditionem, illa pro præmio poposcit ornatum manuum sinistrarū, idest armilas. facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa soluerunt. nam scuta, idest sinistrarum manuum ornatum super illam iacentes, eam luce priuauerunt, quæ illic sepulta, Tarpeia sedi, vt dixi, nomen imposuit. Plut. & Var. Diuiditur autem in Arcem, & Capitoliū, Cic. in Cat. Vobis Arcem, & Capitolium, & reliqua. Liuius exules & serui duce Appio Herdonio Sabino nocte Capitolium, & Arcē occupauere. Et cum lib. Septimo, loquens de Iunonis moneta æde, ostendat domum Manlij fuisse in Atce. Virg. verò ad rupem Tarpeiam, hoc carmine.

Iam summo custos Tarpeia Manlius arcis.

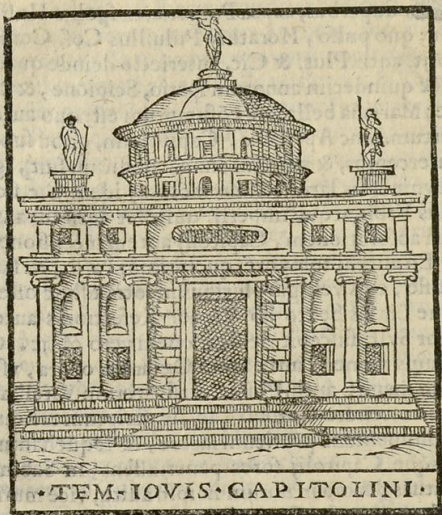
Contentundum, qui rupem ipsam ad cliuum Capitolinum ponunt, Arcem ad Tyberim pertinuisse, nos verò ad aquilonē. Quia dum Cor. Tac. in sequenti capite dicit, Diuersos Capitolij aditus inuadunt, iuxta lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur, & subiungit, vis acrior per Asylum ingruerat, ædificiaque in altum edita solum Capitolij æquabant, neque de Arce vllum faciat verbum: fit verisimile ipsam alibi, quam ad Asylum stetisse, hostesque hanc partem Capitolij, tanquam Arce infirmiore, aggressos esse. Accedit huic nostræ opinioni etiam hæc coniectura, quod pars Capitolij Tyberi incumbens erat ipsius flu. vicinitate satis munita, atque ædibus sacris referta. Nec obstat Liuij, aut Vir. Auctoritas, quia totus mons ab historicis, & poetis rupes Tarpeia sæpe appellatur. & Ser. Capitolium Urbis Arcem fuisse tradit.

Capit-

Capitolium à quo votum, structum, dedicatum, instauratum, & quoties arserit. CAP. II.

CAPITOLIVM Tarquinius Priscus bello Sabino edificaturum se vouerat : fundamentaq; iecerat, cum decessit. Verum Tarquinio defuncto Superbus, capta Pometia, ex spolijs Hostium consumauit ; quo pulso, Horatius Puluillus Cos. Consecrationem obiit. auth. Plut. & Cic. Interiecto deinde quadringentorum, & quindecim annorum spatio, Scipione, & Norbano Coss. per Mariana bella igni consumptum est; quo autem modo incertum. hinc Appianus. Capitolium, quod sub regibus per quatercentos, & amplius annos conditum fuit, igne correptum vniuersos latuit. Cuius incendij idem Cic. sic meminit. Huius Vrbs, atque imperij, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, Capitolij autem incensionem vigesimus. Eo autem tempore, quo primum arsit, ex saxo quadrato fuisse, eius vestigia pluribus in locis adhuc ostendunt; id quoque Liuius Sexto ab Vr. co. Refectionis autem curam victor Sylla suscepit. dedicationem vero obiit. Q. Catulus, cuius nomen, inter tanta Caesarum opera, vsque ad Vitellium mansit. auth. Plutar. Arsit iterum Vitelliano bello : de quo incendio Cornel. Tac. sic scriptum reliquit. Facies in prominentem porticum iacere, & sequebantur igne, ambustasque Capitolij fores penetrasent, ni Sabinus vndique statuas decora maiorum in ipso aditu, vice muri, obiecisset. Tum diuersos Capitolij aditus innadunt, iuxta Lucum Asyli, & qua Tarpeia rupes centum gradibus aditur. improuisa vtraque vis, propior, atque acrior per Asylum ingruerat, nec sisti poterant scaudentes per coniuncta aedificia, quae, vt in multa pace, in altum edita solum Capitolij aequabant. Hic ambigitur ignem tectis oppugnaturi iniecerint, an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes, ac progressos depellerent. Sic Capitolium clausis foribus indefensum, & indireptum conflagrauit. Tertiò autem vna cum Vespasiani interitu igni direptum est, Sueton. Restitutionem Capitolij Vespasianus aggressus ruderibus purgandis manus admoit, ac suo collo quædam ex-tulit. Nam incenso Capitolio cum curasset, vt vna cum publicis

publicis tabulis monumentis, & fœderibus in tabulis æneis incisis restitueretur, decessit. Domitianus deinde magnificentius, elegantiusque, quam antea fuisset, restituit, cuius impensa duodecim mill. talentorum excessisse autumat Plut. Turres plurimas habuisse ostendit Cice. in Cat. quarum nonnullas de cœlo tactas fuisse, dicit.

• TEM. IOVIS. CAPITOLINI. •

De Iouis Feretrii, & Opt. Max. Iunonis, & Minervæ Templis. CAP. III.

CAPITOLIVM deorum domicilium ea nempe de causa appellavit Cic. quod in eo omnium deorum simulacra, templaque multa, & celeberrima fuisse commemorant, Quorum templorum primum omnium Romæ sacratum, Iouis Feretrii in bello Cenninensium à Romulo votum, esse, & post victoriam in vertice ipsius Capitolini collis extructum, ferunt. Diony. Extructo templo in vertice Capitolini collis Ioui, quem Feretriû vocant.

vocant. Cognomen autem Feretrij ea re obtinuit, quod cū Acronem ducem iuterfecisset, vt vōtum suum maxime Ioui gratū, ciuibꝫque suis iucundum efficeret, spolia ipsius ducis, fabricato ad id ferculo, gerens in Capitolium, ad quercū pastoribus sacram in trophœi formam fictam hostis arma deposuerit, designans simul cum dōno, templo Iouis fines, cognomenque addens, Ioui Feretrio, à feriendo hostem, vt votis petierat. Plut. auth. Sex. vero Pom. quòd pacem ferre putaretur, cum ex eius templo sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem, quo fœdus ferirent, feretrium denominatum scribit. Huius autem templi tecta cum vetustate, & incuria prolaberentur, ammonitu Pomponij Attici (vt Cor. Nepos in eius vita testatur) restituēda curauit Augustus, quod nisi tū ampliātum etiam sit, miror quid isti dicant, super illius fundamentis Aræceli templum fuisse excitatum. Nam memoriæ tradidit Dion. ætate sua vestigia vbi maiora, denuꝫ, vbi vero minora, quinū pedum tantum extitisse: & certe, in ea rerum tenuitate, paruum, ibidē tamen fuisse credimus: licet ab Anco Martio amplificatum referat Liuius: Templū Iouis Opt. Max. vouit Tarquinius Priscus. Superbus deinde librarum argenti quadraginta mil. in fundamentis impendit, verū fere perfecti consecrationem non obiit, parum enim ad absolutionem deerat, quo tempore tyrannide excidit, Quare dedicationis gloria ad Oratium Publicolæ collegam peruenit. Vt etiā probatur indice in marmore inciso existenti in æde diuæ Agathæ huiusmodi.

M. ORATIVS CONSVL EX LEGE TEMPLVM IOVIS OPTIMI MAXIMI DEDICAVIT ANNO POST REGES EXACTOS A CONSVLIBVS POSTEA AD DICTATORES, QVIA MAIVS IMPERIVM ERAT SOLENNE CLAVI FIGENDI TRANSNATVM EST.

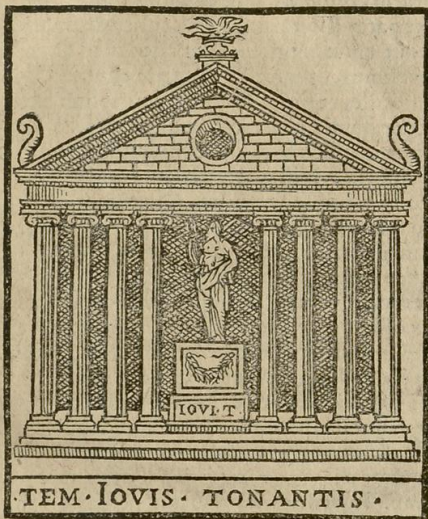
Fuit autem celeberrimum, & maximum, de quo apud eundem Dion. in hunc scriptum est modum. Extructum est autē super crepidine firmatum alta, octo iugerum in circuitu, ducentorum ferme pedum vnumquodq; latus habens, eminentiam altitudine ne quindecim quidem pedibus integris, à parte quidem, qua frons meridiem spectat, cōprehensum triplici colūnarū ordine: ab obliquis verò partibus simplici.

C

In

In eo autem tria sunt sacella æqualia, inter se cōmunia habentia latera: mediū quidem Iouis, & ab vtraq; parte Iunonis, & Mineræ, sub vna aquila, vnaq; velata tectura. Quidā putant hoc alterum esse à templo Iouis Capitolini, cū idē sit, vt probat Cic. his verbis. Quo circa Capitoline, quē propter beneficia Po. Ro. Optimum: propter vim, Maximū nominauit. Licet enim diuersa sint nomina, vnum tamen templum: vnus erat Deus. Habuit hoc templum fistulas, quibus aqua suppeditabatur reliquis templis, ac sedibus, vt idē pro Rabirio testatur; qui etiam contra Rullum, pro Domusua. S. C. & orationes sæpe in eodē habitas esse docet. Eò etiam ibant cū populo noui Consules sacrificatum, qui deinde in Curiam deducebantur. Ioui autē ideo rē diuinā faciebant, quod ei, quemadmodū Iano, omne debetur initiū. vnde est. Ab Ioue principium. Plin. prodidit Lauream in gremio Iouis solitam deponi, quotiens lætitiā victoriā nouam attulisset. idq; etiam ostendit Suet. in Domitiani vita. In huius templi fastigio Summanum in libris de diuinatione posuit Cic. Non ne, inquit, cū multa alia mirabilia, tum illud in primis, cum Summanus in fastigio Iouis Opt. Max. qui tū erat fictilis cœlo ictus esset, nec vsquam eius Simulacri caput inueniretur, aruspices in Tyberim id depulsum esse dixerunt. Templū ipsum cū ædibus, & sacellis coniunctis Vitelliano conflagrauit bello, & Titi tempore. auth. Dion. & Cor. Tac. In ea Capitolij partē fuit, quæ, vergens ad Occasum Solis, Tyberim despicit; vbi paucis ante annis fuerat ædes Diui Saluatoris, cognomento in Maximis. Locus ille nūc est prophanus, sed magna, & dissipata fundamentorū vestigia extare adhuc cernuntur. Habuit hoc tēplū Cellā, quæ erat pars tēpli secretior, in quam non erat fas prophano ingredi, licet Val. Max. dicat Africanū nō ante negotia obijisse, quā in Cella Iouis Capitolini moratus esset: sed fortē tunc fuerat Dialis. In hac fuere Coronæ aureæ duæ, quarū alterā ex. xx. philippeis factā secundū Gallos Pamphili legati in Curiā tulerunt, petentibusq; ijs, vt id donū in cella. I. O. M. ponere, & sacrificare liceret, permissum. alterā tulerunt legati Carthaginiensiu missi Romā gratulatū ob victoriā partam aduersus Samnites. Dion. à dextera templi Iouis Mineræ sacellum ponit, sicut & Liuius, his verbis. Lex vetusta est priscis literis,

ris, verbisq; scripta, vt qui prætor maximus sit clauū pangat, fixus fuit dextero lateri ædis Ioui Opt. Max parte, qua Mineruæ est templum, Eū clauū, quia raræ per ea tēpora literæ erant, notā numeri annorū fuisse ferunt, eoq; Mineruæ tēplo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum est. Iunonis ergo à sinistra fuisse consequens est. De Mineruæ meminit Cic. in oratione ad Equites antequā iret in exiliū, multisq; alijs in locis. Meminit & Cor. Tac.

*De Saturni . Iouis Tonantis, & Custodis . Fortunæ . Veni-
iouis . Misericordiæ . Iunonis Monetæ, & Iani templo .
ac de Orestis sepulcro . Aerario . Domo Manlii, Fa-
noq; Carmentis .*

C A P. IIII.

S A T V R N I Templū condidere Herculis Comites
auth. Solinus. Dion. vero antiquis tēporibus Arā tā
tū Saturnū habuisse narrat, secundū viā, qua ex foro
in Capitolium ascenditur, collocatam ab ipso Hercule. Ve-

C 2 rum

L I B E R

rum si ab origine vrbis habuit templum, de eo intelligere, quod Tatium dedicauisse memoriam prodidit Var. Licet enim variae sint opiniones, tamen consideratis temporibus tollitur omnis dubitatio. Duae enim fuere Saturni sacrae aedes diuerso excitatae tempore, vel, secundum aliquos, tres. haec autem Capitolina in meridiem vergens fuit propè saxum Carmentis, & cliuum Capitolinum. Ser. ossa, inquit. Orestis ab Aritia Romam translata, & condita ante templum Saturni, quod est ante cliuum Capitolinum. Ex quibus verbis patet Blon. haud recte sentire de huius templi loco. restituit enim eregione Diui Nicolai in Carcere, cui si assentiri velimus, oportet fateri etiam cliuum Capitolinum ea parte stetisse, vt secundum Ser. ante ipsum Saturni templum. Quae opinio, praeterquam quod est falsa, destruit omnia argumenta ipsius Blon. ad demonstrationem cliui Capitolini adducta. Nisi dicamus Saturnum alteram Aedem in Capitolio habuisse, secundum Critolaum, qui Phanomenon libro tertio scriptum reliquit Saturnum ab agricola quodam Latini generis hospitio susceptum Enotriam eius filiam vitiasse, quae Ianum, Hymnum, Festum, & Felicem peperit, quibus ferendae vitis, & rationem vici conficiendi Saturnus pater ostendit, eiusque muneris aliis authores esse concessit. Quare finitimi agricolae cum insolitae potionis vi graui somno pressi diu iacuissent, experciti in suspicionem dati veneni inciderunt, vnde Ianum lapidibus oppressere. Eius autem puellae patris morte dolore laqueo gulam fregerunt. Saturnus vero in caelum omnes transtulit. appellantur autem *πρωθυμνῆες*, quod vindemiam ortu suo praueant. Intecuto tempore, cum peste Romani laborarent, Apollo respondit, non prius cessaturam, quam Saturni placarent iram, coeque per iniuriam manibus satisfaceret. Luctatius itaque Catulus Aedem ipsi Saturno in Tarpeio monte posuit, Ianumque statuit quadrifrontem, vel a numero puellarum, quae patri spiritu parentauerunt, vel a quatuor anni tempestatibus, ab eiusque nomine Ianuarius mensem appellauit. Haec vero, de qua Ser. dicimus positam esse eo in loco, vbi paucis ante annis fuerat cum turri sacellum cognomento. S. Saluatoris in Aerario, incumbens hospitali. S. Mariae in Porticu. Turris mutilata adhuc cernitur, quae cum

eum facello in vsus humanos est conuersa. Ibi autem proximis diebus effossum est marmoris frustum, quod in fronspicio eiusdem templi fuisse arbitramur. In quo, sensu imperfecto, incisa erant hæc verba.

AVG. PON. MAX. TRIBVN

CENSOR COS. VIII.

ANTONINVS PII. AVGG. FELICES RESTITVERE.

Ideo nostro tempore in ærario vocatur; quia ibi Romani primum ærarium habuere. Tradunt aliqui Val. Publicolam primum omnium exactis regibus Aedem Saturni Aerariū declarauisse. Sequitur Iouis Tonantis Templum ab Augusto propè eundem clium, siue, vt vult. P. Victor, in eodem cliuo positum, quòd liberatus esset periculo cum expeditio ne cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, feruumq; ducentem exanimasset. vergit in meridiem, siue in ortum brumalem; quo in loco nunc noxij puniuntur. Haud procul fuit Fortunæ, vt testantur carmina sita in templo ipsius Præneste, quæ sunt.

TV QVAE TARPEIO COLERIS VICINA TONANTI,

VOTORVM VINDEXT SEMPER FORTVNA MEORVM.

ACCIPE, QVAE PIETAS PONIT TIBI DONA MERENTI

EFFIGIEM NOSTRI CONSERVATVRA PARENTIS.

CVIVS NE TACEAT MEMORANDVM LITERA NOMEN.

CAESIVS HIC IDEMQ. TITVS PRIMVSQVE VOCATVR

QVI LARGE CERERIS MESSES FRVCTVSQVE RENATOS

DIRIGIT IN PRETIVM CUI CONSTAT FAMA FIDESQ.

& reliqua. Templum Veiovis inter Arcem, & Capitoliū fuisse legimus, in platæa adium nunc Conseruatorum, cuius simulacrum sagittas teneret, quæ essent videlicet paratæ

C 3 ad

L I B E R

ad nocendum: quapropter eum Apollinem plerique dixerunt. Veiouem enim appellauere veteres deum, cui iuuandi esset adempta facultas. est enim ve priuatiua particula. immolatur huic ritu humano capra, vt scribit Gellius. Asylum, idest Misericordiæ Templum in Capitolio fuisse, his verbis testatur Dion. Lucum vmbrosum medium, Capitolijq; & arcis, quod vocatur intermontium duorum quercetorum templum, idest Asylum constituit, Quare autem Romulus constituerit, sic docet Liuius. Locus qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos, Asylum appellant, eo ex finitimis populis omnis turba sine discrimine liber, an seruus esset, auida nouarum rerum per fugit: sic & Ouidius.

Romulus vt saxo lucum circumdedit alto:

Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Tiberius cum ex istimasset hunc malefaciendi causam esse, iritum fecit. Primi autem omnium Herculis nepotes Asylum statuisse dicuntur, timentes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret, affligerat. Hinc Statius. Herculeos fama est fundasse nepotes Blon. verò sicut & Cor. Tac. ponit Asylum in campo, qui est à rupe Tarpeia, & foro Boario ad Tyberim. Quid autem de ipsorum opinione sentiam, vbi de Aequimelio erit mentio, infra aperiemus. Templum Iunonis Monetæ in arcæ domus Manlij ponitur à Liuiο: cuius verba sunt hæc. Damnatum Manlium Tribuni de saxo Tarpeio deiecerunt: adiectæ mortuo notæ sunt, publica vna, quod cum domus eius fuisset, vbi nunc Aedes, atque Officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce, aut Capitolio habitaret. Alibi tamen ait M. Fabio Dorso, & Ser. Sulpitio camerino Coss. Dictatorem creatum L. Furium, Aruncano-que bello inter ipsam dimicationem templum Monetæ vuisse. Secundo vero quintæ decadis refert Aedem Monetæ votam à Cicereio prætore in Corsica. Sed forte intelligit de ea, quam in Auentino restituemus, aut certe dicendum eos libros, qui nuper in lucem editi sunt, non esse Liuij. Ouid. vero vult ædem hanc Capitolinam votam esse à Camillo. eius sunt hæc Carmina.

Arce quoque in summa Iunoni templa Monetæ

Ex voto memorant facta Camille tuo.

Moneta

Moneta (inquit Cicero) à monendo. Nā post cladem illam maximam à Senonibus Gallis factam, audita vox ex arce Iunonis fuit, ex quo illa appellata est moneta. Templū hoc fuit, vbi nunc ædes Senatoris. Templum Iani custodis capitolinæ arcis Blon. scribit fuisse eo in loco, vbi nunc facinorosorū custodiæ, & carceris locus, versus ortum hyemalem, eregione fori Romani. Et cū vnum Ianum fuisse priscum velint, plures verò posteriores, crediderim Capitolinum à Romulo, vel à Tatio excitatum. Nā postquam hi in fœdera cōuenerunt, Iano simulacrum duplicis frontis effectū est, quasi ad imaginem duorum populorum. Hinc Virg. Ianumq; bifrontem. Dracon verò Corcyrensis scriptum reliquit. Ianum bicipitem fingi propter ingenitam, summamq; eius solertiā: primus enim coronam, rates, vsum naui inuenit, æneum quoq; numum primus signauit. Dicitur autem Ianus ab eūdo, quòd eat, & vertat cœlum, cæteraq; omnia. Quare eundem & Vertumnum esse aiunt. Templū Ionis custodis Domitianus adeptus Imperium excitauit in Capitolio, seq; in sinu ipsius dei sacrauit. Quidam volunt fuisse, vbi nunc Salinæ, prope Ianum.

De Templis deorum incertam sedem in Capitolio nunc habentibus. C A P. V.

EMORANT Romanos lapidem informem, atque rudem coluisse Terminum appellantes; cuius Templum à Tatio rege dedicatum fuisse Var. est testis. Plut. verò à Numa conditum tradit. unde constat antiquissimum esse: propterea libuit primo loco inter ea, quæ nunc certum non habent, collocare. Ratio autem cur Terminus in Capitolio coleretur, huiusmodi traditur. Cum Tarquinius Superbus vellet Iouis Templum edificare, cœpit auguriis captare, qui mons huic templo esset aptissimus, & cum in omnibus Tarpeius esset inuentus, in quò erant multa diuersorum numinum facella; actum est, vt exinde ad alia templa nomina euocarētur sacrificiis, quo posset libere, & sine periculo Téplum Iouis edificare; cumq; omnes dij libenter migrassent, Terminus solus, hoc est limitum deus, abscedere noluit, sed illic remansit: tunc

C 4 de

L I B E R

de hoc ipso sacrificatum est, & deprehensum, quod Terminus cum Ioue remanens, æternum Vrbi Imperium cum religione significaret. propterea in Capitolio prima pars testiparet, quæ lapidum ipsum Terminum spectat, Nam Termino non nisi sub Dio sacrificabatur, &, vt ait Lactantius, publicè, quasi custodi finium Deo. Augustinus verò scribit vna cum Termino Martem quoque, & Iuuentutem regideorum cedere noluisse, quod Imperium Romanum nullos haberet terminos, nec senectam sentiret. Mentis, & Veneris Erycinæ sacras Ædes in monte Tarpeio sedem obtinuissenarrat Liuius, his verbis. Interea duum viri creati sunt. Q. Fabius Max. & Attilius Crassus ædibus dedicandis. Menti, Attilius, Fabius Veneri Erycinæ, vtraque in Capitolio est, canali vno discretæ. De templo autem Mentis Ouid. in fast. sic meminit.

*Mens quoque numen habet, Menti delubra videmus
Vota metu belli perfide pene tui.*

Idem Liuius tradit. L. Quintio. & Cn. Domitio Coss. Ac des duas Ioui dicatas esse, quarum alteram. L. Furius purpurio Prætor Gallico bello vouerat, alteram consil dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Capitolium etiam Iunonis Reginæ Templum habuit, à Cn. Flaminio bello aduersus Ligures votum: de quo meminit idem auth. & Cic. ad Equites antequam iret in exilium. Templum Opis vouit Tatiusrer. Var. Ops, inquit, terra, quod hic omne opus ad viuendum, ideo dicitur Ops mater. quod terra mater. hæc enim terris Giganteis omneis peperit, & resumat denuo, quæ dat, cibaria. Eandem quam Maiam, Terram, Faunam, & Bonam volunt esse. De opis autem templo Cic. Ph. prima mentionem sic facit. Pecunia vtinam ad ædem Opis maneret, & secunda. Sed etiam regnas, qui maximo te ære alieno ad eam Opis liberaasti. Hanc Sp. Posthumio Albino & Q. Martio Philippo Coss. tactam de cælo commemorat Liuius. Templum Martis Vltoris ab Augusto in colle Saturnio excitatum esse, quidam tradidere; Fidei verò in eodem, Cic. de nat. deorum, in hæc verba. Tum autem res ipsa in qua vis inest maior aliqua, sic appellatur, vt ea ipsa vis nominetur deus, vt Fides, vt Mens, quas in Capitolio dicatas videmus; proxime à M. Æmilio Scauro; ante autem ab Attilio Calatino

tino erat Fides consecrata. Quid Opis? quid Salutis? quid Concordiæ? Libertatis? Victoriæ? quarum rerum quia vis est tanta, vt sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit. Fortunæ Primigeniæ, & Obsequentis Templum ibidem condidit Ser. Tullius. Capta verò vrbe à Gallis cum Romani ex mulierum capillis tormenta fecissent, Ædem Veneri Caluæ in honorem matronarum in eodem colle Capitolino constituerunt. Alteram habuit Ædem Venus inibi, de qua meminit Suet. in Caligula. Iouis autem sponsoris Ædem posuit Tarquinius Superbus, quam Sp. Polthumius Cos. nonis Iunijs dedicauit. Iouis Pistoris Aram in eodem Capitolio quidam statuere: de qua Ouid. sic meminit.

Nomine, quam precio, celebratior arce tonantis:

Discant pistoris quid velis ara Iouis.

De Statuis deorum, quæ in Capitolio fuisse, vel sunt. Cap. VI.

Vere priscis temporibus marmoreæ, argenteæ, aureæque statuæ innumerabiles in Capitolio: non solum viris præstantissimis, qui de repu. bene meriti essent, erectæ: verum etiam dijs immortalibus varijs ex causis consecratæ, ex quibus varia etiam sortitæ sunt cognomina. Florus enim scribit, quo tempore Pyrrhus in Siciliam traiecit, Iouis Statuam in Capitolio fulmine deiectam. Plinius vero victis Samnitibus eiusdem dei Statuam à Sp. Caruilio factam, inibi que erectam, cuius amplitudo cernebatur à Ioue Latiario cum Statua sua ante pedes dicti Iouis posita. Idem Iouis Tonantis Statuam in eodem Capitolio posuit; Liuius autem Iouis Imperatoris Signum, à T. Quintio Præneste deuectum, inter cellam ipsius Iouis, & Mineruæ dicatum. Cic. septima actione in Ver. Iouem, inquit, Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini: hinc colligere potestis, si recordari volueritis quanta religione fuerit eadem specie, atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum in Capitolio posuerat Flaminius. Victoriæ Statuam in templo Iouis Opt. Max. statuit Plut. Idem verò Cic. tertio off. iuxta id templum, Fidei Simulacrum; cuius sunt hæc verba. Qui igitur iusurandum

randū violat, is fidem violat, quam in Capitolio vicinā Iouis Opt. Max. vt in Catonis oratione est, maiores nostri esse voluerūt. licet de tēplo intellexisse videatur. Nemesis Simula crūin eodē colle fuit. Est enim Nemesis dea quę superbos vlciscitur, cuius latinum nomen non inuenitur: Rhamnusia etiā appellata à Rhamnunte vico attico, in quo colebatur: Adraſteæ etiā nomē accepit ab Adraſto, à quo primū tēplū est cōſecuta. auth. Antimachus. Habuit Capitoliū Herculis plures Statuas, quarū vna dicata, & poſita fuit à P. Sulpitio Auerrione, & P. Sempronio Coſſ. Aliā, victis Tarētiniſ, Fab. Max. Romam detulit, Liviū, & Plut. Boni Euentus, & Bonæ Fortunæ Simulacra Praxitelis opera in Capitolio collocat Plin. & Apollineam diademātū, eiufdemq; Coloſium, xxx. cubitorum, centum & quadraginta talentis factū, ex Apollo nia Ponti à Lucullo in urbem tranſlatum. In eodē mōte Ianni Simulacro dextera trecentorum, ſiniſtra ſexaginta quinque numerum tenenti, ad demonſtrandā anni dimenſionē, quidā locum fecere: ſicuti Pliniū Caſtoris, & Polucis in tēplo Iouis Tonantis, & Tremellius Iouis Opt. Max. Statuæ aureæ decem pedum à D. Claudio dicatæ. Sed cum in hoc deorum domicilio omnium deorum ſimulacra fuiſſe dicat Ser. ſuperfluum eſt pauca, ex infinitis velle recensere. Videamus ergo quæ nunc ſitæ ſunt ſtatuæ. Pro ædibus igitur Cōſervatorum duo pari forma marmorea fluuiorum Simulacra ſeminuda viſuntur, quæ, inquit Ful. quantum ex rerum argumento deprehendi poteſt, Nili, ac Tygris flu. numina ſunt; quorum alterum Sphinga Ægypti peculiare animal, cui cubito inititur, habet. Alterum verò Tygridem Armeniæ truculentam feram; in quorum ſiniſtris eſt cornucopiæ rerum affluentiam ſignificans. Intra limen à dextris Signū arcum auro perſuſum nudi Herculis, & adhuc imberbis, dextera clauam, ſiniſtra verò Heſperidum aurea mala tenens, conſpicitur. Quod propè Scholam Græcam in ruinis aræ Maximæ, foroq; Boario repertum eſſe ſcimus. Viſuntur & marmorea ſigna parietibus incluſa. L. Veri Antonini de triumpho parthico: ſiue. M. Antonini de triumpho Dacico, ſublata ex æde. S. Martinæ. In aula verò ſuperiori Statua ænea Satyri pulcherriſſima, & quædam alia deorum Simulacra ſunt ſita.

*De Statuis hominum, Regum, & Imperatorum, quæ
in Capitolio fuere. CAP. VII.*

NON solum immortalium deorum simulacris, verum etiam, ut diximus, præclarissimorum hominum, regum, atque Imperatorum Statuis Capitolium illustratum esse quamplurimi memoriæ prodidere: In eo enim Scipionis, qui bellum in Asia gessit, Antiochumque deuicit, Statuam, non solum cum chlamide, sed etiam cum crepundijs; erectam fuisse, pro Rabirio refert Cic. Syllæ verò pedestrem in Philip. Si quis est, inquit, sensus in morte ænea statua futura, & ea pedestris magis, quam inaurata equestris: qualis L. Syllæ prima statua est. Qui ad Atticum etiam commemorat Scipionem proauum Metelli ad Opis loco excelso censoriam habuisse. Præterea Senatus Aemilij Lepidi pueri Statuam bullatam, & prætextatam, quod hostem in acie interemisset, ciuemq; seruasset, in eodem erigi iussit. Quò munere dignus habitus est etiam Metellus, quod ex æde Vestæ palladium ab incendio liberauisset. Cornelia Gracchorum mater non caruit hac gloria, sicut & Trebius, quod in ædilitate sua frumentum Po. Ro. assibus præstitit, Plin. auth. Plut. verò tradit Fabium Max. suam ipsius equestrem ex ære iuxta Herculem statuisse, præcosq; Romanos Bruti illius, qui Tarquinius expulit, Statuam posuisse, mediam inter regum Statuas, cum hoc indice. **VTINAM BRUTE VIVERES.** Domitianum autem non nisi aureas, & argenteas, certiq; ponderis sibi poni permisisse, scribit Suet. & Eutropius. Quidam non contenti solis statuis, tabulis etiã famam, & gloriam posteris relinquere conati sunt: quemadmodum victoriæ suæ Asiaticæ Asiaticus ille, de quo superius facta est mentio. Bocchus etiam, ut Po. Ro. deliniret, simul & Syllæ gratiam aucupatus, triumphales Imagines collocauit; inter quas inerat aureus Iugurtha ab eo Syllæ traditus. Nicomachus Proserpinæ raptum pinxit in Tabula sita in templo Iouis Opt. Max. Extat adhuc ingens æneû Caput, quod, ut testatur Lampridius, demptum colosso Neronis suæ imposuit Statuæ Commodus Imp. cuius Colossus ex marmore fractus cernitur in ædibus Cōseruatorû.

Innu-

Innumerabiles autem fuere statuæ in Capitolio, quarum maiorem partem ex prouincijs deuietis Romanos in Urbem transfuisse Ciceron. de natura deorum docet his verbis. Etenim sana multa spoliata, & simulacra deorum de locis sanctissimis ablata videmus à nostris. In frontispicio autem prædictarum ædium æneum illud Lupæ Simulacrum, ex cuius vberibus pendere Urbis conditores ait Virg. restitutum nunc videmus. De quo in Catilinam Cic. sic meminit. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & latentem vberibus inhiantem fuisse meministis. Et primo de diuinatione his Ennij carminibus.

Hic syluestris erat romani nominis altrix

Martia, qua paruos mauortis semine natos

Huberibus grauidis, vitali rore rigabat.

Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu

Concidit, atque auulsa pedum vestigia liquit.

Visuntur in superioribus locis domus eorundem duo Simulacra ænea, iuuenili forma, alterum stans serui habitu, alterum nudum pueri sedentis, pastori haud absimilis, curuato corpore è planta suppurati pedis spinam acu euellenti.

De Clivo Capitolino, Tarpeia rupe, & saxo Carmentali.

C A P. V I I I.

CL I V V S Capitolinus, per quem publicus in arcem erat ascensus, vbi nam fuerit, permagna est inter antiquitatis diligentiores dubitatio. Blon. enim ad eam arcis partem fuisse, quæ versa in Auentinum, nunc ecclesiam, S. Georgij in Velabro eregione respicit, verbis Liuij his nititur comprobare. Quum commissum prælium esset, Coss. transfugas Numidarum, qui tū in Auentino ad mille, & trecetos erant media vrbe transire Exquilias iusserunt, nullos aptiores inter conualles, retaq; hortorum, & sepulcra, vacuas vndique vias ad pugnam futuros rati: quos quum ex arce, Capitolioque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamarunt. Et certè Suet. in Cæsaris vita huc ipsum innuit locum. Gallici, inquit, triumphi die Velabrū præter-

præteruchens penè curru excussus est axe distracto, ascenditque Capitolium ad limina quadraginta elephantis dextra & sinistra lychnos gestantibus, quemadmodum & Ovidius his carminibus.

*Inde, velut nunc est, per quem descenditis, inquit,
Arduus in valles, & foracilius erat.*

Et quanquam omnia hæc verisimilem Blon. rationem faciunt, non tamen certum locum ostendunt; quia, cum clius emineret, facilè potuerunt Numidæ ex altiori loco decurrentes ex varijs Capitolij partibus spectari. Ser. autem, vt visum est, scribit Saturni templum fuisse ante Cliuum Capitolij, iuxta Concordiæ templum, Quod si intelligimus de templo Saturni Capitolino, non video quomodo stet iuxta Concordiæ, quod valde distabat. Erat enim prope Seneri arcum. Verùm cum in vrbe, Concordiæ multæ fuerint sacræ ædes, necesse est Ser. aliam significare: aut certè dicere cliuum Capitolinum fuisse, ab eodem Seueri arcu ad Senatoris stabula. vbi fundamenta antiqua non iugiter recta, sed intro flexa adhuc cernuntur, quæ portæ locum vacuum relinquunt sic enim procedit, quod dicit Ser. Ibi quidem fuit Saturni templum, & intra ipsum, & Concordiæ Clius collocaretur. Et mehercle Cic. actione sexta in Ver. prope Fo. Ro. fuisse, his admonet verbis. Tamen cū de foro in Capitolium currum flectere incipiunt, illos duci in carcerem iubent. Arcus etiam Seueri ad radices Capitolij in capite fori excitatus, sub quem triūphantes transeuntes Capitolium ascendebant. facit vt Blondi opinionem affirmare dubitem, nisi velimus diuersis temporibus vtroque in loco fuisse, quod caret ratione. Plures tamen aditus habuisse Cor. Tac. verba superius adducta, satis ostendunt. Sed de cliuo Capitolino quisque, quàm probat, eam sequatur opinionem. Hunc autem silice stratum esse Liuius primo decadis quintæ sic docet. M. Æmilio Cos. Censores cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & Porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senatulum, ac super bi id Curiam strauerunt. Hæc autem porticus videtur vna ex illi illis de quibus idem Cor. Sic loquitur. Erigunt aciem per aduersum collem vsque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus à latere cliui dexteræ subestibus.

In eo-

L I B E R

In eorum cliuo Domum Milonem habuisse scutis refertam commemorat Cic. dubitatur autem vtrum hereditariam, an conductam, quia superius dicit. nullum angiportum esse, in quo Miloni non esset conducta domus. Blon. in Roma triumphante scribit floralia ad cliuum Capitolinum mense Maio celebrari solita esse, vbi propè prostituta mulieres paucis ante annis tabernas, & casas habebant. Sed vellem huius rei authorem addidisset. Rupes Tarpeia, ex qua fontes, & damnati præcipitabantur, foro Romano superstiti Diony. significare videtur, his verbis. Duci eum iussit in superstantem foro collem. est enim locus is rupes vasta, vnde eis mos est deijcere aduersarios. meminit & Plin. Metellus, inquit, Capitolio ad Tarpeium raptus, vt præcipitaretur. Ful. verò putat Tarpeiam rupem fuisse, vbi nunc facinorosi puniuntur, Quod & nobis magis placet, nec verba Diony. huic sententiæ repugnant, quia de toto colle loquuntur. Saxum Carmentæ, de quo mentio est apud Liuium ab vr. co. Tyberim despicit, eregione pontis Senatorij. Porta Stercoraria in cliuo Capitolino collocatur à Sex. Pomp. vbi sordes ex templo Vestæ sublatae condebantur, in Tyberim mox transferendæ.

*Obsoleuit
iam locus
ille ad
hoc,*

De Tabulis, & Columnis æneis, argenteoque Ansere. C A P. I X.

TABULAS in quibus leges, & publica acta continebantur, in Capitolio fixas, ac seruatas esse plures testantur. Cic. pro Sex. Inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur. Et mox: sed vnum egregiū de rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo decretum in Capitolio fixum. & Philp. tertia: Falsas leges C. Cæsaris nomine, & falsa decreta in æs incidenda, & in Capitolio figenda curauerit. Polibius tertio scribit fœdera, quæ inter Romanos, & Carthaginenses ista fuerant, perscripta in tabulis æneis in templo Iouis Capitolini diligentissime ab Ædilibus conseruata: Vespasianumq; ærearum tabularum tria millia, quæ cum Capitolio conflagrauerant, inuestigatis exemplaribus, restituendi curam suscepisse, in quibus tabulis publica monimenta continerentur; Quarum
vna

vna cernitur adhuc in Lateranensi Ecclesia. Clodius etiam tabulas, in quibus res in tribunatu suo gestæ continebantur, hic affixit; quas Cic. ab exilio reuersus vi deleuit, author Plut. Idem Cic. in Cat. commemorat æra legum in Capitolio tacta de cælo, & liquefacta. Idem propè modum de Diu. his Ennij carminibus.

*Nam pater altitonans stellanti nixus olympo
Ipse suos quondam tumulos, ac templa petiuit,
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes.*

*Tum species ex ære vetus, generatâq; nata
Concidit, lapsâq; vetusto numine leges.*

Erant & leges à Romulo institutæ, quarum argumentum tale est.

Ne quid inaugurato faciunt.

Patres sacra, magistratusq; soli peragunt, ineuntq;.

Plebei agros colunt.

Sacrorum omnium potestas sub regibus esto.

Sacra patres custodiunt.

Populus magistratus creant.

Leges discunt.

Bella decernunt.

Deorum fabulas ne credunt.

Deos peregrinos, præter Faunum, ne colunt.

Nocturnas in templo vigilas ne habent.

Parricidas omnes capite puniunt.

Ne quis presentibus scæminis obscœna verba facit.

Quisquis demissam ad talos togam in Vrbe habet.

Monstrosos parta quisquis sine fraude cadunt.

Ne quis, nisi per portas, Urbem ingreditur, neve egreditur.

Mœnia sacrosancta sunt.

Mulier viro legitimè coniuncta fortunarum, & sacrorum socia illi esto, ut domusq; ille dominus, ita hac domina.

Filia, ut patri, ita defuncto viro hæres esto.

Adulterij convictam, vir, & cognati (uti volent) necant.

Si vinum biberit domi, ut adulteram puniunt.

Parentum liberos omne ius esto, relegandi, vendendi, & occidendi.

Erant autem apud Romanos curatores eorum locorum, in quibus tabulæ publicæ seruabantur, ut index hic ostendit.

C. CAL-

L I B E R

C. CALPETANVS STATIVS.
SEX. METTORIVS. M. PERPENNA LVRCO
T. SARTIVS DECIVS CVRATORES
TABVLARIORVM PVBLICORVM
FAC. CVR.

Augustus victor totius Ægypti, quam Cæsar pro parte superavit, multa de navali certamine sustulit rostra ærea, quibus conflatis, quatuor effecit Columnas, quæ postea à Domitiano in Capitolio sunt positæ, quas hodieque, inquit. Ser. conspiciamus. Nunc verò in Lateranensi ecclesia sunt sitæ: de his intellexit Vir. cum dixit.

Surgentes ære columna.

Legimus autem Syllam ex Iouis templo Athenis columnas adibus Capitolinis vexisse. Cum olim Anseris clangore arx esset servata, in perpetuam rei memotiam Romani eius argenteum simulacrum in eadem statuere arce, de quo Lucretius sic.

Remulidarum arcis servator candidus anser. Et Propert.

Anseris & tutum voce fuisse Iovem.

Ob hoc, inquit Plinius, institutum est, ut cibaria anserum censores in primis locent.

*De quibusdam Epithaphijs, & Titulis in Capitolio
existentibus.* C A P. X.

O S S A

NERONIS CÆSARIS GERMANICI CÆ-
SARIS. F. DIVI AVGV. PRON. FLAMIN.
AVGVSTALIS QVÆSTORIS.

O S S A

AGRIPPINE. M. AGRIPPÆ DIVI AVGV.
NEPTIS VXORIS GERMANICI CÆSA-
RIS MATRIS. C. CÆSARIS AVGV. GER-
MANICI PRINCIPIS.

O S S A

TI. CÆSARIS DIVI AVGV. F. AVGV. PONT.
MAXIMI TRIB. POT. XXXIX. IMP. VIII.
COS. V.

Vias

Vias autem vrbis magna ex parte disturbatas Vespasianus restituit, vt in marmore in porticu ædium Conferuatorum posito ostendit talis index.

IMP. CÆSARI

VESPASIANO AVG.

PONT. MAX. TR. POT. III.

IMP. IIX. PP. COS. III. DES. IIII.

S

C

QVOD VIAS VRBIS

NEGLIGENTIA

SVPERIOR. TEMPOR.

CORRVPTAS IM

PENSA SVA RESTITVIT.

Sunt enim fornices in publici salis receptaculo, huiusmodi inscriptione vetustate penè consumpta, notati.

Q. LVTATIVS. Q. F. Q. CATVLVS COS.
SVBSTRVCTIONEM ET TABVLARIVM
S. C. FACIVNDVM CVRAVIT.

In æde. D. Mariæ de Araceli est ara, quatuor pulcherrimis exornata columnis, vbi legitur titulus huiusmodi.

A CVBICVLO AVGVSTORVM.

De quibusdam edificijs, alijsq; rebus in genere.

C A P. X I.

VRIAM Calabram in Capitolio Romulus cul-
mis texerat, ad quam calebreatur. i. vocabatur
Senatus, & populus à rege Sacrificulo, vt ludo-
rum, & sacrificiorum pernosceret dies. Propè
hâc ipsius Romuli Casam ponit M. Var. Metelli autem, &
Constantini Porticum habuit Capitolinus mons; & Biblio-
thecam Maiorum pulcherrimis, marmoreisq; colûnis exor-
natam: Atriumq; publicum, quod tactum de cælo memorat
Luius. Ser. ait locum sacrum fuisse in Capitolio, ex quo su-
mebatur verbena, qua coronabantur Feciales, & Paterpatria
tus fœdera facturi, vel bella indicturi: & lapidem Silicè, què
tenebant iuraturi per Iouè, hæc verba dicentes. Si sciès fal-
lo, tum me Diespiter, salua Vrbe, arceq; bonis eijciat, vt ego
hunc lapidem. Fuisse, inquit Gellius, loca in Capitolio cel-
lis,

D

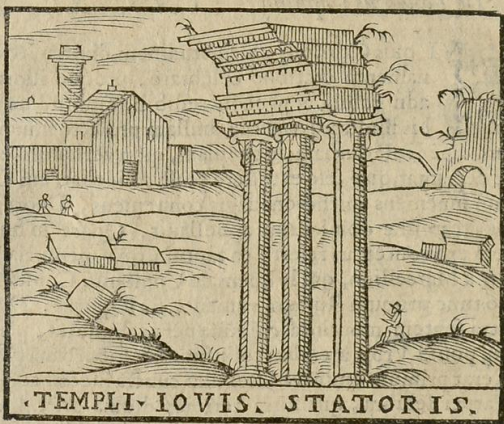
lis,

lis, cisternisque similia, vbi reponerantur ea, quæ in templo vetustate erant facta inutilia. Seiuges in Capitolio aurati à Cn. Cornelio positi sunt. M. Valerio Messalla, & Liuius Salinator Coss. eodemque tempore duodecim clypea aureata ab ædilibus. P. Claudio, & P. Sulpitio Galba ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam condemnauerant, author est Liuius, qui quinto belli pu. Clypeum Martis cum imagine Asdrubalis statuit in eodem colle, & secundo decadis quintæ columnam Rostratam, sic: In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio bello pu. tota ad imû fulmine discussa est At tertio eiusdem decadis testatur. S. C. in Capitolio solitum haberi: Eo, inquit, facto auocatam à se concionem Tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio, vbi erat concilium, abiit. In Templo Iouis Capitolini fuit Pallium breue, purpureum, lanestrum ad quod cum matronæ, atque Aurelianus Impe. iungeret purpureas suas vestes cineris specie decoloratæ videbantur, diuini comparatione fulgoris. hoc manus rex Persarum ab Indis interioribus sumptum Aureliano dedisse perhibetur. Cn. & Q. Oguinio ædilibus curulibus Limina Capitolij cinea sunt fabricata: Tegulas autè æreas Q. Catulus inaurauit, author Plin. hinc Virg. Capitolia aurea dixit, quanquam & propter statuas aureas, aliaque pretiosa ornamenta aurea dixisse existimaui. Numam antequam Imperium adiret, auguriû in Capitolio captauisse scribit Plut. Solinus autem T. Tatium in arce, vbi fuit Templum Iunonis Monetæ, habitauisse: Quo in loco prius steterat Domus Manlij; de qua Cice. pro domo sua ita meminit; M. Manlius cum ab ascensu Capitolij Gallorum impetum repulisset, non fuit contentus beneficij sui gloria, regnum appetisse est iudicatus: ergo eius domum euersam duobus locis conuestitam videtis. Libri Sibyllini in templo Iouis Capitolini sub terra, in arca lapidea ab hominibus decem custodiebantur, auth. Dion. Cæsar primo consulatu tria millia pondo auri furatus è Capitolio, tantundem inaurati gris reposit. Suet.

In quis Capitoli pulchritudinem, diuitias, & ornamenta oratione celebrare, proque illorum admirabili, & penè incredibili amplitudine verbis illustrare conetur, nullam profectò inueniet tantam dicèdi elegantiam, aut copiam, quin verborum exilitate deprimat, quæ sese extollere posse cõfidebat, cui Cic. nullum inueniens epitheton magis conueniens, Deorum, & Iouis terrestæ domicilium appellauit. Quare in huius laudem ero contentus referre ea tantum, quæ memoriæ traduntur à Marcellino, qui loquens de Constante Constantini filio tunc primum Romam veniente, sic sequitur. Deinde intra septem montium culmina per accliuitates, planitiemq; posita Urbis membra collustrans, & suburbana quidquid erat primum eminere inter alia cuncta spectabat, Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina præcellunt. Et infra describens Ægypti mirabilia sic habet. His accedūt altis suffulta fastigiis templa, inter quæ eminet Serapeum: quod licet miuatur exilitate verborum, atrijs tamen columnaribus amplissimis, & spirantibus signorum figmentis, & reliqua operum multitudine ita est exornatum, vt post Capitolium, quò se venerabilis Roma in æternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. Eandem imitatus sententiam Cassiodorus: Traiani, inquit, Forum vel sub assiduitate videre miraculum est, Capitolia celsa conscendere, hoc est humana ingenia superata videre. Nunc verò penè nudus est reliquus.

De Concordiæ, & Iouis Statoris Templo, & quid sit Curia. CAP. XII.

N situs Urbis descriptione secundo loco vallem inter Capitolium, Palatinumq; montem iacentem posuimus, eamque, secundum longitudinē, non ultra Palatini latus terminauimus; cuius edificia, & loca par est tandem vt in antiquam speciem, & splendorem, quoad fieri poterit, restituamus. Et quia nihil est quod magis res augeat, & conseruet quàm Concordia, ab ipsa ritē principium facturi videmur. Concordiæ igitur Templum vouit Camillus, si plebē patribus reconciliasset; quod in foro, vt tradit Plut. vt autem Var. inter Capitolium, & forum deinde extruxit. hunc autem secutus Sex. Pomp. Senatula, inquit, Romæ tria, vnum vbi nunc est ædes Concordiæ, inter Capitolium, & forum, Val. autem Max. ait Sempronium Asellionem pro æde Concordiæ sacrificium faciētem ab ipsis altaribus fugere extra forum creditores coegisse. Sed cum non vnum fuerit Concordiæ templum, videndum ne Plut. de eo intelligat, quod erat supra Comitium,

*Templum
Concordiæ.*

tium, ad forum vsque productum. Huius autem porticus extant adhuc ad radices Capitolijs octo ingentes columnæ cum inscriptione hac.

SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS. INCENDIO CONSVMPVTVM RESTITVIT.

Quò autem tempore restitutum sit à Senatu incertum est. Extat tamen in Lateranensi basilica de restitutione memoria huiusmodi.

D. N. CONSTANTINO PIO FELICI AC
TRIUMPHATORI SEMPER AVGVSTO OB AM-
PLIFICATAM TOTO ORBE REMPVBLICAM
FACTIS CONSILIIISQ.

S. P. Q. R.

ÆDEM CONCORDIÆ VETVSTATE COLLA-
PSAM IN MELIOREM FACIEM OPERE, ET
CVLTV SPLENDIDIOR RESTITVERVNT.

Hinc autem centum gradibus ad Monetæ Iunonis templū ascendebatur. Cic.ph. septima. Occulta enim fuit eorum volūtas, iudiciūq; de M. Antonio, qui frequentissimi in gradibus Concordiæ steterunt. Ouid.

Candida te ninco posuit lux proxima templo,

Qua fert sublimes alta Moneta gradus.

Furius antiquum populi superator hebrusci

Vouerat, & voti soluerat ille fidem.

Causa, quòd à patribus sumptis secesserat armis

Vulgus, & ipsa suas Roma timebat opes.

In Concordiæ Senatus frequenter habebatur, & conciones. Idem Cicer. in ph. pro Sextio, & domo sua. Lampridius: cum Senatus, inquit, frequens in curiam, hoc est in ædem Concordiæ Templum auguratum conuenisset. In eodem templo fuit Statua Apollinis, Iunonis, & Latonæ Apollinem & Dianam infantes sustinentis: Aesculapij q; , & Hygiæ à Nycerato fabrefacta. Sthenis autem Cererem, Iouem, & Mineruam, flentesque matronas, & adorantes, sacrificantesque fecit, quæ erant in æde eiusdem Concordiæ. Martem verò, & Mercurium Pisicrates. Zeussis ma-

nu in Concordiæ delubro erat Marfias religatus; Erat & Liber pater, Caſſandraque à Theodoro picta. In prono Templi fuit Victoria, quæ. M. Marcello Claudio, & M. Valerio Coſſ. iſta eſt fulmine. Habuit Concordiæ templum Cellam, de qua Ciccr. ph. tertia ſic meminit. Armatos in Cella Concordiæ cum Senatum haberet incluſerit, & quinta: in Cella Concordiæ collocari armatos, latrones, ſicarios, è templo carcerem fieri. Concordia dicta, inquit Var. à corde congruente. Eregione autem huius, ad radices tamen Palatini montis, Templum Iouis Statoris, à Romulo votum fuiſſe, teſtis eſt Liuius, apud quem ita loquitur Romulus: Iuppiter tuis auibus iuſſus hic, in Palatio, prima Vrbi fundamenta ieci, arcem iam ſcelere emptam Sabinum habent, inde huc armati ſuperata valle media tendunt: at tu pater deum, hominumque hinc ſaltem arce hoſtes, deme terrorem Romanis, fugamque ſœdam ſiſte. hic ego tibi Templum Statori Ioui, quod monimentum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruata Vrbe eſſe, voueo. & Cic. Priuſquam enim iret in exilium his Iouem precatus eſt verbis: Teq; Iuppiter Stator, quem verè huius Imperij Statorem maiores noſtri nominauerunt, cuius in templo hoſtilè impetum Catilinæ repuli à muris, cuius Templum à Romulo victis Sabinis in Palatij radice cum victoria eſt collocatum, oro, atque obſecro, fertè opem patiter reip. cunctæque ciuitati, meisque fortunis. Ouid. etiam in Faſt. in radice Palatini ſic collocat.

Concordia unde dicta.
Temp. Iouis Statoris,

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim,

Ante Palatini condidit ora iugi.

Quo in loco nunc ſunt ſpondæ murorum altiffimæ ad boream pertinentes. In hoc conciones haberi, Senatusque ſolebat. Idè in Cat. pro lege agraria, & alibi ſepe. Nam. S. C. iure fieri non poterat, niſi in loco per augures conſtituto, quod templum appellaretur. non enim omnes ædes ſacra templa erant. Curia in qua habebatur Senatus templum erat, auth. Gellius, & Var. Vnde inter Ædes ſacras, & templa illud intereſt. quod in his. S. C. poterat haberi, in illis verò nequaquam. Ego tamen cauſa euitandi crebras eiufdem verbi repetitiones, & quo per nomen templi facilius inueniatur, quod quiſq; cupit, hanc differentiam nō planè ſeruauit.

Hoc

Hoc autem templum incendio Neronis exustum fuisse docet Cor. Tac. Liuius vero votum bis, bello videlicet Samnitico, & in pugna ad Luceriam Miror autem quid est cur quidam Iouis Statoris templum ad radices Capitolii posuerint, ad eam inquam partem, quæ in planam Urbem vergit, vbi nunc est ædes Diui Andreæ in Statera, decepti solo cognomente; qui si Ciceronis & Ouid. verba obseruassent, & Romuli dicentis apud Liuium in Palatio, nō tam sœde in hunc lapsi essent errorem.

*T. Iouis
Statoris
incendio
Neronis
exustum.*

*De Templo Vestæ, & Romuli, ac de Luco eiusdem
Vestæ. CAP. XIII.*

EMPLVM autem Vestæ inter Capitolinum, & Palatinum montem, vbi Diuæ Mariæ Gratiarum ædes nunc est sita collocari à Diony. videtur. Quod autem non fuerit sub Palatio, vt putat Ful.

*Temp. Va.
sta.*

probant, quæ sequuntur Plut. verba: Restitere Romani quo nunc loco Iouis Statoris situm est templum, ita confertissimo agmine Sabinos adorti fundunt, fugantque, & vsque ad locum, Regiam nunc dictum, ac templum Vestæ palantes agunt. Nam si Romani restitere ad radices Palatii, quomodo sequitur fundunt, fugantque Sabinos ad templum Vestæ, quod, secundum Ful. fuisset, vbi restitere Romani, non autem quo fugati sunt Sabini, contra opinionem Plut. Diony. & Liuii, qui de hoc templo ita meminit. M. Cœditius de plebe nunciauit tribunis se in Noua via, vbi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, & reliqua. Erat enim prope forum Romanum. Hinc Apianus ait. Asellium prætorem fottè sacra Castori, & Polluci in foro facientem, cum quidam lapide fialam excussisset, ad templum Vestæ cucurrisset. Cor. Tac. de Pisone loquens: ex foro, inquit, fugit in ædem Vestæ. Condita autem fuit à Romulo, vt infra demonstrabimus ex verbis Diony. qui etiam memoriæ prodidit, Castora, & Pollucem in pugna aduersus Thusculanos duce Posthumio dictatore viros pugnantes pro Romanis, eodemque tempore in foro equos abluisse ad scaturiginem manantem iuxta templum Vestæ. Fuit eiusdem deæ Lucus, qui à Palatii radice in Nouam viam deuexus erat, ex quo, ante Urbem captam exaudita vox

*Error Ful
uy.*

D 4 est,

est, vt muri, & portæ reficeretur: futurum esse, nisi prouisum esset, vt Roma caperetur. auth. Cic. de Diu. Atrium, siue Regia Numæ propè Vestæ sacellum Plut. fuisse existimat, non autem, vt Ser. ædes Vestæ Atrium Numæ. Videamus autem obiter, quid sibi velit Vir. cum inquit.

*Cana Fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt.*

Per fidem enim Fidei templum intelligit, antiquissimum, vt pote ab Aenea, vel (vt alij volunt) à Numa in Palatio extructum, quò cogeatur Senatus cum de rebus ad statum reip. sicut in Atrium Vestæ cum Pont. max. cum de rebus ad religionem pertinentibus esset de liberaturus, Apianus. his ita se habentibus Senatus in Fidei templum contulit. per Remum autem & Quirinum Po. Ro. in quo erant simulacra conditorum Urbis lambentium vbera lupæ. Liuius ediles ad fiscum ruminalem (erat enim in Comitio) simulacra infantium conditorum Urbis sub vberibus lupæ posuerunt. Et cum in foro causæ agerentur, vt idem author de Virginia loquens ostendit, sic interpretatur. Romanos leges, & ciuiles, & pontificias ad religionem pertinentes vniuerso orbi daturus, omniumque terrarum Imperium, quemadmodum Iuppiter pollicebatur, habituros. Templum Romuli iterrat ad radices Palatini, in medio eius lateris, quod Capitolium respicit, vbi nunc est ædes Diuo Theodoro dicata, de quo videtur intellexisse Diony. cum de Lupercali loquitur in hunc modum. Ostenditur secundum viam, qua itur ad Circum, templumque ei proximum, in quo est lupa præbès pueris duobus vbera, antiquæ operæ simulacra ærea.

*Templum
Romuli.*

De Lupercali, & ficu Ruminali. CAP. XIIII.

*Lupercal
quid.*

UPERCAL autem fuit quædam spelunca sub monte Palatino, in qua de capro luebatur, idest sacrificabatur: vnde & Lupercal dictum putant. Alij verò dicunt quòd illic lupa Romulum & Remum nutrierit, Alij, quod est verisimilius, lucum hunc esse sacratum Pani deo Arcadiæ, cui etiam mons Lycæus in Arcadia est consecratus, dictus quòd λυκος, idest lupos non sinat in oues seuire. Ideo Euander sacrauit locum, Luperc-

Lupercalque nominavit. de quo Diony. sic scriptum reliquit: Arcades in colle ipso firmati, cum ædificia alia more patrio exornassent, templa quoque contruxerunt, atque primum quidem Pani lycæo admonente eos Carmenta. est enim apud Arcades Pan vetustissimus, plurimum in honore habitus. Nunc tamen, circumsepto ædificijs templo, priscam loci naturam comprehendere nequit coniectura. Erat enim antiquitus, vt dicitur, antrum magnum sub colle arbusco contextum, & fontes sub petris profundi, adherensque rupibus saltus & quidem opacus, vbi Ara deo constructa sacrificia patria perficiebant. Idem tradit apud Lupercal Romulum, & Remum expositos fuisse, quem in locum lupa vadens sese condiderat. Aliorum autem fama est Lupercalium morem à Romulo & Remo originem traxisse, tunc cum lætitia exultantes, quod ijs auus Numitor eo loco, vbi educati erant, Urbem condere permiserat. Facto enim sacrificio, cæsisque capris epularum hilaritate, ac vino largiore prouecti, cuncti ouinis pellibus immolatarum hostiarum iocantes, gestierunt. Verum vt de nominis etymologia, & origine, ita de loco varia est opinio. Pom. Letus ita scribit. Sub Capitolio Tyberis inferebat sinum, qui pertingebat radices Palatij, vbi nunc est ædis S. Theodori, vbi expositus Romulus, & Remus in alueolo, ibique fuit fiscus Ruminalis: supra in Capitolio eregione istorum locorum Lupercal, hoc est mansio lupæ. erat autem Lupercal propè tres columnas. Vt autem (secundum aliquos) accipimus, quæ de ficu Ruminali eius est sententia, ita, quæ de Lupercali, prorsus rei jciimus; de utroque verò quæ est Seruii, qui in circo Maximo ponit Lupercal; eius sunt hæc verba: Rumon Tyberis dictus est, vnde ficus Ruminalis, ad quam eiectioni sunt Romulus & Remus, quæ fuit vbi nunc est Lupercal in circo, hac enim labebatur Tyberis antequam Vertumnus factis sacris auerteretur. Et vbi Virg inducit Aeneam ex Tyberi muros Palanteos spectantem, inquit: Nec situm præsentem considerare debemus. tunc enim nullis obstantibus ædificij per Lupercal Tyberis fluente facile mons poterat videri Palatinus. Quod autem Tyberis sinum inferret ad radices Palatini bene procedit; verum quod per Circum laberetur caret ratione; quia Auertinus ad alteram

Varia opinio.

Tyberis dictus est Rumon.

alteram fluminis ripam esset relictus, nec sequeretur, quod refert Liuius; Herculem traiecisse Tyberim, &, dum fessius procubisset, Cacus boues furatum eos in speluncam traxisse; fuerat enim necesse per Tyberim quod est dictu absurdum, nisi dicamus per Circum lapsum ante Herculis aduentum in Italiam. Præterea idem Ser. eodem in loco utrunque restituit, sicut & P. Victor, cum Lupercal fuerit, ubi nunc ecclesia S. Theodori, quemadmodum superiori capite, ubi de templo Romuli sumus locuti, tetigit Diony.

Ficus Ruminalis.

Ficus vero Ruminalis in Comitio eregione ædis Diui Cosmæ, & Damiani, & ad latus Palatini circo oppositum Maximo, quod Cor Tac. sic probat. Eo anno quo certatum est inter Harmum duos, & Catos, Ruminalem arborem in Comitio, quæ supra octingentos, & quadraginta annos Remi Romulique infantiam texerat, mortis ramalibus, & arescente trunco diminutam, prodigij loco habitum, donec in novos fetus reuiuisceret. Si autem volumus, quod ait Liuius, pueros in proxima alluue, ubi ficus Ruminalis, expositos, secundum Tacitum dicemus, Tyberi forum Romanum alluisse, ferentesque pueros descendisse ex Palatio in Comitium, ibique exposuisse infantes. nulla enim est ratio alia, ut Liuij cum Taciti conueniant verba. verisimilius est, secundum Diony. apud Lupercal expositos esse, nutritos verò apud ficum Ruminalem, ut innuit idem Tacitus, cum inquit, texit infantiam Romuli & Remi: aut fluitante scapha in Comitium delatos. Nam Var. ait infantes non expositos, sed delatos ad ficum ruminalem, & L. Florus repertos ad arborem, quæ non fuisse (ut vult Ser.) ubi Lupercal ostendit etiam Plut. his verbis. Locum Cremonum vocant, sed pridem Germano nomen fuerat, quod germanos fratres vocemus, nec porro longius ficus Ruminalis. Non desunt autem qui Lupercal eregione Septizonij Seueri fuisse putent, quos secutus est Blon. in Roma triumphanti. at hoc stultum est credere.

Error Blondi.

Quo modo enim Euander à Tyberi in Urbem rediens potuit ostendere gelidum, ut ait Vir. Lupercal ab altero latere montis auerso existens, meridiemque siue ortum æstiuum respiciens, cum ad boream pertineret? unde recte Poeta, gelidum appellauisse videtur. Quis autem Lupercalia instituerit, ubi, & quo modo fierent scribit Val. Max. Ser. & Plut.

Plut.in Antonii vita. Ruminalem autem ficum sunt qui videntur à Romulo, quasi romularem denominatam. Alii à lacte infantibus dato. nam pars gutturis ruma dicitur. Huius autē arboris etiā Augusti tempore vestigia extitisse docet Ouid. his carminibus.

*Arbor erat, remanent vestigia, quæque vocatur
Romula nunc ficus, rumina ficus erat.*

De via Noua, vico Iugario, & Thusco. CAP. XV.

VIA M. Nouam fuisse eregione templi Iouis Statoris, perque vallem inter Capitolium, & Palatium productam, significant hæc Liuii verba. Ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam viam versus (habitabat enim rex ad Iouis Statoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Idem. Templum in Noua via supra ædem Vestæ Aio exstructum. Quanquam Cic. de diuinatione non templum dicit, sed Aram. De via hac meminit & Ouidius. eius sunt hæc carmina.

Fortè reuertabar festis vestalibus illac.

Qua noua Romano nunc via iuncta foro est.

Crediderim hanc viam antiquissimam, diuersamque ab ea, quæ instaurata à Caracalla sub thermis ipsius fuit. Vicus Iugarius qui, auth. P. Vic. & Thurarius dicebatur, per radices Capitolii à porta Carmentali ad forum Romanum adiutum præbuit. Liuius; ab æde, inquit, Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in Urbem ductæ: post eas duo signa cupressæ Iunonis Reginae portabantur: tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem carmen in Iunonem Reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens, & inconditum si referatur. Virginum ordinem sequebantur decem viri coronati laurea, prætestatique. à porta Iugario vico in forum venere. Blon. verò ait, nihil aliud habere quam quod idem author dicit saxum ingens à Capitolio in ipsum vicum procidisse; quæ verba certum locum non designant, sicuti quæ nos allegauimus. Fuluius autem ponit vicum Iugariū inter Romanū, Boariumque forum, quod falsum esse prædicta Liuii verba ostendunt. In hoc vico fuit Domus

L. Amerinni

Vnde dictus.

Vicus Thuscus.

L. Amerimni equitis Ro. vt ex filij epith. legitur. Iugarij autem nomen obtinuit, quòd ibi fuerat Ara Iunonis Iugæ, quam matrimonia iungere putabant, auth. Sex. Pomp. Quemadmodum autem vico Iugario per radices Capitolijs à porta Carmentali in forum Romanum, ita vico Thusco per radices Palatini montis ab eodem foro in Velabrum patebat accessus; sicuti eiusdem Liuij verba, quæ sequuntur, ostèdunt. In foro pompa constitit, per manus recte data virgines sonum vocis plausu pedum modulantes incesse-
runt, inde vico Thusco, Velabroq; per Boarium forum in Cluium Publicum, atque in ædem Iunonis Reginae perrectum. Pater ergo virgines ingressas porta Carmentali, Iugario vico per radices Capitolijs producto in forum: postea vico Thusco, ad Palatij radices iacenti, per Velabrum, forumque Boarium in Auentinum; peruenisse. Nescio autem quòd auth. Fuluius venit id campi, quòd est inter Capitolium, Palatium montem, Auentinum, & Tyberim, vicum Thuscum appellatum: si ita esset, satis fuerat Liuius dixisse. Inde vico Thusco in clium publicum, atque in ædem Iunonis Reginae perrectum: sed Velabrum à vico Thusco diuidens, ostendit ibi finem fuisse vici Thusci, vbi velabrum incipiebat, quod, cum foro Boario, in eo campo fuisse, demonstrabitur. Ab eodem autem Liuius huiusce vici etymologia est petenda. Narrat enim in bello aduersus Aricinos cæsis Hetruscis, partem exiguam ipsorum Romam profugisse, ibiq; benigne exceptos, diuisosque in hospitia: deinde curatis vulneribus, alios domum profectos, multos autem Romæ hospitium, vrbisq; charitatem tenuisse, locumq; ijs ad habitandum datum, quem deinde vicum Thuscum vocauere. Dionys. Dedit, inquit, eis Senatus regionem vrbis, inter Palatium & Capitolium, quatuor ferme extensam stadia conuallem, quæ ad ætatem vsque meam vicus Thuscus appellatur, per quem quidem transitus est à foro ad circum Maximum. Propertius his consensisse videtur, his versibus.

At tu Roma meis tribuisti premia Thuscis,

Vnde hodie Thuscus nomina vicus habet.

Alij aliter referunt historiam. Videlicet vicum ipsum Thuscum appellatum à Cælio Vibieno Thusco, qui cum sua manu Romulo contra Latinum in auxilium venerit, & post
Cælij

Cælij obitum, quòd nimis munita loca tenerent, neque
 sine suspitione essent, deductos in planum, & ab eis vicum
 Thuscum denominationem accepisse. In hoc vico Ienones *In eo Ie-*
 habitauisse ostendit Plautus in Cistel. hinc Horatius. Ac *nones ha-*
 Thusci turba impia vici. *bitasse.*

De Artubus Romuli. Senatulo, & Ouidij Dcmo.

C A P. X V I.

 R c v s veteres, quos Romulus lateritios po- *Arcus Ro-*
 suit, & florentes postea opibus Romani nunquã *muli.*
 passi sunt in marmoreos mutari, ne conditoris
 vrbis suæ memoria deperiret, Blon. scribit æta-
 te sua collapsos, vbi nunc sunt ecclesiæ S. Mariæ de gratia,
 & de inferno. eam, inquit, viam ad portam Appiam expe-
 ditissimam videmus. Alij verò volunt de his arcubus intel-
 lexisse Iuu. cum dicit.

Substitit ad veteres arcus, madidamq; Capenam.

Quod si accipimus, Blondi repugnabimus opinioni, nisi ve-
 niimus bis substitisse. Sed nescio qua ratione velint Romulũ
 arcus posuisse, cum ea tempestate non esset adhuc excitant-
 i triumphales arcus consuetudo. Senatulum, in quo sena- *Senatu-*
 tores consultandi causa consistebant, fuit inter Capitolium *lum.*
 & Forum, vbi ædes Concordiæ, vt visum est supra. Oui-
 dius autem Domum suam sub Capitolio his carminibus po-
 sinisse patet.

Hanc ego suspiciens, & ab hac Capitolia cernens,
 Qua nostro frustra iuncta fuere lari.

Quidam volunt fuisse propè ædem diuæ Mariæ de con-
 solatione, Secunda autem parte situs Vrbis expedita, Pa- *Ouidij do-*
 titinum montem ascendamus. *mus.*

LIBER TERTIVS.

De varia Palatij etymologia.

CAP. I.

VAN QVAM Palatinus mons multis iam annis ante Urbem conditam ædificijs esset conuestitus, ab Roma Itali filia Valentia, ab Euandro deinde arce cõstituta, Vrbeque orta Reges, & Imperatores sedem inibi habuerunt; vt nihil sit apud historicos, aut poetas magis celebratum, at tamen eius etymologia tam varia traditur, vt ex multis authoribus, quem sequaris, habeas neminem. Var. quartæ, inquit, regionis Palatium, quòd Palantes, qui cum Euandro venere, qui etiam Palatini, & Aborigines ex agro Rheatino, qui appellatur Palatium, ibi confederunt. Aliqui verò à Palante proauo Euandri Palatino nomen māsific referunt, secundum quos Virg. ait.

*Arcades has oras genus à Palante profectum,
Qui regem Euan drum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Palantis proau de nomine palanteum.*

Liuius montem hunc à Palateo vrbe Arcadiæ Palantium, deinde Palatium appellatum tradit. Alij à Palatia Latini in vxore. Alij quòd Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum suscepit, hunc incoluerit. Alij à Palantia Euandri filia ab Hercule vitiata, & illic sepulta. Alij à Palante, qui & ipse inibi sepulcrum esset consecutus. Eundem hunc locum à pecore dictum putant multi quod pascens ibi balare consueuerit. Tibullus.

*Sed tunc pascebant herbosa palatia vacca,
Et stabant humiles in Iouis arce casa.*

Vnde Næuius Balantium nominauit. vel quòd palare, id est errare solerent armenta. Cephalon autem Gergitius memoriarix prodidit, hominem quendam comitem Ænææ occupato monte, qui nunc Palatinus dicitur, urbem condidisse, Romamq; denominasse. Tremellius verò Palatinum Romuleum montē vocat, cū inquit. Fuit eius statua in pede mōtiū Romulei ante Sacram viam, inter templum Faustinae, ad artem cum Fabianum. Is mons hodie Palatium Maius vocatur.

De Victoriæ, Cereris, Iunonis Sospitæ, Matris deum,
& Libertatis Templo, & eiusdem Porticu, ac
de domo Cassij. CAP. II.

VM Romani plurimis victorijs partis, imperij fi-
nes propagassent, Victoriæ deę gratiam referen-
tes, & quo in futurum prosperos successus daret,
ei Templū in Palatio consecrauerē, in ea inquā
parte, quæ videt hortos diuæ Mariæ nouę. in infimo cliuo cu
ius supra indicauimus Romulum Romani portā instituisse.
Vbi autem Victoria prius (vt prodidit Antias) Val. Max.
inter alios honores domus publicē ædificata fuerat. Licet L.
Iginus dicat P. Val. Volesi filio Publicolæ domū, quæ sub
Velis erat, vbi postea fuit ædes Victoriæ, ex lege, quam ip-
se tulerat, populum concessisse. De Victoriæ æde meminit
& Linius L. Posthumius inquit, Cos. ædem Victoriæ, quam
Ædilis cūculis ex multatitia pecunia faciendam curauerat,
dedicauit. Diony. verò scribit in vertice Palatini montis ab
Arcadibus, qui cum Euandro venerant, Victoriæ Templum
erectum esse, cui deę anniuersaria fierent sacrificia, ab eis-
demque Cereris Ædem, cuius sacra à solis mulieribus ce-
lebrarentur. Sed de alia Victoriæ æde intellexisse Diony.
& locus, & tempus satis ostendunt. Propè hanc, Ædiculā
Victoriæ Virginis posuit Portius Cato, quam biennio an-
te vouerat. iuxta quam fuit, & Iunonis Sospitæ. In Victo-
riæ templum Matrem Deum Pefinunte oppido Phrygiæ
aduectam perlatam fuisse memorant; ibique mansisse do-
nec illi Ædem statuis, columnisque pretiosis cum pau-
mentis diuersorum lapidum exornatam struxere Romani.
Vnde Linius: ædes Magnæ Matris Ideæ dedicata est; quam
obdeam P. Cor. aduectam ex Asia in Palatium à mari detu-
llerat. Locauerant ædem faciendam M. Linius C. Claudius
Censores. Dedicauit Iunius Brutus, Ludi que ob dedi-
cationem eius facti, Megalesia appellati. de quibus Cicer.
testis meminit: Nam quid ego de illis ludis loquar, quos
in Palatio nostri maiores ante templum in ipso Magnæ ma-
tris conspectu megalensibus fieri, celebrari que voluerunt,
sup qui sunt more, institutisq; maxime casti, solennes, religiosi &
Aduecta

Templum
victoria.

Domus pu-
blicè ædi-
ficata.

Sacra à
mulieri-
bus cele-
brata.

Temp. Vi-
ctoria Vir-
ginis.
Temp. Iu-
nonis So-
spita.

L I B E R

Templum libertatis. Aduēta est autem Mater deorum carmine in libris sibyllinis inuento. Pelli Italia alienigenam hostem posse, si deportata esset Romam. Erat enim lapis, quem incolæ hoc appellabant nomine. Libertatis autem & Templum, & Porticū struxit P. Clodius in parte domus Ciceronis, prope Iouis Statoris templum.

De Fano, & Ara Febris, Aede Larum, Dæ viriplacæ Sacello; ac de Templo Fidei, & Iouis Victoris Aede.
CAP. III.

*Fanum,
& Ara
Febris.*

ANVM febris in Palatio fuisse Val. Max. sic docet: Febrem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in ara Marianorum, tertium in summa parte vicini Longi, in eaque remedia, quæ corporibus ægrotorum annexa fuerant, deferebantur. Decet & Cic. his verbis: Illud profecto confiteamini, longè aliter rem se habere, atque hominum opinio sit; eos enim, qui dii appellantur, rerum naturas esse, non figuras deorum. Qui tantus error fuit, ut perniciosius etiam rebus non nomen deorum tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim Fanum in Palatio videmus. Et secundo de lege Ara, inquit, vetus stat in Palatio Febris. Hic autem notandum secundum Stoicos, vnum esse deum, cui nomina variantur pro actibus, & officiis: vnde etiam duplicis sexus nomina esse dicuntur, ut cum in actu sint, mares sint, foeminae cum pariendi habent naturam. Aedem Larum idem Cic. Palatinam facit: sicuti Val. Max. deæ Viriplacæ sacellum: in quo viri & vxores contentione animorum deposita, concordēs domum reuertebantur. Agathocles, Diony. ceterique Græci scribunt, Æneam cum Ascanio, & eius filia Rhoma in Italiam venisse, condidisseque in Palatio Templum Fidei, à puellæ nomine dictum, sub hoc titulo TEMPLVM FIDEI. Orta deinde multis post annis inter Romulum & Remum contentione de nomine vrbis appellandæ. S. P. Q. R. placuisse urbem Romam à puella nominare, cuius eulogium in templi frontispicio ex inscriptione legissent. Sex. Pom. refert

*Sacellum
Dæ Viri
placæ.*

Romam

Romam Æneæ neptem hoc templum posuisse; Numam vero Dion. & Liuius. Longis post seculis vetustate lapsum Augustus instaurauit. Templum Iouis Victoris à Q. Fabio bello Sabino votum, in eodem Palatino monte fuisse volunt, dedicatumque Idibus Aprilis Oui. sic.

*Occupat Apriles idus cognomine victor
Iuppiter, hoc illo sunt data festa die.*

*De Heliogabali, Apollinis, & Penatium Templo, ac de
Aede Orci, locoq; Palladij. CAP. IIII.*

NTONINVS Heliogobalus, Heliogabalū deū in Palatino monte consecrauit, eique Templum fecit, eo in loco, vbi prius Orci ædis fuerat, studioseque curauit Matris deum Typum, & Vestæ

Heliogabali templum.

ignem, Palladium, Ancylia, & omnia Romanis veneranda, religionem Iudæorum, & Christianorum deuotionem in illud transferre contendit, agens ne quis deus, nisi Heliogabalus coleretur, auth. Lampridius. Quo in loco cyphum, non typum legendum puto, propter ea, quæ infra sequuntur, videlicet. Et adeo debacchatus est vt cyphum eriperet. Templum Apollinis in ea parte Palatinæ domus Augustus excitauit, quam fulmine ictam desiderarit à Deo aruspices pronunciarunt, eique Porticum auth. Suet. addidit, quā laudat Propertius, & fores templi eburneas facit: super fastigiū autem currum solis ex auro splendentem, quatuorque boues, id est pretidas æneas à Myrione factas in ara, ponit: Ouidius verò in Apollinis Belides, cum ait.

Corrigitur Lamprid. Tēp. Apollinis.

Eius eburneae fores.

Ducor ad intonsi candida templa dei,

Signa peregrinis vbi sunt alterna columnis

Belides, & stricto stat ferus ense pater.

In hoc Templo Augustus iam senior, sepe Senatū habuit, & decurias iudicum recognouit. In eodē pendebant Lychni instar arboris mala ferentis, vbi probati poetæ scripta sua reponebant. hinc Horatius in arte Poetica.

Scripta Palatini quacunque reponit Apollo.

In eo poeta sua carmina seruabant.

Huius autem templi vestigia extare videtur supra circum Maximum propè vineam Fedræ, in qua Tiberiana fuerat Domus.

E De

De Apollinis etymologia plura Plato in Cra. de Apollinari-
ribus verò ludis Mac. in Sat. Ædis deorum Penatium in ea
parte Palatini montis fuit, quæ boream spectans, Velia dice-
batur. Liuius quinto quintæ dec. De prodigijs deinde nun-
ciatis Senatus est consultus, Ædes deorum Penatium in Ve-
lia de cælo tacta erat. Dion. Templum, inquit, Romæ osten-
ditur haud procul à foro, in quo sunt deorum Troianorum
imagines inscriptionem habentes D. PENATES. Sunt
enim adulescentes duo sedentes pilam tenentes veteris ar-
tis opera. Timæus autem historicus ferreos, & æneos lituos,
atque Troianum vas quoddam fictile esse, scriptum reli-
quit, Labeo vero Apollinem, & Neptunum. Exhausta incen-
dio æde Vestæ, in Veliam translatus fuit Palladium, à quo
ecclesia. S. Andreæ inibi sita cognomen deinde accepit, in
Pallaria enim vocatur. Memorant quidam Liuiam. D. Augu-
sto Templum in Palatio crexisse.

*Palladiū
transla-
tum.*

De Domibus palatinis, & Saliorum Curia.

C A P. V.

CUM Romulus & Remus vitam pastorem age-
rent, sæpe ex lignis, & harundinibus tabernas
struxere, quarum vnam scribit Dion. ætate sua
fuisse in angulo ex Palatio in circum ducente,
Casam Romuli dictam, per multasque ætates mansisse, & si
quid vetustate, aut alio quouis casu corruisset, custodes loci
nihil magnificentius addentes, verum omnia prioribus resti-
tuentes, reficere consueuissent. Quo in loco hunc Virgilij de
mantaco ciuis Ro. domuncula visitur. Tullus autem hostilius,
priusquam Curiam condidisset, in Velia domum habuit, ubi
postea fuit ædes prædicta deorum Penatium, auth. Solinus:
Catilinæ verò haud procul hinc, in ea parte Palatij, quæ vi-
det forum Romanum, & inde ad M. Scauri brevis transitus. de
qua Asc. sic inquit. Demonstrasse vobis memini hanc domum
in ea parte Palatij esse, quæ cum ab Sacra via discesseris, &
per proximum vicum, qui est ab sinistra parte prodieris, po-
sita est. Domum Ciceronis emptam vices sextertio à L.
Crasso volunt fuisse supra ædem Iouis Statoris: Et certè in
celeberrima Palatini montis parte erat, propeq; Palatium
sita,

*Casa Ro-
muli, &
taberna
eius.*

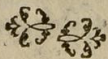
*Domus
Cicero-
nis.*

fit, vt pro Domo sua ipse Cic. his verbis testatur: Domus ardebat in Palatio, non fortuito, sed oblato incendio, & infra: In conspectu totius Urbis domus est mea. Admonendi autē estis eo in loco, vbi dicit: Ardebat in Palatio, non accipi secū dum nunc vulgi opinionem, pro monte Palatino, cum ijs tēporibus Palatium exiguā ipsius partē occuparet: neque etiā significare domū Ciceronis intra Palatium ipsum cōprehensam, sed inuidiose additum esse in Palatio, ac si diceret orator. Catilina in comburendo domum meam adeo ira erat accensus, & furore amens, vt nullam prorsus rationem haberet locorum publicorum, & ipsius Palatij, cui eadem domus mea fuerat iuncta. Iuxta quam ponit domum M. Flacci: quaeuersa Q: Catulus de manubrijs Cibricis Porticū extruxit. Crassi oratoris, & Viturbij Doms in Palatio euersas fuisse L. Æmilio Mamerco, & C. Plantio Coff. Plin. est auth. Vani ducis domum in palatio statuit Liuius. Sicut Augustanam, Tiberianamque Cor. Tac. de quibus superiori capite meminimus. Augustanam autē ab Augusto, qui vt scribit Suet. natus est in regione Palatij ad capita Bubula, vbi nunc, inquit, Sacrarium habet, aliquanto postquam excessit constitutum. Et alibi refert primo iuxta forum Romanum, supra scalas Annularias in domo, quē Calui oratoris fuerat, habitauisse, postea in Palatio, nihilominus ædibus modicis Hortensianis. De Tiberiana idem Cor. mentionem sic facit: Otho ex æde Apollinis discedens per Tiberianam domum ad Miliarium aureum perēgit. Curia Saliorum in Palatio, quæ cum flagrasset inuentus est Lituus Romuli illæsus, auth. Cic. Plut. vt L. Iginins, tradit Publicolam domum habuisse Subueliā nuncupatam, foroq; imminentem. Tarquinij vero Prisci domus ad Iouis Statoris templum fuit. Liuius: Quum clamor, impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in viam Nouam versus (habitat enim rex ad Iouis Stetoris ædem) populum Tanaquil alloquitur. Ser. ait Augustum, post Actiacum bellum, Palatium ex suo præcepto ædificatum, quum esset domus priuata, reipub. donauisse.

*Palatiū
exiguam
partē Pa-
latini oc-
cupauit.*

*Explicat
Ciceronē.*

*Cur a Sa-
liorum.*

L I B E R

De Summa Velia, Statuis Palatinis, alijsq; rebus in genere. C A P. V I.

*Summa
Velia.*

ELIAM Summam ad eam Palatij partem, quæ
celsior versa est in ortu æstiuum, diuæq; Mariæ
Nouæ ædè fuisse, diximus; cui, vt vult Var. ex eo
inditum est nomé, quod ibi pastores Palatini, ante

*Bibliotheca Pau-
latina ab
Augusto.*

tonsurâ inuentâ, vellere lanam consueuerint. Augustus in
Palatio iuxta Fidei Templum Bibliothecam exstruxit la-
tinam, græcamque cum Porticu, quæ Palatina dicebatur,
in qua Senatus statuum Numeriano Imper. posuit, cum in-
scriptione.

DIVO NUMERIANO ORATORI POTEN-
TISSIMO.

*Bibliotheca Apol-
linis.
Augura-
torium.*

Statua M. Var. viuentis adhuc eandem porticum exorna-
uit, teste Pollione: Bibliothecam verò Apollinis, Colossus
thuscenicus L. pedum à pollice cre nobilior, an pulchritudi-
ne, dubium. Fuit in Palatio Auguratorium, idest locus vbi
auguria captabantur: & Apollo cognomento Palatinus, opus
Scopæ, Latonaque in palatij delubro, vt ait Plin. Suet. com-
memorat Titum Imp. statuam auream Britannico in pala-
tio posuisse. Arbor fuit in eodem Palatino nata ex hasta Ro-
muli, qui captato augurio hastam ipsam de Auentino mon-
te in Palatinum iecit, quæ fixa fronduit, & arborem fecit:

*Arbor ex
hasta Ro-
muli.*

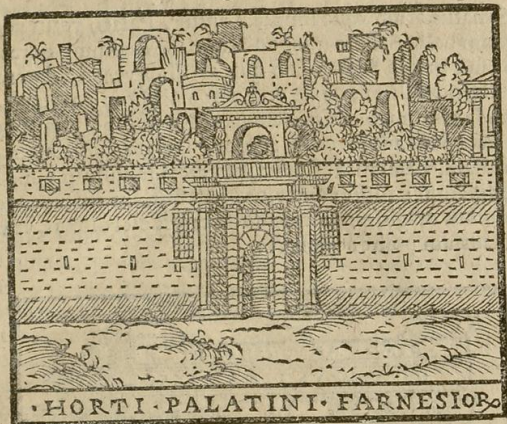
*Laurus
nata eo
die quo
Augustus*

Laurusque nata eo die, quo Augustus: vnde triumphantes
coronari consueuerunt, Balneæ quoque, quas Cice. pro Ro-
scio palatinas appellat, cuius vestigia exstant supra circum
Maximum, haud procul à vinea Fedræ. Iulius Capitolinus
refert locum fuisse in eodem monte, qui Sicilia dicebatur:

*Platea in
Palatio
porphyre-
riticis
struere.*

& alterum, qui Iouis Cenatio: & Lampridius Plateas pulcher-
rimas saxi Lacedemonijs, ac porphyreticis stratas, quas An-
tonianas vocauit, Quæ saxa, inquit, vsque ad nostram memo-
riam manserunt, sed nuper eruta, & execta sunt. Fuit in col-
le Palatino Vicus Padi, & Fortunæ respicientis, Inibi que fe-
riæ celebrabantur, in quibus sacrificium, quod fiebat, Pala-
tial dicebatur, auth. Antistius Labeo.

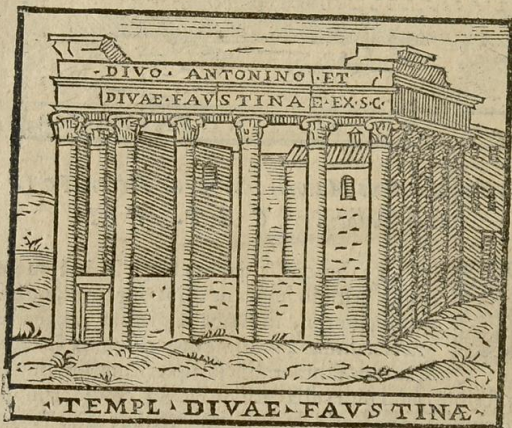
*De Palatio nunc Maiori, Atrio, & Veteri Porta
ipsius Palatij. CAP. VII.*

QUAE autem, & quanta fuerit Palatij moles, & pulchritudo indicant ruinæ ingentes, quæ ibi conspiciuntur, indicant & picturæ, statuarque præclarissimæ, pretiosæque columnæ in eo reperiuntur. Quis autem tanta ædificia auxerit, nullus, inquit, Blon. scribit, quod nulla alia ratione factum crediderim, quàm quod unusquisque, nulla insigni constructione facta, particulas reddidit, quas scriptores, ut parum dignas, mandare litteris omiserunt, Nos autem diximus Augustum suam priuatam domum reip. donauisse, quæ iuncta fuerat Palatio. Præterea Plin. prodidit Caligulam partem Palatij ad forum usque promouisse, seque bis uidisse Urbem totam cingi duabus domibus duorum principum, scilicet Caligulæ, & Neronis. Caligula autem in eo promouendo effecit, ut ædes Castoris, & Pollucis, quæ erat in medio foro, eregione vestibuli suarum ædium esset. Sed quod scribit Blon. de Palatio Maiori, id quoque de Palatio Vaticano nunc dicere possemus. Atrium autem Palatii habuit augurato cõditum, in quo consuleba-

E 3 tur

L I B E R

tur Senatus, arietesque immolabantur. Palatij vetus porta ad quam bello Sabino fufos esse Romanos commemorat Liuius, fuit prope Rostra, & si quis ad illius verba diligenter attenderit, nullibi, quam eregione ædis Diui Laurentij in Miranda existimabit. Quidam hanc Romuli portam appellant. Palatinus autem collis præter vnam, atque alteram domunculam, & ædem. S. Andree prædictam, nullum nunc habet ædificium: totus enim vinetis plenus, aut pascuus ager, non ouibus magis, quam caballis, & capris est relictus, vt verè Balantium possit nominari.

De Templo Iani, Augusti, & Faustinae.

CAP. VIII.

VARTAM partem situs Urbis aggredientes, à rebus diuinis, diisque immortalibus principium facturi rite videmur, in primisque ab eo, qui omnium rerum ianua habetur, hoc est à Iano, cuius téplû, præter Capitolinû, aliud in foro Trástorio fuisse, sic probat Ser. Captis Faliscis, ciuitate Thuscæ, inuentû est simulacrû Iani cum frontibus quatuor, (sue rat enim bifrons apud theatrum Marcelli) vnde quod Numa in-

i instituerat translātū est ad forum Transitorium, & quatuor
 r portarum vnum templum institutum: In qua autē parte fo-
 r i, parum liquet; sed crediderim in ea, quæ in fo. Rom. est ver-
 a sa, propē Basilicam Pauli, vt sequatur quod ait Mar.

Et fora tot numeras Iane, quot ora geris.

Procopius tradit ætate sua iam templum fuisse in medio
 r foro ex aduerso Capitolij, paulo supra eum locum, quem
 t tunc Romani, tres Parcas appellabant. Erat, inquit sacellum
 s totum ex ære constitutum, quadrata quadam dimensione,
 r tantæque amplitudinis, quanta integri Iani statua poterat
 e ænea quinquepedalis capi, capite dumtaxat bifrons; portæ
 v vtrinque æneæ, quæ pacis tempore claudebantur; instante
 c autem bello aperiebantur, vocabaturque Ianus Geminus.
 Verum alterum erat ab eo, de quo Ser. quia, vt diximus,
 q plures fuere Iani. De quadrifronte autem intellexit Mar.
 o cum dixit.

*Iani Tem-
 plum por-
 ta clausa.*

Et lingua pariter locutus omni.

Nam omnes de duobus non dicitur. Templum Augusti in
 o fo. Ro. positum erat, quod Tyberio imperante imperfectum
 o Caligula absoluit, pontæque super ipsum transmissio Capi-
 o tolium Palatio coniunxit. vnde ex tribus columnis eius pon-
 i tis propē palatinum montem, & totidem ad radices Capi-
 o tolij adhuc erectis, facile possumus conijcere vbi nam esset
 A Augusti templum, super quod pontem transmiserit Calig-
 u gula. Vestigia Templi Faustinae, quam Antoninus maritus
 o q permisit diuinis honoribus à senatu colli delatis circensibus,
 i Flaminibusque, multa, insigniaque extare videmus, post hūc
 o ecclesiam S. Laurentij in Miranda. De quo Spartianus sic
 m meminit. Inter deos relatus est, habet templū, habet Salios,
 e habet sodales Antonianos, qui Faustinae templum, quod ei
 u sub tauri radicibus fundauerat maritus; in quo postea filius
 u huius Heliogabalus Antoninus sibi, vel Ioui Syrio, vel Soli
 i incertum, id est, templum fecit.

*Templum
 Augusti
 supra id
 pons.*

De Castoris & Pollucis templo. CAP. IX.

CASTORIS & Pollucis templum in fo. Rom. ab
 o omnibus scriptoribus collocatur. Lucretio O fel-
 læ consulatum petenti Sylla impedimento erat: il-
 o le autem sollicitatus à multis in forum venerat, quem missus

E 4 ab

Templum
Castoris
& Pollu-
cis in fo-
ro.

ab eo centurio iugulauit; ipse in Castoris æde sedens eodem è suggesto superne spectabat, Plut. Martius de Heinicis triumphans in Urbem redijt, statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est; Lilius: Non ne ab A. Posthumio ædem Castori, & Polluci in foro dicatam vides? Cicero. In qua autem parte fori permagna est dubitatio, & inter antiquæ Urbis scriptores varia opinio. Volaterannus vbi Diui Cosmæ, & Damiani est ecclesia ponit. Pomponius vero Lætus, certum non signans locum, in fine fori. Quidam in via Sacra. Fuluius sub Palatio iuxta Iuturnæ fontem, vbi nos Iouis Statoris templum, cui videntur adstipulari Diony. verba quæ sequuntur. Huius autem inopi natæ, admirabilisque apparitionis cum signa adhuc Romæ multa, tum vero est ædes Pollucis, & Castoris, quæ supra foro exstruxit ciuitas, vbi visa sunt illorum simulacra; & rursus: Specie pugilum, equosque madidos sudore ad scaturiginem, iuxta ædem Vestæ manantem, abluisse ait: Ouidius locum tetigit his carminibus.

*Fratribus illa dies, fratres de gente deorum,
Iuxta Iuturna composuere lacus.*

Vnde cum Diony. dicit ædem ipsam structam vbi illorum visa fuerant simulacra, & subiungit, iuxta ædem Vestæ, cum Ful. vt diximus, videtur conuenire, à Blon. verò discrepare. Var. namque, inquit Blon. cum dixisset, Tullum Hostilium curiam Hostilium ædificauisse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextera huius Comitio locus substructus, vbi nationum subsisterent legati; qui ad Senatum essent missi, hinc Grægostasis à parte, vt multa: Senaculum supra Grægostasim, vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opima. Qui ergo descriptum supra à nobis forum Romanum cognoscit, & Var.

Rostragd.

verba considerat, facile intelliget Rostra templum ad radices Palatij fuisse, vbi nunc est parua S. Mariæ de Inferno ecclesia. Si igitur & Castoris templum ad radices Palatij, vbi Ful. ponimus: non video quo modo habebit Rostra eregione, quemadmodum vult Plin. cuius verba hæc sunt. Ex his Romuli sine tunica, sicut & Camilli in Rostris, ante ædem Castorum fuit. Cic. in Ver. locutus de Castoris templo, eiusque columnis subdit: Qui ædem Castoris testem furtorum tuorum esse volueris, quam Pop. Rom. quotidie, iudices etiam

*Sententia
in Rostris
lata.*

etiam tum, cum de te sententiam ferrent, viderent. Et cum sententiæ in Rostris ferri solerent, patet quod Plin. etiam testator, Castoris ædem ante Rostra, videlicet apud Fautting templum, nunc S. Laurentii in Miranda, fuisse. Quo in loco paucis diebus ante Urbis dirèptionem à barbaris tactam, vidimus marmora mira arte sculpta, columnasque pulcherri-
mas effodi, vt existimem eas esse columnas, eaque esse orna-
menta de quibus memini Cic. multa loqui. Quod, nisi veli-
mus ibi Castoris ædem, vt par est, collocare; necesse est, se-
cundum Ful alibi, quam in radice Palatii, Rostra statuere;
non enim procedit quòd vtrunque sit ad radices Palatini
montis, & Rostra ante ædem Castorum. Si autem eandem
ædem apud Vestæ libet ponere: dicendum duas fuisse apud
forum, quarum alteram A. Posthumius dictator bello Lati-
no vouit, eiusque filius duumuir creatus dicauit. Alteram
L. Metellus Dalmaticus de manubiis posuit; quanquam
Asc. dicit Metellum instaurasse, non posuisse. Non desunt
autem qui ædem Diuo Cosmæ & Damiano nunc sacram,
Castori, & Polluci attribuant: quorum templum cum ma-
ximum, nobilissimumque, ac multis columnis exornatum
fuisse in Verrem, vt dixi, ostendat Cicero, horum opinio-
nem refutamus: Cosmæ enim & Damiani talium colum-
narum nullum præ se fert vestigium, aut signum. Huius
ædis gradus reuulsos à Clodio memorat idem author pro
domo sua, & pro Sex. Qui alibi etiam S. C. concionesque in
eadem sæpe habitas esse docet. Fuit autem statuis, & nobi-
li pictura à Cæcilio Metello perbelle exornatum, qui, vt
refert Plu. Floræ simulacrum pulchritudine insigne in eo-
dem posuit. Inerat & tabula monumentum ciuitatis equiti-
bus campanis datæ.

*De Cæsaris, & Veneris Genitricis Templo, eiusdemque
Veneris Atrio. CAP. X.*

IVVS autem Cæsar Templum prope forum suum *Temp. Ca*
habuisse dicitur, de quo Cor. Tac. sic meminit. *aris.*
Ante ædem Diui Iulij iacuit primo ictu: loquitur
enim de Galba ad lacum Curtium interfecto.
Pli. narrat Augustum in Templo Cæsaris patris Castores,

Temp. Veneris genitricis.

ac Victoriam posuisse. In eodem foro Veneris Genitricis Templum statuit Appianus : Post victoriam, inquit, contra Pompeium Cæsar Atrium templo Veneris circumduxit, Quod Hadrianus longo tempore post instaurauit. Nam, vt scribit Diony. Apollodoro architecto descriptionem, & formam templi Veneris misit, significans sine illius opera, & ministerio etiam ingentia ædificia exstrui posse. Quærebat itaque an ædificium illud rectè, & commodè se haberet. Rescripsit de templo, sublime illud, & concuum fieri oportere, vt ex loco superiori in Sacram vsque viam insignior prospectus esset, & magis conspicuum concuum ad excipiendas ludorum machinas, quæ in eo loco latenter compingi, & item ex occulto in theatrum duci possent. Quod si aliud fuit ab eo, quod posuit Cæsar votum bello Pharsalico, fuit omnino prope viam Sacram, sicut & Cæsaris, videlicet post Faustinae templum, nunc S. Laurentij in Miranda. Augustus Ædem Martis Vltoris bello Philippenfi votam in suo excitauit foro, de qua Suet. ita meminit : Publica opera plurima exstruxit, è quibus præcipua Forum cum æde Martis Vltoris Meminit & Ouidius his carminibus.

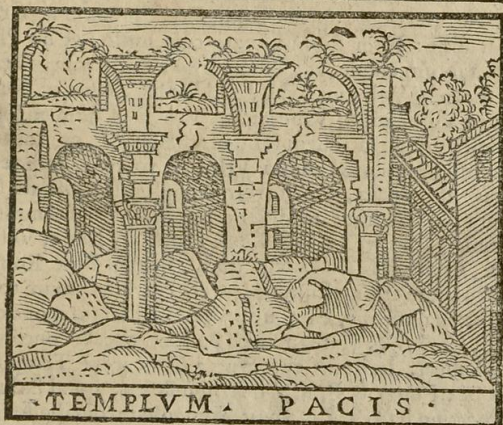
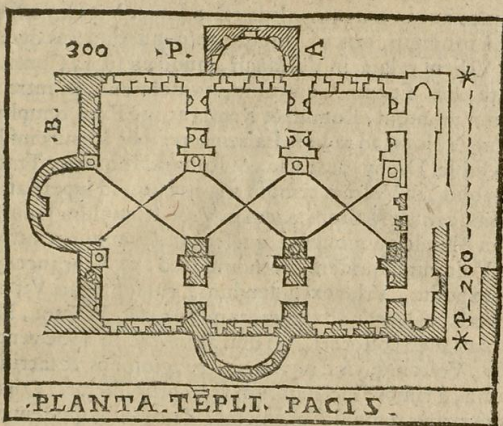
Templum Martis Vltoris.

Vltor ad ipse suos cælo descendit honores,

Templaq; in Augusto conspicienda foro.

Plin. autem dicit se vidisse Scyphos è ferro dicatos in eodem templo, anteq; ipsum duas Statuas, Alexandri Magni tabernaculum sustinentes. Cor. vero Tac. Senatores decreuisse vt Germanicus, atque Drusus ouantes Urbem introirent, circumq; latera eiusdem templi structos esse arcus cum effigie Cæsarum. Arbitramus autem Martis Diuæ Martinæ cessisse templo, aut cer-
tè prope fuisse.

I De Volcani, Concordiæ, Pacis, Romuli, ac Veneris
Cloacinæ Templo. CAP. XI.

IV VOLCANI Templū supra Comitium locuit Sex Pōp.
eius sunt hæc verba. Statua Ludienis, qui quondam
fulmine

fulmine ictus in circo, sepultus est in Ianiculo, cuius ossa postea ex prodigijs, oraculorumque responsis Senatus decreto intra Urbem relata, in Volcanali, quod est supra Comitium, obruta sunt. Et cum Comitium, ut videbimus, sit intra Palatinum montem, Romuli & Remi, atque Pacis templum, dicimus Volcani ad radices Palatini eregione ferme eiusdem Pacis fuisse. Diony. de Tatio, & Romulo loquens. Tractantes, inquit, in Volcani templo negotia, quod superstat Foro. Hinc constat Volcani ædem in Vrbe Romulum posuisse, contra Blondi opinionem, qui scribit Romulum existimauisse Volcanum quidem colendum; sed, ne Vrbs incendijs esset exposita, Vrbe excludendum. cui suffragari Vitruuij hæc verba videntur: Extra murum Veneris, Volcani, Martis phana ideò collocari, uti non alluescat in Vrbe venerea libido, Volcaniq; vis e mœnibus, religionibus & sacrificijs euocata, à timore incendiorum videantur liberari. Quod si consideremus tempora inueniemus Vitruuium quidem cum Pompeio, & Diony. optimè conuenire, Blondum verò non rectè sensisse: Nam Romuli ætate cum mille, ut ait Plut. domus tantum essent, admodum in eo ambitu raræ, nō erat metū incendiij Volcanus Vrbe excludendus, sicuti, ut hominum, ita ædificiorum Vrbe aucta; Verum si Blon. in locorum descriptione rationem temporis habuisset, quia aliter, ut ipse vult, in primis conditæ Urbis, & nascentis reip. temporibus: aliter nata, & aucta rerum opulentiæ ædificatū sit, non tam facile in hunc incidisset errorem. Volcani templum dedicauit Tatiū, ut Solis, & Lunæ, Saturni, Rheæ, Vestæ, Dianæ, Quirini. Idem Diony. tradit, sicut & Plut. Romulum secundum triumphum ducentem currum æreum templo Volcani obtulisse, eumque propè effigiem sui ipsius collocasse; Coclitisq; Statuam in eo positam esse, & conciones solitas haberi. In huius autem area Concordiæ Templum statuit Sex. Pomp. & Plin. Si intelligit de eo, quod Fuluius ille, libertino patre natus, vouit, si populo reconciliaflet ordinem Senatorum, & equestrem, structū, annis CCCIII. post Capitolinum, summa inuidia nobilium, ex multatitia pecunia sceneratoribus condemnatis, in radice Palatini montis fuisse opinamur: non autem in Palatio, ut putat Blon. sequeretur enim, secundum ipsum, in eodem monte fuisse,

& Vol-

*Comitij
locus.*

*Templum
Volcani.*

*Coelitis
statua in
Temp. Vul-
cani.*

*Tēp. Con-
cordiæ.*

& Volcani, quod adduci ad suspicandā nullo modo possum, cum in Concordiæ area à dictis auth. collocatum sit. Insecuto verò tempore Graccho, & Fulvio trucidatis, templum hoc instauratum fuit ab Opimio Coss. summo populi dolore; Vnde noctu inscriptum fuit. OPVS VECORDIÆ TEMPLVM CONCORDIÆ FECIT. Appianus ait iussu Senatus erectum esse. In huius autem area Linius refert C. Bebio Pamphilo, & L. Æmilio Coss. per biduum sanguine pluuisse. Concordiæ templum erexit, & Liuiā Drusilla ob viri cum ea concordiam, quod Tiberius dedicauit, Suet. meminit, & Ouid. ita.

Templaq; fecisti, quam colis ipse, dea,

Hæc tua constituit genitrix, & rebus, & ara.

Ep. Concordiæ,

Quod in porticu Liuiæ his carminibus collocasse ostendit.

Te quoque magnifica Concordia dedicat ade

Liuiā, quam charo præstitit illa viro.

Quò in loco deinde Vespasianus mira celeritate Templum

Pacis, à Claudio prius inchoatum, post bella ciuilia ædifi-

cavit. cuius templi pars propè diuæ Mariæ ædem adhuc ex-

sistere videmus. Fecit, inquit, Suet. noua opera templum

Pacis foro proximum, & Iosephus. Post triumphum, & ro-

mani imperij firmissimum statum Paci templum ædificauit.

Fuit autem hoc templum maximum longitudine, & latitu-

dine, quadrata forma, maximis, pulcherrimisq; exornatum

columnis, quarum vna ibidem adhuc est erecta tantæ crassi-

tudinis, vt tribus vlnis vix amplectatur. In eodem templo,

statua, & ornamenta templi Hierosolymy triumpho Titi ad-

hæcta reposuit Vespasianus; & vniuersa donaria in eo conse-

crauit, auth. diuus Hierony. Veneremq; dedicauit. Incen-

dio autem exhaustum esse tempore Commodi imp. scribit

Herodianus in hæc verba. Nam cum neque imbres, neque

nubes, tantumq; exiguus terræ motus antecessit, seu noctur-

us casu fulminis, seu igni aliquo in ipso terrarum motu velu-

to extrito totum deimprovisò Pacis templum consumptum

incendio est, quod vnum scilicet opus cunctorum tota vrbe

maximum fuit, atq; pulcherrimum: idem templorum om-

nium opulentissimum, egregieq; munitum, multoque or-

natum auro, & argento. Quippe vniuersis ferme illuc diui-

as, quasi in thesaurum, congregabant. In Pacis Ganimedis

Statuam

*Temp. Pa-
cis à Ve-
spasiano.*

*Herodia-
ni testimo-
niū de tē-
plo Pacis.*

L I B E R

Statuam fuisse ostendit Iuu. cum inquit.

Et Ganimedem Pacis, & aduecta secreta palatia matris.

Ara Pa- Aram autem Pacis primus excitauit Augustus; auxit de-
cis. inde Agrippa. Ouid.

Ipsum nos carmen deduxit pacis ad aram,

Hac erit à mensis fine secunda dies.

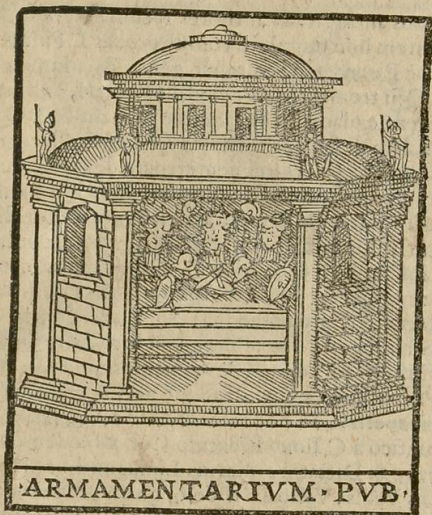
*Templum
Remi, &
Rom.*

Quò autem in loco parum liquet. Intra Pacis, & Faustinae exstat antiquissimum Templum, & eius porticus duæ colunæ, nunc diuis Cosmæ, Damianoque dicatum, quod. P. Vic. Remi fuisse significat: Petrus verò Lateran. bibliothecarius, & alij, Romuli, siue Quirini & Remi. idque à Caruilio Cos. victis Samnitibus dedicatum est, atque spolijs hostium exornatum: quorum tanta fuit copia, vt non modo templum hoc, & forum, sed etiam socijs ad templorum publicorumque locorum ornatum diuideretur, author Liuius. Var. verò vult Tatum regem Quirini dedicauisse templum: sed de eo intellexisse arbitror, cui ad radices Palatini montis locum dedimus. Hoc autem habet primam partem in ipso ingressu circularem cum testudine, & foramine, sicut Pantheon, æneas quoque valuas, quæ prius signis, æreisque ornamentis erant conspicuæ. Sed quæ olim ad ornatum erant maximè, nunc tantum ad claudendum factæ esse videntur. Ve-

*Templum
Veneris
Cloacina.*

neris Cloacinae Ædem propè sacram viam statuit Ouidius in fast. Cloacinae autem Simulacrum in Cloaca maxima repertum consecrauit Tatijs rex. & quia cuius esset effigies ignorabat, ex loco illi nomen imposuit.

*De Telluris, Salutis, Victoriæ, Solis & Lunæ tem-
plo, de domo Cassij; & de Armamen-
tario.*

CAP. XII.

TEMPLVM Telluris, quod in quarta regione an-
tiquæ urbis constituit P. Victor, Palatio propius,
quam Exquilijs fuisse putat Ful. Aliqui verò in
Suburra, vbi nunc Ecclesia S. Saluatoris in Tel-
lure, eregione diui Petri in vinculis. At Ser. super eo hemi-
stichio. Lautis mugire carinis, contra Fuluij opinionẽ, vide-
tur propè Exquilijs collocasse, dicens Carinas intra templũ
Telluris esse. Quare ego crediderim fuisse propè cliuum, qui
ducit ad prædictam diui Petri ædem, vbi nunc ecclesia diui
Pantaleonis: cui opinioni adstipulantur, quæ sequuntur Dio-
ny. verba. Post Cassij mortem domus eius euerfa fuit, &
hucusque sub dialis dimittitur. is locus extra ædem Tellu-
ris, quam postea exstruxit ciuitas in parte quadam eius, se-
cundũ eam viam, qua itur ad Carinas. Patet ergo Fuluium,
& reli-

*Templum
Telluris.*

& reliquos antiquitatis authores locum ignorasse. Sempronium autem hoc templum vouisse probat L. Florus sic: Domiti hinc Picentes. Sed caput gentis Aesculum Sempronio duce, Qui tremente inter prælum campo, Tellurem deam promissa æde placavit. Val. autem Max. ait S. P. Q. R. hanc ipsam ædem designavisse in area adium Cassij regnum affectantis, in qua patres frequenti senatu de rebus dubijs consultare solerent. quod Cic. pluribus in locis testatur, sed in ph. sic. Te autem M. Antoni appello vnum illum diem, quò in ædem Telluris senatus fuit. Ad Q. Fratrem autem inquit. De Telluris æde, & porticu Q. Catuli me admones, sit utrunque diligenter; ad Telluris quidem etiam tuam Statuam locavi: & pro domo sua, Sp. Cassij domus ob eandem causam eversa est, atque in eodem loco ædes posita Telluris. Alibi verò ad Telluris Armamentarium fuisse sic memorat. Putant enim nonnulli ad me pertinere Armamentariû Telluris aperire. In hoc ambitu fuit Salutis Ædes, vota bello Samnitico à C. Iunio Bibaculo Cos. ab eodemque Censore locata, & Dictatore dicata. Livius author. Habuit hæc pars situs Urbis, Victoriæ Ædem, quam propè forum L. Volumnii Ædilis ex multatitia pecunia faciendam curavit. Habuit & Apollinis Aram, de qua meminit Solinus, & Livius. Pomp. Letus vult Concordiæ, & Æsculapij templum fuisse in hortis diuæ Mariæ Nouæ, versus Amphitheatrum: Isidis autem & Serapidis autumat Fulvius, quòd P. Victor scribit tertiæ Urbis regionem fuisse Isidis, & Serapidis, in qua ea sunt templa, & quòd Vitruvius ita dicit: Templa dijs sic distribuenda, Mercurio in foro, Isidis & Serapidis in emporio: quodque Var. innuit emporium ibi fuisse sic; huiusce, inquam, pomarij summa Sacra via. Ego verò Solis, & Lunæ crediderim, cum ex duabus testudinibus duorum templorum videamus alteram ortum solis: alteram verò occasum spectare, Varroque tradat Tatium regem Solis, Lunæ, & Volcani ædes dedicavisse, quæ inuicem propè erant.

De Foro Traiani, & de ijs quæ in eo fuere, vel sunt.

C A P. X I I I.

INSTAVRATIS maximè locis sacris, ac renouatis, quæ ad hominum memoriam, & laudè spectant, breuiter restituamus, ab optimoque illo Traiano auspicemur. Traiani igitur Forum fuit inter Neruæ, Capitolium, & collem Quirinalem, cuius architectum Apollodorum fuisse, his verbis ostendit Dionysii. Hadrianus Apollodorum architectum, qui Traiani forum Metodeum, & Gymnasium, illo iubente, fabricauerat, primum Vrbe expulit: postea interfecit. Huius autem fori tectum æneum fuisse, scribit Pausanias: in foro, inquit, Traiani simulacra sunt sita circumundi quæ inaurata equorum, atque signorum militarium, subscriptum quæ est, ex manubijs. Quæ simulacra ob aliquod in remp. meritum sumptu publico locari consueuissent, ostendit titulus excisus in marmore, in eodem foro reperto, qui est talis.

F

ANNIO

L I B E R

ANNIO PAVLINO IVN. PROCOS. ASIAE
ET HELLESPONTI COS. ORDINARIO
PRAEFEC. VRBI VICE SACRA IVDI-
CANTIOB MERITVM NOBILITATIS
ELOQVII IVSTITIAE ATQVE CENSU-
RAE QVI PRIVATIM ET PVBLICE
CLARVS EST PETITV PO. RO. TE-
STIMONIO SENATVS IVDICIO D. D.
N. N. TRIUMPHATORVM AVGC.
CAESARVMQ. STATVAM SECVNDAM
AVRO PERFVSAM LOCARI SVMPTV
PVBLICO PLACVIT.

Huius autem Porticus cum amplissimis, excelsisque co-
lumnis, magnisque epistylis tantam afferebat intuentibus
admirationem, vt non hominum, sed Gigantum manu om-
nia facta crederentur, in qua sumorum virorum statuas pul-
cherrimas vndique ab Alexandro Severo translatas fuisse
admonet Lampridius. Ad quem nempe locum cum Con-
stans Constantini filius peruenisset, singularem structuram
primum attonitus cernens, perque giganteos contextus cir-
cunferens mentem, omni spe talia conficiendi amota, Tra-
iani equum solum locatum in atrij medio imitari se velle
dicebat: cui regalis Ormisda respondit. Stabulum prius ta-
le condas. Huius autem equi imaginem in eius numismati-
bus vidimus, cum hoc indice.

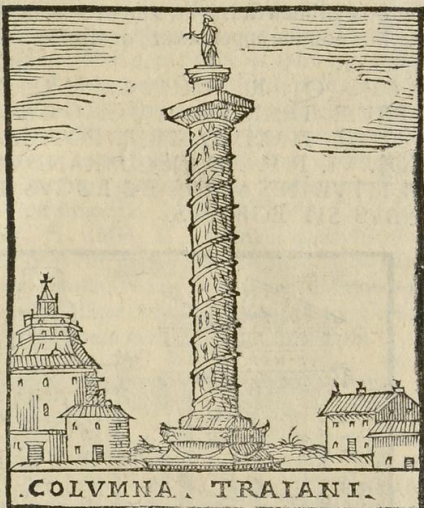
S. P. Q. R. O P T I M O P R I N C I P I.

Ex columnis vero, quas diximus, duæ miræ magnitudinis
sub tellure adhuc iacent prope ecclesiam S. Mariæ cogno-
mento Loreti. Forum autem exornauit etiam Arcus trium-
phalis eiusdem principis, de quo Dion. sic loquitur. Trium-
phalis tunc arcus, præter alia multa, quæ in honorem eius,
& decreta, & facta fuerant, in illius foro substructus est. Tra-
ianus quidem inibi Palatium etiam variis marmoribus, in-
tus vero picturis, statuisque exornatum habuisse dicitur:
Vopiscus verò scribit Aurelianum Imperat. iussisse tabulas
publicas ad priuatorum seueritatem in Traiani foro exuri,

In

*Arcus
Traiani.*

In cuius medio
stat adhuc co-
chlidis eius Co-
lumna, in qua
circunquaq; re-
rum gestarum
Simulacra ip-
sius mira arte
cēlata vifunt :
& in primis Da-
cicum bellum.
Intus verò gra-
dus cētū octua-
gintaquinq; in
eius fastigium
præbent ascen-
sum. habet aut
fenestellas qua-
draginta quin-
que: altitudinē

Columna
Traiani.

verò pedū cētū viginti octo, vel, vt scribit Eutropius, centum
quadraginta: in summo Traiani ossa aurea pila cōdita fuere:
quanquā Dion. ait Hadrianū in Colūna ossa Traiani condi-
disse, cuius sunt hæc verba: Ingentē Colūnā in Foro statuit,
siue vt ea pro sepulcro esset, siue in ostentationē eius operis,
quod ille circa Forū egit. Cluius surgebat, quē effossa quo-
quo versus terra ita cōplanauit, vt vndiq; Colūna cōspicere-
tur, forūq; deinde in aræ modū æquatū mansit. Hanc autē
Colūnā Traiano bellū gerenti apud Parthos Senatū dedica-
uisse, ipsumq; principē eā nō vidisse ferūt. nā ē Persis rediēs
apud Seleuciā Syrię Urbē fluxu sanguinis decessit. Hūc ve-
rò solū omnīū Imperatorū in Vrbe sepultū esse tradit Eu-
tropius. Quod autē in Colūna ratio est. quia apud maiores,
principes, nobilesq; sub montibus sepeliebantur. hinc Virg.

*Ipsē eam
non vidit.*

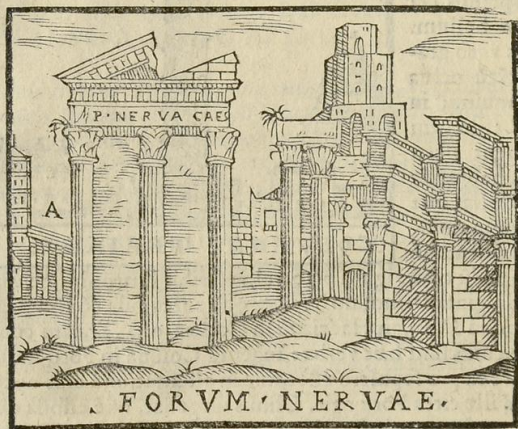
*Monte sub aërio, qui nunc Misēnus ab illo
Dicitur.*

Et cū in omnibus locis, vbi erāt sepulcra excitāda, non es-
sent montes, natum est vt super cadauera, aut pyramides
fierēt, aut ingentes collocarētur Colūnæ, quæ licet propriē

F 2 sint,

sint, quæ culmen sustinent, tamen, & ad magnificentiam erectæ, hoc nomine appellantur; qualis hæc, in cuius basi talia leguntur.

S. P. Q. R. IMP. CÆSARI DIVI NERVÆ
NERVÆ TRAIANO AVG. GERM. DACICO.
PONTIF. MAXIMO. TRIB. POT. XVII. IMP. VI.
COS. VI. P. P. AD DECLARANDVM QVANTÆ
ALTITVDINIS MONS ET LOCVS TANTIS OPE
RIBVS SIT EGESTVS.

De Foro, Palatio, & Porticu Nervæ.
CAP. XIII.

Nervæ fo-
rum.

ERVÆ autem Forum occurrit post ædē nūc
S. Hadriani in tribus foris, in medio cuius colum-
na ænea ingentis magnitudinis existens tectū, ex
laminis auricalchi extructum, sustinebat, intrin-
secus vero lumen erat ambigū, auth. Paus. Hoc
forū iam antea inchoauerat Domitianus. Suet. Nouam, in-
quit, excitauit ædē in Capitolio Ioui custodi, & forū, quod
nunc Nervæ vocatur. Fuisse autē varijs columnis, & statuīs
exornatū testatur Spartianus de Alexandro Seuero loquēs,
his

his verbis: Statuas iocosas, vel pedestres nudas, vel equestres
 Diuis Imperatoribus in foro Neruæ, quod nunc Transito- *Inchoatū
 à Domi-
 tiano.
 Transito-
 rium dici-
 tur.*
 riū dicitur, locabat omnibus cum titulis, & columnis æreis,
 quæ gestorum ordinē cōsinerent. Transitorij inde traxit no-
 men, quòd ab eo in Augusti, Cæsaris, & Romanū forū tran-
 sfiretur. Exstare enim adhuc videtur pars Porticus ipsius fori
 incendio absumpta, cum quibusdā columnis excelsis, &
 pulcherrimis, vbi litteræ leguntur titulos Neruæ præ se fe-
 rentes, quæ sunt huiusmodi. IMP. NERVA CÆSAR
 TRIB. POTEST. II. IMP. II. collapsis epistyllis de-
 sunt nonnulla. is locus corrupto vocabulo pro arcu Neruæ,
 Arca Noei dicitur. Eiusdē Neruæ Palatij pars ex lapidibus *Pars Pa-
 tij.*
 quadratis, ingētesq; colūnx cernuntur adhuc inter Comi-
 tum, & Militiæ turrim, cum ecclesia. S. Basilij inclusa.

De Foro Romano, Carcere Tulliano, & Marforij
 Simulacro. CAP. XV.

ROMANVM Forum, quod & Latium appellauit *Forū Ro-
 manū &
 Latium.*
 Statius, à radicibus Capitolij producebatur secun-
 dū longitudinem, vsq; ad ecclesiam S Mariæ Nouæ,
 vt testatur Dionys. memorans Valerium in colle imminente

F 3 foro

foro domum habuisse : cumque supra demonstratum sit domum hanc in Velia fuisse, eregione eiusdem ecclesiæ, fuit necesse forum eousque peruenisse, quo ei immineret. Ab origine autem Urbis angustiores fines habuisse opinamur. Nam cum Liuius narret Curtium ab arce decucurrisse, egisseque Romanos effusos toto quantum foro est spatium, usque ad portam Palatij, visumque sit Romulum Iouis Statoris Templum in radice Palatini montis, vbi exercitum firmauerat, posuisse, satis conijcimus forum ipsum non ultra primos radices eiusdem montis terminos habuisse. Multos vero post annos ampliavit Augustus, teste Sueton. Comitium verò erat foro iunctum, vel potius ipsius fori pars, à prædicta porta ad eandem Diuæ Mariæ ecclesiam. At priusquam de eo agamus, quæ in foro erant videndum est. In radice Capitolij, qua parte mons ipse ortum brumalem spectat, Carcerem ædificauisse Ancum Martium sic docet Liuius. Fecit Carcerem media Vrbe, imminens foro ad terrorem crescentis audaciæ. Partem deinde addidit Tullius, cui Tulliano nomen imposuit: de quo Calp. Flaccus ita scribit: Video Carcerem publicum, saxis ingentibus structum, angustis foraminibus, & oblongis lucis umbram recipientibus: in hunc abiecti rei robur Tullianum aspiciunt, & quoties iacentes ferrati postis stridor excitat, exanimantur, & alienum supplicium spectando, suum discunt. Sonant verbera intus, recusantibus spurca manus carnificis ingeritur, sedet ianitor inexorabilis pectore, qui flente matre siccos tenet oculos, illuies corpus exasperat, manus cathenæ premunt. Describitur perbelle etiam à Sal. hoc modo. Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, vbi paulum descenderis depressus ad leuam circiter. XX. pedes, eum muniunt vndiq; parietes, atque insuper camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, & odore sædo, atque terribilis eius facies. Vnde autem dicatur, hæc declarant Var. verba: Carcer à coercendo. quod exire prohibentur, in hoc pars, quæ sub terra, Tullianum, ideo quòd additum à Tullio rege, quod Syracusis, vbi hac de causa custodiuntur, vocantur Lathomix. Lathomix enim est græcè, & maximè à Syracusanis, qui Lathomias & appellat, & habent, ad instar

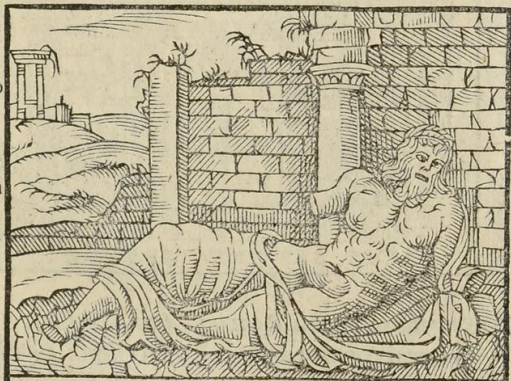
car-

Comitiū.

*Carcer
Tullia-
nus.*

carceris, ex quibus locis excisi sunt lapides ad extruendam Urbem, auth. Sex. Pomp. Cice. septima actione in Ver. lathomias, inquit, Syracusanas omnes audistis, plerique nostis, opus est ingens, magnificum, regum, ac tyrannorum, totum est è saxo in mirandam altitudinem depresso, & multorum operis penitus excisum, nihil tam clausum ad exitus, nihil tam septum vndique, nihil tam tutum ad custodias, nec fieri, nec cogitari potest. Sen. Sabinum in lathomias fuisse damnatum tradit: Liuius verò principes Ætolorum tres & quadraginta: inter quos Democritus, & frater eius erat, Romam à Marco Attilio deductus, in lathomiasque coniectus. Erat autem Tullianum, sicut hodie videmus, *Tullianum duplex.* duplex: superior, & inferior camera. superiori extat adhuc foramen spiraculi causa additum, vt retulit Flaccus. Locus nunc Diuo Petro cognomèto in Carcere est dicatus:

Ante

Marforii.

.SIMVLACRVM MARFORII.

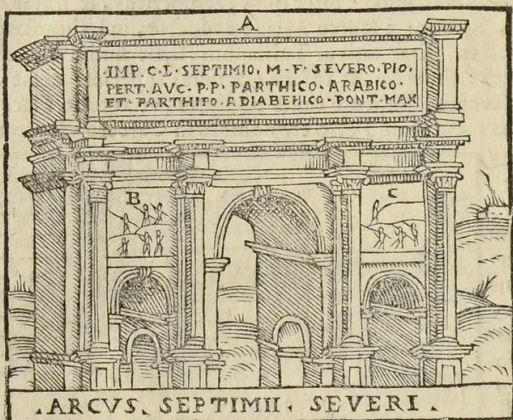
Ante hunc iacet marmoreum ingens simulacrum Marforii vocitatum, propter quem Pistori deum, cuius Paucanarium uocant, quod tumores instar panum circumquaque prominent, multi esse affirmant. Nam (vt author est Lactantius) eo tempore, quo Romani obsessi in Capitolio erant, Iuppiter per quietem admonuit, vt ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, in hostiumque castra iactarent: posteaque facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subigi posse Romanos, quare Ioui Pistori non solum Aram,

F 4

verum

L I B E R

verum etiam Statuam in perpetuam rei memoriam posuerunt. At, cum in scopulo simulacrum hoc sit collocatum, *Rheni-
mulacrū.* Rheni Germaniæ fluminis esse tenemus, quod autem sit Nar fluius, vt vult Fuluius, non placet: nulla enim apparet ratio cur Nar veniret à Romanis excitandus. Marforium cur vocitent, nihil est certi, quod dicatur, nisi velimus ex eo, quod in Augusti foro esset, vt quorundam est opinio, vbi & Martis templum.

De Secretario Populi Romani, Arcu Septimij, Templo Saturni, ac de Aerario, & Oficina cudendi pecuniam. CAP. XVI.

Secretarium Populi Romani.

OST autem Marforij simulacrum, eregione arcus Septimij, sequitur aedes Diuæ Martiæ nunc sacra, vbi olim Secretarium populi Romani fuisse in marmore incisus index probat huiusmodi. SALVIS. DD NN HONORIO ET THEODOSIO VICTORIOSISSIMIS PRINCIPIBVS. SECRETARIVM AMPLISSIMI SENATVS QVOD

QVOD VIR INLVSTRIS FLAVIANVS
ANNIVS INSTITVERAT: ET FATALIS
IGNIS ABSVMP SIT: FLAVIVS ANNIVS
EVGARIVS EPIFANIVS. VC. PRÆ F. VRB.
VICE SACRA IVD. REPARAVIT. ET AD
PRISTINAM FACIEM REDVXIT.

Eregione huiusce ædis, ad radices rupis Tarpeia stat adhuc
Arcus, vt diximus L. Septimij, omnium pulcherrimus, & *Arcus Se
ptimij.*
parum mutilatus: in vtroque frontispicio cuius incisæ sunt
alata victoriæ cum Trophæis, & terrestris, naualisque belli
simulacra, cum hac inscriptione.

IMP. CÆS. LVCIO SEPTIMIO. M. FIL.
SEVERO. PIO. PERTINACI AVG. PA-
TRIPATRIÆ. PARTHICO. ARABICO.
ET PARTHICO ADIABENICO PONTIF.
MAXIMO TRIBVNIC. POTEST. XI. IMP.
XI. COS. III. PROCOS. ET IMP. CÆS. M.
AVRELIO. L. LIL. ANTONINO AVG.
PIO FELICI TRIBVNIC. POTEST. VI.
COS. PROCOS. P. P. OPTIMIS FORTIS-
SIMISQVE PRINCIPIBVS. OB REM-
PUBLICAM RESTITVTAM IMPERIVM-
QVE POPVLI ROMANI PROPAGATVM
INSIGNIBVS VIRTVTIBVS EORVM
DOMI FORISQVE.

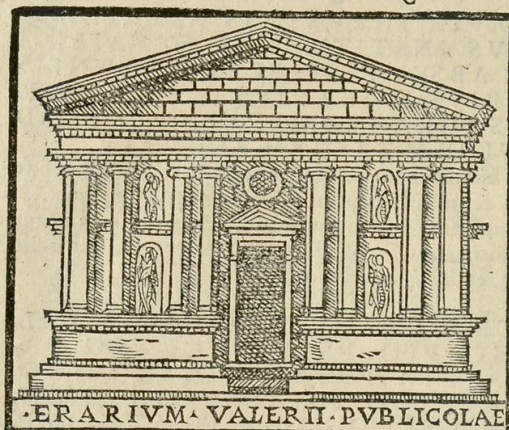
S. P. Q. R.

Habet hic arcus à latere marmoreos gradus, per quos ego
multoties euasi ad fastigium. Illud autem sciendum Seue-
rum triumphum respuisse, ne de ciuili victoriâ videretur
triumphare, tum etiam quòd morbo articulari in curru
haud facile consistere poterat. Sequitur statim recta nunc
Diui Hadriani, olim Saturni Templum, à Numatio Plan-
co conditum, auth. Sue. vel instauratum, quia constat an-
tiquissimum esse. Et quidam dicunt inscriptionem locatio-
nis accepisse T. Largium. Var. autem L. Tarquinium regem,
ipsam Largium dedicauisse. Liuius vero A. Sempronio &
M. Minutio Coss. ait esse dedicatum, & à Planco restitutum.

in

*Saturni
Templi.*

*Ærariū
Pop. Ro.*

In quod
ex Capi
tolino
ærariū
Po Ro.
Trāsla-
tum fe-
runt, vt
ét asc. si
gnifica-
re vide-
tur his
verbis :
Dum te
stes exa-
minarē
tur (age

batur enim causa pro Rostris) Pompeius ad Ærarium sedēs
tumultu Clodiani multitudinis perturbatur, & mox : Eun-
tibus ad tabellam ferendam postero die iudicibus, clausæ
fuere tota vrbe tabernæ, præsidia in foro, & circa omnes fo-
ri aditus Pompeius disposuit ; ipse pro ærario, vt pridie, con-
fedit. Ærarium in Saturni templo ideo reponit Sex. Pomp.
& Macrobius, quod sub illo nullum furtum fuerit commis-
sum, aut quia nihil erat cuiusquam priuatum. Plut. in prob.
quærens causam cur ærarium fuerit in æde Saturni : an, in-
quit, ex eo quod fama obtinuit, Saturni tempore, nec aua-
ritiam, nec improbitatem vsquam in hominibus fuisse, sed
iustitiam, & fidem. Cyprianus autem refert Saturnum in
Italia primum instituisse nummos signare ; & propterea Sa-
turni ærarium vocari. In ærario promulgata seruabantur :
Cicer. tertio de le. Qui agent auspicia seruant : Auguri pu-
blico parento : Promulgata proposita in ærario cognita a-
gunt. Seruabantur & libri elephantini, in quibus. XXXV.
essent conscriptæ tribus, omnesq; publicarum rationum li-
bri. Suet. in Cæsaris rebus gestis : Tabulas veteres ærarij,
& debitorum, vel præcipuam calumniandi materiam, exus-
sit. Seruabantur & signa militaria. Liuius : Signa, inquit,
eo die à Quæstoribus ex ærario prompta ; quorum duo
communia

*In eo ser-
uabantur
promulga-
ta.*

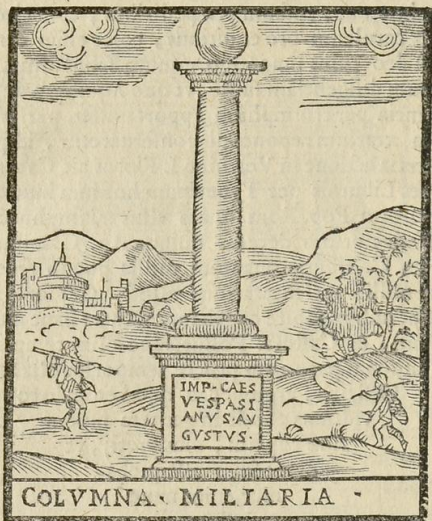
communia erant, roseum pro peditibus, cum titulo .S.P.
 Q. R. & ceruleum pro equitibus, color enim ceruleus est
 maris, à deo cuius inuentum equum fabulantur. Asc. di-
 cit veterum diligentiam fuisse, vt quod quisque de subiuga-
 ta prouincia per triumphum apportauisset, perscriptum in
 tabulis in ærarium reponendis conseruaretur, idque etiam
 Cicer. tertia actione in Ver. hinc L. Florus ait Catonem Cy-
 prias opes Liburnis per Tyberinum hostium inuexisse, quæ
 latius ærarium Pop. Rom. quam vllus triumphus impleue-
 re. & Liuius primo decadis quintæ Ap. Claudium Cen-
 tonem ex Celtiberis ouantem millia pondo argenti, &
 quinque millia auri in ærarium tulisse. Censores in Satur-
 ni iusiurandum subire cogebantur. Inter hanc diui Ha-
 driani, & Castoris Pollucisque olim templum
 cudendi pecuniam priscis temporibus stabat

Officina, argumento quod eo in loco
 vidimus effodi in gentem numo-
 rum copiam, eius pretij, vt
 coniectura assequeba-
 mur, cuius nunc
 est qua-
 drans, cæterum igne
 corrupti.

*Officina
 argenti
 sudandi.*

De

*De Miliario Aureo, Ponte Caligulae, & de Rostris,
ac Curia. CAP. XVIII.*

*Milia-
rium.*

*Pons Ca-
ligulae.*

MILIARIUM autem aureum in capite fori Ro-
mani collocatur à Plinio: à Cor. verò Tac. iuxta
Saturni ædem, narrante cohortem ad aureum
Miliarium sub æde Saturni perexisse, vterque re-
ctè. Erat autè Miliariū aureum columna propè arcum Septi-
mij, in qua incisæ omnes Italia viæ finirent, & à qua ad sin-
gulas portas mensuræ regionum currerent. Meminit Suet.
his verbis: Ergo destinata die præmonitis conscijs, vt se in fo-
ro, sub æde Saturni, ad Miliarium aureum opperirentur,
mane Galbam salutauit. Caligula per forum Romanū à col-
le palatino ad Capitolinum pontem marmoreum duxit; quò
nihil ambitiosius tota vrbe: sustentabatur enim octuaginta
ingentibus columnis candidissimi marmoris, quarum tres ad
huius, totidemque ad illius montis radices adhuc stantes cer-
nuntur, propè quas paucis ante annis effosa fuere marmora

cum

cum circulari huiusmodi inscriptione. VICENALIA IMPERATORIVM. Altera autem pars habuit sacerdotes tau-
rum sacrificantes. Secus ipsum pontem, in medio foro, atque
eregione edis diui Hadriani exstat ingens marmorea colum-
na, quam existimo vnam ex illis esse, quæ equum æneum in-
auratum Domitiani sustinebant, de quo quidem equo Papi-
nius mentionem sic facit.

Quæ super imposito moles gemmata colosso

Stat Latium complexa forum.

Ad pedes cuius procubuit Rheni flum. Germaniæ simula-
crum, de qua prouincia triumphum egisse Domitianum di-
ximus, & idem author tetigit, cum inquit.

Ænea captiui crinem tegit ungula Rheni.

Cui simulacro Marforium nunc dicunt nomen. Ex rostris
Antiatium suggestū in foro, quod Rostra denomina-
re Romani, fabricatum esse, Liuius sic commemorat. Na-
uæ Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partem
in Antiatium, Rostrisque earum suggestum in foro extructum
adornari placuit, Rostraque id templum appellatum. Roma-
num forum vbi nunc Rostra sunt, ait Ser. Fuere autem Ro-
stra ad radices Palatii, vbi nunc diuæ Mariæ liberatricis est
cellum, in medio foro. Vnde Appianus loquens de capite
Marij iunioris abscisso, narrat Syllam fori in medio, ante Ro-
stra, illud appendisse. Quod autem M. Var. dicit fuisse ante
curiam Hostiliam, sic accipimus, inquit, Blondus, vt par-
tem curia Hostilia à Cælio monte, in quo eam fuisse certissi-
mum est pro sui magnitudine Rostra versus, partim Rostra à
Palatino monte in illam protenderentur. Hanc profectò ra-
tionem, si quis locorum situm consideret, planè absurdam,
& ineptam iudicabit, nimirum viam expeditissimam, quæ
inde Appia est denominata, omnesque Palatii fermè adi-
tus occupassent. præterea non sit verisimile in ea rerum fru-
galitate tam amplam, tamque magnificam curiam Tullum
ædificauisse. Quare dicimus fuisse Rostra Noua ad radices
Palatini montis, & Vetera apud Curiam De nouis quidem
Suet. in funere Augusti, his verbis: Bifariam laudatus est, pro æde diui Iulij
Tiberio, & pro Rostris veteribus à Druso Tiberij filio, ac
senatorum humeris delatus in Cæpū, crematusque Asc. scribit
Clodij

Rostra.

*Rostra
ubi.*

*Rostra
noua, &
vetera.*

L I B E R

*Duæ Cu-
ria Hosti-
liæ .*

Clodij corpus, vt vulnera videri possent, delatum in foro, & pro Rostris positum, populumque deinde in Curiam tulisse, atque cremauisse, eoque igne Curiam, Portiamque basilicam ei coniunctam conflagrasse. subdit longe post: Erant enim Rostra, non eo loco, quo nunc, sed ad Comitium prope iuncta Curia. Si ergo Rostra in Comitio ante Curiam, vt vult Var. dicimus fuisse. intelligendum est duas extitisse Curias Hostilias, vnam prope forum, vbi nunc templum Pa-
cis, in cuius ruinis inuentum est marmor cum indice huiusmodi. IN CVRIA HOSTILIA. aut certe iuxta ipsum, vt possit Rostra ante se habere. alteram vero in Cœlio monte, de qua infra videbimus. In Rostris agebantur causæ, quæ admodum apud Liuium legitur de Virginia, vtrum serua, an libera esset. ferebantur leges auth. Cic. pro Rab. habebantur conciones, idem in Pis. Cæsar Iuliam amitam, vxoremque Corneliam defunctas pro Rostris laudauit. Suet. & Plut. auth. Plinius, concionaturi, inquit, Rostra ascendebant. In eisdem clarissimorum virorum statuæ erigi solebant. hinc Cic. in ph. Cn. Octauij clari & magni viri, qui primus in eam familiam, quæ postea viris fortissimis floruit, attulit consulum, Statuam videmus in Rostris. Asc. pro M. Scauro Camilli togatam, sine tunicis in his collocat. ante hæc vero Appianus Syllæ equestrem ex auro conflata, cum hac inscriptione. COR. SYLLÆ IMPERATORI FORTVNA-
TO. In præclaro fori Romani loco, pro Rostris, super leonem lapideum impositum fuisse corpus Faustuli, qui ibi cecidit, dum certamen Romuli, & Remi dirimere vellet, tradit Dionysius. M. autem Var. post Rostra Romuli sepulcro locum fecit. Fuit pro Rostris Herculis statua tunicati, habitu æleo, facie torua: subscripta.

L. LVCVLLVS IMPERATOR DE MANV-
BIIS HOSTIVM DEDICAVIT.

Plin. Sibyllæ, inquit, tres iuxta Rostra in foro sunt, vna, quæ Pacuius Taurus ædilis Pli. instituit, duas, quas M. Messalla. Inter antiquissimas fuisse Tulij Cælii L. Roscii, & Sp. Marci Fulcinii à Fidenatibus, & Gn. Octauii apud Antiochum in legatione interfectorum. Propterea L. Florus ait Romæ capita cæsorum proponere in Rostris vsitatum esse.

De

De Lacu Curtio , Cloaca Maxima , & Doliola .

C A P . X I X .

Var. refert in foro Romano Lacum Curtium fuisse, priusquam cloacæ essent, per quod innuit Cloacam per ipsum lacum sequenti tempore derivatam, quam alta tellure opertam vidimus nuper in radicibus Palatini montis, per forum Romanum fluentem, perque eiusdem montis radices in Velabrum, & inde cadentem in Tyberim. Quare patet lacum Curtium, sicut & Cloaca Maxima, in medio foro extitisse, haud procul ab equo Domitiani, hinc Papinius.

Lac^o Curtius & Cloaca maxima.

Ipse lacus custos, cuius sacra vorago,

Famosusq; lacus nomen memorabile servat.

Equ^o Domitiani.

Cum igitur dictum sit equum Domitiani stetit in medio foro, ubi nunc unica erecta cernitur columna, præter alias rationes, ex his Statii carminibus iudicamus lacum Curtium fuisse in hortis dictæ columnæ adiacentibus. Diony. Est, inquit, hic locus repletus, vocaturque ab illo casu lacus Curtius in medio maxime Romani fori. Liuius: Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum mediū fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse, priusquam deum monitu quæri cœptum, quo plurimum Populus Romanus posset, id enim illi loco dicendum vates canebant, si remp. Rom. perpetuam esse vellent, tum M. M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitant, an vllum magis Romanum bonum, quam arma, virtusque esset? silentioque facto templa deorum immortalium, quæ foro imminet, Capitoliumque intuentem, & matrem nunc in cælum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos matrem porrigentē, se deuouisse, equo deinde quā poterat maxime exornato infidētem armatum se in specum immisisse, non donaq; ac fruges super eum à multitudine virorū, ac mulierum congestas, lacumq; Curtiū, non ab antiquo illo T. Tatij limmilite Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. At de hac re cum triplex sit historia, hanc sequitur Val. Max. & Porcilius. Si Piso verò in annalibus bello Sabino, quod fuit Romulo, & Tatius, virum fortissimum Metium Curtium Sabinum

Triplex opinio de Lacu Curtio.

Romulo

Romulo cum suis ex superiore parte impressionem faciente, in locum palustrem, qui tum fuit in foro, antequam cloacæ essent factæ, secessisse, atque ad suos in Capitolium illæsum peruenisse, ab eoque lacum inuenisse nomen memoriæ prodidit. Cornelius verò & Luceius eum locum esse fulguratū, & ex S. C. à Curtio Cos. septum, & ab eo lacum Curtium appellatum, apud quem Galbam interfectum, & morientem sanguine lacum ipsum infecisse ait Cor. Tac. & Suet. Sequitur Cloaca Maxima de qua ita scribit Linius. Tarquinius foros in circo faciendos curauit, cloacamque Maximam receptaculum omnium purgamentorum Urbis sub terram agendam, quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. Eundem ferè sensum Plinij hæc habent verba. Cloacam operum omnium dictu maximum suffossis montibus, Vrbe pensili, subtus nauigata fecit. Hæc autem ad Iouis Statoris ædem in tres ductus diuiditur, quorum duo nunc clausi, tertius limpidissima fluens aqua in Velabro ostenditur, deinde canali è saxis quadratis extructo in Tyberim, vt dictum est, dimittitur. Plures fuisse Urbis cloacas sic ostendit idem Linius: Post incensam Urbem à Gallis, dum instauraretur, festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omisso sui, alienique discrimine in vacuo ædificant, ea est causa, vt veteres Cloacæ primo per publicū ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formaque Urbis sit occupatæ magis, quàm diuisæ similis. Quod si tunc difficile, difficillimum certè nunc videri potest, vt quis Urbis regiones diuidere possit, cum locorum & viarum vestigia vix extitent, & ea quidem perpauca, & incerta. Quare nos non more prisco regiones diuisimus, verum eo ordine, quo omnia faciliora, & magis perspicua videri possunt. Sed ad rem redeamus. Cloacarum autem curatores fuisse inscriptio in marmore apud pontem Aurelium inuento, huiusmodi.

*Cloaca
maxima.*

*Cloacarū
curato-
res.*

IMP. CÆSARIS DIVI TRAIANI PARTHI-
CL. F. DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI
ET ADRIANI AVG. PON. MAXI. TRIB.
POT. XXII. IMP. II. CONS. III. TIRR.
RVSTICVS CVRATOR ALVEI ET RIPA-
RVM TYBERIS ET CLOACARVM.

Rur-

Rurfus in alio marmore.

EX AVCTORITATE IMP. CÆSARIS DIVI NERVÆ. F. NERVÆ TRAIANI AVG. GER. DACI. PONT. MAX. TRI. POT. VII. IMP. IIII. COS. V. PP. IVLIVS FEROX CVRATOR ALVEI ET RIPARVM TYBERIS, ET CLOACARVM VRBIS TERMINAVIT RIPAM. R. R. PROX. CIPP. PER. CXV. A. FABIO. A. F.

Cloaca inquit Pompeius à cloacando, id est inquinando, vel à colando, id est fluendo. Iuxta Cloacam erat locus, qui vocabatur Doliola, à Doliolis sub terra, vbi non licebat spueri. vetustior autè memoria est eo in loco mystica quædam Numæ condita esse, sunt qui putant Gallorum fenorum cineres.

De Comitio, Templo Veneris Genitricis, Statuis, & simulacris, quæ in eo & Foro Romano fuere, ac de Cæsaris Columna. CAP. XX.

COMITIVM Fori Romani partè esse superius dictum est, incipiens à porta Palatij, terminansq; apud ædem Diuæ Mariæ Nouæ: ita appellatum quod fœderis conditiones ibi inter Tatium, & Romulum firmatæ, sancitæque sint, vnde à coeundo Comitio nomen mansit, auth. Plut. Asc. ait Comitium esse locum propter Senatulum, quo coire equitibus, & populo Romano liceret. Blondus verò quo coibant Comitij centuriatis, & litium causa, neque ibi Consules, Prætores, Ædiles, Censores, & Tribunos, sed in Campo Martio, fuisse delectos. Subdit deinde. Locus autem ita evanuit, vt, post diruta iam pridè, quæ solo supereminebant ædificia, effodiendis fundamentorum lapidibus in calcem coquendis, intra sanctorum Hadriani, & Laurentij in Miranda basilicas, interque fora Magnum, & Neruæ transitorium, multo sudore decimo tandem anno inspexerimus, hæc in triumphanti Roma. In instaurata vero, inter turrim, quæ Pallara appellatur, & lacum Curtij, collisq; Palatini radices, & Faustinae monumenta fuisse commemorat, in quatuordecim re sibi contradicit. Etenim attendere diligenter si velimus, quæ supra ex Cor. Tac. de seu ru-

Comitiū.

*Hac tur-
ris propè
Arcū Tis-
ti extat.*

G minimali

*Ficum ru-
minalis
ubi suo-
rit.*

minali adducuntur, illa explosa, hanc comprobabimus scien-
tentiam. Satis enim constat ficum ruminalem, quam in Co-
mitio statuit, in Palatij radicibus fuisse, consequens ergo est
& ibi Comitium, de quo meminit Cicer. pro Sex. Is locus

*Quando
tectus sit.*

diu caruit tecto. eo autem anno, quo primum Annibal in
Italiam venit, tectus fuit, vt docet Liuius septimo bel. pun.
qui tamen trigesimo aliter sentire videtur, cum dicit Co-
mitia indicta perfici tempestates sepe prohibuisse. Lon-
go autem tempore post Caesar locum instaurauit, authore
Tranquillo. & Asc. Ludi sepe in eo celebrati sunt, inibiq;
libri Sibyllini P. Cornelio, & M. Bebio Coss. cremati, vt in
Numæ vita scribit Plut. In Comitio fuit Coclitis Statua,

*Coclitis
statua.*

quæ cum de cælo tacta esset, ex aruspicias responsis in area
Vulcani, loco altiori, posita est, ex qua re bene Pop. Roman.
succesit: Liuius. In cornibus verò eiusdem Comitij fuit
statua Pithagoræ, & Alcibiadis, in gradibus verò ad læuam

*Pithago-
ra, & Al-
cibiadis.
Actij.
Stata ma-
trix.*

Curia Actij, Plin. author, cuius Actij cotem, & nouacu-
lam ibidem defossam, superque impositum Puteal ait Cice.
idemque Liuius. Stata matris Simulacrum in foro coleba-
tur, postquam id collustrauit, ne lapides igni corrumpere-

*Caesaris
Statua &
Q. Mar-
cij.
Cur sta-
tua statu-
æ.*

tur: qui plurimus ibi fiebat nocturno tempore, magna pars
populi in suos quisque vicos retulerunt eius deæ cultum, vt
refert Sex. Pompe. In foro, ante Veneris Genitricis ædem,
fuit Caesaris Statua, equestris, & Q. Marcij ante Casto-
ris, equestris & ipsa, ac Tremellij togata, æream. M. At-
tio velatam in eodem foro posuit Tarquinius: Plinius ve-
rò Caesaris Simulacrum cometam in capite habens. At hoc
in loco si statuas præclaris viris in Foro Romano, sicut in
Rostris erectas recensere vellem, finem profectò non inue-
niret oratio. Illud autem satis erit admonuisse, hoc mune-
re dignos habitos esse eos omnes, qui, vt diximus, aliquid
egregium facinus obijssent pro republic. aut mori non
dubitassent, quod probant Cicer. hæc verba: Ac si tunc P.
Sextius Iud. in templo Castoris, animam, quam vix reti-
nuit, edidisset, non dubito quin, si modo esset in republ. Se-
natus, si maiestas Popul. Roman. reuixisset, aliquando statua
huic ob rempubl. interfecto in foro statueretur. Nec verò
illorum quisquam quos à maioribus nostris morte obita po-
sitos in illo loco, atque in rostris collocatos videtis, esset

P. Sextio

P. Sextio præponendus . Populus autem Romanus in Cæsaris gratiam Columnam marmoream lapidis numidię. XX. pedum, cum Titulo hoc. PATRI PATRIÆ. in foro statuit, de qua Lactantius meminit, & idem Cicer. in hæc verba. Talis animaduersio fuit Dolabellæ cum in audaces, sceleratosque seruos, tum in impuros, & nefarios liberos, talisque euersio illius execratæ Columnæ, vt mirum mihi videatur tam valde reliquum tempus ab illo vno die dissenfisse.

*Columna
Cæsaris.*

De Columna Mœnia, Pila horatia, De Cæsaris, Constantini, Domitiani que Equo, ac de Templo, & Ara eiusdem Cæsaris. C A P. XXI.

AEVIT Forum Columnam Mœniam denominatam, à qua Labeo iureconsultus Mœniana deduxit, cum inquit. Inter immisum & proiectum hoc interesse putant, quod proiectum esset id, quod ita prouheretur, vt nusquam requiesceret, qualia Mœniana, & subgrunda essent. Immisum, quod in aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur. In quæ verba cum ANTONIVS Triuultius, & SCARAMVTIA eius frater nobilissimi adulescentes, & in iuris ciuilibus scientia supra ætatem egregiè docti, incidissent, rogarunt me, vnde dicerentur Mœniana, quibus ita responsum est: Mœnius cum domum suam venderet Catoni, & Flacco Cens. vt ibi Basilica ædificaretur, exceperat ius sibi vnius columnæ, super quam tectum proieceret, & prouolantibus tabulatis inde ipse, & posterius eius spectare munus gladiatorum possent, quod etiam tum in foro dabatur: ex illo igitur Columna Mœnia vocitata est, hinc Mœniana. Mœniana, inquit Sex. Pomp. à Mœnio censore, qui primus in foro ultra columnas tigna proiecit, quo ampliarentur superiora spectacula. De Columna meminit Asc. & Cic. de Div. ac pro Sex in hæc verba. Venit, vt scitis, ad Columnam Mœniam, tantum est ex omnibus spectaculis vsq; à Capitolio, tantus ex fori cancellis plausus excitatus, vt nunquam maior cōsensio. Fuit enim in ea parte fori, vbi Basilica Portia, de qua infra erit men-

*Columna
Mœnia.*

*Mœniana
vnde.*

Vbi fuerit.

Pila Horatij. *Equus Caesaris Domitiani.* *In foro magistratus deponerentur.* tio. In foro, inquit Dion. erat petra angularis, super qua posita fuerant spolia Tergeminorum Albanorum, Pila horatia dicta, sed arma collapsa sunt vetustate. Decorauit autem forum Romanum equus Caesaris, & Constantini, sicut Domitiani, Atrium Mineræ, & Tabernæ Nouæ, ac Veteres, de quibus sic loquitur Liuius: Eodem tempore septē Tabernæ, quæ postea quinq; & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arserunt. De his intellexit Iuuenalis cum dixit, sed quinq; tabernæ quadraginta parant. In foro magistratus Imperium Romani deponere consueuere, auth. Herodianus. Appianus memoriæ prodidit cadauer Caesaris in forum relatum, eoq; in loco Aram, mox Templum illi erectum esse.

De Foro Caesaris, Basilica, & Bibliotheca Pauli.

C A P. X X I I.

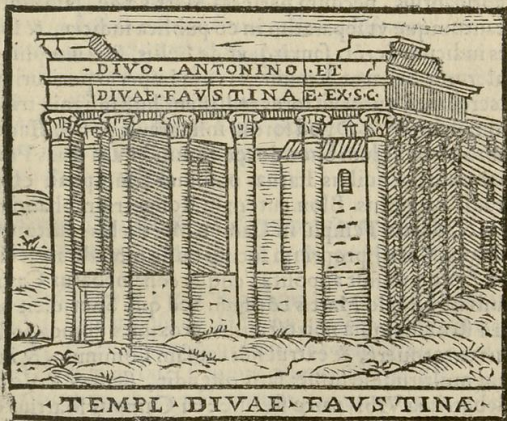
Forū Caesaris ubi. *Pauli Basilica.* X P O S I T I S ijs, quæ ad Fo. Ro. pertinere videbantur, redeamus ad Templum Saturni, vnde digressi sumus de ærario locuti; videamusque quid post ipsum ad latus eiusdem fori in ortum ælitium vergens fuerit, aut sit. sed in primis de Foro Caesaris, quod (vt quorundā est opinio) fuit in eo loco, qui post Faustinae Templū valde depressus cernitur, de quo sic loquitur Appianus. Post victoriam contra Pompeiū Caesar Atrium Templo Veneris circumduxit, quod Romanum forum esse voluit, non rerum quidem venalium, sed eorum quæ ad iura conuenirent. In hoc statuas pulcherrimas collocauit, inter quas loricatam sibi dicari passus est. Breui quidē, ait Plin. spatio forum, sed inter Urbis ornamenta perspicuū. Area supra sextertium millies constitit. Pauli Basilicā Cicerō in medio foro statuit, verba ipsius ex libro quarto ad Atticum hæc sunt: Paulus in medio foro Basilicam iam penē texuit, ijsdem antiquis columnis; Illam autem quam locauit fecit magnificentissimam: Hanc Plin. inter Urbis magnifica enumerat, columnis ex phrygiis mirabilem. Papinius autem Domitiani equum describens à sinistra Pauli regiā posuit his carminibus.

At laterum passus hinc Iulia templa tuentur,
Illinc belligeri sublimis regia Pauli,

Caesar

Cæsar pater, blandoq; videt Concordia vultu.

Cæsar, inquit Plut. Paulū Æmiliū collegā Caij Marcelli in consulatu mille, & quingentis talentis sibi amicū, defensorēque parauit, ex qua mox pecunia nobilissimā ille in foro Basilicā exstruxit, quæ Pauli Basilica dicebatur; Quam publicam constituissē refert Appianus. Fuit autem propē Cæstoris & Pollucis Templum, quo in loco vidimus effodi multa frustra earum columnarum, quibus mirabilem fuisse dicit Plin. In hac ad Ianum stabant sœneratores: vnde Hor. Hæc Ianus summus ab imo perdocet. Et in Sermonibus. Postquam res mea Ianum ad medium fracta est. Cic. ita ne? Ianus medius in L. Antonij clientela sit? quis vnquam in illo Iano inuentus est? qui L. Antonio mille nummum ferret expensum. Eiusdem Pauli Bibliothecā Basilicæ iunctā fuisse, quibusdam authoribus, crediderim.

De Foro Augusti, Porticu Antonini, Faustinae, & Liviæ,
ac de Cæsaris domo. CAP. XXIIII.

FORVM Romanum, Cæsaris, & Augusti inuicem propē fuisse innuit Papinius in syluis cum dicit.

Nec saltem tua dicta continentem,

G 3

Qua

Qua trino iuuenis foro tonabas.

Et Mar. his carminibus.

Causas, inquit, agam Cicerone disertius ipso,

Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

*Augusti
forum.*

Augusti autē forum licet apud Marforij simulacrum quidam ponant, nonnulli tamen post Faustinae templum, sed prior opinio magis probatur. Breue quidem, sicut etiā Cæsar, fuit, quia ipse princeps non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, erat tamen multis statuis ornatissimum. Inerat enim Castoris & Pollucis cum victoria Alexandri Magni. Coruini & in eius casside pugnacis corui simulacrum. Apollinis eburnea, de qua Hor. Sic me seruauit Apollo: & Iuu. Iurisq; peritus Apollo. Fori autem extruendi causa fuit hominum, & iudiciorum multitudo; quæ videbatur, non sufficientibus duobus, etiam tertio indigere, itaque festinantius, necdum perfecta Martis æde, publicatum est. cautumque vt separatim in eo publica iudicia, & fortitiones iudicum fieret, sanxitq; vt de bellis, & triumphis hic consuleretur Senatus. Prouincias cum imperio potituri hinc deducerentur; quiq; victores redijssent huc insignia triumphorum inferrent. Quod forum instaurauit postea Hadrianus, auth. Spar. Idem Suet. docet forum ipsum duas Porticus habuisse, in quibus statuas omnium triumphali effigie dedicauit Augustus. Blon. autem in Roma triumphanti hoc forum, & Martis Templū in Campo Martio his restituit vrbis. Campi Martij proprium locum fuisse ostendimus, cui columna Antonina fuit apposita, eoq; continebatur Campo Augusti forū, tēplo Martis cōtignū. Sed quū Suet. dicit breue forū struxisse, quia non est ausus proximas domos possessoribus extorquere, & extruendi causam hominum, & iudiciorum multitudinē fuisse: satis ostendit, sicut & P. Victor, in celeberrima Vrbis parte stetit: cū Campus Martius extra Vrbē; neq; priuatorū domibus occupatus, latissimū, cuiunque foro, præberet campum. Quare Blondi opinio prorsus reiicienda. Porticus Antonini, & Faustinae pulcherrimæ, variisq; marmoribus exornatæ exstant apud Diui Laurentij in Miranda Columnæ ingentes cum huiusmodi indice.

DIVO ANTONINO ET DIVAE FAVSTINAE.
EX S. C.

Fuit

*Porticus
Antonini
& Faustinae.*

Fuit autem in via Sacra, in qua via publica domo, sita ubi templum Pacis, Cæsarem habitauisse scribit Suet. quam domum Augustus à Liuiâ nepte nimis sumptuose ornatâ, solo æquari iussit, in cuius area excitata est deinde Porticus Liuiæ. Plin. tradit Cæsarem Dictatorem totum forum, viamque Sacram à domo sua ad cliuum Capitolinum, in munere gladiatorio linteis operuisse. De domo & porticu Ouid. in fast. sic meminit.

*Cæsaris
domus.*

*Porticus
Liuiæ.*

Disce tamen veniens atas, ubi Liuiâ nunc est

Porticus, immensa tecta fuere domus.

At de porticu etiam primo de arte ita.

Nec tibi vitetur, quæ priscis sparsa tabellis

Porticus, auctoris Liuiâ nomen habet.

Dion refert Neruam in Augusti foro, nunc in porticu Liuiæ pro tribunali litigantes audiuisse. Claudiam etiam porticum appellatam accepimus. Mar.

Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,

Vltima pars aula deficientis erat.

A Nerone autem euerfam sub nomine prisco Domitianus restituit, cuius pars umbraculis vnius vitis erat operata. Plin.

Vna, inquit, vitis Romæ in Liuiæ porticibus subdiales ambulationes umbrosis operculis opacat, eademque duodenis multæ amphoris fecunda.

De Sororio Tigillo, Vico Cyprio, & Scelerato, atque
M. Antonij domo. C. A. P. X X I I I I.

SORORIVM Tigillum locus erat sacer causa Sororium
expiationis ab Horatio, ob sororem à se interfe- Tigillum.
ctam, in honorem Iunonis constitutus, quem lo-
cum propè Carinas statuit Diony. Libro enim

tertio ait, locum, in quo Horatium purgarunt, in augipor-
tu deferente à Carinis deorsum esse, ijs qui ad Cyprium perage-
rent angiportum, ubi aræ manerent tunc erectæ, & tigillum,
sub duobus inter se contrarijs parietibus fultum super eas exten-
deretur. Quibus verbis signat Vicum Cyprium propè cliu-
m, qui ad templum Diui Petri in Vinculis nunc ducit. Sequenti
vero libro Vicum Cyprium prius, deinde Sceleratum ex fa-
mine Tullie vocitatum tradit. Var. tamen Vicum Cyprium

*Vicus Cy-
prius.*

G 4 (sic

(sic enim apud ipsum legitur,) propè Sceleratum: non autè eundem esse ostèdit, his verbis: Vicus Cyprus à Cypro, quòd ibi Sabini cives additi considerunt, qui à bono omine id appellarunt, propè hunc Vicus Sceleratus. Miror autem quare Blon. Sceleratum vicum esse velit viâ, quæ nûc ducit ad Triuij fontem, contra Diony. opinionem, & præter historix fidem. Solinus enim tradit Ser. Tullium in Exquilij supra cliuû Virbium habitauisse; què vico Patricio supereminere probat Sex Pom. quum dicit, Vicum Patricium appellatum, quòd ibi iubente Ser. Tullio patricij habitauerunt, vt si quid aduersus ipsum molirentur, ex locis superioribus opprimi possent. Vnde postquâ Tullia interfecto patre prope-rans à Curia, foroq; Romano in paternâ possessione ad vicû Cyprîû peruenit, auriga, vt inquit Liuius dextera in Virbiû cliuum carpentum flexit, vt in collem Exquiliarû exuehere-tur. quocirca stultû erat per viâ Triuij, fuerat enim necesse, secundum nos, per Quirinalem, Viminalemq; collem transi-re; quod absurdû esse videtur, cû breuior & expeditior esset per eum, què diximus cliuum, qui haud procul à Virbio erat, cui iam propinquum interfectû esse regè fugientem innuit Diony. Alia est ratio contra Blon. quòd constat inter omnes viam Triuij extra Vrbem tûc fuisse. Haud à procul à templo diui nunc Pantaleonis, olim Telluris, M. Antonium domum habuisse testatur Appianis his verbis. Ijs peractis decretum noctu. perfectum est; Antonium sequenti die in templo Telluris, haud longe ab ipsius domo, Senatum habiturum.

De Bustis Gallicis. CAP. XXV.

Busta Gal-
lica.

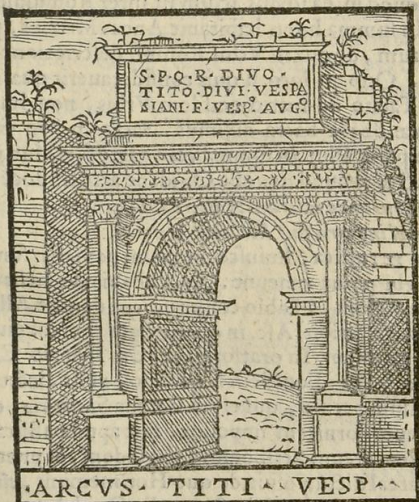
Vbi sint.

VSTA Gallica locus vbi Galli, à Camillo inter-
fecti, sepulti fuere. Liuius verò commemorat Gal-
los morbo interemptos bustorum Gallorum no-
mine locum, vbi fuere sepulti, insignem fecisse.
Is autem locus fuit vbi nunc ecclesia S. Andreæ ad busta Gal-
lica, quæ corrupto nomine Portugallo vocatur, abest haud
multum ab Amphitheatro, quod in media vrbe à Tranquil.
in Tib collocatur, sicut à Liuiò busta Gallica, cuius sunt hæc
verba: Quum esset satis altum Ianiculum, vbi sedens prospe-
ctaret hostem, descendit in æquum, atque illo ipso die me-
dia Vrbe, qua nûc busta Gallorum sunt; Et alibi refert Flac-

cum

cum porta Capena ingressum, media Vrbe per Carinas, Exquiliasque contendisse, recta ergo ad Amphitheatrum. Var. autem contra Liuij opinionē, vt infra demonstrabitur, Busta Gallica propē Æquimelum statuisse videntur. Æquimelum inquit, quod æquata Melij domus publicē quod regnū occupare voluit. Is locus ad Busta Gallica, quod Roma recuperata Gallorū ossa, q̄ possederunt Urbē, ibi coaceruata, ac cōsepta. locus qui vocatur Doliola ad Cloacam Maximā. Si verō ita libet distinguere vt verba hæc. Is locus ad Busta Gallica. iungantur cum subsequētibz, optimē Var. conueniet cum Liuiō, cæterum ordinem & sensum vix elicies. Quare videndum ne aliquis error hos authores discordes efficiat. Quidam propē Marforium Busta Gallica fuisse perperā putarūt.

Varronis
& Liuij
controuer
sia.

De via Sacra, Arcu Fabiano, & Vespasiani.

C A P. XXVI.

VIA M Sacram principium habuisse à Curia Veteri in Via Sa-
angulo palatii, iuxta Arcum Constantini vulgaris est *sta.*
opinio.

opinio Var. autem à Carinis. Carinæ, inquit, Cerionia, quòd hinc oritur caput Sacræ viæ, ab Sterniæ Sacello. Quibus verbis allducor in maximum dubium, ne hæc via aliquando per hortos diuæ Mariæ Nouæ, secus templum Pacis, & forum Cæsaris recta ad arcem Capitolij esset producta, præsertim quòd in eisdem hortis secundum eum, què dicimus, cursum, vidimus viam ex lapide quadrato stratâ. Si quis dixerit arcum Vespasiani signare nobis fuisse secundum radices Palatini montis, respondebimus. ampliata curia Veteri, erectisq; basilicis partem ipsius eò translatâ. Sacræ quidem obtinuit nomen, quòd per eam augures ex arce profecti solerent inaugurare, sacrâq; quotquot mensibus in arcem ferre, secundum Var. Sex. autem Pomp. Sacrà ideo vocat, quòd in ea sœdus ictum sit inter Romulum, & Tatium. In summa huius habitauit Ancus Martius, propè ædem Larum, de qua in Vrbs Romuli descriptione facta est mentio. Quo in loco si quis considerauerit quæ dicuntur à Cor. Tacito de spatio eiusdem Vrbs, non improbabat fortè quæ de via Sacra diximus. Sacra in hac via Cœliæ Statuam ponit Plut. In summa vero parte fuit Mutij. In eadem fructus venudatos esse Ouid. de arte sic docet.

Rure suburbano poteris tibi dicere missa

Illa, vel in sacra sint licet emptæ viæ.

Arcus Fabianus. Var. de rustica, huiusce inquam pomarij summa Sacra via, vbi poma veneunt. Arcus Fabianus in hac via stetit, iuxta regiam, à Fabio censore, qui deuicit Allobroges excitatus, vt scribit Asc. in quo sculpta fuerant eius scuta, & signa victoriæ. In oratione pro Cn. Plancio Cic. de eo hæc habet verba: Equidem si quando, vt sit, iactor in turba, non illum accuso, qui est in summa Sacra via, cum ego ad Fabianum fornicem impellor. fuit apud basilicam Pauli, ad quem arcum Scribonius Libo sedem, & prætoris tribunal, Puteal dictû, posuit, de quo Hor. meminit, cû inquit:

Putealq; Libonis mandabo siccis. Et Ouid. hoc carmine.

Qui puteal, Ianumq; timent, celeresq; Calendas.

Fœneratores enim itabant ad Ianum, & apud Fornicem Fabianum ius dicebatur. CATELANVS autè Triuultius Episcopus Placen. & Co. summi ingenij nobilissimus adulescens, & probè doctus, qui orationem quandâ, qua Boc-
Pinum

Pinum Florentinum patria eiectum consolatur, felici stylo ex vulgari in latinum conuertit sermonem, ostendit mihi numisma argenteum eius pretij, quo denarius, in altera parte cuius visitur caput Libonis cum hac inscriptione, LIBO BONEVENT. in altera verò tribunal cum indice, PVTEAL SCRIBONI. In eadem via Sacra stat adhuc Arcus marmoreus Vespasiani Imperator. omnium antiquissimus nunc existentium: sed mutilatus: in quo legitur titulus talis.

*Arcus
T. Vespasiani.*

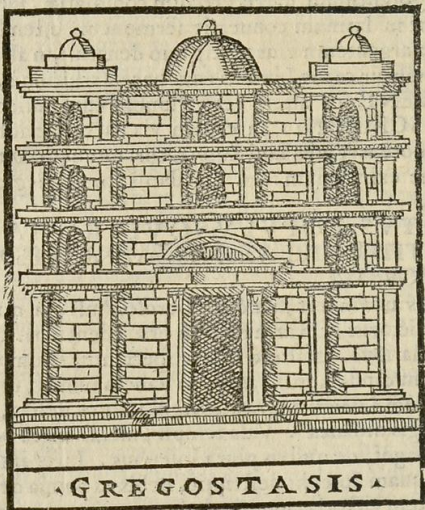
SENATVS POPVLVSQVE ROMANVS.
DIVO TITO DIVI VESPASIANI F. VESPASIANO AVGVSTO.

Exstructus autem fuit deuictis Hierosolymis, in quo sculptæ sunt victoriæ cum arca fœderis præcedentibus. xii. fascibus consularibus, ab altero fronte spectantur triumphi spolia, aureum candelabrum, septem habens ramos, in quibus erant septem Lucernæ, erraticas significantes stellas, duæq; tabellæ legis mosaicæ. Vasa templi, mensa aurea ponderis talentis magni. de quibus plura Iosephus. Licet ipse arcus melius, quam Iosephi descriptio, nobis ea omnia declaret. Huius autem victoriæ mentio habetur etiam ex marmore in circo Maximo effosso, quæ est hæc.

S. P. Q. R.

IMP. TITO CAES. DIVI VESPASIANI FILIO
VESPASIANO AVG. PONT. MAX. TR. POT.
XX. IMP. XVII. COS. XIII. P. P. PRINCIPI SVO
QVI PRAECEPTIS PATRIAE CONSILIIQVE
TAVSPICIIS GENTEM IYDAEORVM DOMVIT
TET VRBEM HIEROSOLYMAM OMNIBVS ANTE
EISE DVCIBVS REGIBVS GENTIBVS AVT FRV-
TSTRA PETITAM AVT OMNINO INTENTA-
AT TAM DELEVIT.

De Grægostasi, Curia, Basilica Opimij, & Portia.
CAP, XXVII.

Gregostasis.

RÆGOSTASIS locus ad dexteram Rostrorum e Comitio, vbi nationū subsisterent legati, qui ad Senatū missi essent. Var. At animaduertédū Var. de veteribus Rostris intelligere. Idē propē Grægo

stasim Opimij Basilicā sic statuit. Senaculū supra Grægostasim, vbi adis Cōcordiæ, & basilica Opimij. Senaculū vocatū vbi Senatus, aut vbi seniores cōsisterēt, dictū γερουσία, apud Græcos. Liuius primo ab vr. con. ait Curiam in Comitio, sed idem quod Senaculum esse innuunt Var. verba. Pli. memoriæ prodidit Cæsarem in Curia, quā in Comitio consecrauit, duas tabulas impressisse. cui Curia Plut. iuxta forum locum fecit. Curia locus vbi publicas curas gerebant: duplex tamen, vbi sacerdotes res diuinas, & vbi Senatus humanas curabat. Curia vbi dabatur Senatus templum erat, vt diximus.

Curia duplex.

diximus. Var. in libris ad Opianicum ait. S. C. non posse
 fieri nisi in loco per augurium constituto, quod templum
 appellaretur, propterea & in Curia Hostilia, & in Pompeia,
 & post in Iulia, cum prophana ea loca fuissent, templa esse
 per augurium constituta, ut in ijs S. C. more maiorum iuxta
 fieri possent. In Curia Aram Victoriæ fuisse Herodianus hæc
 docent verba: Ceteris ante fores præstolantibus, duo, tresve
 ad summum curiosiores audiendi Curiam ingressi sic, ut vltra
 Aram quoque Victoriæ, penetrarent. Ferunt quidam hu-
 iusmodi Signum ex auro puro in gradibus Curiae fuisse: Ne-
 scio autem quo auctore iuxta forum à Fulvio Curia Cala-
 bra collocetur, quam nos, ex Ser. opinione, in Capitolio
 opposuimus. Plut. Commemorat Catonem Basilicam, ex ære
 publico vicinam foro sub Curia à se edificatam, Portiam ap-
 pellauisse. Erat, inquit, basilica quædam Portia, quam
 Magnus Cato in censura ediderat, eius basilicæ trib. pleb.
 quoniam in illa ius dicere consueuerant, columnam, quæ sel-
 las eorum impedire videbatur, decreuerant tollere. Asc.
 etiam basilicam hanc iunctam Curiae fuisse tradit. Palatium
 Romuli apud ædem diuæ Mariæ Nouæ nonnulli resti-
 tuunt. Illud autem sciendum hæc omnia loca
 inuicem propè fuisse, totumque id spatium
 occupauisse, quod est à Comitio eun-
 do versus Pacis, diuæ Mariæ No-
 uæ templum, & hortos, pe-
 nè ad Exquiliarum ra-
 dices; nisi quod
 interiacebant
 templa
 quædam, quibus superius
 à nobis sedes est as-
 signata.

*Ara Vi-
ctoria.*

*Curia Ca-
lbra.*

*Portia
Basilica.*

De

LIBER QVARTVS.

De Templo Iani, & Pietatis, ac de Carcere. Pleb.
Rom. CAP. I.

QVATVOR Vrbis partibus iam descriptis, rectè videmur quintam, à dextera Tyberim, Auentiniq̃ue partem, à sinistra verò rupem Tarpeiam, & Palatium, vallemq̃ue inter ipsos montes comprehensam habentem, à theatro Marcelli auspicati, quibuscunque certis sedibus, quoad fieri poterit, locatis, aggredi. Nam cum multa memoratu digna contineat, nisi ordine quodam perspicuo fuerimus progressi, maiorem partem illorum, & locum incertum sortiri, & obscura fieri, erit necesse. Quare relicto Marcelli theatro ad eam partem, quæ planam Vrbem complectitur, quæ ab ipso ad extremam Circi partem fuere, hodieue sunt, singulatim percurramus. Et quia Ianus omnium rerum principium habetur, ab eo exordiri conueniens erit. Numam regem Iani Templum circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli in duobus breuissimis templis fecisse, scribit Ser. cuius portæ duæ, quas legitimum erat aperire cū bellum esset: in pace verò claudi, vt apertis in armis esse ciuitatē, clausis verò pacatos circa oēs populos significarent. Clausum esse ferunt Ianum semel ab ipso, à quo conditū; iterum à T. Manlio Cos. Tertio ab Augusto post bellum actiacū. Orosius scribit Augustum ter Iani templū clausisse. Claudendi autem, vel aperiendi ratio, varia est Alij, vt diximus, volunt Romulo contra Sabinos pugnātē, quum eo esset vt vinceretur, calidam aquā ex eo loco, vbi templum Iani, erupisse, quæ exercitum Sabinorum fuga eguit, hincq̃ tractum morem, vt pugnaturi aperirent templū, quod in eo fuerat constitutum, quasi ad speciem pristini auius xilij. Alij verò quòd Tatius, & Romulus facto fœdere hoc templū constituerint, vnde & Ianus ipse duas facies habet, quasi vt ostendat duorum regū coitionem. Huius quidē templi postes is Cos. aperiebat, qui prior creatus esset. Virg.

*Ianus
ter clausus.*

*Quare id
ferot.*

Insignis aperit firidentia limina consul.

Cor. autem Tac. refert Cn. Duiliū Iani templum adhibuisse, eius sunt hæc verba: Eodem in loco à L. M. Pū-

blicijs

blicijs Iano templum, quod apud forum holitorium Cn. Duilius struxerat, Speique Ædes à Germanico sacratur. hanc Attilius vouerat eodem bello. Idem alibi, narrant Tiberiū Cæsarem Iani templū dedicauisse apud forū holitorium, votū à Duilio bello maritimo aduersus Pœnos prospere peracto. Quod in platea nunc Montanaria statuit, diuersumq; ab illo Numæ putat Ful. Sed cū Xenon primo Italica rū velit Ianū omnīū primum dijs tēpla fecisse, & ritus instituisse sacrorum, ob idq; in sacrificijs præfectionē meruisse perpetuam, figurariq; cum clauī, & virga, quasi portarum custos, & rector viarum, censemus Numam ei templum instituisse apud portam Carmentalem, post sacellum S. Catharinæ, nunc solo æquatum, vt sit, ad imum Argilætum, iuxta theatrum Marcelli, vt Ser. placet, & vt Liuius, & Ouid. à dextera Fabijs exeuntibus ad bellum, ac extra portā Carmentalem, quod ait Sex Pō. Si verò, vt quibusdam placet, legimus apud Var. secūndū Tyberim ad Ianū forū Piscariū, de eo intelligere opinamur, quod posuit Duilius. Dictū est enim apud priscos vnū fuisse Ianū, plures verò apud posteriores, vt mirū videri minimè possit, hæc duo tēpla propè inuicē stetisse, sicut & fora. Vnde Ouid. inquit.

Cum tot sint Iani, cur stas sacratus in vno,

Hic, vbi iuncta foris templa duobus habes?

Neque Ouidius (vt Blon est opinio) de Boario, sed Holitorio, & Piscario intelligit foro, aitq; ex multis in hoc solo sacratum, propter eius simulacrum ab Augusto ex Ægypto, vt author est Plin. aduectum, & in eodem Iani templo collocatū. Templum Pietatis in foro holitorio, apud nunc ecclesiam S. Nicolai cognomento in carcere, vel certè eo ipso in loco, quod à M. Attilio Glabrione dedicatum tradit Liuius. Plin. autem locum his verbis patefacit: Humilis in plebe, & ideo ignobilis puerpera, supplicij causa carcere conclusam matrem, cum impetrasset aditum à ianitore, semper excussa ne quid inferret cibi, deprehensa est vberibus suis alens: quò miraculo matri salus donata filix pietate est, ambæq; perpetuis alimentis, & locus ille eidē cōsecratus est deæ, C. Quintio, & M. Attilio Coss. tēplo Pietatis extructo in illius carceris sede, vbi nunc Marcelli theatrum fuit. Sex. autem Pom. non matrem, sed patrem inclusum carcere

Interpretat. Ouid.

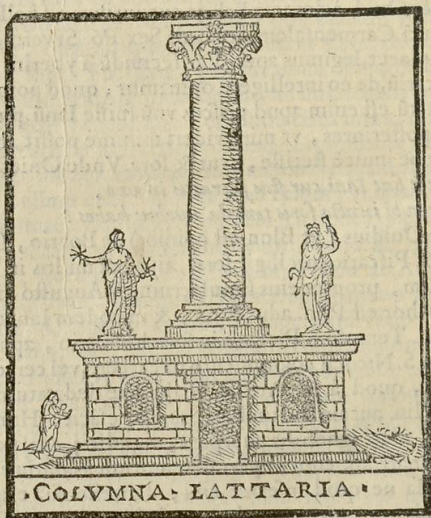
Templum Pietatis.

Explicatur
Plinius.

carcere vberibus filiam clam aluisse scribit. Et quia Plin. vbi theatrum est Marcelli dicit, ita accipiendum, theatrum eo usque peruenisse, vt vestigia ex saxo quadrato, apud eandem ædem existentia, satis ostendunt.

Carcer
pleb. Ro.

Hoc autem templum tactum fuit de cœlo Coss. Cotta, vt primo de diu. testatur Cic. Causa quæ carceris extruendi fuit, quod aucta multitudine, cū in dies magis, magisque flagitia crederent, neque tot scelestis, noxiisque vnus satis esset carcer, creatis decemuiris alterū extruere decreuerunt, quare electo ad id opus Ap. Claudio decemuirum vno, eum inter Capitolium, & Tyberim, vbi nunc prædictam ecclesiam S. Nicolai sitam videmus, constituit, quem locum Carcerem, siue domicilium pl. Ro. nuncupauit, in quo reus iudicij ipse sibi mortem consciiuit, vt docet Liuius tertio ab vr. co.

De Foro Holitorio, Æde Iunonis Matuta, & Spei, Sacrario Numæ, Columna Lactaria, ac de Ara & Fano Carmentis. C. II.

Forum
Holito-
rium.

FORVM Holitorium extra portam Carmentalem fuisse testis est Asc, in toga candida. Eum locum plateam Mōtanariam

tanariam nunc esse quidam arbitrantur. In quo fuit Ædes Iunonis Matutæ, quæ cessit Diui Andreæ ecclesiæ cognomēto in mentuccia pro Matuta, in radice Capitoli j nunc sitæ. Sed Iunoni Matutæ vota, & locata à C. Cornelio Cos. gall-co bello: qui deinde Censor eā dedicauit, auth. Liuius quarto belli Mac. Idem in eodem foro Spei Templū variis exornatum marmoribus fuisse tradit, idq; primo belli pu. libro fulmine ictum, & quarto eiusdem belli Q. Fabio consulis filio, & T. Sempronio Graccho Cos. incendio conflagrasse. Consecrauit autem Collatinus. Cic. de legibus. Rectē etiam Spes à Collatino consecrata est. Columna Lactaria, ad quā infantes lactē alendi deferebantur, in foro Holitorio ite-
tisse asserit Sex. Pomp. quod forum vbi holerum copia anti-
quum fuit Macellum, auth. Var. Sacrariū Numæ apud thea-
trum Marcelli circa imum Argileum. Ser. ait Euandrum
Aram matri extinctæ iuxta portam fecisse, quæ à Carmenta
Carmentalis est dicta. Ara autem hæc sub Capitolio poni-
tur à Diony. Habuit Carmenta & Templum, siue, vt author
est Solinus, Fanum apud eandem portam, vbi diximus exta-
re ruinas ædiculæ Diuæ Catharinæ. Nam cum vehicula,
quibus S. C. priuatę erant mulieres, fuissent deinde ipsis re-
stituta, gratiam deæ referentes ei ædificauerunt Templū, quæ
Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata, & quia car-
minibus oracula ederet, Carmenta est dicta, ob quam & car-
mina auth. Plut. in probl.

*Iunonis
Matuta.*

Spei Tēp.

*Columna
Lactaria*

*Sacrariū
Numa.
Ara Car-
menta.*

T. eiusdē.

*Carment-
ta unde
dicta.*

De Foro Piscario, & Templo Fortunæ Virilis.

C A P. I I I.

ECVNDVM Tyberim ad Iuniū Forū Piscariū
vocat, inquit Var. Quibus verbis iuxta incēdiū,
quod sexto belli pun. describitur à Liuiο, licet
existimare fuisse inter S. Mariæ in Porticu, &
Ægyptiacæ templa, intraq; portam Carmetalē: quod haud
longē à Boario ponitur à Volaterano, sed certē neq; propē
est dicendum. In eo autē male sentire videtur, quod Cupe-
dinis, Pistorium, & Holitorium iuxta ædē Vestæ esse putat,
si enim ita esset, sequeretur contra Asc. forum Holitorium
intra portam Carmetalē fuisse, quod falsum esse multis ar-

H

gumen-

gumentis apparere potest, nisi velit Vestam extra ipsam portam Téplū habuisse, sed id quoq; caret authore. Templum autē Sanctæ Mariæ Ægyptiacæ nunc dicatum, iuxta Tyberim, & eiusdem cognominis pontem, quidam Asyli, id est misericordiæ Templum dicunt, Alij Fortunæ, Alii Pudicitig, vt Vol. & Ful. Sed Fortunæ, Pudicitigq; patriciæ sacras ædes in foro Boario fuere, vt infra demonstrabitur. Non est enim verisimile (quod innuit Ful. quum dicit Pudicitig ædem esse, quam nunc dicatam S Mariæ diximus, eamque in foro Boario statuit) ipsum forum à Velabro, & Iano, vbi constat esse, peruenisse ad hanc vsque ædem, in ripa Tyberis sitam; eo maxime quòd is locus est extra rectam viam ab ipso Velabro in Auentinum, neq; conueniret cum Liuius, qui ait virgines à foro Romano, vico Thusco, Velabroque per Boarium forum in cliuum Publicum, atq; in ædem Iunonis Reginæ (erat enim in Auentino) peruenisse; quibus verbis ostendit forum Boarium fuisse propè Ianum nunc quadrifrontem siue quatuor portarum, versus Auentinum, non autem Tyberim. De Templo Misericordiæ nihil certi habetur, nisi quòd Blon. eo in loco, ductus tantum coniectura, quia ibi Asylus, collocauit. Sed nos dicimus esse Fortunæ Virilis templum, deamq; ipsam in eo ambitu duo habuisse templa, alterum in foro Boario, alterū verò propè Tyberim. Huic enim opinioni suffragantur Diony. verba, quæ sequuntur. Duobus exstructis templis Fortunę, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis ei, quam virilem appellauit. In hoc autem fuit ipsius Ser. Tullii lignea statua auro perfusa, quæ orto incendio cæteris concrematis sola incorrupta permansit. auth. Val. Max.

Aedes Iunonis Reginæ.

Tép. Misericordiæ.

Tép. Fortunæ Virilis.

De Templo Vestę, Salinis, & Coclitis Arcubus.

C A P. I I I I.

Temp. Vestę.

D Mariæ autem Ægyptiacæ exstat ædes antiquissima Diuo Stephano nunc dicata: cuius forma circularis est, columnæque in circuitu dispositæ eius testudinem, quę vnica totam operit ædem, sustinent. hanc Martiæ siue Auroræ Pompo. Letus adiudicat: quam Liuius in foro Boario statuit. quare eadē ratione, quæ est de S. Mariæ

riæ Ægyptiacæ æ de, non rectè sentire arbitramur, quemad-
modum nec Vol. nec Fid. qui volunt hanc ipsam Herculis
esse. Romulus enim, vt supra ait Cor. Tac. à foro Boario sul-
cum designandi oppidi incipiens, Magnam Herculis aram,
vbi postea templum habuit, complexus est. Si templum, vt
autumat Ful. fuisset vbi nunc Diui Stephani ecclesia, & Ara
ad portam Tergeminam, quomodo ipsam intra mœnia cõ-
prehendens Romulus quadratam, vt est omnium opinio, vr-
bem posuisset? Quapropter velim istos diligentiores esse,
neque incerta pro certis affirmare. Blon. autem ex Oui-
dii carminibus Vestæ esse nititur comprobare. Ouidii car-
mina hæc sunt.

Sylvia vestalis (quid enim vetat in de moueri?)

Sacra lauaturas mane petebat aquas.

Ventum erat ad molli decliuem tramite ripam,

Ponitur è summa scilicis vrna comas.

Fessa refedit humi, ventosq; accepit aperto

Pectore, turbatas restituitq; comas.

Dum sedet, umbrosa salices, volucresq; canora,

Fecerunt somnos, & leue murmur aquas.

At hi versus non probant ædem Vestæ propè Tyberim
existitisse, sicuti Diony. hæc verba. Sunt qui constructionem
Templi Vestæ Romulo ascribant, consentaneum esse existi-
mantes, Vrbe condita à viro diuinationis perito cõstructam
esse primum Vestam communem, Urbis conditore, eius præ-
sertim Albæ nutrito, in qua vetus huius deæ, ex quo Urbis
condita fuit, templum erectum erat, neque quicquam anti-
quius Romulo esse debuit, quam Vestam colere, qui eius
deæ simulacrum ex Illo transfulerat. Sed de constitutione
templi, quod nunc exstat, isti videntur ignorasse. neq; enim
locum illum, in quo nunc sacer custoditur ignis, Romulus
dedicauit deæ, cuius rei magnum argumentum est, quod is
extra eam est, quæ quadrata dicta est Roma, quam Romu-
lus muro cinxit. Hoc apparet Templum Vestæ, quod in-
ter Capitolium, & Palatium obtinuit locum, à Romulo:
hoc vero à Numa excitatum, de quo Sex. Pompe. ita memi-
nit. Rotundam ædem Vestæ Numa rex consecrasse vide-
tur, quod eandem esse terram, qua vita hominum sustine-
retur, crediderit, eamq; pilæ formam esse, vt sui simili téplo

dea coleretur. Ovidius autem vult anno Urbis quadragesimo erectum esse, sphericamque formam sicut Pomp. ascribit. Et nos vidimus Albæ ædem vetustissimam ipsius Vestæ circulari forma, in vertice foramen lucis causa habentem. Simulacrum autem nullum ipsam deam habuisse, ut ignis nullam certam habet effigiem, idem poeta testatur his versibus.

Esse diu stultus, Vestæ simulacra putavi:

Mox didici curvo nulla subesse tholo.

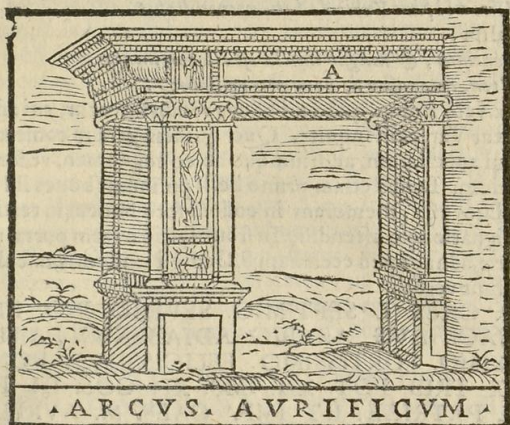
Dicta enim est Vestæ, quod varijs vestita sit rebus. Cicer. de Nat. deorum: Vestæ, inquit, nomen à Græcis, ea enim est, quæ ab illis *ἑστία* dicitur. vis autem eius ad aras, & ad focos pertinet, itaque in ea dea, quæ est rerum custodis intimarum, omnis & precatio, & sacrificatio externa est. Propè Vestæ Matrem deum Cellam habuisse auth. est Blon. Salinæ fuit salis receptaculum in ea ripa Tyberis, quæ nunc à prædicta æde Vestæ in Aventinum & ad naualia pertinet, de quibus Liuius sic meminit: Romæ fœdum incendium per duas noctes, ac diem vnum tenuit; solo æquata omnia inter Salinas, ac portam Carmentalem. Hinc constat hanc portam non fuisse ad radices Aventini, quemadmodum Blon. putavit.

Salinæ.

*Arcus
Horatii
Cœclitis.*

P. LENTVLVS. C. N. F. T. QVINTIVS
CRISPINVS VALERIANVS COSS. EX S. C.
FACIENDVM CVRAVERE IIDEMQ. COMPRO-
BAVERE.

De Foro, & Arcu Boarium, seu aurificum .

C A P. V.

X P O S I T I S ijs, quæ in hac quinta parte à dextera secundum Tyberim steterant, consentaneū esse videtur, vt in sinistram diuertamus, & quidquid occurrerit explicemus . Sed quia ex fori

Boarij descriptione vnaquæque res proprium locū facilius accipiet, de ipso prius videbimus . Forum igitur Boariū licet inter Romanum, & Tyberim à Fule sit collocatum, tamē Liuij verba, in ipsum per nos paulò ante adducta, clarè indicāt fuisse propè Velabrum, & Ianū, inter Palatinum montem, & Scholam græcā. ostendit & descriptio Urbis Romuli à Cor. Tac. ab æneo Tauri Simulacro incœpta. Vnde ex vno in plures incidere errores Ful. apparet. Boarium ab eodē Tauri Simulacro dictū quidam volunt, quidam verò ob Taurū immolatum interfecto Caco, atque bobus recuperatis, Qui. priorē sequitur opinionem, eius sunt hæc carmina .

Immolat ex illis taurum tibi Iuppiter unum

Victor, & Euandrum, ruricolasq; vocat.

Constituitq; sibi, qua maxima dicitur, aram,

H 3

Hic,

Forum
Boarium
ubi.

Vnde di-
ctum.

Hic, ubi pars Urbis de boue nomen habet.
& alibi,

Pontibus, & magno iuncta est celeberrima circo
Area, qua posito de boue nomen habet.

Sex. vero Pomp. quòd ibi boues venundarentur, cui adstipulatur Var. cum inquit. Quò quidem genera conferrent forum appellatum, additumque ab eo cognomen, vt forum Boarium. Liuius etiam primo belli pu. innuit boues ibi venundatos esse, memorans in eodem foro bouem in tertiam contignationem ascendisse. In frontispitio autem portæ mar moreæ, adhuc apud ecclesiam S. Georgii existentis, insculpta hæc sunt verba.

IMP. CAES. L SEPTIMIO. SEVERO. PIO. PERTINACI. AVG. ARABIC. ADIABENIC. PARTH. MAXIMO. FORTISSIMO. FELICISSIMO. PONT. MAX TRIB POT. XII. IMP. XI. COS. III. PATRI. PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELIO ANTONINO PIO FELICI AVG. TRIB. POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. FORTISSIMO FELICISSIMOQUE PRINCIPI. ET IULIAE AVG. MATRI AVG. N. ET CASTRORVM ET SENATVS ET PATRIAE. ET IMP. CAES. M. AVRELI ANTONINI PII FELICIS AVG. PARTHICI MAXIMI BRITANNICI MAXIMI. ARGENTARII ET NEGOTIANTES BOARI HVIVS LOCI QUI INVEHENT DEVOTI NUMINI EORVM.

Ibidem autem visuntur taurorum immolationes, & instrumenta cum victimariis, & sacrificolis ad sacrificia ipsa peragenda accinctis. In foro Boario gladiatorum munus primum Romæ est datû. Liuius refert Fabio, & Marcello Coss in eodem sanguinè pluissè, puerumq; semetrem triumphû proclamasse: Val. Max. licet Liuius in Holitorio dicat.

De Templo Herculis Victoris, & Ara Maxima.

C A P. VI.

HERCVLIS Victoris Templû, præter illud, quod ad portam Tergeminam, iuxta Tyberim Ostium Herenû impetrato à magistratibus loco cõsecransse scribit

scribit Macrobo. alterum rotundum in foro Boario ponitur à Liuiio, & Solino, in hæc verba : Sacellum Herculis in Boario foro est, in quo argumenta, & conuiuia maiestatis eius remanent, nam diuinitus neque muscis illo, neque canibus ingressus est. Etenim cum viscerationem sacricolis daret, Miasgiram idest muscarum congregatorem deum dicitur imprecatus, clauam vero in aditu reliquisse, cuius olfactu refugerunt canes, idque vsque nunc durat : Romæ, inquit Plin. in ædem Herculis nec muscæ, nec canes intrant. Hoc templum cum multis antiquitatibus dirutum tempore Xysti. IIII. Pont. Max scribit Pomp. Letus, haud procul à schola Græca, vbi ænea ipsius dei statua fuit reperta, quæ hodie, vt diximus, in ædibus Conseruatorum est sita. Eodem autem in loco, quo Simulacrum, effossum est marmor cum hoc titulo.

*Templum
Herculis.*

DEO HERCVLI INVICTO

C. IVL. POMPONIVS PVDENS SEVERIANVS. V. C. PRÆF VRB Item.

HERCVLI INVICTO

M. CASSIVS HORTENSIVS PAVLINVS
PR. VR. XV. VIR SACRIS FACIENDIS
DONVM DEDI.

Idem Plin. ait Euandrum Statuam Herculi in foro Boario sacrauisse, quæ triumphalis Hercules dicebatur: per triumphos enim triumphali habitu vestiebatur. Verum non arbitramur hanc esse statuam, de qua egimus. quæ enim nunc exstat, in æde ipsius Herculis M. Fulvio, & Cn Manlio Coss. posita fuit. Ædes autem ipsa celebrata est Pacuuij poetæ nobili pictura; in qua lectisternium esse non licebat, & in sacris nec seruis, nec libertis interesse, quorum sacrorum initium docet Ser. gram. & Liuius hanc eandem ædem Neronis incendio conflagraisse testatur Cor. Tac. Tertiam Herculi Ædē fuisse ibi propē putauit Ful. à Senatu monitu carminum sibyllinorum consecratam, Sylla dictatore eius dedicationem approbante, adducitque Ouidij hæc Carmina.

Altera pars circi custode sub Hercule tuta est,

Quod deus euboico carmine munus habet.

Et reliqua. Sed Ouidius intelligit de circo Flaminio, vt, vbi de ipso agetur, infra apparebit. Regnante autem Euandro;

*Explicat
Ouidium*

H 4 Aram

Ara maxima Hercules habuit, in foro Boario propè Scholam græcam, quam Maximã à magnitudine fabricæ appellant. Est enim ingens sicut hodieque videmus, inquit Ser. de qua poeta sic meminit.

*Hanc aram luco statuit, qua maxima semper
Dicetur nobis, & erit qua maxima semper.*

Et Propertius.

*Maxima qua gregibus deuota est ara repertis,
Ara, per has inquit maxima facta manus.*

*Decima
Serculaneæ.*

Fuit autem venerationi inter accolæ præcipuè, ad quam Hercules bonum decumas obtulit, dixitq; illos vitã beatissimam victuros, qui sibi bonorum decumam dicauissent, quod fecit Sylla, Lucullus, M. Crassius, & decima herculaneæ nuncupatur. Plau. Detrahit, inquit, partem herculaneam. Ab hac sequestrari mulieres voluit, quæ nihil attingerent, neque degustarent, quod supra aram immolatum esset.

*De Pudicitia, Fortunæ prosperæ, Matutæ, Fortis Fortunæ
Aede, ac de Vico Publico, Velabro, & Accæ Laurentiæ Sepulcro. CAP. VII.*

DE Herculis autem Pudicitiam Patriciam Ædem, ab Æmilio cõditam, habuisse, sic testatur Liuius: Certamen in Sacello Pudicitia Patriciæ, quæ in foro Boario, est ortum. Non vnã quidem, sed plures Pudicitia sacras ædes fuisse in Vrbe affirmant, quæ sequuntur, Propertij carmina.

*Templa Pudicitia quid opus statuisse puellis,
Si cuius nupta quidlibet esse licet.*

Plures Pudicitia ædes sacrae.

Et Sex Pomp hoc modo Pudicitia Signum in foro Boario, vbi familia edisset Herculis, cuius sacra non obibant plebeie. Quare in vico Longo Pudicitia Plebeia Sacellum à virgine plebeia excitatum est. Fortunæ Prosperæ, & Matutæ Aedes sacras in eodem foro constituit Ser. Tullius. Prosperam ideo appellauit, quod in se ipso Cæca non fuisset. hinc Ouid.

Cæca in hoc vno non fuit illa viro.

Eo autem in loco mel ex olea fluxisse tenet fama, aruspicesque dixisse summa nobilitate illas sortes futuras, eorumque iussu ex illa olea arcam esse factam, eaque conditas sortes, quæ

quæ Fortunæ monitu pueri manu miscebantur, atque ducebantur. Plut. in prob. scribit Ser. Tullium omnes actus fortunæ adscripsisse, à qua subleuatus fuerat ab ancilla matre ad regnum prouectus: hincque Fortunæ Primigeniæ, & Masculæ Tempia erexisse; aliud conuertentis; aliud bene sperantis; aliud Fortunæ videntis, quasi ea nos procul capiamur, & negocijs, ac rebus inhereamus. Construxit etiam Fortunæ Paruæ Templum, quasi docens homines diligenter attendere debere, ne ea, quæ accidunt, quasi parua, contemnerent. Liuius tertio quintæ dec. prodidit Q. Marcio Philippo iterum, & Q. Ser. Cepione Coss. in Vrbe duos ædituos nuntiasse alterum in æde Fortunæ, anguem iubatum à compluribus visum esse, alterum in æde Primigeniæ Fortunæ, quæ in colle erat, duo diuersa prodigia, palmam in area enatam, & sanguine interdum pluuisse. Matutæ Ædes, resecta prius à Ser. Tullio, longo tempore post à Camillo fuit dedicata, qui bello Veientium eam vouerat. Vtriusque autem dæ festum eodem celebratur die, eodem etiam incendio vtraque ædes exhausta est, eodem auth. qui alibi narrat Caruilius Cos. ex bello Hetrusco æris grauis tulisse in ærarium trecenta nonaginta millia, de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manubijs faciendam locauisse, propè ædem eiusdem dæ. Et primo quintæ dec. in æde Matris Matutæ tabulam cum hoc indice positam.

Templum
Fortunæ
Paruæ.

T. SEMPRONII GRACCHI COS. IMPERIO AVSPICIOQVE LEGIO EXERCITVSQVE P. R. SARDINIAM SVBEGIT IN EA PROVINCIA HOSTIVM CÆSA AVT CAPTA SVpra LXXX. MILLIA REP. FELICISSIME GESTA ATQVE LIBERATIS VECTIGALIBVS RESTITVTIS EXERCITVM SALVON ATQVE INCOLVMEN PLENISSIMVM PRÆDA DOMVM REPORTAVIT. ITERVM TRIVMPHANS IN VRBEM ROMAM REDIIIT CVIVS REI ERGO HANC TABVLAM DONO IOVI DEDIT.

A foro autem Boario incipiebat Vicus Publicus, in Auentinum ad templum Iunonis Reginæ ducens, vt idem Liuius

Vicus publicus.

supra

L I B E R

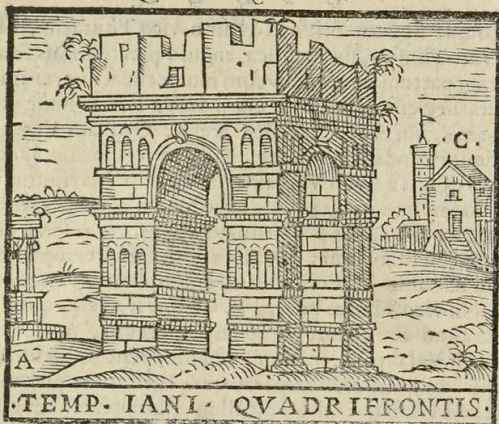
Velabrũ. supra ostendit, cum inducit virgines ab ipso foro in cliuum ascendentes publicum, quo in loco signat sedem Velabri propè forum Boarium, vbi nunc eedes diui Georgij cognomento in Velabro. Auentinus olim erat ab reliquis montibus disclusus; itaque eò ex Vrbe via qui aduehebãtur ratibus quadrantem soluebant, vnde Velabrum à vehendo. Velaturam facere, inquit Var. etiam nunc dicuntur, qui id mercede faciunt. Propert.

*At qua Velabri regio patet, ire solebat
Exiguus pulsa per vada linter aqua. Ouid.
Qua velabra solent in circum ducere pompas,
Nil prater Salices, crassaq; canna fuit.
Hic, vbi nunc fora sunt, lintres errare videres,
Qua; iacent valles maximè circe tua.*

*Sepulcrũ
Accæ.*

Priusquam enim Tarquinius Priscus alueum mutaret, ex eruptionibus tyberinis sinus ibi fiebat in morem lacus, vt statim ex Prop. percipiemus. Sepulcrum Accæ in Velabro celeberrimo Urbis loco fuisse scriptum reliquit Antias: de quo in Urbis Romuli descriptione supra facta est mentio.

TEMP. IANI. QVADRIFRONTIS.

De Vertumno, eiusq; templo Iano Quadrifronte, Aedibus Africani, & Basilica Sempronia, ac de Laneis Tabernis. CAP. VIII.

ERTVMNVM Deum antiqui dixere, qui non solum rebus vendendis, emendisque, sed etiam humanis mentibus præset, à vertendo, quia hominum cogitationes verteret. Vertumnus autem ipse duabus alijs ex causis se id nomen adeptum ait apud Proper. Cuius carmina, quia affirmant, quæ dicta sunt de sinu tyberino, non grauior subiungere, ea enim sunt hæc.

Templum
Vertūni.

Quid mirare meas tot in vno corpore formas,

Accipe Vertumni signa pater terna dei.

Thuscus ego Thuscis orior, nec pœnitet inter

Prælia Vulscinos deseruisse focos.

Nec me turba iuuat, nec templo lator eburno,

Romanum satis est posse videre forum.

Hac quondam tyberinus iter faciebat, & aiunt

Remorum auditos per vada pulsa sonos.

At postquam ille suis tantum concessit alumnis

Vertumnus verso dicor ab amne deus.

Seu quia vertentis fructum percepimus anni

Vertumni rursus credidit esse sacrum.

Asconius

Asconius signum fuisse in ultimo vico Thurario, siue, ut ait Var. Thufco, sub basilicæ angulo plecentibus se ad dexteram partem: eumque Deum inuertendarum rerum, idest mercaturæ esse vult. Fuit enim propè Ianum nunc quadrifrontem, vbi Aræ Ops, & Cereris. Quidam Vertumnû, & Ianum eundem irradidere. Cic. in ver. locum innuit his verbis. Quis à signo Vertumni in circum Maximum venit, quin is vnoquoque gradu de avaritia tua cõmoneretur? Vertumnalia dies festus à Vertumno dictus, cuius feriæ octobri mente celebrabantur. Sex. Pomp. refert Vertumnum Tēplum habuisse. M. Fuluij Flacci triumphantis pictura clarû, quod in vico Thufco posuit. P. Victor. si id est, quod Iani, certè aliud esse ab hoc, quod marmoreum, quadrifronsq; extat in Velabro, opinamur. est enim penè integrum, ut ab aliquo nouissimorum imperatorum excitatum putem, non autem à Numa, ut falsò edit Blon. cuius opinionem quisque facillimè respuet, attendere diligenter si velit ad ea, quæ dicta sunt supra, vbi de eodem tractauimus templo. Huius verò testudo quatuor tantum pilis sustinetur, quatuor portarû institutum, ut diximus, ad quatuor anni temporum similitudinem, vnde in singulis frontibus duodecim loculi, siue fenestræ spectantur; quæ videntur significare ipsum diuum principium, & Ianuam esse totius anni in duodecim menses diuisi. Hinc Cic. de nat. deo. cum in omnibus, inquit, rebus vim haberent maximam, prima & extrema principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est deductum: ex quò transitiones peruiæ Iani, foresque in liminibus profanarum ædium Ianuæ nominantur. Ædes. P. Africani, & Basilicam Sempronij ad signum Vertumni, propè nunc S. Georgij in Velabro ecclesiâ fuisse, docent Liuij verba, quæ ex libro quarto dec. quintæ sunt hæc. T. Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes. P. Africani ponè veteres ad Vortumni signum, Læneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, Basilicamq; faciendam curauit, quæ Sempronia appellata est.

*Ian⁹ Qua-
drifrons.*

*Basilica
Sempro-
nij -*

De Argileto, Domo Cornelij, Æquimelio, & Socordia Sacello. CAP. IX.

RGILETVS à fine vici Thusci incipiens ad Marcelli theatrum terminabatur. Fabius autem pictor à principio vici Thusci sub Cœliolo, inter circum Maximum, & Auentinum, deduxit. Huius etymologia secundum Var. trahitur ab argilla, quòd ibi esset id genus terræ; siue à fabula. Nam Euander Argum quandam hospitio suscepit, qui cum de eius cogitaret interitu, vt ipse regnaret, Euandro hæc non sentiente, socij intellexerunt, qui Argum necarunt, cui Euander, & sepulcrum fecit, & locum sacrauit: de quo poeta sic ait.

Necnon & sacri monstrat nemus Argileti.

Imus autem Argiletus ad theatrum Marcelli fuit, vt supra de Iano locuti ostendimus. In hoc vico erant opificum Tabernæ, Bibliopolarum præsertim, quas Argiletanas appellat Mar. hoc carmine.

Imus Argiletus.

Argiletanas mauis habitare tabernas.

Cornelium Domitiani patris clientem domum iuxta Velabrum habuisse testatur Cor. Tac. in qua fugiens Domitianus delituit. Æquimelium sub Capitolio statuit Liuius, cū inquit: Substructionem super Æquimelium in Capitolio, & viam filice sternendam à porta Capena ad Martis ædem locauerunt. Ad quam partem Capitolij indicat libro quarto bel. pu. inter Salinas, ac portam Carmentalem cum Æquimelio, Iugarioq; vico omnia sacra, & prophana igni absumpta esse commemorans. & tertio eiusdem belli lupum Exupquilina porta ingressum frequentissima Urbis parte decucurrisse in forum, Thuscoq; vico, atque Æquimelio per portam Capenam propè intactum euasisse. Hinc iudicamus Æquimelium fuisse inter Velabrum, & Capitolium. ad tabernas Læonæas. Vnde autem diceretur idem author Sp. Melij regnum affectantis mortem describens, sic ostendit: Nec satis est eius sanguinem expiatum, nisi tecta, parietesq; intra quæ tantum amentia conceptum esset, dissiparentur, bonaque cōtacta pretijs regni mercandi publicarentur. Iubere itaque Quæitores vendere ea bona, atque in publicum redigere, domū deinde, vt monumento arca esset oppressæ nefariæ spei,

Æquimelium, vbi & unde.

*Templum
Murtiæ
Socordia.*

Afylum.

spei, dirui extemplo iussit, idque Æquimeliū appellatum est. Ostendit & Cic. pro domo sua. Sequebatur circus Maximus; sed quia Socordia, licet sero, occurrit, huic ordini postremo loco addetur. Murtiæ igitur Socordiæ dæ Sacellū sub Auentino stabat, ad cliuū publicum, quo ascenditur ad ædem S. Priscæ. vnde Auentinus Murtius aliquando est denominatus. de hoc verò Sacello Linius sic meminit: Tū quoque multis millibus latinorum in ciuitatē acceptis, quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Quidam autem in hoc ambitu Asylum ponūt, at supra ostēdimus in Capitolio fuisse, idq; etiam Strabo affirmat. Cor. Tac. ad radices saxi Carmētalīs statuere videtur. Sed dicendū in Capitolio à principio institutum: multis verò templis in eo iam excitatis: aliò translatum. Non enim verisimile creditur in domicilium deorum, vbi omnes diuitias, vbi spē salutis Vrbs, vbi infinita auri, & argēti simulacra collocaſſent, vbi frequens Senatus de rebus pub. deliberaret, latrones, & infames confugere S. P. Q. R. permisſiſſe.

*Circus quid, vnde dictus, & cuius rei causa
institutus. CAP. X.*

O C V T V R I de Circis, & in primis de eo, qui primus institutus, Maximus est appellatus, cōsentaneum esse videtur, de ijs quædam præfari, non minorem vtilitatem allatura, quam ipsorum locorum, & sedis cognitio possit afferre. Circus igitur olim locus, vbi ludicra celebrabantur certamina, forma oblonga, ad instar arcus, in circuitu habens gradus spectatoriſ sedē commodiſſimam præbentes, ita vt alterius prospectum non impediret. In medio campi duę metæ pari interuallo stabāt, de quibus Suet. ita meminit. Nam quo laxius dimicaretur sublata metę, inque earum locū bina castra ex aduerso constituta erant. Idem in Claudio: Circo verò Maximo marmoreis carceribus, auratisq; metis, quæ vtraque tophina, & lignea fuerant, exculito. Quo enim anno Priuernum Romani obsidebant Carceres, qui in prima parte circi erant, primum ædificatos ferunt, dicti quòd ijs coercerentur equi, ne inde exirent, quam magistratus signum misisset. Dicebatur autem circus secundum Var. quòd circum spectaculis ædificatis

catis ibi ludi fierent, & quòd ibi circum metas ferretur pō-
pa, & equi currerent. Ludorū verò celebrationes deorū fe-
sta erāt, si quidē ob natales eorū, vel tēplorū nouorum dedi-
cationes sunt constituti, & primitus quidē venationes, quæ
vocantur munera, Saturno attributæ, Ludi scenici Libero,
Circenses Neptuno, & alij alijs dijs, varijsve ex causis, sicu-
ti Sisinius in libris spectaculorum memoriæ prodidit. Cir-
censes etiam in honorem Cereris celebratos esse, probant
Cor. Tac. hæc verba: Tandem statuta circensium ludorum
die, qui Cereri celebrantur, & Ouid. sic.

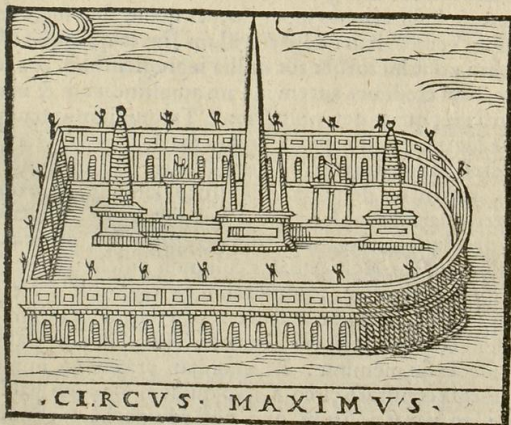
Circus erit pompa celebrer, numeroq; deorum,

Primaq; ventosis palma petetur equis.

Hinc Cereris ludi, non est opus indice causa:

Sponte dea munus, promeritumq; patet.

Circenses dicti sunt quod in littore fluminis agitabantur in
la altero latere positis ensibus. Sed ad circi Maximi descri-
ptionem aggrediamur.

De Circo Maximo.

CAP. XI.

IRCV M autem Maximum Tarquinius Priscum
instituisse commemorat Liuius, & Diony. in hæc
verba. Extruxit Circum Maxim. Tarquinius, qui
flest inter Auentinum, & Palatinum, circa eum primus
faciens

*Circus
Maxim⁹.*

Longitudo latitudo.

A principio capax 15000.

Exstructum a Cesare.

Traianus restituit.

Cryfocola.

faciens sedilia cooperta. primum enim spectabant stantes sub tabernaculis ligneis, harundinibus aridis fultis. Longitudo circi est trium stadiorum cum dimidio: latitudo quatuor iugerum. Circum vero secundum maiora latera, & secundum vnum minorum stagnum in susceptionem aquarum defossum est, altum, latumque pedes denos, postque stagnum adificata sunt porticus, tectura triplici, harum autem pavimenta habent, ut in theatris, parum superstantia lapidea sedilia, in superioribusque lignea. Conducuntur autem in vnum, & coniunguntur inuicem maiores, & minores ad figuram lunarem, ita ut fiat porticus vna circularis ex tribus, quæ ab vno simul omnes verbera recluduntur, octo stadiorum: capax hominum centum, & quinquaginta millium. reliquum autem minorum laterum apricum, atque habet apertum in modum forficum, equorum emissiones, quæ per vnum simul omnes stimulum recluduntur. Est autem circa eundem circum extrinsecus alia porticus vnius tecturae officinas in se habens, & habitationes super eas, per quam sunt ingressus, & ascensus venientibus ad spectaculum, iuxta quanque officinam, ita uti nihil turbet tot millia ingredientium, & abeuntium. Non credimus autem in eam amplitudinem, & magnificentiam, quam describit Diony. Tarquinium circum posuisse. legimus enim apud Plinium extructum à Cæsare longitudine stadiorum trium, latitudine vero vnius cum ædificijs. Exornavit deinceps Augustus, Claudius, ut diximus, carceres marmoreos fecit, metasque deauravit. Collapsum vero ampliorem, elegantioremq; restituisse Traianum scribit Diony. Mox Heliogabalus columnis pulcherrimis, auroque illustravit, cuius pavimentum ex cryfocola fecit. Est enim Cryfocola materies nascens post aurum effossum, auri quidem colorem retinens, cum sit lapis. Suet. in Calig. de nob. Cryfocola sic meminit. Et quosdam præcipuos minio, & Cryfocola constrato circo. Circo quidem Maximo pavimentum ideo fuerat positum, quo, post naumachiam, emissæ in Tyberi aqua. (adhuc enim iuterranei ductus, ab ipso circo ad Tyberim, videntur.) nullo cœno impediēte, reliqua celebrarentur certamina. quod pavimentum etiam nunc extat multa coopertum tellure. De Circi autem pulchritudine Nazarius in pan. refert talia. Circo ipsi Maximo sublimis

nes porticus , & rutilantes columnæ tantum inusitati orna-
tus dederunt, vt illò non minus cupide conueniatur loci gra-
tia, quam spectandi voluptate. Partem verò huius Auentino
contiguam Tiberii tempore deustam esse testatur Cor. Tac.
Annius Viterb. Maximi obtinuissè nomen putat, quia maxi-
mo deorum Vertumno sacratuſ esset. Alii à ludorum sum-
ptuositate, & excellentia. Alii ab amplitudine, quòd longè
maior esset, quam circus Flaminius, & Intimus. Plin. enim,
vt dixi, facit longitudinem trium stadiorum, latitudinem ve-
rò vnus. Capiebat ducenta, & sexaginta millia hominũ se-
dentium. Quod autem Dion. dicit centum quinquaginta:
intelligendum à principio hunc numerum, ampliatur verò
illum cœpisse. Quinimò existimo Maximi cognomentũ in-
ditum longo tempore post Tarquinium, quod innuit Liuius
cum dicit, qui nunc Maximus dicitur. nunc, quasi olim hoc
epitheto careret.

Vnde sic
dictus.

Capiebat
260000.

*De Templis & Aris, quæ in Circo Maximo, vel apud
fuisse leguntur.* CAP. XII.

CONSVS consiliorum deus in Circo Max. Tem-
plum habuit, sub testò, vt ostenderetur testũ de-
bere consilium esse. Ideò autem dicato Consi-
mulacro rapuerunt Sabinas, vt tegetetur initum
de rapto consilium. Iste Consus & eques Neptunus dicitur,
vnde & in eius honorem circenses celebrabantur. Plut. ve-
rò ait Romulum cuiusdam dei Aram conditam sub terra in
circo inuenisse, ei que deo indidisse nomen Conso, siue à cõ-
silio, quòd consiliarius foret, siue Neptuni equestris: aramq;
ipsam reliquum tempus latere, in equestribus verò certami-
libus aperiri. Diony. libro tertio prodidit Arcades Neptu-
no equestri Templum, solennem que diem constituisse. Arā
verò postea Genio cuidam arcano occultorum consiliorum
sub duci, atque custodi constructam, quibus verbis innuit Con-
sum aram tantum, Neptunum verò templum habuisse, neq;
eundem esse Neptunum, qui Consus: cui ad stipulari viden-
tur Var. verba, quæ sunt. Consualia dicta à Conso, quòd
tum feriæ publicæ ei deo, & in Circo Maximo ad aram eius

Templum
Consi.

Consua-
lia.

I ab

L I B E R

ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Sabinae sunt raptæ, Præterea anno M. D. XXVI. repertum est sacellum in ipso circo, post Diuæ Anastaſiæ Templum, in radicibus montis Palatini, ipſius circi fundamentis incluſum, variis conchis marinis, variisq̃ue lapillis inuicem conſertis pulcherrimè exornatum; ſub maioribus conchis latebat rubra pictura, nullam tamen videbas imaginem, præter aquilæ effigiem, colore candidam, cœterum criſtam rubram habentem, in teſtudine templi ex huiusce lapillis, & conchis fabrefactam; quo in loco Deum patrem nunc ponere ſolemus. hoc Templum Neptuni fuiſſe conſtans erat omnium opinio. quod cum longè eſſet remotum ab ea parte circi, ubi Corn. Tacit. in deſcriptione Urbis Romuli Aram Conſi collocauit, non poſſum non probare quod Dionyſi. videtur velle, videlicet, templum Neptuno, aram verò Conſo fuiſſe ſacram. Quanquam Liuius Conſualia Neptuno attribuit, & Sex. Pompe. admonet Conſuales celebrari multis ſolitos eſſe in Circo Maximo, quia id genus quadrupedum primo putaretur corruï, vehiculoq̃ue adiunctum. Habuit Circus etiam tres Aras ſacras, vnam Magnis diis, alteram diis Penatibus; tertiam diis Cœli, & Terræ: à quibus omnia oriuntur. Hos Romani Genios, & Penates, Urbisq̃ue præſides, & cuſtodes vocant. Liberi, Liberæq̃ue, atque Cere- ris Templo iuxta circum Maximum ſedem Corne. Tac. ſic fecit. Iſdem Temporibus dum ædes vetuſtate, aut igni abo- litas, cœptasq̃; ab Auguſto dedicauit, Libero, Liberæq̃; etiã Cereri iuxta circum Maximum. Tradunt alii Caſſium Coſſ. eodem Cereris, & Liberi, Proſerpinæq̃ue, quæ erat ſupra Circi terminos, vltra ipſas miſſiones, dedicauifſe, cum vouiſ- ſet diis eam repromiſſionem pro Vrbe Poſthumius aduer- ſus Latinos pugnaturus. At de Veneris talia habet Li- uius: Q. Fabius Gurgæ Coſſ. filius aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia multauit, ex quo mul- tatitio ære Veneris ædem, quæ propè circum eſt, faciendam curauit. & in bello mac. ſcribit in eodem Ædem Iuuentu- tis à Lucinio duumuiro dicatam. Ouidius verò Mercurij templum circum Maximum ſpectauifſe. Solis autem, & Flo- ræ eodem in loco, quo Cereris locauit Corne. Tac. Verum Solis Tatium regem alteram ædem prius dedicauifſe teſtis eſt

*Templum
Neptuni
Ara Coſſi.*

*Tres ara
in Circo.*

*T. Veneris
Iuuentu-
tis.
Mercurij.*

*Solis.
Floræ.*

flæst Var. Plinius narrat Simulacrum Fortunæ Seixæ suo tem-
pore in circo fuisse.

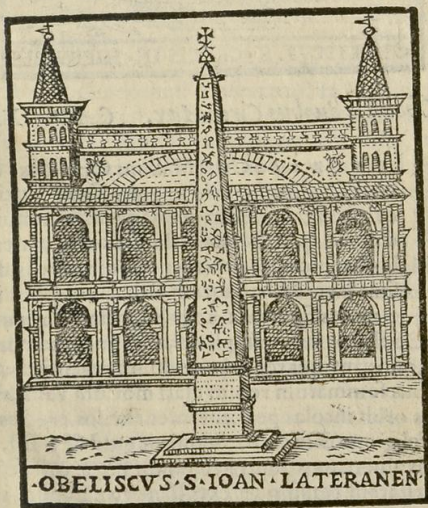
Fortuna
Seixæ.

De Naumachia Circi Mall. CAP. XIII.

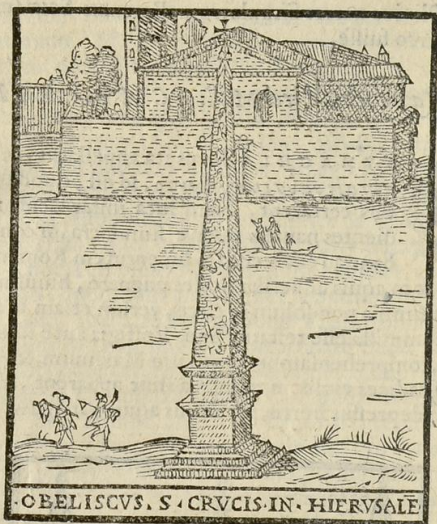
NAUMACHIA locus ita appellatus, ὅτι αὐθο-
τίταις ναῦσι μαχεῖοντο, id est, quod ibi nau-
bus certarent. Nam loca instar lacunarum fo-
dientes naualis pugnx simulacra ibi committe-
bant, ad exercendam iuuentutem Romanā, quæ
disceret & in aquis aduersus hostes pugnare, huiusmodi lu-
pudica certamina non solum in circis, verum etiam in amphi-
theatris commissa esse testatur Sue. Vestigia autē illius, quā
diximus, comprehensam inter circum Maximum, & Auenti-
num, ad radices eiusdem montis adhuc apparent. est enim
locus ibi depressus hortis, perpetuis aquis, irriguis.

Nauma-
chia in
Circo.

Et in Am-
phiteatro.

OBELISCVS · S · IOAN · LATERANEN

OBELISCVS. S. CRVCIS. IN. HIERSALE

De Obeliscis duobus Circi Max. CAP. XIII.

ICTVRI de Circi Maximi Obeliscis, & deinceps de aliis, prout in singulis Urbis partibus occurrerint, absurdum nequaquam iudicamus, quædam de ipsis à Marcellino tradita, præmittere, quæ quid sit Obeliscus, & cuius rei causa inuentus, declarât. eius verba sunt hæc: In hac autem Vrbe inter labra ingentia diuersasque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes, Obeliscos videmus plures, aliosque iacentes, & com minutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus, aut prosperitatibus summarum rerum elati môtium venis, vel apud extremos orbis incolas perscrutantes excisos, erectos diis superis in religione dicarunt. Sequitur quid sit: Est, inquit, Obeliscus asperrimus lapis in figuram metæ cuiusdâ sensim ad proceritatem consurgens excelsam, utq; radium imitetur gracilescens paulatim, specië quadrata, in verticem productus

Obeliscus
quid sit.

ritus angustum, manu leuigatus artifice. In plerisq; visuntur
 et teræ hieroglyphicæ insculptæ, de quibus mentionem sic
 facit: Formarum autem innumeras notas hieroglyphicas
 appellatas, quas ei vndique videmus incisas, initialis sa-
 pientia vetus, insigniuit authoritas. Volucrum enim fe-
 rumque etiam aliena mundi genera multa sculptentes ad-
 inui quoque sequentes ætates Imperatorum vulgatus per-
 venire memoria promissa, vel soluta regum vota monstra-
 rant. Non enim, vt nunc, literarum numerus præstitutus, &
 faciliis exprimit quidquid humana mens concipere potest.
 ita prisci quoque scriptitarunt Ægyptii. Sed singulæ literæ
 angulis nominibus seruiebant, & verbis nonnunquam signi-
 ficabant integros sensus, cuius rei scientia in his interim
 omnibus habet exemplum. Per vulturem naturæ vocabu-
 lum pandunt, quia nullos mares posse inter has alites inue-
 niri rationes memorant physicæ; perque speciem apis mel-
 lis conficientis indicant regi moderatori cum iucunditate a-
 pleu uleos quoque innasci debere. his signis ostendentes, & si-
 mililia plura. De huiusmodi literis meminit & Corn Tac.
 Obeliscos ex lapide fimithe esse tradit Plin. hoc modo.
 Arabes ex fimithe fecere reges quondam certamine obe-
 iscos vocantes, Solis numini consecratos, radiorum eius ar-
 gumentum in effigie est, & ita significatur nomine Ægypti.
 primus omnium rex Methres obeliscum instituit. Obeli-
 scos autem, qui Romæ, nulla ciuium opera, aut cura excisos
 monstrat; sed Thebis, ex Ægyptiacisve urbibus perductos,
 ait idem Plin. & Marcellinus testantur. In Circo Maximo
 duorum alter octuaginta octo erat pedum; alter verò ia-
 cens adhuc in naumachia, obrutus tellure, centum triginta
 pedum dodrantis, præter basim, quem Augustus ex Hieropoli
 Ægyptiorum Vrbe transtulit, nunc est in duas partes fra-
 ctus, quod quidem accidit cum ipse princeps erigere vellet.
 excisus à rege Semnefreto, quo regnante Pithagoras in
 Ægypto fuit.

*Aliàs
 Semnefret
 eo.*

A D N O T A T I O.

Anno M. D. LXXXVII. Sixti V. Pont. Max. iussu (post-
 quam è priori sede Obeliscum Vaticanum auulserat, ac in
 Foro Principibus Apostolorum dicato non minori sumptu

I 3 quàm

quàm ingenio locauerat) eruti sunt e Circi maximi cauea-
percelebres duo Obelisci miræ magnitudinis , poenè con-
fracti , quorum maior , Constantij nempè Augusti , vt in-
scriptio carminibus in eius cippo insculptis testatur , pedum
verò 112. longitudinis , in Lateranense forum , ingenti Pon-
tificis sumptu , ingenio ductuque Dominici Fontanij Ar-
chitecti è pago Mili , agri Honocomensis translatus & ere-
ctus , ac sanctissimæ Cruci Saluatoris nostri ad perpetuam
rei memoriam dicatus est . Alter verò minor Augusti Cæ-
saris , vt inscriptio in illius basi docet , longitudinis pedum
LXXXII. Soli ab eodem Augusto dicatus , ante Basilicam
Sanctæ Crucis (quæ dicitur in Hierusalem) in agro Sessio-
riano eidemque Sacratissimæ Cruci eodem Pontifice iu-
bente , ipsoque Architecto vehente erectus & sacratus est .

A D D I T I O .

Addendum nobis fuit his quæ superius diximus de Obe-
liscis , inscriptiones , quæ repertæ sunt in ambobus Obeliscis
effossis hoc anno M. D. LXXXVII. e Circo Maximo. In
eo enim Constantii qui maximus est omnium qui in Vrbe
fuerunt translati eius base , vel cippo (vt aiunt) licet satis per-
fracto , aderat subsequens carminibus inscriptio , è quatuor la-
teribus , quæ à viris literarum præditis , ac ingenio præstanti
Ioanne Hieronymo Catena à secretis epistolis Illustrissimi
Cardinalis Alexandrini , & Michaelis Mercato Physico , & à
simplicium herbarum notione , Viridario Summi Pontificis
Præfecto , sic fuerunt concinnati .

Pars Australis .

PATRIS OPVS MVNVSQVE SVVM TIBI ROMA A-
DICAVIT
AVGVSTVS TOTO CONSANTIVS ORBE RE-
CEPTO
ET QVOD NVLLA TVLIT TELLVS NEC VI-
DERAT AETAS
CONDIDIT VT CLARIS EXAEQVET DONA A-
TRIVMFIS
HOC DECVS ORNATVM GENITOR COGNO-
MINIS VRBIS
ESSE VOLENS CAESA THEBIS DE RVPE RE-
VELLIT .

Pars

Pars Orientalis.

SED GRAVIOR DIVVM TANGEBAT CVRA
 VEHENDI
 QVOD NVLLO INGENIO NISVQVE MANV-
 QVE MOVERI
 CAVCASEAM MOLEM DISCVRRENS FAMA MO-
 NERET
 AT DOMINVS MVNDI CONSTANTIVS OM-
 NIA FRETVS
 CEDERE VIRTVTI TERRIS INCEGERE IVSSIT
 HAVT PARTEM EXIGVAM MONTIS PONTO-
 QVE TVMENTI.

Pars Septentrionalis.

CREDIDIT ET PRACIDO VECTA EST VELO-
 CIVS EVRO
 I LITVS AD HESPERIVM POPVLO MIRANTE
 CARINAM
 INTEREA ROMAM TAPORO VASTANTE
 TYRANNO
 AVGVSTI IACVIT DONVM STVDIVMQVE LO-
 CANDI
 NON FASTV SPRETI SED QVOD NON CRE-
 DERET VILVS
 TANTÆ MOLIS OPVS SVPERAS CONSVRGE-
 RE IN AVRAS.

Pars Occidentalis.

NVNC VELVTI RVRSVS RVFIS AVVLSA ME-
 TALLIS
 EMICVIT PVLSTATQVE POLOS HÆC GLORIA
 DVDVM
 AVCTORI SERVATA SVO CVM CAEDE TY-
 RANNI
 REDDITVR ATQVE ADITV ROMÆ VIRTUTE
 REPERTO
 VICTOR OVANS VRBIQVE LOCAT SVBLIME
 TROPAEVVM
 PRINCIPIS ET MVNVS CONDIGNIS VSQVE
 TRVMFIS.

In bafe verò feu cippo obelisci Augufti Cæfaris, qui ex eodem Circo paulò poft, eodem tamen anno erutus, quique multo minor Constantiano eft, tales incifæ funt litteræ, quo fequitur ordine,

I M P. C Æ S A R D I V I F.

A V G V S T V S

P O N T I F E X M A X I M V S

I M P. X I I. C O S. X I. T R I B. P O T. X I V.

E G Y P T O I N P O T E S T A T E M

P O P V L I R O M A N I R E D A C T A

S O L I D O N V M D E D I T.

De Fornice Sertini in Circo, Loco Tuberorum, Lupanaribus, Pompei domo; & Iuturnæ Fonte.

C A P. X V.

E C O R A T V S autem circus Max. erat Fornice à Sertinio excitato, vt refert Liuius his verbis: Sertinius ex vltiore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & Matris Matutæ, vnum in Maximo circo fecit; & his fornicibus signa aurata imposuit. Heliorum familia fuit haud diues, eodem autem tempore fuere sexdecim in vnis ædibus Tuberoes, quibus, vt ludos spectarent, in Circo Max. & Flaminio locus ob virtutem publicè est donatus: auth Val. Max. Apud circum Lupanaria, vbi meretriculæ corporis quæstum faciebant, vnde Iuu.

Et ad circum iuffas prostrare puellas. Fuere etiã nostro tempore inter Ianum quadrifrontè, Tyberim, & scholâ græcam, penè ad ipsum circum producta, à prostitutis mulieribus occupata; cæterû quatuor ab hinc annis solo equatis edificijs remansit area ruinis oppressa. Sunt. qui in circo fuisse colunâ Bellicam tradunt, propter Ouid. quæ sequuntur, carmina.

Prospicit à tergo summum brevis area circum,

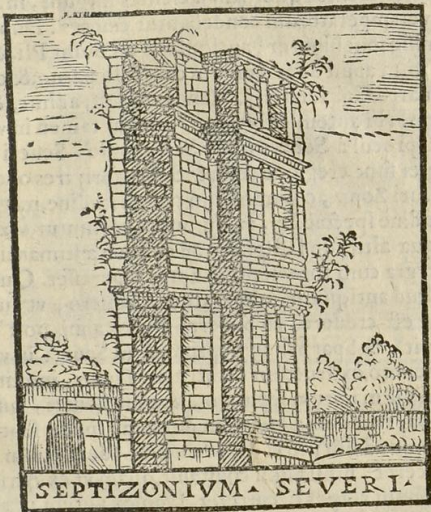
Esi ibi non parua parua columna nota,

Hinc solet hasta manu belli prænuntia mitti,

In regem, & gentem cum placet arma capi.

Nos verò dicimus Ouid. de Flaminio, non autem de circo Max. intellexisse, vt infra, vbi de circo Flaminio agitur, apparet.

q paret. Pompei Domus apud circum, de qua Pli. sic meminit.
 H Hercules apud circum Maximum in æde Pompei Magni.
 I Iuturnæ aque Fôtē in Velabio adhuc scaturire putat Ful.
 & olim fecisse lacum in foro Romano iuxta templum Veste,
 e aquamque ipsam saluberrimam habitam. Sed, vt declara-
 uimus, antiqua est cloaca, vel aquæductus, vt fornices ex
 l saxo quadrato in Tyberim vsq; producti, clare ostendunt.

De Septizonio Seueri. CAP. XVI.

SEQVITVR in sexta parte situs Urbis tertio ordine
 montium Cœlius, quem tertium additum Vrbi
 supra demonstratum est, sed priusquàm hunc
 ascēdamus, pauca quædā dicēda occurrūt de Se-
 ueri Septizonio, & Cōstātini arcu, inter ipsum Cœliū, & Pa-
 latinum montē excitatis. Prius autē quid sit Septizonium, vt
 videamus, illud nos admonet, quod annis ab hinc quatuor, dū
 Rhodobium natalē mihi patriā proficiscerer, essentq; verba
 de reliquijs Urbis cū comitibus, & conterraneis meis IAC.
 bubino,

Septizoniū, quid.

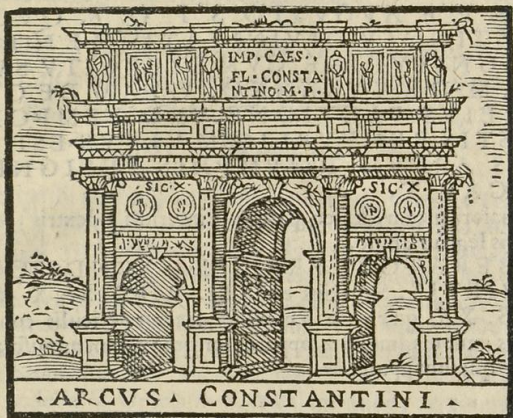
Duo fuerunt.

Vnde dicitur.

bubino, & IAC. scaramutia, viris literatis, & probis, alter rogavit, quid esset, & an aliquod Romę exstaret Septizonium, cui memini me his verbis respondere. Est Septizoniū magna quædam moles quadrata, quæ septem cingulis, idest columnarum ordinibus inuicem superimpositis in modum quatuor porticuum, ambitur; ita vt columnæ quanto altiores, eò minores, breuioresque disponantur, in cuius medio quatuor parietes loculos quosdam facientes surgunt, in summo regum, vel imperatorum condebantur cineres. Duo autem Romæ fuisse inueniuntur; antiquioris meminit Pli. & Suet. qui ait Titum apud Septizonium cubiculo paruo, & obscuro natum quarto Cal. Ianuarij. Manet, inquit, adhuc, & ostenditur locus. vbi autem dubitatur, constat tamen in via Noua, haud procul à Seueri fuisse Septizonio. Seueri autem adhuc super sunt eregione templi S. Gregorij tres operis ambitiosi veluti Zonæ, columnarum pulchritudine, magnificetia, altitudine spectabiles, ex quibus coniectuntur, vix credibilis reliqua altitudo fastigium ad culmen æstimantibus, si moles integra cum totis septem zonis superesset. Quod autem sit illud antiquum instauratum à Seuero, vt autumat Ful. stultū est credere, cū Seuerus multis annis post Titum imperauerit, & Spartianus Septizonium Seueri in via Appia, & à Seuero exstructum constituat. Funus, inquit, Getæ illatum est maiorum sepulcro, hoc est Seueri, quod est in Appia via, euntibus ad portam dextera, specie septizonij exstructum, quod sibi ille viuus ornauerat. Idem quum septizonium faceret, nihil aliud cogitauit, quam vt ex Africa venientibus suum corpus occurreret. Duplex autem, præter illam, quam diximus, traditur etymologia. Iulius enim Capitolinus Septodium legit. scimus enim Græcos locum ciuibus frequentatum, ad quem multæ perducantur viæ, Septodium appellare, nam *ἑπτὰ* septem *καὶ ὁδὸς* via, quasi septem concurrerent viæ. Pli. Septisolum vocat, à septem solarijs, in singulis enim ordinibus columnæ marmoreis trabibus superius inuicem iungebantur, alijs verò trabibus cum mole ipsa in interiore parte excitata: & ita singuli ordines vnā faciebant porticum. siue solarium. In huius Septizonij frontispicio literæ huiusmodi leguntur.

AVG.

AVG. TRIB. POT. VI.
COS. FORTISSIMVS NOBILLISSIMVSQVE.
Moles enim quæ superest, ita est inclinata, vt iam iam lapsura videatur.

De Arcu Triumphali Constantini Imperatoris.
CAP. XVII.

ARCUS autem Triumphales in honorem illorum erigebantur, qui provincijs, aut exteris nationibus debellatis, rebus Po. Ro. feliciter gestis, triumphum meriti essent, à quo triumphales denominantur, in quibus simulacra oppidorum, fluuiorum, nauium illorum, quos deuicerat, in rei perpetuam memoriam, incidebant, quemadmodum in his, qui adhuc stant, cernere licet. Sed arcus triumphales ante imperatorum tempora excitauit nemo, vt quorundam est opinio. neque antiquiorem, quam Titi, arcum in Vrbe videmus. Plin. hunc morem suo tempore cepisse narrat, prius enim triumphales statuas, vel trophæa ponere solebant. Romæ triumphales arcus plures. ex his vero, qui hodie, Constantini ad angulum montis Palatini,

iuxta

L I B E R

iuxta Amphiteatrum, triumphalibus ornamentis conspici-
cum, cumque trophæis, & victorijs allatis, parum læsum
conspicimus: superato Mezentio apud Miluium pontem, à
Constantino ipso positum, cum hoc indice.

IMP. CÆS. FL. CONSTANTINO MAXI-
MO. P. F. AVGVSTO. S. P. Q. R. QVOD
INSTINCTV DIVINITATIS MENTIS
MAGNITVDINE CVM EXERCITV SVO
TAM DE TYRANNO, QVAM DE OM-
NI EIVS FACTIONE VNO TEMPORE
IVSTIS REMPVBLICAM VLTVS EST AR-
MIS ARCV M TRIVMPHIS INSIGNEM
DICAVIT.

In maiori autem fornice, parteque interiori à dextris, & si-
nistris legitur, hinc.

LIBERATORI VRBIS. illinc FVNDATORI
QVIETIS. Superius extra sic. VOTIS. X. VO-
TIS. XX. quæ vota in maximis fecerat periculis consti-
tutus, quemadmodum apparet in quibusdam numismati-
bus, qui sunt apud nos.

De Cælio monte, & Cæliolo. CAP. XVIII.

CÆLIUM montem Querquetulanum prius
appellatum scribit Cor. Tac. quòd talis Sylux
frequens, sæcundusque esset, Mox Cælium à
Cæle Vibenna, qui dux gentis Hetruscæ fuit,
sedemq; in eo acceperat à Tarquinio Prisco,
seu quis alius regum dedit. nam scriptores in eo disentiunt.
Rectè ait dissentiunt. Sex enim Põp. refert, Cælen Romulo
auxilium præbuisse aduersus Sabinos. M. autem Var. contra
Latinû regem. hinc post Cælij obitum, quòd nimis munita
loca teneret, neq; sine suspicione essent, deductos in planû, &
ab eis vicum Thuscum appellatum, & ideò ibi Vertumnum
stare, quòd is Deus Hetruriæ princeps. De Cælianis, qui à
suspicione liberi essent, traductos volunt in eum locum, qui
vocatur Cæliolus, idest minor Cælius, de quo Mart. ita me-
minit. Maior Cælius, & minor fatigat. Cæliolus, siue
Cælicolus, is est, vt diximus, vbi nunc diui Euangelistæ
ades,

ædes, olim Dianæ, virgo enim virgini cessit. In hoc autem nihil aliud memoria dignum fuisse inueni; præter ipsam ædem Dianæ, quemadmodum de resp. arusp. testatur Cic. Quare ad Cœlium reuertamur, Quem Tiberius, appellatione mutata, vocari Augustum iussit. auth. Suet.

De Fauni, Veneris & Cupidinis Templo: Curia Hostilia, Castis Peregrinis, Domo Lateranorum; de Constantini, & Sessoriani Palatio, ac de Equo, L. Veri. CAP. XIX.

N medio igitur Cœlij montis dorso exstat Templum circulari forma, nunc diuo Stephano, olim verò Fauno dicatum, Faunus enim dictus ἀπό τῆς φωνῆς, quod voce, non signis, futura ostende-

Templum Fauni.

ret. Ex peregrinis autem dijs quodam tempore hunc solum Romani coluere. Mansiones Albani vbi S. Mariæ in Domnica ædes. Veneris, & Cupidinis Templum haud procul à porta Næuia statuit P. Vic. siue Sex. Rufus, eo in loco, vbi nunc ecclesia S. Crucis in Hierusalem fuisse, accepimus: Curiamque Hostiliam duobus in locis, vnā, vt diximus, iuxta forum, in qua Hostilius rex prius habitauit, propè Patris templum, alteram in Cœlio monte, vbi nunc diui Ioannis, & Pauli ædes. Liuius: Tullus rex in Cœlio monte templum, ordini ab se aucto, curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum nostrorum ætatem appellata est; & quo frequentius habitaretur, eandem sedem regiæ cœpit. Castra Peregrina Augustus in Cœlio constituit, in ea parte, quæ ad ortum æltium, Exquiliasque pertinet, quo in loco nunc ædes Sanctorum quatuor coronatorum est sita.

Mansiones Albana.

Templum Veneris, & Cupidinis

Curia Hostilia duæ.

Castra peregrina.

Domus Lateranorum vbi basilica eiusdem nominis: de qua Iulius Capitolinus ita meminit. Educatus est (de M. Antonio enim loquitur) in eo loco, in quo natus est, ni in domo aui sui, iuxta ædes Laterani. & Iuuenalis ita.

Domus lateranorū.

*Clausit, & egregias lateranorum obsidet ades
Tota cohors.*

Flauij

Flauij Cō Flauij Constantini Palatium propè hanc domum inter Cē-
stātini Pa limontanam, & Gabiusam portam sedem habuit. Seforiam
latium. vero apud Næuiam inter ipsam portam, & ecclesiam S. Cru-
Sessoria. cis in Ierusalem. In Platea lateranenſi ſtat ænea equeſtris
Equeſtris Statua, quam M. Aurelij Antonini eſſe multi putant, aliqui
ſtatua. tamen L. Veri, non deſunt etiam, qui Septimij Seueri. Hero-
M. Anto- dianus enim literis tradidit poſt adeptum Imperium ex ſom-
nini ærea. nio, quod viderat, ſtatuum ſibi poſuiſſe.
L. Veri a-
liās.
Septimij
Seueri.

A D N O T A T I O.

Hæc ænea equeſtris ſtatua tranſlata eſt tempore Pauli
 Papæ iij. anno 1536. in aream Capitolij, vt ex illius inſcri-
 ptione in marmorea baſe ceruere licet.

De Amphitheatro. Statilij Tauri. CAP. XX.

SE Q V I T V R Statilij Tauri Amphitheatrum. Sed
 priuſquam de ipſo agamus, pauca quædam præli-
 banda ſunt, vt quid ſit amphitheatrum, & cuius rei
 gratia exſtrueretur, intelligamus. Theatrum igitur à græca
 trahitur etymologia, dicitur enim ἀπὸ τοῦ θεωμαί, quod eſt
 ſpecto, & habet hemicycli formam. Amphitheatrum autem
 oualem, appellatum ἀπὸ τοῦ ἀμφικαί θεωμαί, quod eſt cir-
 cumſpecto, quaſi in vnum iuncta duo viſoria. Caſſiod. Titum
 omnium primum amphitheatrum inueniſſe putauit, eius ſūt
 hæc verba. Hoc Titi potentia principis diuitiarum proſuſo
 flumine excogitauit ædificium fieri, & cum Theatrum he-
 miſperium græce dicatur, amphitheatrum, quaſi in vnum
 iuncta duo viſoria, rectè conſtat eſſe nominatum, quod ſpe-
 ctum eius arena concludat, & vt currentibus aptum daretur
 ſpatium, & ſpectantes omnia facilius viderent, dum quædam
 prolixa rotunditas vniuerſa collegerat. At prius C. Cæſarem
 amphiteatri molem in Campo Martio poſuiſſe, teſtis eſt
 Cor. Tac. quam ab illo deſtinatam Auguſtus mox Mauſoleū
 ædificaturus deſtruxit, auth. Suet qui etiam in Cæſaris vita
 commemorat Statilium Taurum prius Tito amphitheatrū
 poſuiſſe, alterumque deinde à Tyberio inchoatum ſed non
 perfectum. In amphitheatro autem multi ſpe præmij, quod
 publicè

Theatrū
unde di-
ctum.
Amphi-
theatrum
unde.

Quis pri-
mus ſue-
rit.

publicè dabatur, cū bestijs pugnabāt . capite etiā dānati, & bello capti hoc miserrimo certamine capitis discrimē subire cogeātur. Claudius enim Imp. pacatis Aegyptijs, quū militū non parua manus rebellasset, partem illorum occidit, partem Romam misit cum bestijs pugnatuos. Vnde, inquit Iulius Capitolinus, tractum sit vt proficiscentes ad bellum imperatores munus gladiatorum, & venatus darent, breui dicendum est. Multi apud veteres dicunt hanc deuotionem factam contra hostes, vt non sanguine litato specie pugnatum feuerioris vim quandam fortunæ satiarent. Ituros autem ad bellum Romanos debuisse pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nndas inter se cohortes, ne in bello armatos hostes timerent neve propter vulnera, aut sanguinem horrerent. Eius autem sœuissimi instituti causa consueuerunt ituri ad bella exhibere in spectaculis multa gladiatorum paria, & quò quisque ditior erat, cò plura. De partibus autem amphitheatri vide Vitruuium. Statilij Tauri Amphitheatrum magnam partem adhuc exstare cernimus apud Ecclesiam S. Crucis in Ierusalem, propè Urbis mœnia, quod exstruxit Augusto ciues Romanos hortante, vt quisque pro viribus Urbem exornare niteretur, auth. Suet. Qui in Caligula narrat ipsum principem munera gladiatoria partim in hoc amphitheatro, partim in septis aliquot egisse.

Cur theatrales ludi.

Statilij Tauri Amphitheatrum.

Aqueductus cur inuenti, Quibus modis aquæ deducerentur, cui vsui, quis prius deduxit, & quot aquæ deductæ.

C A P. XXI.

QUONIAM de ductu aquæ Claudix locus postulat, vt loquamur, crebraque in sequentibus de aqueductibus erit mentio, placet quædam de ijs præmittere, quò causam aquas deducendi, quibus commodis, cuiue vsui, & à quo primum, & quot diuersis temporibus in urbem ducta sint, intelligamus. Vrbe enim & ambitu, & hominum numero aucta, paulatim à fluuiio hunc, præteratque illum locum appetendo, magna ciuium pars recessit, neque cum longo interuallo aquam petere cogeretur, maximumque sentiret incommodum, cogitauerūt prisca velle huic inopiæ

inopiæ subuenire. hinc deducendi aquas origo. Aqua enim ex omnibus elementis mortalibus maximè est necessària. quare Pindarus ait ipsam optimam esse, & , vt aurum inter metalla, cæteris præstare elementis. Adhæc Urbis salubritati maximè contulisse, sic testatur Frontinus: Sentit hanc curam Imperatoris piissimi Neruæ principis sui Roma regina orbis, & terrarum domina, cui par est nihil, & nihil secundum, & magis sentit salubritas eiusdem æternæ Urbis aucto castellorum operum munerum, & lacuum numero, nec minus ad priuatos commodum ex incremento beneficiorum eius diffunditur. nam immunditiarum facies, & impurius spiritus grauioris cœli, quibus apud veteres Urbis infamis aer fuit, sunt remoti. Duobus autem modis deductas esse: arcuato videlicet opere, & subterraneis cuniculis, idem ita declarat. Hi sunt arcus altissimi, subleuati, in quibusdam locis pedes centum nouem, tot aquarum, tam multis necessariis molibus pyramides videlicet ociolas comparem, aut cætera inertia, sed fama celebrata Græcorum: Per subterraneos verò meatus probat Strabo hoc modo. Tanta autem per aqueductus aquarum ybertas influit, vt per Urbem, atq; cloacas omnes inundare videantur, & vniuersæ propemodum ædes subterraneos meatus, Siphones, ac fistulas vndosas habeant. Præterea etiam hodie ad radices Quirinalis in villa Car. Grimaldi, in dorso eiusdem montis, in vico Patricio, & Suburra, in via Latina, in Auentino, apud Iudæorum plateam, multisque alijs in locis subterraneos aqueductus videmus. Ij autem soli in Urbem per arcus influabant, qui iusto equilibrio per congruentia loca poterant deduci. Deducebantur enim aquæ ex diuersis locis. & quia Anio Nouus omnium erat altissimus, necessitate urgente, cæteris subueniebat. Quinque sunt, inquit Frontinus, altitudines in omnem partem Urbis, sed his aliæ maiore, aliæ leuiore pressura coguntur. Altissimus Anio est Novus. proxima Claudia. tertium locum tenet Iulia. quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. sextum tenet locum Anio Vetus. sequitur hanc librâ Virgo, deinde Appiana, omnibus humiliter Alsetina, quæ Transyberinæ regioni, & maximè subiacetibus locis seruit. Mox verò cui vsui essent, sic ostendit. Auctores cuiusque aquæ,

ae aqua, ætates, præterea ordinem, & longitudinem riuorum,
& ordinem libræ cum profecutus fim, non alienum mihi vi-
detur singula subijcere, & ostendere quanta sit copia, quæ
publicis, priuatisque non solû vñbus, & auxilijs, verum etiã
voluptatibus sufficit, & per quot castella, quibusq; regioni-
bus deducatur. quantum extra Vrbem, quantum intra Vr-
bem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quan-
tum operibus publicis, quantum nomine Cæsaris, quantum
priuatis vñbus erogetur. Quid autem sit Castellum in aque-
ductibus, Vulpianus ita declarat. Castellum est receptacu-
lum quod aquam publicam suscipit. Quum itaque ductus
aquarum ad viarum diuortia, vel regionum Urbis fines per-
ducti erant, castella in formarum summitate erant, ex qui-
bus aqua per digitos, vñcias, & modulos ædificijs, operibus-
que, & muneribus publicis, ac priuatorum vñbus diuideba-
tur à Castellario. Erat enim Castellarius castelli aquarum
custos, vt probatur epithaphio sequenti, videlicet.

D.

M.

CLEMENTI CÆSARVM N. SERVO CASTELLA-
RIO AQVAE CLAVDIAE FECIT CLAVDIA
SABBATIS ET SIBI ET SVIS.

In solo autem lacus erant alia aquarum receptacula, ex qui-
bus cum Romanæ plebis, & fullonum, coriariorum, aliorum-
que opificum necessitatibus satisfaceret, tum horti irrigaban-
tur. Idem vero Fron. custodiam aquis adhibitam esse, sic te-
statur. Tutelam autem singularum aquarum locari solitam
inuenio, positamque redemptoribus necessitatem certum
numerus circa ductus extra Vrbem centum ab Vrbe ser-
uorum opificum habendi, & quidem ita, vt nomina quoque
eorum, quos habituri sunt in ministerio per quasque regio-
nes in tabulas publicas deferrent, eorumque operum pro-
bandorum curam fuisse per Censores aliquando, & Aediles,
interdum etiam Consulibus eam prouinciam obuennisse, vt
apparet ex eo, quod factum est C. Lucratio, & Cæsone Coss.
Quantopere autem curæ fuerit ne quis violare ductus aqua-
rum, nec non concessam deriuare auderet, cum ex multis
apparere potest, tum ex hoc, quod circus Maximus, ne die-
bus quidem ludorum circensium, nisi Aedilium, aut Cen-
sorum permisso, irrigabatur. Agri vero, quos aqua publica,

K

contra

contra legem, quis irrigasset publicabantur, cuius rei causa Aediles curules iuebantur per vicos singulos, qui in vnoquoque vico habitarent, prædium haberent, binos præficere, quorum arbitratu aqua in publicum saliret. Primus autem M. Agrippa post ædilitatem, quam gessit consularis, operum suorum, & munerum velut perpetuus curator fuit, qui iam copia permittente, descripsit quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid priuatis daretur. Omnium autem primum Ap. Claudium ex agro Lucullano arcuato opere deduxisse aquam, ab eodem authore literis traditur. qui nouem solum aquas suo tempore in Urbem fluxisse sic commemorat. Nunc autem in Urbem influunt Appia, Anio Vetus, Martia, Tepula, Iulia, Virgo, Alsietina, quæ eadem vocantur Augusta, Claudia, Anio Nouus. Quæ autem fuerint istæ aquæ, & vnde, quotq; passuum millibus, vel sub terrâ vel arcubus ducerent, pluribus verbis ipsemet recēset. Sex. veto Ruffum, eo posteriorē, quæ Dioclitiani tēporibus Urbē Romā descripsisse putat Blon. nouem, & decem aquas posuisse animaduerti.

De Aquæductu Claudiæ aquæ. C A P. XXII.

DIVVM Claudium duos aquæductus à Caligula inchoatos perfecisse, sic declarat Fron. Altero Imperij sui anno duos ductus inchoauit, quod opus Claudius magnificentissimè consumauit, dedicauitque alteri, quod ex fontibus Ceruleo, & Curtio perducebatur, Claudiæ datum nomen: hæc bonitate proxima Marcia. altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Urbem fluere cœperant, vt facilius appellationibus dignoscerentur, Anio Nouus vocari cœpit. Suet. opera, inquit, magna, potiusquam necessaria, quam multa perfecit, sed vel præcipuè aquæductum à Caio inchoatum. Meminit & Pli. his verbis: Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à Caio, & perfecti à Claudio; quippe lapideam excelsum omnes vrbes, & montes æquantem, vt laua cra impleret, Curtios atque Ceruleos fontes adductos, erogata ad id opus talentum sexaginta millia. Is est aquæductus, quem à porta Nèuia per Cælij montis dorsum in Auentinum perducit Cassi. In frontispicio autem eiusdem portæ de restitutione eiusdem aquæductus hæc leguntur.

III. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS
GERMANICVS PONTIF. MAXIM. TRIBVNICIA
POTESTATE. XII. COS. V. IMPERATOR XXVII.
PATER PATRIÆ AQVAS CLAVDIAM EX FON-
TIBVS QVI VOCABANTVR CERVLEVS
ET CVRTIVS A MILIARIO. XXXXV. ITEM
MANIENEM NOVAM A MILIARIO. XII. SVA IM-
PENSAM IN VRBEM PERDVENDAS
CVRAVIT.

IMP. CÆSAR VESPASIANVS AVGVST.
PONTIF. MAX. TRIB. POT. II. IMP. VII.
COS. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS CVR-
TIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS A
DIVO CLAVDIO ET POSTEA INTERMISSAS
ILLAPSASQUE PER ANNOS NOVEN-
NA IMPENSA VRBI RESTITVIT.

IMP. T. CÆSAR DIVI F. VESPASIANVS. AV-
GVSTVS PONTIFEX. MAXIMVS. TRI-
BUNIC. POTESTATE. X. IMPERATOR. XVII.
PATER PATRIÆ CENSOR. COS. VIII. AQVAS
CVRTIAM ET CERVLEAM PERDVCTAS
A DIVO CLAVDIO. ET POSTEA A DI-
VO VESPASIANO PATRE SVO, VRBI
RESTITVTAS. CVM A CAPITE AQVA-
VM SOLO VETVSTATE DILAPSAE
ESSENT NOVA FORMA REDVCENDAS
VVA IMPENSA CVRAVIT.

In eodem aquæductu iuxta hospitale lateranense, inter alios,
hic positus est index.

A. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS FELIX
AVG. TRIB. POT. IIII. PROCOS. ARCVS COELI-
MONTANOS PLVRIFARIAM VETVSTA-
TE CONLAPSOS ET CONRVPTOS A
OLO SVA PECVNIA RESTITVIT.

Partem autem huiusce aquæ in Capitolum à Caracalla
ablatam deducam ferunt. Extant enim ruinae formarum in Pa-
tium usque. In arcu vero tiburtino, huic aquæductui con-
secrato, prope ædem diuæ Mariæ in Domnica, vetustate cor-
ruptæ sunt literæ tales.

K 2 P. COR.

L I B E R

P. COR. P. F. DOLOBELLA COS. C. IVNIVS. .
C. F. SILLANVS FLAMEN MARTIAL. EX S. C. .
FACIVNDVM CVRAVERVNT IDEMQVE PRO-
BAVERVNT

Aquam quidem ipsam à Traiano in Aventinum perductâ, à
Traiani nomen accepit, auth. Front. cuius adhuc apparent
formarum vestigia apud S. Priscam, & in ruinis Thermanum
Decij marmor paucis ante annis effossum id, quod Frontini in
verba, significabat.

A D D I T I O.

Pius III. Pont. Max. Anno circiter quarto sui Pontifi-
catus, qui fuit M. D. LXIII. cogitare cœpit de perducen-
da in Urbem Aqua, quæ à nostris hodie Salonia dicitur, si-
cuti & deferendam ob Urbis ornatum & commoditatem cur-
rauit. Hæc aqua concipitur octavo circiter ab Urbe millia-
rio inter viâ Tiburtinam & Prænestinam, & ea putatur esse,
quæ olim Alsetina dicebatur; nam & de distantia, & de lo-
co cum Iulio Frontino convenit, nisi fortè fuerit Appia, quâ
inde pariter originē habere idem auctor asserit. Hæc aqua
in Urbe miscetur cū aqua virgine, & deriuatur primum sub
colle hortulorū producens fontē in medio plateæ S. Mariæ
de Populo ad publicū & communem vsum, aliūq; ibidem
ad sordes abluendas publicæ pariter cōmoditati, tribuit pa-
riter artificio rotarū & machinarū instructione aquā in sum-
mitate ipsius collis hortulorū ad hortos amplissimos & ma-
gnificentissimos Ferdinandi Cardinalis Medici, Cosmi ma-
gni Hetruriæ Ducis filij, deinde in regiones Triuij & Cāpi-
Martij affluenter suppeditat priuatos fontes & riuulos, &
præsertim sub ipso colle hortulorū, vbi dicitur ad Sanctissi-
mæ Trinitatis, regio tota perfunditur: Tū egregij fontes pa-
tent in hisce plateis nempe Colūnæ Antoninæ vnus, S. Mar-
ci vnus, Rotundæ in qua Pantheon est, vnus, in Agone tres,
in platea Matthiorū, vnus: Ad fontes Triuij totius aquæ &
virginis & Saloniæ caput deducitur. Præterea multis vndiq; pi-
locis per Urbē ablutorij fontes, seu lauatorij, (vt vulgò di-
cunt) visuntur, tū priuatim, tū etiam ad publicum om-
nium commoditatem fabricati, qui tempore Pij Quarti in
hunc vsque diem constructi fuere.

Aquæ-

Aquæductus aquæ felicis nostro tempore exstructus est à Sixto V. Pont. Max. Anno M. D. LXXXV. primo sui Pontificatus, prout testatur inscriptio imposita arcui erecto in ipsis aquæductibus intra Moenia Urbis, propè portam Sancti Laurentij, quæ talis est.

SIXTVS V. PONT. MAX.
DVCTVM AQVAE FELICIS
RIVO SVBTERRANEO
MILL. PASS. XIII.

SVBSTRVCTIONE ARCVATA VII.
SVO SVMPTV EXSTRVXIT.
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

Hæc aqua ducta est ex agro Lucullano, vel Tusculano potius, ac ea esse putatur, quæ olim Claudia vocitata est, ab ipsa Appio Claudio, ut habetur ex Andrea Fulvio, qui primus eam in Urbem duxit: constat enim hanc, Romam fuisse ductam; ex subterraneis meatibus, qui propè illius fontem apparent. Concipitur autem via Labicana, seu Prænestina. XVI. ab Urbe milliario, diuerticulo sinistrorsum MM. passuum ex fonte, seu palude, quam nostrates hodie Pantanum Gryphem vocant: ego verò Paludem Agrippæ potius dicerem, paucis immutatis. Nam constat M. Agrippam (ut ex Plin. Iulio Frontino, & alijs) multas in Urbem aquas deduci curavisse, ac veteres aquæductus restaurasse, quorum unus aquæ huius fuisse legitur: à quo & fons ipse fortè nomen accepit. In hoc opere exstruendi aquæ felicis ductum, fecerunt ab eodem Pontifice centum millibus nummis aureis impensum fuisse.

Caput huius aquæ ad Thermas Diocletianas primò producit, ibi in partes distribuitur: nam quadrans, seu quarta pars ad hortos, seu suburbanum Summi Pontificis Sixti V. sub Exquilij tendit, portionem ex reliqua Illustrissimus Ferdinandus Cardinalis Mediceus ad eius amœnissimos hortos in colle hortulorum irrigandos, & fontibus exorandos accepit. Tum in area Sanctæ Susannæ prope Thermas ipsas Diocletianas Summus Pontifex tres amplas ingentesque fornices ad aquas ibi subministrandas erexit. Inde de S. P. Q. R. eandem aquam in Capitolium

ducendi per viam Piam facultatem tradidit: quiq̃ue ductus
subterraneo, opere tamen arcuato per Siphones in arcā Ca-
pitolinam transtulit, impensa vt relatam est, trigintaquinque
millium nummum aureorum.

De ijs quæ incertam sedem nunc in Cælio monte habent.

C A P. X X I I I.

*Carnæ
deæ Tem-
plum.*

R V T V S primus Coss. pulso Tarquinio Carnæ
deæ Templum in Cælio monte exstruxit, sacrū-
que voti reus fecit, quia cordis beneficio, cuius

*T. Claudij
Cæsaris.*

disimulatione habebatur idoneus, emendationi
publici status existit. Hanc enim deam vitalibus humanis
præesse credebant, ab eaque petebatur vt iecinora, & corda,
quæque sunt intrinsecus viscera salua conseruaret. Tem-
plum Claudij Cæs. conditum à Vespasiano, sed prius coeptū
ab Agrippina in Cælio monte Neronem funditus destruxisse
auth. est Suet. Mamurra Formianus fabrorum Cæsaris in
Gallia præfectus, Domum, quam in monte Cælio habebat.

*Domus
primæ
marmore
is crustis
exorna-
ta.*

primus omnium Romæ marmoreis crustis exornauit, Plin.
In Cælio Domum Claudij Centimali fuisse, ait Val Max.
de qua Cic. sic meminit. Cum in arce augurium augures
acturi essent, iussissentque T. Claudium Centimalum, qui
ædes in Cælio monte habebat, demoliri eas, quarum altitu-
do officeret auspiciis, emit Calphurnius Lanarius. Domus
Tetricorum (inquit Pollio) qui duo, ex triginta tyrannorum
fuerunt, hodieque extat in monte Cælio; inter duos lucos,
contra Isium Metellinum pulcherrima In eodē monte Iu-
nii Senatoris Domum constituit Cor. Tac. Adduntur, ait, sen-
tentia, vt mons Cælius in posterum Augustus appellaretur,
quando cunctis conflagrantibus sola Tiberii effigies in do-
mo Iunii Senatoris inuiolata mansisset Habuit Cælius Do-
mum T. Claudii clypti hymnologi, quemadmodum in eius
epithaphio legimus. & Cornelii Domum, qui, vt alii volunt,

*Vide pag.
præceden-
tem.*

primus eam marmoreis tabellis exornauit: Martialis Cāpus,
in quo, si quando aquæ Tyberis Martium campum occupas-
sent, equiria fiebant, in Cælio à Sex. Pompe. collocatur, sicut
ab Ouid. his carminibus.

Altera

*Altera graminco spectabis equiria campo,
 Quem Tyberis curuis in latus vrget aquis.
 Qui tamen eiecta si fortè tenebitur vnda.
 Caelius accipiet puluerulentus equos.*

Fuit in eodem monte Macellum Magnum, Antrum Cyclo-
 pis. Spoliarium, & Armamentarium. Sed de Caelio satis. *Reliqua
 V Videamus quid à latere ipsius, quod Auentinum respicit, sit, qua in Cae-
 lio aut fuerit.*

*De Appia, & Noua via, ac de Isidis, Virtutis, Honoris,
 atque Quirini, siue Martis Aede, & Almo-
 ne flu. CAP. XXIIII.*

N situs Urbis descriptione dictum est conuallem,
 Appiamq; viam, quantum ad Septentrionem spe-
 ctat, à Palatino, quantum verò ad occasum hye-
 malem, à monte Auentino, Caelium dirimere.

Pom. autem Letus Appiam Brundisium vsq; producit, à por-
 ta autem ad thermas Antonianas Nouam vult appellari. Sed *Via Appia.*
 Appiam etiam intra Urbem fuisse vsq; ad Cōstantini arcum
 innuit Spartianus in ea Septizonum Seueri cum collocaue-
 rit, potuit tamen aliquando accidere, quod huius pars à Ca-
 racalla munita Nouæ nomen adepta sit. Quod autem Soli-
 nus dicit Tarquinium Priscum habitauisse ad portam Mu-
 goniam supra summam Nouam viam, de alia intellexerim.
 Sunt qui putant viam Nouam à porta Palatii inchoasse, &
 per radices Palatini montis supra circum Maximum ad infi-
 mam Piscinam peruenisse, vbi nunc Diui Sixti ædes visitur.
Verum, vt diximus, viæ Nouæ diuersis temporibus à diuer-
 sis hominibus nouiter deductæ, aut munitæ plures, & multis
 in locis fuere. Quocirca, nisi distinguantur tempora, infinita
 occurrent apud scriptores, quæ inter se se contraria videbun-
 tur. Ad caput autem viæ Nouæ in regione Piscinæ inter præ-
 dictam ædem, spectandasq; thermarum Antoniarum ruinas,
 fuit Templum Isidis Antenodoricæ, ab Antonino Bassiano
 conditum, iuxta ipsius Thermas, vbi quædam marmora eru-
 ta sunt, cum inscriptione mutilata huiusmodi.

**SÆCVLO FELICI ISIAS SACERDOS ISIDI SA-
 VI LV TARIS CONSECRATIO.**

K 4

In

L I B E R

In altero verò fragmento sic legebatur .

PONTIFICIS VOTIS ANNUNTII DII ROMANÆ
REIP. ARCANAEQUE MORBIS PRÆSIDIA AN-
NUNTII QVORVM NVTV ROMANO IMPERIO
REGNA CESSERE.

In via autem Appia, haud longè à porta, Honoris, & Virtu-
tis steterat Templum, quod M. Marcellus dedicauit, deci-
mo septimo anno posteaquam à patre eius primo consula-
tu votum in Gallia ad Clastidium fuerat. huius meminit
Cic. de natu. deorum. Martis Tempa duo, inquit Ser. vnum
Quirini intra Vrbem, propè portam; quasi cultodis, & Tran-
quil. alterum in Appia via extra Vrbem, quasi bellatoris, &
gradini. Ful. verò scribit duo extra portam fuisse Martis tem-
pla. Vnum quatuor miliarijs ab Vrbe distans: alterum pau-
lò extra portam. quod si ita est, cur Ser. dixit duo, & nò tria
eius templa, vnum Quirini intra Vrbem, & duo extra: quod
erat consentaneum, secundum ipsum. Almo. flu. per viam
Appiam, Auentiniq;e radices in Tyberim fluens, longè ab
Vrbe ad .X. mil. pass. in agro maritimo oritur, Appijq;e Ri-
uam vulgò nunc nominant. in quo Mater deorum Cal. Apri-
lis singulis annis à Gallis sacerdotibus abluebatur. vnde Pa-
pinus.

*Almo flu-
uius.*

Est locus ante Vrbem, qua primum nascitur ingens

Appia, quaq; Italo genitus Almone Cybelle

Ponit, & Idæos iam non reminiscitur amnes. Ovidius.

Est locus, in Tyberim qua lubricus influit Almo,

Et nomen à magno perdit ab amne minor.

A D D I T I O.

De via quæ vocatur Pia, quæque ætate nostra æquata &
recta ducta est, aliquid bonis in præsentiarum est deliberan-
dum. Hæc namque sub Pio Papa IV. anno M. D. LXII.
aperta fuit, vel potius ad rectitudinem strata; quæ antea per
anfractus, vt plurimum ducebat ad Exquilinam, seu Nomen-
tana in portam. Hæc verò via incipit ab ipsis equis Viridatis,
qui in Quirinali locati sunt, quibus ostunt colossi bini, simu-
lacro nêpè Alexandri Magni Macedonum regis opera egre-
giorum, ac præstantissimorum artificum Fidiæ & Praxetilis.

Hæc

H Hæc verò via ad pontem vsque Numentanum recta proten-
ditur, tribus ferè millibus pass. Ipse autem Pontifex ex valuis
ædium Sancti Marci, quo æstus tempore suadebat, illam in-
cipere voluit, sed morte præuentus non perfecit opus. Sub-
lata ergo Alta semita antiqua via, ac Nomentana porta, idem
Pontifex de suo nomine vtrasque vocauit, prout in frontispi-
ritio illius portæ inscriptio talis legitur.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM SVBLATA
IN NOMENTANA EXSTRVXIT. VIAM PIAM
ÆQVATA ALTA SEMITA DVXIT.

H Huius etiam portæ Sciographiam delineauit egregius, ac
celeberrimus artifex Michael Angelus Bonarota Florenti-
nus, tribus artis generibus præstantissimus, prout eius opera
testantur, hoc est sculptor eximius, pictor admirabilis, archi-
tectus verò singularis, ex tot qui nostra ætate florere, qui
paulò post, nempe anno M. D. LXIII. nonagenarius, &
ultrà è vita decessit. Porta verò ipsa Nomentana ad iactū la-
pidis, vel paulò ampliùs ab ipsa pia clausa est, vt cernere li-
cet, inscriptiuncula in marmoreo lapide cum insigniis illius
Pontificis ipsis mœnibus affixa.

Hic Pontifex in elegantiorè formam, ornatum, & ampli-
tudinem renouauit & aperuit portam, ac viam Flaminiam itra-
iuit, vt in præsentiarum cernitur, superimposita ipsi portæ à
parte exteriori, subsequenti inscriptione, videlicet.

PIVS IIII. PONT. MAX. PORTAM IN HANC
AMPLITVDINEM EXTVLIT VIAM FLAMINIAM
STRAVIT ANNO III.

Idem Pontifex anno circiter M. D. LXIII. post-
quam fossa, Vallo & aggeribus molem Hadrinam, seu ca-
strum Sancti Angeli, & Vaticanum, & vicos ipsos, qui inter-
medii sunt satis munierat, cœptum est ibi propè mœnia, ob
colloci commoditatem ædificijs hinc inde deductis, exurgere
Vicis, qui de nomine ipsius Pontificis Pius vocitatus est, in
cuius capite dextrorsus aperuit portam, quam pariter de suo
proprio nomine Angelicam vocauit; ipse enim Pontifex
Ioannes Angelus in baptismo vocatus est, è domo Medicea
Mediolanensi.

Gre-

L I B E R

Gregorius verò XIII. Pont. Max. ad maiorem Populi commoditatem, ac vsum, viam quæ à basilica diuæ Mariæ Maioris ad sancti Ioannis Lateranensis tendit, aperuit anno Iubilei M. D. LXXV. vt cernitur in superepistilijs porticus ipsius basilicæ hac inscriptione.

GREGORIVS XIII PONT. MAX. EVGENII
LABANTEM PORTICVM DEIECIT AC
MAGNIFICENTIVS RESTITVIT VIAM
RECTAM AD LATERANVM APERVIT
ANNO IVBILEI. M. D. LXXV.

Quæ porticus cum ab Eugenio iij. Pont. annis circiter 430. elapsis, erecta esset, iamque vetustate collaberetur; tamen pietas & modestia Gregorij Pontificis non tulit aboleri penitus monumentum illius optimi Pontificis, sed inscriptio quæ carminibus illius tempestatibus in ipsis superepistilijs columnarum insculpta erat, iussit reponi, sicut antea reperiabatur; quæ talis est.

Tertius Eugenius Romanus Papa benignus,

Obtulit hoc munus virgo Maria tibi:

Quæ mater Christi fieri merito meruisti,

Salua perpetua virginitate tibi.

Es via, vita, salus, totius gloria mundi;

Da veniam culpis virginitatis honor.

E basilica diuæ Mariæ Maioris, præter viam Lateranam quæ à Gregorio XIII. vti diximus, aperta est, duæ aliæ nuper ertæ sunt viæ, quas Sixtus V. Pont. Maximus initio feri sui Pontificatus, hoc est anno 1585. aperuit, & strauit, quæ se se ad inuicem ac in biuium ita differmant, vt literæ Pythagoræ. Y. formam quandam præ se ferre videantur; dextra enim ad basilicam sanctissimis Crucis in Hierusalem in Agro Sessoriano tenditur, quæ ampla satis & recta spectabilem præbet obtutum; in cuius medio, paulo vltra, ac propè veteres Aquæ ductus aquæ Claudie in lapide marmoreo parieti nuper offixo sub insignijs eiusdē Pontificis adest subsequens inscriptio.

SIXTO V. PONTIFICI MAX. QVOD
VIAM FELICEM APERVIT STRA-
VIT QVE PONT. SVI ANNO L.
M. D. LXXXV.

Sinistra

2 Siniftra verò non minus recta, latauè quàm altèra, tenet
q portam Esquilinam, nunc sancti Laurentij, & deinde tem-
q plum ipsius sancti extra mœnia, propè quàm videtur erectus
is arcus insignis in mediis ipsis Aquæductibus, qui felix dici-
tur, in cuius fronte è latere læno, versus eandem portam,
el legitur hæc inscriptio.

SIXTVS V. PONT. MAX.

V VIAS VTRASQVE ET AD S. MARIAM
MAIOREM ET AD S. MARIAM
ANGELORVM AD POPVLI
O COMMODITATEM ET DEVOTIONEM
LONGAS LATASQVE
SVA IMPENSA STRAVIT
ANNO DOMINI M. D. LXXXV.
PONTIFICATVS I.

HHæc via de qua superius diximus à nonnullis Montaltam
qs appellari audiui, de nomine patrię ipsius Summi Pontifi-
cis, altera vero, cuius ante hanc commemini felicem etiam
ex illius lapidis, quem citauimus, inscriptione, vocatam esse
probatatur.

Aliam quoq; viam aperuit & stravit idem Summus Pon-
tiffex, quam æque felicem appellauit, nisi malimus vnam
eamdemque esse cum illa felice, cuius supra meminimus,
anteriecta media tantum basilica eadem sanctę Marię Ma-
ioris: Hæc enim de qua nunc agimus, incipit ab ipsamet
Ecclesia, sed ab ea regione quæ partem occiduam & se-
tentrionem spectat, ac montem ipsum Exquiliarum infra
e habet, obeliscum ex Augusti Mausoleo ab ipso Summo
Pontifice erectum, obuium tenet, ac ad templum vsque
venerabilissimę Trinitatis in monte Pincio protenditur, viam
mediam interfecans. Hæc pariter Felix (vt dixi) vo-
cata est, cui à latere dextro, propè suburbanum Pontificis
est alia noua via nuper aperta & strata, qua ad Thermas
Diocletianas itur, hoc est ad diuę Marię Angelorum tem-
plum. Hæc via à dextra tantum habet ipsius Pontificis
suburbanum, in cuius capite porta est ingens & ampla præ-
i Summi Pontificis.

ET Thermis Diocletianis seu potius è tēplo ingenti S. Ma-
rię Angelorum surgit alia via lata, recta, & æqua, ab eodem
Summo

Summo Pontifice aperta, & strata, quæ ducit pariter ad portam Exquilinam, nunc S. Laurentij, cuius meminit inscriptio superius à nobis citata, dū viam Mōtaltā adduceremus.

Aperta est pariter, & strata alia via ab eodem summo Pontifice licet non penitus æquata, quæ à basilica præfata sanctæ Mariæ Maioris ducit ad montem, qui dicitur ad balnea Pauli, vulgo autem, Magnanapoli. Hæc exactis Exquilijis, Viminalē ascendit, descenditq; ac domum montē ipsum ad balnea Pauli scandit, nec ulterius hucusque protenditur, atque inter omnes vias ab eodem Summo Pontifice apertas minus æqua, & strata videtur, ob exaggerationis, siue exaurationis difficultatem: nam valles profundæ nimis, æquandæ & aggerandæ forent, cum aliarum fortè non modico viarum incommodo, vt intuentibus patet.

Supererat de celeberrima viarum, quæ nunc instat aperienda aliquid dicendum. Hæc namq; ab area Capitolina ad diui Ioannis Lateranensis ædes recta ferire debet, ac ibi terminare, ad scalas marmoreas, quæ sanctæ appellantur, quæq; paulum amouendæ sunt. à propria sede, habebitque Obeliscum Constantij, Deo fauente erigendum ante ipsos ædes, obuium. Hanc verò creditur, nobilissimam, & amplissimam omnium, quæ ab eodem Summo Pontifice viarum apertæ sunt, futuram.

De Thermis in genere.

CAP. XXV.

HERMÆ græcum est verbum, quod neque latinum nomen, neque significationem vnica dictio-
ne recipere potest. *τέρμον* calidum tantum significat. Nos verò loca quæ calentibus aquis, aut sine ipsis solo fornice calefacto lauandi, & sudandi vsibus deputata sunt, eodem nomine, quò Græci, thermas appellamus. Priscis namq; Romanis lauandi vsus fuisse propè quotidianum satis constat, quò vel puluerem, sordesque abluerent, vel sudorem prouocarent, crudamque adiuuarent digestionem, quod tetigit Iuu. cum inquit.

Therma.

Et crudum pauonem in balnea portat.

Sæpe tamen voluptatis tantum causa id fastitarunt, propterea vel mediocriter diues priuata balnea, siue lauacra habuisse,

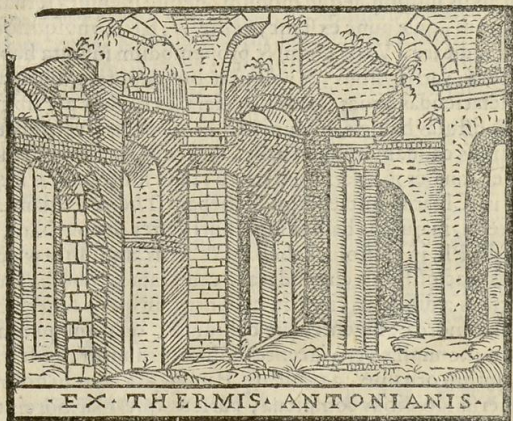
d habuisse, illud argumento est, quòd Cic. Terentiam vxor-
 em monet, vt curet labrum in balneo ne desit, certioremq;
 facit Q. Fratrem Asiæ procos. de balneis, quas in Arpinati
 exstrui curabat. Multa deinde balnea paulatim exstructa, in
 quibus ad libitum plebs lauaret. Primus autè omnium Ser-
 gius Orata pensilia facere instituit. sicuti Val. Max. com-
 morat. Re postmodum ad principum luxuriam, & fastû pro-
 ducta, cœpere lauacra, in modum, vt ait Annius, pro-
 uinciarum exstruere, quas thermas appellarunt; in quibus
 ædificandis nullum neque modum, neque mensurâ seruasse
 ex illarum, quæ nunc exstant, vestigijs, faciliè vnusquisque
 potest iudicare. Varia enim & propemodum infinita habe-
 bant loca, varijs vsibus, & voluptatibus deputata, quædam
 ad calefaciendas aquas forma circulari, ex quibus per siphon-
 es, & fistulas balneis, nedum in solo expositis, verum etiã
 pensilibus calidam ministrabant, quæ post lauationem inu-
 tilis per canales in inferiorem partem, inde subterraneis me-
 ditibus in Cloacas mittebatur. Habebant Thermæ etiam A-
 podyteria, in quibus balnea ingressuri vestes deponerent, vt
 ostendit Plinius in epistolis. habebant & areas amplissimas por-
 ticibus spaciosissimis circumdatas, camerataq; superbissimis
 fornicibus ædificia in circuitu habentes, in quæ diuersi co-
 loris marmoreæ, ingentesque columnæ, quarum quædam
 stantes, nonnullæ verò iacentes adhuc cernuntur, multæ ad
 templorum ornamenta translatæ. Pauimenta verò lithostrata
 diuersis lapidibus conspicua, parietesque marmoreis ta-
 bellis in multis incrustati. Erant etiam Xylti, nemora, & na-
 tatoria populi ludis, delitijsque exposita, propterea frequen-
 ter in thermis versabatur: principesque ad id insaniæ venerant,
 vt cum eo promiscuè lauerent. Spartianus de Hadriano: pu-
 blicè inquit, & frequenter cum omnibus lauit. Vnde cum
 veteranum quendam notum sibi in militia dorsum, & cæte-
 ras partes corporis vidisset atterere, perconstatus cur se mar-
 moribus distringendum daret; vbi audiuit hoc iecirco fieri,
 quod seruum non haberet; seruis eum donauit, & sumpti-
 bus. Verum cum alio die complures senes ad prouocandam
 principis liberalitatem hoc idem facerent, euocari eos iussit,
 & alium ab alio defricari. Tradunt autem M. Aurelium An-
 toninum lauacra mixta præbuisse. Lauandi verò tanta fuit
 Commodo

*Balnea
pensilia.*

*Therma
in modum
provincia-
rum.*

*Apodyte-
ria.*

Commodo Imp. voluptas, vt septies in die lauerit, in balneisq̃e sæpe cœnitauerit. Iulius Capitolinus scribit Gordianum iuniorem septies in æstate, hyeme bis lauiffe. qui cum sæpe mulieres pulchras, & puellas, & cum ijs anus deformes admitteret, se iocose id facere dicebat. Alexander syluas in thermis deputauit, oleumq̃e luminibus thermarum addidit, quum antea, non antè auroram paterent, & clauderentur ante solis occasum.

De Thermis, & Palatio Antonini Caracallæ.

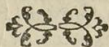
CAP. XXVI.

*Therma
Antoniana.*

ANTONINVM Caracallam Thermas, quæ ab eo Antonianæ sunt denominatæ struxisse, in eius vita Spartianus sic testatur: Opera Romæ reliquit, thermas sui nominis eximias, quarum cellam solearem architecti negant posse vlla ratione fieri, nisi quæ facta est. nam ex ære cupro cancelli subpositi esse dicuntur. quibus cameratio tota concredita est, & tantum est spatij, vt id ipsum potuisset fieri negant docti mechanicis. Lamp. verò has

d. has inchoatas ab Antonino Seuerum perfecisse, atque exor-
 nasse refert. Visuntur adhuc in radicibus Auentini, ad viam
 olim Ardeatinam, & apud nunc S. Balbinam, harum in-
 aggentes ruinæ, cum altis parietibus, columnisque semise-
 pultis miræ & magnitudinis, & pulchritudinis. Ma-
 gnum autem ambitum amplectebantur,
 & ductus ille aquarum, qui ante
 portam Capenam transit, in
 eas olim aquam de-
 ducebat. Sub
 ther-
 mis Antoninus ipse nobilissimum
 posuit Palatium, cuius ve-
 stigia vix super-
 sunt.

De

LIBER QVINTVS.

De Auentino .

C A P. I.

Vnde no-
men .

V E N T I N V S autem collis , quartus in ordine montium fuerat collocatus : de cuius ambitu , & forma cum multa supra dicta sint ; reliquum est , vt quibus ædificijs exornatus esset nunc videamus , primum tamen vnde dicatur . Auentinum igitur montem ab auibus , quæ vesperi ex Tyberi illuc cubitum aduolabant , denominatum quidam volunt . hinc Virg.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum .

Varronis
opinio .

de Auentino locutus . Alij à rege Aboriginum illic & occiso , & sepulto . Var. tamen dicit in gentem Po. Rom. Sabinos à Romulo susceptos istum accepisse montem , quem ab Auante provincie suæ fluiuo appellarunt Auentinum . Constat ergo varias opiniones postea secutas . Nam à principio Auentinus dictus est ab auibus , vel rege Aboriginum , vnde hunc Herculis filium constat nomen à monte accepisse , non præstitisse , auth. Ser. Idem autem Var. post varias quorundam opiniones , subdit . Ego maximè puto ab aduectu . nam olim paludibus mons erat ab reliquis disclusus , itaque eò ex Vrbe ad via qui aduehebantur ratibus , quadrantem soluebant . Alij ab aduentu hominum , quòd commune latinorum ibi Dianæ templum sit constitutum . Huic autem monti Remurici aliquando dixere nomen . Et quanquam Sex. Pomp. refert Remuriam locum esse in summo Auentino , vbi Remus de Vrbe condenda auspicatus fuerat ; non tamen obstat quin totus mons Remurius appellaretur , quem Romulus neminem passus est habitare , sed sacrum fratri esse voluit vsque ad hyemem lernam . Diony. autem prodidit , Ancum Martium Auentinum muro cinxisse , contra Gellij opinionem , qui , vt demonstratum est , dicit neque Ser. Tullium , neque quempiam alium , ad diui Claudij tempora vsque , hunc montem , tantumquam auibus obsœnis ominosum , intra pomerij fines recepisse . Quare aut post Ancum statim exclusus , aut secundum Linium , ab eo nouæ multitudini datus , non tamen Vrbi ad-

Remu-
ria .

ditus

ditus est. iuxta eiusdem Gellij opinionem, qui vult urbanum
auspiciū pomerii finem facere. Quæ autem in eo fuisse tra-
duntur, breuiter exponamus.

*De Dianæ, Bonæ deæ, Herculis Victoris, Iunonis Reginæ,
& Monetæ, Lunæ, Victoriæ, Minervæ, & Liber-
tatis Templo; ac Ara Iouis Elicij.*

C A P. I I.

IN vertice autem Auentini montis, qui Tyberim
despicit, stat Diuæ Sabinæ Templum, quo in lo-
co olim Dianæ; ad eam nempe partem, quæ naua-
lia spectat. Appianus enim commemorat Grac-
chum hoc ascendisse templum, atque inde ad alteram flumi-
nis partem per pontem ligneum transiisse. De hoc quidem
templo Sex. Pom. sic meminit. Seruorum dies festus existi-
matur idibus Angusti, quod eo die Ser. Tullius natus è ser-
uua ædæ Dianæ dicauerit in Auentino, cuius tutelæ sunt cer-
ui, à quorum celeritate fugitiuos vocent seruos. Commune
us autem erat omnibus Latinis, quod ideo instituisse videtur,
vt ostenderet lege naturali seruos nihil distare à cæteris ho-
minibus. Dionysius enim huius templi Ancum Martium au-
thorem fecisse videtur. Traductis, inquit, ex Tillenis, Polito-
crio, aliisque vrbibus quoscunque cœperat colonos, ibi collo-
cavit, persuasitque vt templum Dianæ ædificarent, adice-
rentque statutis temporibus inducias, vt si qua facta inter
eos offensio esset, per hæc sacra dissoluerent, posteaque rex
pecunijs, quas contulerant vrbes eæ omnes, extruxit Dianæ
templum, in maximo Romæ collium Auentino collocatum; le-
gesq; in base ærea conscripsit, in delubro, Dianæ sita. Hinc
patet, quod si prius hoc templum non fuit in Auentino,
tuncquàm tempore Anci regis, non potuisse ab aduentu homi-
num Auentinus appellari: cum constet ante Anci imperium
hoc nomen obtinuisse. Sequitur in eodem vertice, haud pro-
cul hinc, ædes S. Mariæ cognomento Auétinæ, vbi Bonæ deæ
templū existisse ferūt, in honorem Fatuæ castissimæ sororis
Fauni à Claudia vestali conditum, postea verò à Liuiā resti-
tutum. Bonæ deæ autem sacra à solis fœminis peragebātur,

*Diuersa
opinio.*

*Templum
Bonæ deæ.*

L neque

neque licebat viris interesse : vnde Cic. criminatur P. Clodius quod ausus sit hæc sacra, quæ pro salute Po. Ro. fiebāt, sua præsentia turbare, atque polluere. Spartianus ait Hadrianum ædem Bonæ deæ transfulisse, quo autem non dicit. In crepidine ad eundem fluuium pertinente, vbi nunc Diui Alexij, fuit Herculis Victoris templum, & ab eo haud procul Iunonæ Reginæ, ex parte Veientanæ prædæ à Camillo conditum: de quo secundo bel. pu. mentionem facit Liuius. Sed Hercules alterum habuisse dicitur, eo in loco, vbi nunc in ruinis thermarum Decij Imperatoris ecclesia Diuæ Priscæ est sita. In dorso autem Lunæ constituit Ouid. his carminibus.

*Templum
Herculis
Victoris.
T. Iunonis
regina.
Alterum
Herculis
Templū.
T. Luna.*

Luna regit menses, huius quoque tempora mensis

Finit Auentini Luna colenda iugo.

Liuius: Atrox cum vento tempestas forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit. Iltis autem certum locum à peritis topographiæ Urbis assignari solet, incertum verò sequentibus, veluti Victoriæ Templo, quod ab Arcadibus extructum, ab eisdemque sacra eidem deæ constituta narrat Diony. Mineruæ autem à Sex Pomp. Iunonis vero à Valerio Max. in eodem monte collocatur: à Liuiο vero Libertatis, multatitia pecunia cum æreis columnis, & statuis pulcherrimis à patre T. Gracchi, & conditum, & dedicatum, cuius Atrium ab Helio Peto, & Cor. Cethego censoribus fuit resectum, & ampliatum, & nouissime à Pollione, vt tradit Suet instauratum; de quo Liuius quinto decadis quintæ meminit his verbis: Hæc inter ipsos disceptata, postremo eo descensum est, vt ex quatuor Vrbani tribubus, vnam palam in Atrio Libertatis sortirentur. Libertatem enim deam in primis coluere Romani, vtpote Libertatis assertores. Habuit Auentinus & Aram Iouis Elicij à Numa dicatam, quæ ab eliciendo, secundum Var. nomen adepta est. Habuit & Murcæ veterem Aram. nam prisce Venerem Murceam vocabant, à myrto ei dicata, vel, vt alij, quod præter modum non moueret, ac faceret hominem murcidum, ac nimis desidiosum, & inactuosum. Iunonis Monetæ Ædem etiam in Auentino fuisse, literis traditur. Camillus autem dictator in eodem, Matutæ matri Templum consecrauit, author Blon. qui ex Plin. refert Laurentium Syluam Ioui sacram fuisse in hoc

ipso

*Templum
Luna in
Auentino
locus incertus.*

quippo colle, & in ea Valentinianum, Gallæ Placidie filium, interfectum. De sylua hac vide Var. & Liuium.

De Caco, & eius Spelunca. CAP. III.

X A C I Speluncam supra ædem Diuæ Mariæ in schola græca, qua parte Auentinus Palatium videt, fuisse, putat Blon at locus accliuus nullum speluncæ præ se fert vestigium. Virgilius autem in promontis crepidine, loco maximè edito, ponit his carminibus.

Stabat acuta flex præcis undique saxis

Spelunca dorso insurgens altissima visu.

M Melior est ratio, quòd facit ad Tyberim incumbere dum dubdit.

Hanc, ut prona, iugo lauum incumbebat ad amnem,

Dexter in aduersum nitens concussit, & imis

Auulsam soluit radicibus; inde repente

Impulit, impulsu quo maximus insonat æther.

Dissulant ripe, refugitq; exterritus amnis.

Q Quod si placet speluncam ipsam ad Palatinū môté pertinere, non pcedit, quod ait poeta. incumbebat ad amnē. abest enim locus ille à fluuiio ad teli iactū, à Tyberi; est auersus. Quod Tyberis. autem Ser. dicit Tyberim per circum Maximum fluxisse, de pilulio tempore, quā quò Hercules in Italiam venit, loqui opinamur. Si enim ad Herculis aduentum referre volumus, obstant, quæ de ipso à Vir. & Liuiο tradita sunt. quemadmodū esse ficu ruminali scribentes supra demonstrauius. Arbitramur igitur Caci speluncam eregione S. Mariæ Auentinæ libædis fuisse, vbi fluuius accedit quam maximè propè Auentinonio, & mons ipse plurimus attolitur, rupesque tota est scabra, q̃ & speluncis aptissima. quod innuit Dion propè portam Terregeminam speluncam ipsam qui constituit, narrans Herculem de Caco claua mactato, & spelunca euerfa, Aram Iouis Inuentō si is erexisse ei loco proximam, eamque suo tempore iuxta proortam Terregeminam extitisse. Cacus autem secundum fa- Cacus q̃. buloulam Vulcani filius fuit, ore ignem, ac fumum vomens, qui iicina omnia populabatur. Veritas tamen habet. hunc fuisse de Euandri nequissimum seruum, ac furem. nouimus enim

L 2 malum

malū à Græcis κακόν dici, quidē ita Arcades illo appellabāt
Scala Ca teipore: postea translato accentu Cacus dictus. *ci.* Scalæ autē
 Caci ad ipsam speluncam fuisse fabulantur.

*De Armilustro, & quibusdam alijs rebus in gene-
 re positis. CAP. IIII.*

ARMILVSTRVM putauerim, inquit Volatera
 nus, id spacij, quod in Testaria nunc est: nam in re
 gione Auentini ponitur, nec sanè aptior locus re-
 censendis armis, ac militibus ostenditur. hanc se-

quitur Ful. Plu. autē ait Armilustrū locum in Auentino, vbi
 Romulus Tatiū sepeliuit. Vnde apparet istos non rectè sen-
 tire, quia aliud est esse in Auentino, aliud in Auentini regio-
 ne. Var. tamen Armilustrum, & circum Maximum eundem
 esse arbitratur. Sex. verò Pōp. festum, quo res diuinas armati
 faciebant, ac dum sacrificarent tubis canerent. Quare opinor
 locū in quo festum hoc agebatur, siue in Auentino ad Tati
 sepulcrum, siue in circo Maximo, eodem nomine appellatū,
 quo & locus, vbi perfectis bellis arma reponerentur. Roma-
 ni enim arma priuatim non tenebant, sed in reditu exerci-
 tus in Armilustrum, aut in Tarpeiam rupē reponerent. hinc
 Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustro arma legioni-
 bus permisisse, & Lucanus. Iam rupes Tarpeia sonat. In Aue-
 tino autem, iuxta Iunonis Reginæ templum, fuere Gemoniæ

*Armilu-
strum.*

*Scala ge-
monia.*

Scalæ, per quas nequam, & fontes vnco trahebantur. erat e-
 nim locus præceps in quem facinorosi tracti excarnificaban-
 tur. Suet. in Tiberii Imper. funere: Alii, inquit, vncum, & Ge-
 monias minabantur. & in Vitel. Tandem apud Gemoniā mu-
 nitissimis ictibus excarnificatus, inde vnco tractus in Tybe-
 rim. Domum Phylidis apud Dianæ templum. Propertius,

*Domus
Phylidis.
Remoria.*

Phylis Auentina quædam est vicina Diana.

& reliqua. Remoria locus, vt dixi, in Auentino, vbi Romulus
 Remū sepeliuit, quandoquidē & viuens eū locū ille sedibus

*Therma
Decianæ.
Varianæ
Traiani.*

destinabat. Thermas Decianas in honorē Decij Impe. à S. P.
 Q. R. ædificatas in eodē monte fuisse volunt; & apud has Va-
 rianas. Traiani verò cum priuatis ædibus in vinea Francisci
 Albertini eius, qui quædam cursim de antiquitatibus Urbis

in

in lucem edidit. Fabulantur in Auentino fuisse Fauni. & Picin-
Antrum, Fontemq; ex quo bibebant, atque Numam illic
vino apposito eos ebrios factos coniecisse in vincula, & ab his
fulmina elicere didicisse. de hoc autem fonte Ouid. in Fast.
meminit.

Lucus Auentino suberat niger ilicis umbra,

Quo posses viso, dicere, numen adest.

In medio gramen, muscoq; adoperta virenti

Manabat saxo vena perennis aqua.

M. Cato Italum Auentinum coluisse, Liuius verò in eodem,
cum plebs à patribus in montē Sacrum secessisset, decē trib.
pl. creatos, & Cor. Tac. Diui Tiberii tempore incendio ex-
ustum esse, memorant. Haftenus autem de Auentino.

*De Testaceo monte, & de ijs quæ in eo ambitu
fuere. CAP. V.*

INTER Auentinum montem, & Tyberim, ac vrbs
mœnia, quatuor laterum inæqualium planiciē col-
locauimus: in qua, haud procul à mœnibus ad ortū
hyemalem pertinentibus, surgit collis, quem vulgo Testaciū
vocant. Quò cum animi recreandi gratia munificentissimus
vir NICOLAUS rens, prot. ap. qui rerum experientia, &
singulari fide Gallorum regis à secretis existit, me adduxis-
set, essentque vna AMBROSIVS recalcatus, & ANTO-
NIVS Carpanus Mediolanen. & quidam alij honesti viri,
in quorum numero fuit etiam BARTOL. de forbicibus,
ac FRAN. pontius Placen. (hos enim omnes literis, ho-
nestisq; moribus ornatos, & integerrimos honoris causa
nomino) rogassentque, an collis ipse ex fragmentis vasorum
fictilium, in quibus prouinciæ tributum Popul. Roman. fere-
bant, esset coaceruatus? respondi, inueteratam opinionem il-
lam prorsus ridiculam esse, neque apud aliquem scriptorem
inueniri, subditos Romanis tributa testaceis vasibus detulisse,
sed (vt etiam Blon. refert) consueuisse Quæstores in pro-
uincias mitti, quibus ea exigendi cura esset, exactaque legio-
nibus in stipendia distribuendi, nisi in erarium Romam mal-
lent deferri, Catonemque Vticensem Quæstorem in Asiā,

L 3 Cypriumq;

Cyprumque missum habita à provincialibus tributa non fictilibus urnis, sed sacculis in summa nauis puppi gestauisse, subere ea ratione longissimis alligatis funibus, ut si naufragio cum nauis ipse periisset, supernatans suber ostenderet in fundo depositum, tributorumque pecunia Po. Ro. salua esset, propterea me credere collem ipsum aggeratum quidem esse ex fictilium fragmentis, at ex ijs, quæ à figulis in ea regione officinas habentibus, contulissent. quandoquidem Plin. ostendit fictilium maximum usum fuisse apud maiores, adeo ut deorum simulacra, templorumque ornamenta, & ipsa parietum crustamenta ex fictilibus conficerentur, cuius sunt hæc verba: Turianumque à Fregellis accitum, cui locarat Tarquinius Priscus Iouis effigiem in Capitolio dedicandam, fictilem fuisse eam, & ideo non mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus sæpè diximus. ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in Vrbe retinet. hæ enim tamen effigies deum laudatissimæ erant, nec poenitet nos illorum, qui deos tales coluere. aurum enim, & argentum ne in dijs quidem conficiebatur. durant etiamnum plerisque in locis talia simulacra. Et mox. At qui Numa rex septem collegia figulorum instituit. Quin & defuncti se se fictilibus dolis condi maluere. maior pars hominum terrenis utitur vasis. M. etiam Var. figulos vno in loco fuisse indicat, quum dicit Venerem Myrteam fuisse inter figulos. Et Sex. Ruffi. Urbis Romæ descriptio habet, in regione prima porta Capena fuisse Vicum Vitriariorum. Cum itaque figulorum eam esse opificii conditionem videamus, ut longè ab aquis haberi non possit, cum etiam eius artis purgamenta, si nimis multa in aruis dispergantur, ea reddant cæteris vsibus inutilia. sin in flumen abijciantur, aut illud in breui compleant, aut difficillimè eruantur: prudenti consilio factum tenemus, ut tam multa figulorum collegia à Numa rege instituta myrteis, & secus flumen apud Vitriariorum vicum ibi fuerint locata, vbi nunc testaceum inter montem, & Tyberim vineas videmus: quod si Numæ regis temporibus figulorum collegia fuerunt septem, quanto plura credimus esse addita, Romani populi multitudine non minus aucta, quam fuit imperium dilatatum. hæc omnia attentè considerantes mirari solemus cur Testaceus mons, su-

pra

praesidem eorum, qui non viderunt, arduus non in alpem potius insurrexerit. Ambitus autem huius, duobus millibus vix perficitur pedibus. altitudo verò centum sexaginta, curbiturq; habet formam, cuius latior pars ad Tyberim, inter transyberinam regionem, & Urbem fluentem, pertinet. In eadem planicie fuisse etiam Lignarios, & Emporium ostendit Liuius.

Huius montis ambitus constat pass. 538. in ipsa ra dice, hoc est ped. 2690.

SEPVLCHRV. C. CESTII.

De Pyramidibus, & Sepulcro. C. Cestij, ac Horreis
Pop. Rom. C A P. V I.

PYRAMIDES appellatur quadratæ moles more flammæ surgentes, unde ἀπὸ τοῦ πυρὸς deductas multi volunt, Steph. autem aliam huius nominis tradit etymologiam. Pyramides, inquit, in Ægypto ædificium in quod feruntur expensas in cepas, allia, & caseum talenta decem millia, & quincenta. Nominatæ sunt autem pyramides ἀπὸ τῶν πυρῶν. i. à πυρῖτις, quod illuc conducens rex penuriâ fecit frumenti per totam Ægyptum. Rationem excidendi, atq; statuendi pyramides docet Plin. hoc modo. Dicantur pyramides in eadem

*Pyrami-
dum ety-
mologia.*

L 4 Ægy-

Ægypto regum pecuniæ ociosa, ac stulta ostentatio, ne pecuniam successoribus, aut emulis insidiantibus præberent, aut ne plebs esset ociosa. Existat adhuc ex omnibus una apud portam hostiensem mœnibus urbis inclusam. quæ fuit sepulcrum C. Cestii septemviri epulorum, quemadmodum huiuscemodi probat index.

C. CESTIVS. L. F. POB. EPVLO. PR. TR. PL. VII. VIR. EPVLONVM.

Inferius verò literæ minores leguntur hæ.

OPVS. ABSOLVTVM. EX. TESTAMENTO. DIEBVS. CCCXXX.

ARBITRATV.

PONTI. P. F. CLAMELÆ HÆREDIS ET PONTI. L.

Epulones: Blondus autem fuisse totius collegii septemvirum epulorum sepulcrum existimavit. Epulones enim dicebantur qui epulas alius instituendi potestatem habebant, auct. Cic. tertio

Horrea Populi Romani. de oratore. Horrea Po. Ro, CXXXX. inter Testaceum, & Tyberim fuisse marmor effossum in vinea Marcelli de Capozucchis tali inscriptione ostendit.

NVM. DOM. AVG. SACRVM GENIO CONSERVATORI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

Ab alio verò latere hæc leguntur.

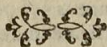
NVM. DOM. AVG. SACRVM FORTVNÆ CONSERVATRICI HORREORVM GALBIANORVM. M. LORINVS FORTVNATVS MAGISTER. S. P. D. D.

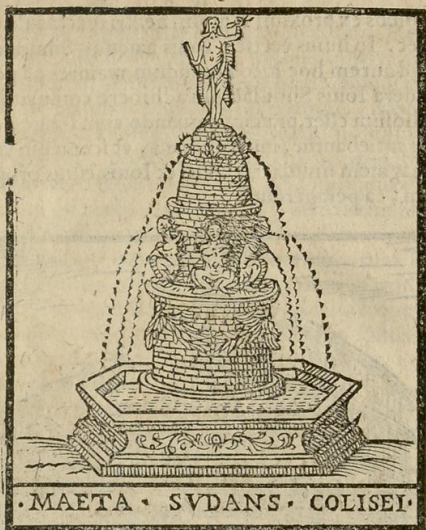
Apud Tyberim, in eo ambitu, fuit hylerna lucus, de quo Ovid. ita meminit.

Adiacet antiquus Tyberina lucus hylerna.

Pontifices illuc nunc quoque sacra ferunt.

Capenam autem oppidulum in eodem ambitu fuisse, quidam tradidere.

De meta, quæ sudans dicta est, & Iouis Simulacro.

C A P. V I I.

P O S T Auentini montis descriptionem Ianiculum recto ordine sequi dixeramus, eum autem commodius relieturos ad eam partem situs Urbis, quæ Transyberinam complectitur regionem.

Succedent igitur Exquilix; quas à meridie, siue ortu hyemali via Labicana, ab occasu verò vsque ad Amphitheatrum conualle. CCCC. pedum latitudine eandem viam complectente, à Cælio monte diuissimus. prius tamen quam ipsas aggrediamur, quid in hac ipsa via, & conualle fuerit, aut sit, breuiter dicendum. Ab hortis itaque templi diuæ Mariæ nostræ, vnde digressi sumus, auspicari conueniens erit. Ante Constantini triumphalem arcum exstat antiquæ metæ latebris, & dimidiata rotunditas, quæ Meta Sudans à P. Virgilio Store appellatur, quod ex ea aquas manasse fama est, quibus

Meta Sudans.

L I B E R

quibus plebs ex proximi Amphitheatri spectaculis sitim ex-
tingueret. In huins vertice Iouis æneum Simulacrum sta-
bat. Illud autem hoc loco notandum, maiores ad percutien-
dum fœdera Iouis Simulacrum adhibere consueuisse, quod
cum tediosum esset, præcipue quando cum longè positis gé-
tibus percutiebantur, inuentum est, vt sceptrum tenentes,
quasi imaginem simulacri redderet Iouis, cuius proprium est
sceptrum, ea peragerent.

*De Amphitheatro Titi Vespasiani, ac de Templo For-
tunæ, & Quietis. CAP. VIII.*

*Amphi-
theatrum
Titi.*

SVRGIT inter Cœlium montem, & Exquilias
Amphitheatrum, vulgo Colosseum appellatum, quod
media Vrbe, vt destinasse compererat Au-
gustus, Vespasianus excitauit; Titum deinde
eius filium dedicauisse ostendit Suet. his verbis. Et tamen ne-
mine ante se munificentia minor amphitheatro dedicato,
thermisque iuxta celeriter exstructis munus apparatussimū,
largissimumque dedit. Vtrique tamen, idest patri Vespas-
iano, & Tito eius filio amphitheatri opus attribuire vide-
tur.

ut tur Eusebius verò exstructionis, & dedicationis Titū autho-
ri rem facit: & Cassiodorus, qui, vt diximus, asserit ipsum Ti-
tum, falsò tamen, primum omnium huiusmodi excogita-
uisse molem. Titum autem, vel inchoauisse, & perfecisse,
vel cum genitor cœpisset, absoluisse nemini dubium videri
potest: si quis reliqua ædificia ab eodem propè exstructa co-
gnovit. Mar. verò hanc ipsam molem Domitiano attribuit,
sed id factum est per adulationem Colosseio enim fuit nomē
à Neronis Colosso, qui erat in porticu domus, vt in æreis
numismatibus sæpe vidimus. Verum vtrum Titus in-
tra amphitheatrum concluderit, aut postea eò translulerit,
aut aedificando propè stare permiserit, parum liquet. & ta-
men à colosso nomen obtinuit, quò in loco ipsius Neronis
stagna prius fuisse, idem Martialis sic testatur.

Colosseo.

Hic, vbi conspici venerabilis amphitheatri

Erigitur moles, stagna Neronis erant.

Ipsam autem amphitheatrum Arenam appellatum legi-
mus, quòd solum arena sparsum esset, ea nempe de causa
vt gladiatores, certatoresque reliqui sine periculo caderent;
nisi simulque sanguis illico tegeretur, ne illius aspectu pugnan-
tes aduersarios timerent, minusque alacriter in certamen
descenderent: & nudati perundique pugiles eo puluere per-
fusi solidiores vicissim præberent amplexus. Amphitheatrum,
pauca Plin. Tiburtino lapide exstructum tantæ altitudinis,
vt eo vix humanis oculus inspicere possit. Habet autem fo-
rum insecus porticum vnus structuræ, per quam fuerant ingres-
sus, & ascensus. In singulis verò arcubus superioribus mar-
morum statuae cum incrustatione, & signis intrinsecus, &
extrinsecus. in quibusdam verò fornicibus ornamenta ex gy-
oso adhuc cernuntur. sub ipsa mole deductæ sunt Cloacæ,
in quibus magna pars sustinetur auth Pomp. Letus. Caueam,
quæ ludorum diebus linteis operiebatur, loca septē, & octua-
ginta millia cœpisse refert. P. Victor. At sedentium loca, &
vniuersi qualiter essent diuisi, & quibus gradibus singuli ordi-
nes ad sedes suas ascenderent, facilius ex Veronensi, quam
Romano amphitheatro cernere licet. cuius, cum vetusta-
tum barbarorum inuidia, & immanitate magna pars euer-
sa est. Quæ enim penitus delere non poterant, impia lanci-
arunt manu. quemadmodum in plerisque alijs ædificijs
fecisse

Arena.

*Tiburti-
nus lapis.
Altitudo.*

*Cauea co-
pit 87000.*

L I B E R

*Fortuna
aquestris
ædes.*

*Tegula
marmo-
rea.*

*Quietis
ædes.*

fecisse videmus. Exstant, & Albæ in hortis S. Pauli antiquis-
sime amphitheatri vestigia. Fortunæ Equestris Ædem, a-
pud amphitheatrum, à Fulvio Flacco positam esse Linius se-
cundo quintæ dec. his verbis declarat: Q. Ful. Flaccus cen-
sor ædem Fortunæ equestris vouerat, faciebat enixo studio
ne vllum Romæ amplius, aut magnificentius templum esset,
magnum ornamentum se templo ratus adieciurum, si tegu-
læ marmoreæ essent, profectus in Brutios Iunonis Lacinia ad
partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum
quod edificaretur. Fortunam autem pluribus in locis tem-
pla habuisse testatur Tacitus septimo libro. In via Labicana
fuit Quietis Ædes.

De Exquilijis. C A P. I X.

*Exquilie
vnde.*

*Celsius,
seu Cispio
mons.*

EX Q V I L I A S in plures partes à M. Var. diuifasas
esse dictum est, & quia ipsius verba non modo earum
partium nomina, verum etiam vnde denomi-
nata sint Exquilie, declarant, subtexere hic non mo-
grauabor. Secundæ, inquit, regionis Exquilie. Alij has scri-
pserunt ab excubijs regis dictas. alij quod excultæ à rege
Tullo essent. huic origini magis cõueniunt luci vicini, quod ibi
lucus Martis, Iunonis Lacinie, Fagutalis, & Laris. quer-
tulanum Sacellum, & Lucus. Exquilie duo montes ha-
biti, quod pars Celsius mons suo antiquo nomine etiam in
sacris Argeorum scriptum est sic. Oppius mons princeps Ex-
quilinum lucum fagutalem sinistra, quæ sub merum est. Op-
pius mons terticeps lucum Exquilinum dexterior via in Ta-
bernola est. Oppius mons quadriceps lucum Exquilinum
viam dexterorem in figulis est. Septius mons quinticeps lu-
cum pætilium, ex quibus est. Cispus mons sexticeps, apud
ædem Iunonis Lacinie, vbi æditimus habere solet. Hæc au-
tem montium nomina adueticiorum Ducum fuisse, memo-
rie proditum est, qui eos ante Urbem conditam coluere. Hi
etenim Varoni opinionibus, alteri quidem suffragatur Oulio
dij hæc carmina.

Adde, quod excubias, vbi rex romanus agebat,

Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

Alteri verò M. Cato, qui ait Exquilias ab excubijs, seorsim
quas

p quas Romulo Lucumo dedit. XII. liſtorum, & CCC.
 armatorum ad corporis cuſtodiam, ſimulque dignitatem,
 cum T. Tatiuſ in fide ſocietatis non ſine ſuſpicionem eſſe vi-
 deretur. Alij ab aucupibus, quod ibi quiſquilijs ſparſis aues
 illuderentur. Volunt tamen eam partem, quæ, ſecundum
 viam labicanã, hinc ad ſanctorum quadraginta Martyrum, &
 O Clementis, inde ad S. Petri in vinculis, & Martini in monti-
 bus eccleſias perducit, Carinarum nomẽ habuiſſe, quod Li- *Carina.*
 uuius probat, cũ ſexto belli pu. inquit: Media Vrbe per Cari-
 nas Exquilias contendit, vbi vnum ab altero diuidit. Et quo-
 niã hæc pars, antequã Ser. Tullius Exquilias augetet, prima
 VVrbi erat iuncta, ab ipſa rectẽ auſpicaturi videmur.

De Carinis, Curia Veteri, & Noua. CAP. X.

CARINÆ ſunt edificia facta in modum Carina- *Carina*
 rum; quæ erant intra templum Telluris, auth. *quid.*
 Ser. Lautas dixit Poeta, aut propter elegantiam
 ædificiorum, aut propter Auguſtum, qui natus
 eſt Cunis veteribus, & nutritus in lautis Carinis. Quò in lo-
 co videndum ne apud Ser. vlubris, non cunis, ſit legendum.
 Proſcribit enim Porphyrio Auguſtum nutritũ eſſe in auito ſub-
 diurbano iuxta Velitras, locumque Vlubreſ appellari. quam-
 uis quædam, vt dixi, Suet. velit ipſum natum ad capita Bubula. &
 Porphy. nutritum, non natum ſcribit. Carinæ, inquit Var.
 Roſtea cerionia, quòd hinc oritur caput ſacræ vię ab Ster-
 ciniæ Sacello. In ea autem parte Carinarum, vbi nunc apud
 eodem S. Petri ad vincula fornices maximos, inter ruinarum
 ſuſtitatem, contra amphitheatrum exſtare cernuntur, Cu-
 ria veterem fuiſſe autumat Blon. fuerunt & Nouæ proximè *Curia Ve-*
 noſompitum fabricium ædificatæ, quod parum amplæ erant *tus.*
 veteres à Romulo factæ, vbi is populum, & ſacra in par-
 tes XXX. diſtribuerat, vt in ijs ea ſacra curarent, quæ quando
 veteribus in nouas euocarentur ſeptem curiarũ per reli-
 gionẽ euocari nõ poterat, ita quòd Forienſis, raptæ, velliẽſis:
 Philitiæ res diuinæ fũt in veteribus curijs auth. Sex Põp. Cu-
 ria in qua habebatur ſenatus templum fuit. hinc Vir. hoc illis
 Curia tẽplum. Quod autem hæ, quas Blon. dicit Veteres,
 ſint

L I B E R

sint à Romulo ædificatæ , non sequitur , quia fuissent extra Urbem à se conditam , & Romulum in Vrbe curiam fecisse omnium est opinio. Arbitramur igitur aut nouas fuisse , aut veteres appellatas ratione aliarum, longo tempore post, quâ fuerunt ædificatæ .

De thermis Titi, & Philippi, Statua Laocoontis, Palatio Vespasiani, Domo Balbini, & Pompei.

C A P. XI.

*Therma
Titi.*

HERMARVM autem Titi Imp. vestigia non longe ab ecclesia S. Martini in montibus videntur . sunt enim cisternæ, quæ hodie Capaces dicuntur, vulgo Septem Salæ , numero cisternarum septem adhuc existentium . Magnam ambitum amplectebantur . quarum fornices quidam stant in hortis diui Petri in vinculis . Has autem Titum maxima celeritate absoluisse dictum est . hac quidem Domus

Aurea

u Aurea Neronis prius deducta erat, vt testatur Mar. his car-
minibus.

Hic, ubi miramur velocia munera thermas,

Abstulerat miseris tecta superbus ager.

I In his thermis duo marmoris frustra inuenta sunt, in quorū
altero erat flamma sculpta, cum hoc titulo.

OOVI. In altero vero. VESPASIANVS AVG. PER.

COLLEGIVM PONTIFICVM FECIT. Hinc haud

otrocul anno. M. D. VI. Fœlix ciuis Romanus in vinea sua

Laocoontis Statuam reperit, ea specie, qualis à Poeta descri-

bitur. de qua Plin sic meminit. Laocoon in Titi Imperatoris

Laocoon.

no homo opus omnibus, & picturæ, & statuariæ artis præponen-

num, ex vno lapide eum, & liberos, draconumque mirabiles

xexus de consilij sententia fecere summi artifices Agefan-

Plinij ver

der, & Polydorus, & Anthenodorus Rhodij. Nunc autem

ba.

statuitur in Vaticano. Palatium Vespasiani, & Titi apud easdē

Palatium

thermas. post quas inter ortū, & boream in supercilio mon-

Titi. &c.

tes apparent ruinæ ingentes Thermarum, vt volunt, Philippi

Therma

quæp. Quidam putant supra thermas Titianas, iuxta prædictā

Philippi.

basilicam S. Martini, fuisse thermas Hadriani, argumento

Hadria-

quod ibi repertæ sint duæ Statuæ Antinoi pueri Hadriano

ni.

quæp. dilectissimi; & quod locus hodie Hadrianelus nuncu-

petur. Domus Balbini, inquit Lampridius, etiam nunc

Domus

Romæ ostenditur in Carinis magna, & potens,

Balbini.

& ab eius familia hucusque possessa. In eis-

dem Pompeium Domum habuisse au-

Pompeij.

th. Tran. in Tib. & in libro de

grammaticis: vbi Lenæus

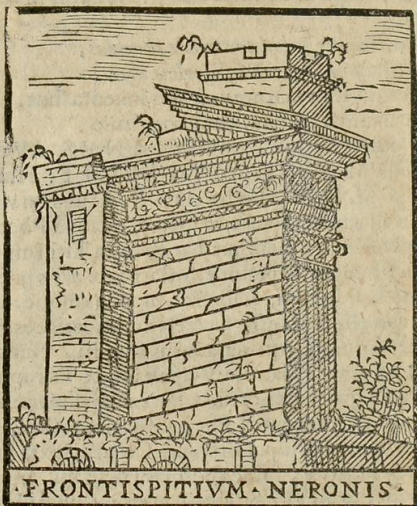
Pompeij libertus gram-

maticam do-

cuit.

De

De Clivio Virbio, & Domibus Ser. Tullij, Aurea Neronis, Virgilij; ac de Turri Mæcenatis, & Hortis, simulq; de Fortune, & Felicitatis Templo.

C A P. X I I.

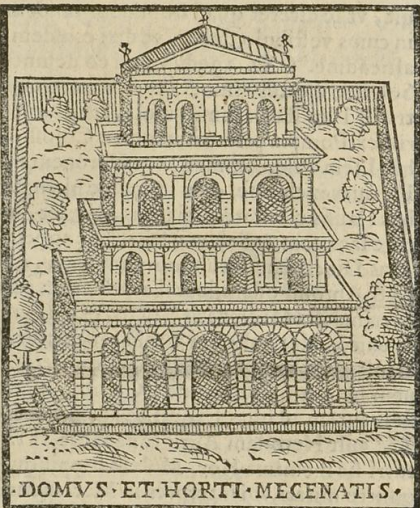
Clius
Virbius

Domus
aurea Ne-
ronis.

EA autem Exquiliarum pars, quæ plurima ecclesiæ S. Laurentij in fontana imminet, Clius Virbius est appellata, ubi lucus Fagutalis, quo in loco Ser. Tullium domum habuisse visum est supra, ubi domus Scelerato egimus. Domus Aurea Neronis totum id spatium occupavit, quod est ab ea Palatii parte, quæ nunc S. Gregorij ædem eregione habet, recte veniendo per Constantini arcum, Colosseum, atque Carinas, quouique in Exquiliis, paulo ultra S. Mariæ Maioris ecclesiam, perueniamus, 88. Mæcenatis attingamus hortos. quod probat Cor. Tac. his verbis. Eo tempore Nero Antij agens, non ante in Urbem regressus

egressus est, quā
 domui, qua Pa-
 latium, & Mecen-
 atis hortos con-
 tinuauerat, ignis
 propinquaret, ne-
 que tamen sili-
 ootuit, quin &
 Palarium, & do-
 mus, & cūcta cir-
 cum haurirētur;
 & infra: Cæterū
 Nero nixus est
 atria ruinis ex-
 struere domum,
 in qua non tam
 gemmæ, & aurū
 in miraculo essent
 solita pridem, &
 luxu vulgata, sta-
 tuam arua, & sta-

DOMVS · ET · HORTI · MECENATIS ·

cagna, & in modum solitudinum, hinc sylvæ, inde aperta spa-
 tia, & prospectus. Suet. Nero. inquit, domum à Palatio Ex-
 iungit usque fecit; quam primo Transitoriam, mox incen-
 dio absumptam, restitutamq; Auream nominauit; Huius au-
 tem amplitudinem ostendit ille, qui dixit.

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites:

Si non & Veios occupat ista domus.

ET Tanta quidem fuit eius laxitas, ut porticus triplices milia-
 rias haberet. item stagnum maris instar, circumseptum ædi-
 ficiis ad urbium speciem. rura insuper aruis, atque vinetis, &
 oliscuis, sylvisque varia cum multitudine omnis generis pe-
 bus, & ferarum. In cæteris partibus cuncta auro lita, di-
 stincta gemmis, unio numque conchis. erant cænationes la-
 tuæ, tabulis eburneis versatilibus, ut flores fistulis, & un-
 guenta desuper spargerentur. præcipua cænationum rotun-
 da, qua perpetuo diebus, ac noctibus, vice mundi, circuma-
 geretur. Balneæ marinis, & albulis aquis fluentes. Huiusmo-
 di illi domum cum absolutam dedicaret hætenus comproba-

M uit

uit, vt se diceret quasi hominem tandem habitare cœpisse.
 in cuius vestibulo stabat, vt dixi eiusdem principis Colossus
 altitudine. CXX. pedum, qui eo defuncto mutato nomine
 Soli fuit dicatus: hunc Zenodorum è Gallia accitum fecisse
 tradit Plin. statuarumq; moles turribus pares Colossos voca-
 ri. Sex. Pomp. à primo inuentore Colossum denominatū scri-
 bit. Idem Plin. commemorat Neronem in domo aurea Adē
 Fortunæ inclusisse, quæ ex lapide phengite translucens fori-
 bus clausis claritatē dici intus haberet, hancq; prius à Ser-
 rege sacratam, & Seiam à segetibus appellatam. Apud ther-
 mas Dioclitiani, secundum eam viam, quæ nunc est ab ipsis
 ad S. Antonii eodem loco Exquiliarum editissimo, fuit cele-
 berrima illa Mecœnatis Turris, ex qua crudelissimus Nero
 scœnico habitu alioſum Troiæ canens, Urbis incendium spe-
 ctauit. cuius incendii initium ab ea parte circi Maximi origi-
 nem habuit, quæ Palatino, Cœlioq; montibus contigua est,
 finis autem ad imas Exquillas, auth. Suet. quanquam Corn.
 Tac. vult Neronem Antii tunc fuisse, vt visum est. De hac
 turri sic meminit Hor. Molem propinquam nubibus arduis
 omitte mirari, vbi interpretes in Mecœnatis hortis statuit. qui
 amœnissimi erant in campo Exquillino, de quibus Suet. hæc
 habet verba: Deducto in forum filio Druso statim è Cari-
 nis, ac Pompeiana domo in hortos Mecœnatis transmigra-
 uit. In his colebatur Priapus, vt idem Hor. Saty. octaua in-
 nuit, cum inquit. Nunc licet Exquillis habitare salubribus.
 Virgilius apud hos hortos Domum habuit, quanquā secessu
 Campaniæ, & Siciliæ plurimum vteretur. Felicitatis Tem-
 plum, quod erat in parte domus aureæ, combussit Nero. Su-
 pra Mecœnatis hortos Tarquinii Aggetes adhuc apparent.
 de quibus Plin. ita scribit: Clauditur vrbs ab oriente aggere

*Colossus
Neronis.*

*Turris
Mecœna-
tis.*

*Horatius
de ea. Hor-
ti Mecœ-
natis.*

*Virgilij
domus.
Felicitas
Tem-
plum.*

*Tarquinij
Aggeres.*

Tarquinii Superbi inter prima opere mirabili. namque
 cum muris equauit, qua maximè patebat aditu
 plano, cetero munita erat excelsis muris, aut
 abruptis montibus, nisi quod expatiani-
 tia tecta multas addidere vrbes.

De his verò Aggeribus
 perperam sen-
 sit Blon.

De

I De Basilica Sisimini, Campo, & Foro Exquilino, Luco
 Querquetulano, Iunonis Lacinæ, & Manis: ac de
 Fano, & Ara Male Fortune.

CAP. XIII.

BASILICA Sisimini ciuis Romani apud ædem
 S. Mariæ Maioris fuisse memorât. Campum verò
 Exquilinū, ab Exquiliis denominatū, propè Mece-

*Basil. Sisi-
 mini.
 Campus
 Exquili-
 nus.*

natis turrim, inter môtē superaggere & Urbis me-
 in nia, quo in loco apud priscos cadauera sepeliebântur. hinc Ci-
 cer. ait Senatū censere, atq; è rep. existimare Ædiliū curu-
 uilium edictum, quod de funeribus habeât Ser. Sulpitii Q. F.
 o. I. Lemoniæ Rufi funeri mittere: utique locum sepulcro in cā-
 o. ppo Exquilino C. Panfa Cos. seu quo in loco videtur, pedes
 triginta quaque versus designet, quo Seru. Sulpitius infera-
 tur: quod sepulcrum ipsius liberorum, posteriorumque eius
 fuit. Hunc autem campum nunc Focalum vocant, ab antiquis
 fœstrinis. Nam prisci cadauera ibi comburere solebant: cuius
 iorei nidor cum Urbis esset perniciosissimus, Augustus studuit
 ruerem emendare, & S. P. Q. R. consensu cam-
 poum illum Mecænati concessit, ubi ille, vt dixi, hortos suos
 pœfecit. In his quidam scribunt inuentum marmor cum indi-
 cæ huiusmodi.

*In eo hor-
 ti Mecæ-
 natis.*

VCCVRTIA. L. PRAPIS CVIVS PARS DIMIDIA
 VHVIIVS MONVMENTI CONCESSA EST AB C.
 IMMECOENATE HELIO SIBI ET P. CVRTIO SP.
 R. COL. MAX. FILIO ET TI. IVLIO AVG. L.
 IEGLICONI ET SVIS POSTERISQVE EORVM.

Illud autem notandum Plin. velle, ante Syllam, neminem
 trematum esse, eumque ideo cremari voluisse, quia reli-
 quias Marij apud Anienem cum dissipari iussisset; vereba-
 tur ne sue hostibus itidem ludibrio essent. Si de patriciis
 intelligimus verum est, nam prius cremari consueuisse osten-
 dit Terentius in And. In campo Exquilino Claudius Impe-
 rator civitatem Romanam vsurpantes securi percussit. Forū Ex-
 quilinum in Exquiliis. Appianus. Dum Martius, & Sulpitius
 Exquilinum forum illi occurrunt. Hæc autem pars, quæ

*Sylla pri-
 mus cre-
 matus &
 cur.
 Intelligi-
 tur de Pa-
 tritijs.
 Forū Ex-
 quilinum.*

M 2 per-

L I B E R

Lucus pertinet ad collem Viminalem, habuit Lucium Querquetu-
querque- lanum, & Iunonis Lacinæ. de quibus supra, sicut apud Ovi-
sulanus. his carminibus fit mentio.

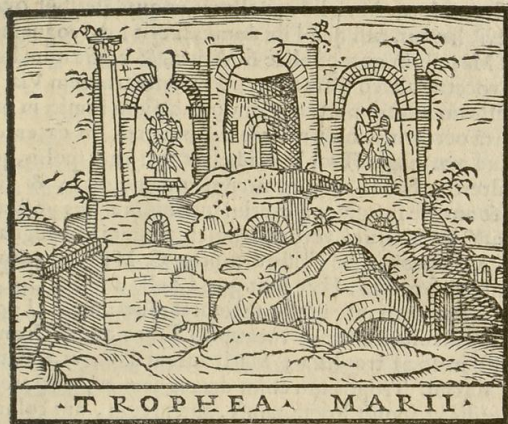
Monte sub Exquilio multis inceduus annis

Iunonis magna nomine lucus erat.

Fanū & In eisdem Exquiliis Fanum, & Ara Malæ Fortunæ. de Fa-
ara Ma- no meminit Plin. de Ara verò Cicer. in libris de Natu. deo-
la Fortu- rum. his verbis: Aram Malæ Fortunæ in Exquiliis videmus.
na. In eo autem supercilio Exquiliarum, qui imminet templo
 Sancti Laurentii in fontana circum fuisse putavit Ful. argu-
 mento, quòd formam circi vestigia ostendant. Sed conual-
 lis illa inter Viminalem, & Exquillas non facilem locum cir-
 co præstare videtur. interclusisset enim Vicum Patricium,
 vel suburbæ partem; neque magis circi, quam maximarum
 domorum illa sunt vestigia; cum ibi Ser. Tullius habitau-
 rit, habitauerint & Patricii, à quibus vicum nomen ade-
 ptum esse, ostendimus. In ea autem via, quæ ad por-
 tam Interaggeres ducebat, in ipsis Tarquinii ag-
 geribus, Gordiani Arcus steterat, mar mo-
 reis ornamentis, triumphis insculptis
 conspicuus, cuius marmora ad
 Palatij S. Laurentij in Da-
 maso substructionem
 fuere tran-
 slata.

Arcus
Gordia-
ni.

De Clivo Suburrano, Arcu Galieni, Macello Lybiæ, Via
Prenestina, & Marij Tropheis.

CAP. XIII.

IN capite Suburræ sequitur clius ab ipsa Suburra Suburranus appellatus, in Exquilias facilem præbens ascensum. Recta mox, apud ædem S. Viti, occurrit Arcus triumphalis Galieni Imperatoris. ex Tiburtino lapide haud ornamentis insignis, in quo legitur tantum hic titulus.

AGALIIENO CLEMENTISSIMO PRINCIPI CIVIS
IN INVICTA VIRTUS SOLA PIETATE SUPERATA
EST M. AVRELIVS VICTOR DEDICATISSIMVS
IN NVMINIS MAIESTATIQUE EIVS.

Prope fuit Lybiæ, siue, ut scribit P. Victor, Liuium Macellum, à quodam Macello denominatum, qui in Vrbe latrocinium exercebat, quo damnato, Censores Aemilius, & Fulvius statuerunt ut domus eius publicaretur, venderenturq; idibi obsonia, auth. Plut. in Prob. Var. verò, præter hanc, aliam proponit huius nominis etymologiam: Hæc omnia, inquit, postquam contracta in vnum locum, quæ ad victum pertinebāt,

*Arcus
Galieni
ex lapide
Tiburti-
no.
Macellū
Liuiæ.*

M 3 &

& edificatus locus Macellū appellatus, vt quidā scribūt, quod ibi fuerit hortus. Alii quod ibi domus fuerit, cui cognomen fuerat Macellum, quæ publicè sit diruta, & ædificatum hoc, quod vocetur ab eo macellum. Prænestina autem Via, ad Exquilinam ducens portam, hinc principium sumit, in qua à sinistra occurrit semidiruta moles lateritia. in ea erecta sunt duo marmorea Trophæa, id est trunci cum spoliis, quorum alterum habet thoracem cum ornamentis, & clypeis, & ante se imaginem captiui iuuenis brachiis post tergum victis. alterum verò instrumenta omnia ad pugnandum, & clypeos, quæ fuisse dicuntur C. Marij de triumpho cimbrico erecta. Hæc sunt quæ à Sylla dissecta C. Cæsarem dictatorem instaurasse memorat Suetonius. Locus hodie ab incolis cimbrum vocatur. Erant autem Romæ pluribus in locis trophæa; Marij autem duo, vt testatur Valer. Maxim. Trophæum enim dixerunt saxum, aut arbo- rem decisis, vt inquit Poeta, ramis, aut arcum, aut colum- nam erectam, cum aliqua in laudem victoris inscriptione. Truncatis aut Sueton. arboribus, & in modum trophæo- rum adornatis. Plutarc. conqueritur imprudenter simul, & aspere nimis egisse primos ex Græcis, qui trophæa, aut marmore incisa, aut ære sculpta facientes, odium simul & bellum à conseruata victi ignominia perpetuum reddidif- sent. Figebantur trophæa locis eminentioribus. Sal. de Pompeio. Deuictis Hispanis trophæa in Pyreneis iugis constituit.

*Trophæa
marmo-
rea duo.*

*Trophæa
quid.*

*De Domo Aeliorum, Sacello Mariano, Regione Taber-
nola, Thermis, & Domo Gordiani, Basilica Caij,
& Lucij, ac de palatio Liciniano.*

C A P. X V.

OMVS Aeliorum, inquit Valer. Max. vbi nunc sunt Mariana monimenta, & Sacellum Marianū, in quo illud S. C. de reditu Ciceronis in patriā, Lentulo Coss. referente, factum est. Hinc ea tota Exquiliarum pars, quæ est plana, Exquilias inter, & Cælium montem, basilicamque Lateranensem, vergit. ho-
dic

die dicitur Merulana pro Mariana . apud veteres regio Ta-
bernolæ dicebatur, vt refert Var. his verbis: Exquilinus dex-
terior via Tabernolæ. A finiftra via Præneftina, propè S. Eu-
sebii templum Thermæ, & Domus Gordiani Imp. fuere, de
quibus Capitolinus ita loquitur: Domus Gordianorum etiã
nunc exflat, via Præneftina ducentas columnas vno ftilo ha-
bens, & Thermas quales, præter Vrbem, nufquam haberet
orbis terrarum. quod ruinæ multæ, ac ingentes, etiam nunc
loftendunt. Inter portam Exquilinam, & Næuiam haud pro-
cul à mœnibus, vetufti, insignisq; edificiũ ruinæ fpectantur,
& inter has concameratus fornix penè integer, quo poft Pã-
thæum nullus nunc in vrbe maior. locum hunc Galutii ther-
mmas vulgo vocant. Fuit autem insignis illa Basilica, & Porti-
cus, quam Cæfar fub nomine nepotum Caij & Lucij erexit.
Haud hinc procul, iuxta S. Bibianæ eodem, ad vrfum Pileatũ,
inflat Palatium Liciniannm .

*Merula-
na.*

*Domus &
Therma
Gordia-
ni.*

*Basilica
Caij, &
Lucij .
Palatium
Licinia -
num .*

De Aqua Marcia, fivæ Traiana: & Ifidis Templo.

C A P. XVI.

Q V A E autem Marcia ductus fuper Taurinam
transiens portam per Exquilinum Campum ad
Dioclitiani Thermas primum, deinde in proxi-
mos colles, vt veftigia oftendunt, perducebatur.
Abde aqua ipfa fic loquitur Pli. Clariffima aquarum omnium
tototo orbe frigoris, falubritatisq; palma præconio Marcia eft,
inter reliqua deũ munera vrbi tributa. Vocabatur hæc quon-
dam Aufeia. Fons autem ipfe Piconia. oritur in vltimis mon-
tibus Pelignorum . tranfit Marfos, & Fucinum lacum Romã
haud dubie petens . mox specu mersa in tiburtina fe aperit .
Primus eam in urbem aufpicatus Ancus Martius vnus ex
regibus: Poftea Q. Marcus rex in prætura deduxit, rurfusq;
reftituit M. Agrippa. Frontinus hanc via Valeria ad miliariũ
XXXXIII. fuo tempore in Auentinum à Traiano deductam,
& ab eo denominationem habuiffe docet. Marciamq; potui-
t reliquas verò alijs vſibus assignat. Plin. autem natationi, Vir-
ginem verò tactu præftitiffe ſcribit . In frontifpicio autem
portæ Exquilinæ ita legitur.

*Aqua
Marcia .*

M 4 IMP.

IMP. CAES. M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS
FELIX. AVG. PARTH. MAXIM. BRIT. MAXI-
MVS. PONTIFEX. MAXIMVS. AQVAM. MAR-
CIAM. VARIIS. KASIBVS. IMPEDITAM. PVR-
GATO FONTE. EXCISIS ET PERFORATIS
MONTIBVS. RESTITVTA FORMA. ADQVISO
ETIAM FONTE. NOVO. ANTONIANO IN SA-
CRAM VRBEM SVAM PERDVENDAM CV-
RAVIT.

IMP. TITVS CAESAR DIVI F. VESPASIANVS
AVG. PONTIF. MAX. TRIBVNICIAE POTE-
STAT. IX. IMP. XV. CENS. COS. VII. DESIG.
RIVOM AQVAE MARCIAE VETVSTATE DILA-
PSVM REFECIT. ET AQVAM QVAE IN VSV
ESSE DESIDERAT REDVXIT.

Huius autem aquæ Cor. Tac. ita meminit. Luxus cupido in-
famiam, & periculum Neroni attulit; qui fontē aquæ Mar-
ciæ ad Urbem deductæ nando incesſerat. Ifidis templum in
Ifidis. regione Exquilina ponitur à P. Victore.

*De Suburra, Domo Caesaris, & Leliæ, ac de vico
Patricio. CAP. XVII.*

Suburra.

RIVS QVAM Viminalē collem ascēdamus, pauca quædam dicenda sunt de Suburra, & Vico Patricio. Suburra igitur principium habuit à Foro Roman. & recta veniendo per forum Neruæ ad clium Suburrānum, vnde initium viæ Prænestinæ est, definebat. Alii tamen (quod non probatur) à regione Tābernolæ supra Colosseum, vbi caput vitæ Labicanæ est, inchoasse volunt, & per Exquiliarium radices vsque ad ædē S. Lucie in Orpheæ peruenisse. dicta quòd sub muro terreo Carinarum esset. Iunius verò scribit ab eo, quòd fuerit sub antiqua Vrbe. Var. autem à Pago succusano litera detrīta, & c. in b. mutata. De Suburra meminit Liuius tertio ab vr. co. Iuuen. vicum frequentissimum fuisse his ostendit carminibus.

Cadere namq̃ foro iam non est deterius, quàm.

Exqui-

Exquilias à feruenti migrare Suburra .

In hoc vico Cæsarem Dictatorem Domum habuisse Suet. *Cæsaris domus.*
 sic probat . Habitauit prius in Suburræ modicis ædibus , &
 meretrices quæstum corporis fecisse , sic Mar.

Fama non nimium bonæ puella ,

Quales in media sedent Suburra .

Ser. autem Tullius Urbem in quatuor regiones diuidens
 vnam ex his suburrana appellauit, cuius princeps fuit Cœ-
 nilius, auth: Var. Vicus Patricius, obliquè Exquilias à Vimi- *Vicus pa-
 tritius.*
 nali ad Dioclitiani thermas propè vsque determinans, à Pa-
 tricijs est denominatus; qui iubente eodem Tullio ibi habi-
 tauere, vt, si quid molirentur aduersus ipsum, ex locis supe-
 rioribus opprimi possent. In hoc Læliam Domum habuisse *Lælia do-
 mus.*
 ostendit idem Mar. cum ait .

Sed domus in vico Lælia patritio .

De Suburra Plana , Templo Siluani , & testamento militari Iocundi .

C A P . X V I I I .

V I M I N A L I S autem collis ab occasu partè Qui-
 rinalis oppositam habet, & valli interiacenti Pla-
 næ Suburræ fuit nomen, vbi ad radices tamen Vi- *Silvani
 Templū.*
 minalis fermè eregione S. Agathæ, Siluani Tem-
 plum exstitisse, cum ex marmoris frusto ipsius diui memo-
 riam continenti, tum ex militari testamento in Lusitania re-
 perto, dicimus, quod pulcherrimum, memoratuque di-
 gnum I A C O B I Simonetæ Episc. Pisaurien. & Rotæ au-
 ditoris clarissimi monitis, libuit hic subiungere .

I O C V N D I .

G O Gallus Fauonius Iocundis P. Fauonij F. qui
 bello contra Viriatum occubui, Iocundum, &
 Prudentem filios è me, & Quintia Fabia coniu-
 ge mea ortos, & bonorum Iocundi patris mei,
 & eorū, quæ mihi ipse acquisiui, hæredes relin-
 quo . hac tamen conditione, vt ab vrbe Roma huc veniant,
 & ossa hinc mea intra quinquennium exportent, & via La-
 tina cōdant, in sepulcro iussu meo condito, & mea volūtate.
 In

In quo velim neminem mecum, neque seruum, neq; liber-
tum inferri. Et velim ossa quorumcunque sepulcro statim
meo eruantur, & iura Rom. seruentur in sepulcris ritu ma-
iorum retinendis voluntatem testatoris. Et si secus fecerint,
nisi legitimæ oriantur causæ, velim ea omnia, quæ filiis
meis relinquo, pro reparando templo dei Siluani, quod sub d
Viminali monte est, attribui, Manesq; mei à Pont. Max. &
à Flaminibus Dialibus, qui in Capitolio sunt opem implo-
rent ad liberorum meorum impietatem vlciscendam. Te-
neanturque sacerdotes dei Siluani me in Vrbem referre, &
sepulcro me meo condere. Velo quoque Vernas, qui domi
meæ sunt, omnes à Prætorè vrbano liberos cum matribus
dimitti, singulisque libram argenti puri, & vestem vnā da-
ri. In Lusitania in agro. VII. Cal. Quintiles, bello Viriati-
no. De templo Siluani meminit Vopiscus. In eadem autem
valle fuere Decem Tabernæ, ita à numero denominatæ,
quemadmodum apud ædem. S. Agathæ effossi tiburtini la-
pides indicarunt. Puteus diuæ Probæ, quem Proba fecit, iu-
xta ædem. S. Mariæ, cognomento in Campo.

*De Viminali, Palatio Decij, Lauacro Agrippinæ, Ther-
mis Olympiadis, & Nouati, ac de Domo Q. Catuli,
Crassi, & C. Aquilij. CAP. XIX.*

*Vimina-
lis.*

IMINALIS autem inter Exquilias à M. Var.
connumeratur, collemque nō montem appellat,
à Ioue Vimineo, quod eius aræ ibi essent, & quod
ibi vimina nata. Angustam sed oblongam formā

habere in situs Urbis expositione visum est. In primo autem
cliuo, quod S. Laurentij in panis perna ædem, Decij Imper.
Palatium fuisse inuenio, & ruinæ ingentes ostendunt. Hinc
hæud procul, in ea parte, quæ S. Vitalis despicit ecclesiam.
Lauacrum Agrippinæ matris Neronis. vbi superioribus an-
nis duo simulacra Bacchi reperta fuere, cum hoc indice.

*Decij Im-
per. pala-
tium.*

*Lauacrū
Agrippi-
næ.*

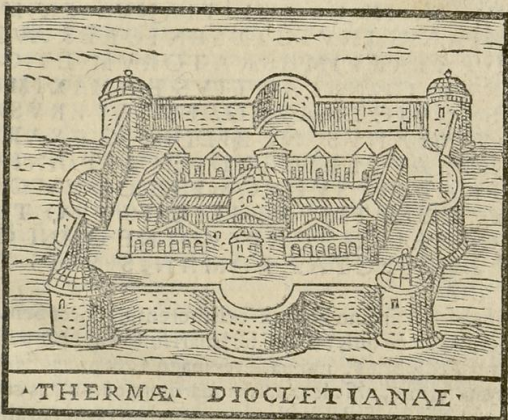
*Therma
Olympia-
dis.
Nouatia-
næ.*

IN LAVACRO AGRIPPINÆ.

At, quæ Suburram, Thermæ Olympiadis ponuntur ab ijs,
qui beati Laurentij gesta narrant. Nouatianæ verò vbi id
S. Pudentianæ templum. Blon. tamen vnas potius putat,
quam

ip quam duas . Sed Olympiadis in montis supercilio exstant
 vestigia , ad radices verò Nouati : quas paruas fuisse canales
 infuliginosi , qui nunc sunt in eadem , apertè ostendunt . Ha-
 uid buit Viminalis inter cætera , tres nobilissimas domos , vnam
 MM. Crassi . aliam Q. Catuli illius , qui cum Mario Cimbros
 suffudit , ac Capitolij tegulas inaurauit . Tertiam verò C. Aquilij
 equitis romani , quem clarissimum iuris ciuilibus scientia fe-
 tuit . harum domorum vestigia ex fundamentis vinetis conte-
 stis in dorso eiusdem montis adhuc cernuntur . In eodè col-
 ele fiebat olim sacrificium nomine fagutal , vt memoriæ pro-
 biddit Anrifiuus Labeo .

*Domus
 Crassi, Ca-
 tuli
 C. Aquilij .
 Fagutal.*

*Thermis Dioclitiani, Bibliotheca vulpia, Campo Vi-
 minali, Porta Interagges, & valle Quirinali.
 C A P. XX.*

HERMÆ Dioclitiani in dorso Viminalis maiori
 ex parte dirutæ adhuc cernuntur Fornices tamen
 amplissimi existentes , & columnæ , atque conca-
 merata loca miræ amplitudinis , & capacitatis ,
 proceris magnificentiam satis declarant . Has Dioclitianus ,
 &

*Therma
 Diocle-
 tiana .*

& Maximianus Hercules Imp. inchoarunt, in quibus extruendis memorant xl. millia Christianorum pluribus annis in modum seruitij habuisse. Inchoatæ igitur à veteribus principibus à nouis Constantio, & Maximiano dedicatæ fuerunt, & itatuis proprijs, conditorumque erectis exornatæ, ut marmor ibi effosum ostendit huiusmodi titulo.

M. AVRELIVS VAL. MAXIMIANO INVICTO AVG. PONT. MAX. IMP. VIII. COS. III. P. P. P.

In altero verò hæc legimus.

THERMAS DIOCLITIANVS A VETERIBVS PRINCIPIB. INSTITVTAS OMN. Item. D. D. N. N. DIOCLITIANVS ET MAXIMIANVS INVICTI SENIORES AVGVSTI PATRES IMPERATORVM ET CÆSARVM CONSTANTIVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGG. ET SEVERVS ET MAXIMIANVS NOBILISS. CÆSARES THERMAS FELICES DIOCLITIANI AVGVG. FRATRIS SVI NOMINE CONSECRAVIT COEPTIS ÆDIFICIIS PRO TANTI OPERIS MAGNITVDINE OMNI CVLTV PERFECTAS ROMANIS SVIS DEDICA.

Quàm autem insano sumptu extruerentur docet Sem. hic verbis: At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur, & sobrius, nisi parietes magnis, & pretiosis orbibus resulserunt, nisi alexandrina marmora numidicis crustis distincta sunt, nisi thasius lupis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in qua multa sudatione corpora exanimata dimittimus, nisi aquarum argentea epitonia fuderint: & adhuc plebeias fistulas loquor. Quid cum ad Balnea libertinorum peruenero? quantum statuarum? quantum columnarum est? nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensæ causa. quantum aquarum per gradus cum frigore labetium? Hinc Iulium Capitolinus. Lauacra in modum prouinciarum extructa. Bibliothecam autem Vulpianam Hadrianus in Dioclitiani thermas posuit, & in ea libros linteos, elephantinosque principes

in principum gesta, & S. C. conscripta, author. Pollione,
 o. Locus hic, quoniam obscuritatem forte haud paruum legendi-
 bus parere potuerit, habito respectu, & temporum, & Im-
 peratorum; quippe cum Hadrianus ex Eutropij numeratio-
 ne annis firmè centum septuaginta ante Diocletiani tempo-
 ra exstiterit; ideo ita forte legendum videtur. Bibliothecā
 autem Vulpianam Hadrianus eo in loco statuit, vbi longo tem-
 pore post Diocletianus thermas excitauit; & in ea libros lin-
 guæ eos, elephantinosque, principum gesta, & S. C. conscripta
 auctore Pollione, posuit. de hac etiam Vopiscus ita memi-
 nit. Vsum præcipuè libris ex bibliotheca Vlpia, ætate
 eam thermis Diocletianis, & alibi. Bibliotheca vulpia ele-
 phantini pugilares in sexto armario siti. Sunt qui huiusmo-
 di illi constitutionem Traiano adscribant. In vinea enim posita
 ante ipsas thermas, & viam ad portam Numentanam du-
 centem, me spectante repertum est Sacellum, cuius testu-
 ri olo in morem conchæ marinæ sculpta, ex duobus fructis mar-
 moris candidissimi, constabat. huius autem ornamenta con-
 templat, cui Deo esset dicatus nullo potui signo compre-
 hendere. Post thermas, sub aggere Tarquinij, Viminalis
 Campus vsque ad mœnia diffunditur, vbi porta Interragge-
 res clausa adhuc cernitur. quanquam nobis placet ipsam in
 Exquilino campo sitā esse. Inibi autem fuerat Puteus aquæ
 salientis, qui dicebatur puteus Viuarij, quo nomine nunc
 appellatur campus ille ab incolis, quia eo in loco apud anti-
 quos uos animalia includerentur. Exstant adhuc ad mœnia ca-
 ternæ opera hominum ad id factæ, veluti ferarum latibula.
 Hæc de Viminali, qui licet à thermis Diocletiani ad mœnia,
 cum Exquilij, inde cum Quirinali iungatur, pars ta-
 men, quæ est à Diocletiani vsque ad Constantini thermas,
 iudicatur valle, quæ Quirinalis dicitur: de qua meminit
 cum inquit. Officium cras, primo sole mihi peragendū
 alle Quirini. Et alibi. In vallem descendo Quirini. In hac
 erunt Romulum cum cælum ascenderet, Iulio Procule Al-
 ba redeunti ante lucem apparuisse. Sunt autem qui velint
 in clivo montis, supra ædem nunc S. Vitalis. In eadem valle
 sita sit Fortuna Publicæ Ædes. de qua Ouid. sunt hæc carmina.

Bibliotheca Vlpia.

Viminalis Campus.

Puteus Viuarij.

Fortuna Publicæ Templū.

Qui decet quondam sacrata in valle Quirini
 Hac fortuna die publica, ver ut erit.

Montem

Montem nunc Caballum Quirinalem esse, contra Blondii
opinionem. C A P. X X I.

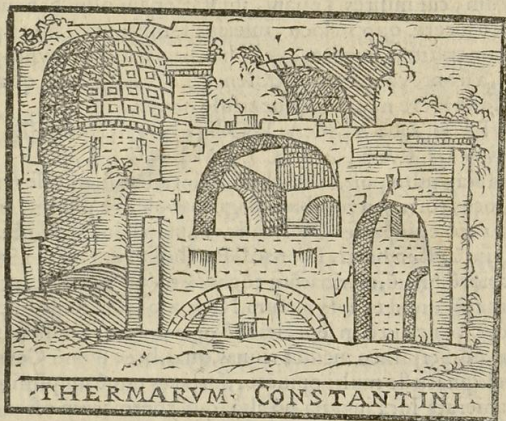
Quirina-
lis, qui Ca-
ballus.

Error Blō-
di de Qui-
rinali.

SCRIPTIS quinq; montibus ex septē, quos
Vrbs Roma cōplexa est, restat citra Tyberim vlti-
mus Quirinalis, cuius adificia priusquā attinga-
mus, libet cōtra Blon opinionē eū esse, qui vulgo
mons Caballus dicitur, demonstrare, & quāquam diligentē
consideratis ijs, quæ de Urbis ampliatiōe scripta sunt, quis
que in nostram sententiā facillimē veniet, tamē ad ea, hæc
addimus. quod P. Victor, postquā Exquilinā regionem,
cum turri, & colle Viminali in quinto regionum statuit or-
dine: in sexto altā semitam ponit, & in eo Domum Pōpo-
nij Attici, cæteraq; omnia, quæ ex varijs rationibus, & au-
thoribus in Quirinali fuisse traduntur, in ea inquam parte,
quæ à Blondo inter Exquilias est comprehensa. quod si, ut
ipse vult, accipimus collem, quem nos hortulorū dicimus,
Quirinalē esse, multa sequuntur inconuenientia: verū illud
maxime. quod Cāpus intra Urbem receptus videretur, quē
extra fuisse dubium est nemini: vnde Appianus ait Cæsarem
exercitū propius Vrbi adiuuasse, in cāpū, qui Martius dice-
retur. Præterea cū Diony. libro secundo inquit, inter Qui-
rinalē, & Capitolium castra posuit, satis innuit Caballum
montem Quirinalē esse. nō enim aliter procederet castra in-
ter ipsos mōtes posita esse, si eum in Exquilij statueremus.
Huic opinioni suffragantur, & quæ sequuntur, eiusdē auth-
verba. Urbē maiorem effecere, adijcentes Quirinalem, &
Cœlium. Romulus quidem Palatinum occupans, & Cœlium
Palatio propinquum, Tatiū verò Capitolium, quod ab ini-
tio cœperat, & Quirinalem rupem. Quare non sit verisimi-
le Tatiū interiecta, secundum Blon Exquiliarum parte, secū-
dum nos Quirinali, collem hortulorum occupauisse. Insuper
si Meccenatis horti in monte caballo fuerant, qui erat neces-
se, quod ait Suet. Tiberio deducto filo in forū, inde in Cari-
nas, & in domū pompeianā peruenire, ut hinc in illos trans-
migraret; cum rectior, breuiorq; esset via à sinistra, quā à
dextera. Adhæc natura loci satis ostendit Blon. nō bene de
Quirinali sentire. Miror autem Pom. Letum in frontispicio
domus suæ, in Exquilij scripsisse, cum in eius monimentis

eum

cum collem, vt Quirinalem, agnoscat. Sed iam ipsius etymologiam, & quid in eo sit, aut fuerint, videamus.

SCDE Quirinalis etymologia, Turri Militiarum, Balineis
 T Pauli, Sacello Neptuni, Thermis Constantini, & de
 Domo, & Vico Corneliorum. CAP. XXII.

ONTIS Quirinalis etymologiã docet Var. his ver-
 bis. Tertiæ regionis colles quinq; à deorũ fanis ap-
 pellati, è queis nobilissimĩ Viminalis, à Ioue vimi-
 neo; Quirinalis à Quirini Fano. Varr. secut⁹ Ouid in fast. ait.

T *Templa deo faciunt, collis quoque dictus ab illo est.*

Et referunt certi sacra paterna dies.

*Quirina-
 lis unde.*

ut² Sunt autem qui à Quiritibus, qui cum Tatio Curibus ve-
 nientes ibi castra posuerunt, eam denominationem accepisse
 uisunt. Collis est oblongus, sicut Viminalis, sed eo amplio-
 rem habens ambitum, quod etiam (vt quibusdam placet)
 implectitur eum collé, qui est à Collina ad Collatinã por-
 ti, & in quo iacet obeliscus ægyptiacis literis inscriptus, Lunæ,
 ut ferunt, dicatus. Et secundum verò latitudinẽ Viminalis
 orrigitur à Septentrione in meridiem instar curuati ad cu-
 iusmodi brachij, vsque ad turrim nunc Comitum, unde exor-
 diri

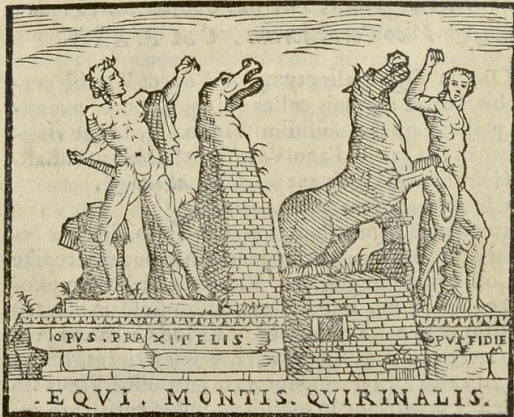
*Turrū mi-
litiarum.*

diri ex situs Urbis descriptione optimè conuenit. In primo igitur cliuo, supra forum Traiani, statim occurrit Turris Militiarum, cui milites Traiani, ibi stationem olim habentes, nomen fecere. quò in loco, inferius tamen, exstant triplici concameratione fornices, & in hemicycli forma cryptoporticus, à fronte caueam theatralem reddentes, propè quæ loca effossa fuere marmora hoc titulo notata.

POTENTISSIMA DOS IN PRINCIPE LIBERALITAS, ET CLEMENTIA.

*Sacellum
Neptuni.*

Haud ita multo post, eodè cliuo Balnea Pauli stetitisse ferūt. qui locus corrupto vocabulo Bagnanapoli nūc dicitur. In de scēsu verò eius partis Quirinalis, cui planā Suburrā subiace- re scriptū est, in hortis Leonardi Bartholini stat adhuc Sacel- lū variorū pisciū, marinarūq; cōcharū nobili pictura elegāter exornatū, quod ex ipsa pictura Neptuno sacrum fuisse suspica- ri licet. Hinc autē in septētrionē quis progrediēs in maximi olim ædificij illico incidet ruinas, quas, licet domū Cornelio rū reliquias esse multi opinētur, fornices tamē amplissimi, & cōcamerata loca ingētia, nō aliā, quā thermarum ostendunt formā. quòd si consueuere principes omnia sui monumenta vno in loco ædificare, dicimus statuas Constantini pedestres,

mento esse thermas Cōstantini ibi fuisse. Domus verò Cor- neliorum

milita-
ri habi
tu, qua
les i nu
misma
tibusip
fius vi-
dimus,
nūc in
angulis
basis e-
quorū
Phidie
& Pra-
xitelis
stātes,
argu-

neliorum in vico eiusdem gentis adhuc retinenti nomē. Sed
ad thermas redeamus, quas Ful. auth. Apollodoro, & Mar-
cellino asserit à Constantino exstructas esse. At Marcellinus
de Lauacro constantiano tantum meminit, neq; apud veterē
scriptorem vlla apparet ratio cur pro certo teneamus, has
Constantinum excitauisse, præter illam, quam diximus, &
quod in his olim legebatur talis inscriptio.

*Therma
Constanti
ni.*

PETRONIVS PERPENNA MAGNVS QVA-
DRATIANVS. V. C. MI. PRÆF. VRB. THER-
MAS CONSTANTIANAS LONGA INIV-
RIA ET ABOLENDÆ CIVILIS. VEL PO-
TIVS FOEDALIS CLADIS VASTATIO-
NE VEHEMENTER AFFLICTAS ITA AGNI-
TIONE SVI EX OMNI PARTE PERDITA
DESPERATIONE CVNCTIS REPARA-
TIONIS ADFERRANT DEPVATO AB
AMPLISSIMO ORDINE PARVO SVMPTV
QVANTVM PVBLICÆ PATIEBANTVR
ANGVSTIÆ AB EXTREMO VINDICA-
VIT ET PROVISIONE LONGISSIMA IN
PRISTINAM FACIEM SPLENDOREM Q.
RESTITVIT. Et quod inuentum est marmor conti-
nens ipsius Constantini memoriam huiusmodi.

Q. FABIVS HONORA-
TVS. T. ANNÆVS
PLACIDVS AMPLIFI-
CATORI VRBIS ROMÆ
DOMINO NOSTRO
CONSTANTINO MA-
XIMO PIO FELICI VI-
CTORI AC TRIVM-
PHATORI SEMPER
AVG. ANITIVS PAVLI-
ANVS IVN. V. C. CON-
SORDANIVS PRÆF.
VRBIS ET IVDEX SA-
CRARVM CONSTITV-
TIONVM PIETATI
EIVS SEMPER DEDICA-
TISSIMVS.

N

De

L I B E R

De Saturni, Bacchi, Solis, & Quirini Templo, & Porticu ; Capitolio Veteri, Sacello Iouis, Iunonis, & Mineruæ, ac de Domo Pomp. Attici.

CAP. XXIII.

A P O L L O D O R V S, de quo proximè est mentio, memoriæ prodidit, in vico Corneliorum fuisse Statuas duas Colosseas senum seminudorum, qui cum reliquo corpore iacerent, pectore fuerant erecti, altera quæ manu cornucopiam tenerent, quas Saturno, & Baccho adiudicauit, addidit quæ in proximis ruinis, quorum frontispicium non omnino corruisset, eorum deorum extitisse Templâ. Eregione autem thermarum Constantini, in montis supercilio planam Urbem despiciente, surgit marmorea dimidiata Turris, Mesa vulgò appellata, quam Blon. Mecœnatis esse putat, quòd mesa sincopato nomine pro Mecœnatiana dicatur. At multis rationibus supra patuit, Mecœnatis turrim sub Aggeribus Tarquinii fuisse. Non desunt enim qui hanc turrim ponant inter ornamenta templi Solis ab Aureliano Imperatore excitati, quòd si non ibi, haud inde procul certè fuit, de quo Vopisc. ita scribit : Aurelianus Romæ Soli templum posuit in maiori honorificentia consecratum. Ferunt quidam eius matrem Solis sacerdotem, & ob id Solis templum in eius gratiam excitauisse. Nos verò in huius principis numismatibus legimus. SOLI INVICTO. In dorso montis, propè dictas thermas, Equi duo marmorei, Praxitelis vnus, alter verò Phidiæ, vt tituli indicant. quibus equis astant viri nudi loro eos trahentes. Tiridatis regis hos fuisse Sex. Ruffi Urbis descriptio admonet. Romam enim delati, quo tempore Nero, vt laute ipsum regem exciperet, vno die Pompei theatrum inaurauit. Ea autem Quirinalis pars, quæ vallem Martiam despicit, Mons cum templo Claræ, & Apollinis vocitata est. Haud ita multò post surgit collis alter, vbi Capitolium Vetus, Sacellum Iouis, Iunonis, & Mineruæ fuisse literis traditur, ea quæ prius capitolinis condita. A dextera, eregione horum locorum, propè Sancti Vitalis eodem Pomponius Atticus Domum habuit, cognomento Pamphilianam,

Equi Regis Tiridatis.

*Capitolium Vetus.
Sacellum Iouis Iunonis & Mineruæ.*

ab

de ab auunculo hæreditate relictam, cuius amœnitas non ædificio, sed sylua constabat. auth. Cor. Nepos, quo in loco Quirini templum postea conditum fuit. ex cuius ornamentis in vinea Hieronym. genutii effossis structi sunt gradus in Capitolio, ad Aræcæli ecclesiam. Quirini autem templum omnino tempore erat clausum, quod aperire non licebat, quasi arcanum habere vellent, humi ne iaceret, an in deorum numen relatus esset. Quidam propè Quirini templum, volunt fuisse Porticum eiusdem nominis, quo conueniebant homines componendorum negotiorum causa, ibiq; aliquando spoliata esse peracta. de qua porticu Mar. ita meminit:

Vicini pete porticum Quirini.

*Quirini
Templi.
Vnde structi gradus
in Capitolium.*

*Porticus
Quirini.*

ADNOTATIO.

Cum de equis (vulgò) Tiridatis regis Ponti seu Armeniæ, hic ageretur, is enim Romæ Neroni asportandos curauit, non pigritius hic pauca subnectere: Simulacra namq; ipsa marmorea alterum Fidæ, alterum Praxitelis præstantissimorum artificum opus, quæ equos regere videntur, pro certo est inter antiquarum rerum peritos, esse ipsius Alexandri Macedonũ regis, effigiem ad viuum repræsentantia, vt ex eiusdẽ aureis, argenteis, æreisq; numismatibus compertum est.

De Alta Semica, Domo Sabini, Vico, & Statua Mamurri, Foro & Hortis Sallustij; ac de campo Sclerato. CAP. XXIIII.

ALTA autem Semita à thermis Constantini ad portam Viminalem per Quirinalis dorsum erat producta, cuius vestigia (erat enim ex quadrato lapide strata) nuper in vinea Sodoleti vidimus ipsam. in eademq; ad Malum Punicum fuisse Domum Flauii Sabiniani, in qua Domitianũ natũ esse scribit Sueto. ex Tiburtino lapide ibi effosso didicimus. In eo. n. legi indicẽ huiusmodi. INTER DVOS PARIETES PRIVATVS ANDITVS A. FLAVI SABINI.

Alta Semita.

Exstant in eadem vinea, vno lapide sculpta, tria deorũ simulacra, quorum à sinistra sedens vnum, Genio Cœlimonteis,

N 2

vt

Vicus Ma-
murri.

vt titulus offendit, erat consecratum. alterum à sinistra stās,
Herculi Iulio. Tertium Ioui Cœlimonteis. Visuntur ibidē,
in radice montis, antiqui aquæductus vestigia, cū aquis lim-
pidissimis, & potui non ingratis. Vicus autem Mamurri, in
quo illi statua fuerat posita, apud ecclesiam S. Susannæ à di-
uo Ambrosio collocatur. fuit enim hand procul à Sallustii
foro, cuius Horti ab eadem ecclesia ad campum Sceleratū,
propè portam Collinam existentem, diffundebantur: in qui-
bus hortis volunt fuisse aquas subterraneas hominum ope-
ra scaturientes ad irrigandum ipsos hortos commodissimos.
At de Hortis Cor. Tac. meminit his verbis: Ventitabat Ne-
ro ad pontem Miluium, quo solutius Urbem extra lasciui-
ret. Igitur regrediente per viam Flaminiam compositas in-
fidias, tatoq; euitatas, quoniam diuerso itinere Sallustianos
in hortos remeauerit. & Vopiscus de Aureliano loquens sic.
Displicebat ei, cum esset Romæ, habitare in Palatio, ac ma-
gis placebat in hortis Sallustii, vel Domitii viuere. Sallustius
enim patrociniò, & Cæsaris fauore consecutus dicitur prætu-
ram Africæ interioris, ex qua diues factus hos hortos com-
parauit, & villam Tiburtinam, quæ illi à Cic. identidem obij-
citur. Exstant adhuc hortorum vestigia in profunda valle in-
ter montem, & viam quæ ducit ad portam Salariam, cuius
vallis partem hi horti cum cisternis occupabant. vnde col-
lis, in quo quota pars Domus Sallustii conspicitur, ab incol-
lis Sallusticum dicitur. quo in loco effossum fuit marmor
cum hoc indice.

M. AVRELIVS PACORVS ET M. COC-
CEIVS STRATOCLES ÆDITVI VENE-
RIS HORTORVM SALLVSTIANORVM
BASEM CVM PAVIMENTO MARMORA-
TO DIANÆ. D. D.

Campus
Scelera -
tus ubi Ve-
stales sepe
liebantur

Vltra autem hos hortos, propè portam Collinam, locus est
editus, ubi olim Vestales, quæ incestum commisissent viua
sepeliebantur, & totus ille campus, sicut & via ad eum, Sce-
leratus appellatus, auth. Sex Pomp. Liuius; Eo anno, inquit,
Mutia Vestalis facto inditio viua sub terra ad portam Colli-
nam dextera via strata defossa scelerato campo; ab incesto id
ei loco nomen factum.

De

**De Templo Salutis, Dii Fidii, Fortunæ primigeniæ, Gen-
tis Flaviæ, Honoris, Herculis, Quirini, ac de natali
loco Domitiani, & Senatulo mulierum.**

C A P. XXV.

I A B V I T autem Quirinalis multas ædes sacras,
quibus nõ est certus in eo locus, veluti Apis Salu-
tis, à Fabio pictore depicta, Claudii verò tẽpore
incẽsa. hãc cũ Iunius Bibaculus dictator de Equis
in triumphans vouisset, Censor locauit, & Dictator dicauit.

Sanctus, Fidius dii fuerunt Sabinorum; quos domo demi-
grantes in collem Quirinalem cum cætera suppellectile de-
lustrulerunt, idque nomen verbis trinum, re vnicum esse dixe-
runt. vnde licet tribus ipsis esset in eodem colle Tẽplũ dica-
tutum, vnius tamen sancti vocabulo appellabantur, obtinuitq;
huiusmodi nominis opinio sanctitatis magnam vim habere
iurandũ, quo in trino & vnico numine mediũ esse quis Fi-
dium affirmaret. Plau. Per deum fidium credis iurato mihi.

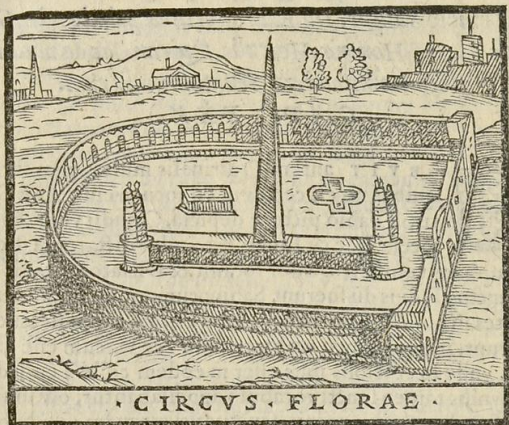
Fortunæ primigeniæ Ædes in eodem monte à Domitio præ-
xiore vrbano posita fuit. Herculis Templum in eodem, ere-
gione Quirini. similiter Honoris, vt testatur Cicero
de leg. Senatulum mulierum. inquit Lampridius
in Heliogabali vita, id est mulierum sena-
tum, in Quirinali fecit, in quo ante fue-
rat conuentus matronalis solen-
nis duntaxat diebus. Agona-
lia etiam in Quirinali
celebrata fuis-
se legi-
mus.

*In impre-
so 1544 -
totum hoc*

*T. Fortu-
næ primi-
geniæ.
Senatulus
mulierũ.*

*Agona-
lia.*

• CIRCVS • FLORAE •

De Foro Archimonij, pila Tiburtina, Domo Martialis, Circo Floralium, Floræ Templo, Officinis minij; & Clivo publico.

CAP. XXVI.

INSTAVRATIS Urbis Romæ reliquiis, ijs quæ ad sex montes citra Tyberim pertinere videbantur, reliquum fuerat in Transtiberinam transire regionem, & Ianiculum, septimum antiquæ Urbis montem, his adiungere. verum cum multis iam annis, ne dicam seculis, collis Hortulorum cum campo Martio intra pomeriū sit receptus, prius hunc, totamque Urbem planam percurrere optimum fore arbitramur. Inter igitur ipsum collem, & Quirinalem, vallem quadrangularem, sed oblongam formam habentem iacere, in descriptione situs urbis declaratum est, in cuius parte sub Clatræ, & Apollinis monte, Archimonium forum fuisse memorant. argumento quod ibi sit ædes S. Nicolai cognomento de Archimonij. Haud ita multo post fuit locus, Pila Tiburtina, quasi Tibur, denominatus: vbi Mar. se Domum

*Archimonij forum.
Pila Tiburtina.
Domo Martialis.*

a mum habuisse, his testatur carminibus .

Sed Tiburtina sum proximus accola pila ,

Qua videt antiquum rustica Flora Iouem .

Sequebatur deinceps Circus vbi Floralia in honorem deæ
H Floræ agitabantur . Flora enim cum magnas opes ex arte
meretricia quæsiuisset , Popul. Roman. scripsit hæredem ,
certamque pecuniam reliquit , cuius ex annuo fœnore suus
natalis dies celebraretur, editione ludorum , quos appella-
bant Floralia . quod quia Senatui flagitiosum videbatur , vt
supputendæ rei quædam dignitas adderetur , deam finxerunt
esse, quæ floribus præesset, eamque oportere placari , vt fru-
ges cum arboribus bene , prospereque florescerent . Sunt
autem qui huiusce deæ templum in Quirinali statuunt : sed
siue in colle, siue in valle, omnino fuit propè circum . Pau-
lo ultra circum, Officinæ conficiendi minium occurrebant ,
vt scribit Vitruuius . propè quas Publicum cliuum fuisse sic
docet Var. Cliuus proximus ad florales , versus Capitolium
Vetus .

*Circus fla-
ralium.*

*Cliuus pa-
bliens.*

*De Colle Hortulorum, Templo Solis, & Sepulcro
Neronis. C A P. XXVII.*

X P O S I T I S ijs, quæ videbantur pertinere
ad vallem supradictam, ipsum ascendamus Hor-
tulorum collem, qui licet magnum habeat am-
bitum, tamen ob eam rationem, quod priscis
tēporibus extra pomeriū fuerat, pauca memoratu digna cō-
plectitur , inter quæ Domum Pincii Senatoris , qui & col-
li, & portæ cognomen fecit. hodie enim mons Pincius,
Pincianaque dicitur porta . Huius autem domus vestigia
extare traduntur apud partem antiqui muri laxata compa-
rege inclinati, cadentique similis . Hinc autem secundum
muros progrediens longo intervallo occurrit moles in he-
micycli formam , quam Solis templum quidam fuisse autu-
mant. In hoc ipso colle fermè eregione, secundum aliquos ,
sepulcri Marcelli in via Flaminia positi, Nero suum sortitus
est, vt docet Suet. his verbis. Reliquias Aegloge , & Alexan-
dria nutrices, cum Actia concubina gentili Domitiorū mo-

*Hodie mi-
rus curius
dicitur .*

al. Acte.

N 4

numento

numento condiderunt, quod conspicitur è Martio campo,
impositum colle Hortulorum. in eo monumento solum
porphyretici marmoris superstanti lunensi ara circumse-
ptum è lapide thasio. Hic collis Hortulorum quidem ob-
tinuit cognomen, quòd sub ipso olim fertilissimi,

& perpetuis aquis irrigui fuerant horti, vt
vbi de Augusti Mausoleo mentionem

facimus, infra apparebit. Ex Hor-

tulorum colle magistratus

petituri in Mar-

tium cam-

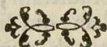
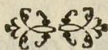
pum

olim descendebant. Descen-

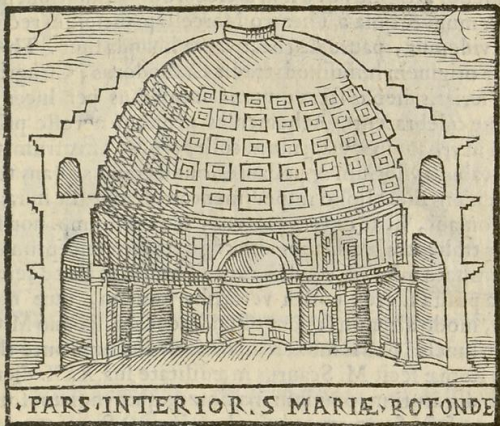
damus nos in eundem.

Vrbemq; pla-

nam.

LIBER SEXTVS.

De Vrbe plana, & Theatro in genere.

C A P. I.

IN Vrbe planæ descriptione vt quid, quo ve-
lo fit, aut fuerit certis sedibus collocatis ma-
gis pateat, à Capitolio per Pantheon (est e-
nim Pantheon huius Vrbe umbilicus) ad flu-
minis ripam, propè S. Rochi ædem, linea re-
cta deducatur, quæ ita deducta in duas propemodum æqua-
les partes hanc urbem interfecabit. quarum altera à fronte,
à latere ad Tyberim, altera verò à foro Traiani, vsque ad
Flumentanam, ad Quirinalis, hortulorumque collis
liber adices, iacebit. Illud autem in primis sciendum, difficilli-
mum esse omnia ad huius partis cognitionem pertinentia ad
explicare, quòd prioris seculi homines prisca illa, &
quodammodo Vrbe ornamenta, quo sordidissimas
domunculas, ita distraxere, aut vilissimis oppres-
sere ædificijs, vt veteris fundamenti vestigia paucis in locis
agno-

*Pantheon
Vrbe um-
bilicus.*

agnoscantur. Quare velim doctos, Vrbsque prisca studiosos non mihi magis, quam impijs istorum manibus irasci, si pauca videbor attigisse. Sed iam ad locorum declarationem aggre- diamur. & quia à Theatro Marcelli principium rectè fa-

Theatri origo.

cturi vide mur, pauca de theatro prælibanda sunt. Theatri igitur originem huiusmodi tradit Cassiodorus. Cū agricul- tores feriatís diebus sacra diuersis numinibus per lucos, vi- eosque celebrarent, Athenienses primum agreste princi- pium in vrbani spectaculum collegerunt, Theatrum græ- co vocabulo visorium appellantes, quod eminus astans turba conueniens sine aliquo impedimento videatur. Et infra: Ri- tus Romani, sicut cætera externa, ad suam remp. non inu- tiliter trahentes, ædificium alta cogitatione conceptum ma- gnanimitate mirabili condiderunt. Theatra prius ad tempus

Prius li- gnea.

lignea posita fuere: postea versatilia inuenta, quæ modo vnam, modo alteram faciem ostenderent, qualia duo M. Cu- rius in funebri patris munere iuxta fecit. Primum autè thea- trum Romæ fecit M. Scaurus in ædilitate sua. XXX. dierum

Primum M. Scau- rus, & ma- ximum.

spacio duraturum, omnium maximum quæ vnquam huma- na manu facta fuere. cauea enim hominum octuaginta millia capiebat. L. Mumius primus, theatro temporaneo ludos suo triumpho dedisse dicitur, deinde Scaurus. Vitruuius au- tem scribit post Scenam porticus esse constituendas, vti cū

Theatrum tempora- neum.

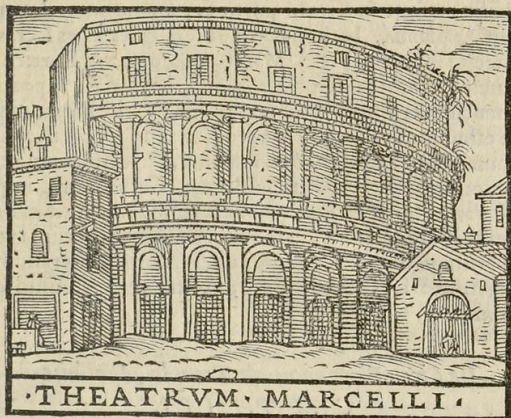
imbres repentini interpellarint, habeat populus quo se reci- piat ex theatro, & non modo porticus, sed etiam ambulationes, quæ ita collocabantur, vt duplices essent, haberentque exteriores columnas doricas, cum epistylijs, & ornamenti ex-

ratione modulationis perfectas. & alibi: Tectū, inquit, por- ticus quod futurum est, in summa gradatione cum scē- næ altitudine librarum perspiciatur, ideo quod

vox crescens æqualiter ad summas gradatio- nes, & tectum perueniet. Sed sym- metrias, & locorum distin-

cines docet libro quinto.

De Theatro Marcelli, & Bibliotheca, ac de Porticu,
& Curia Octaviae. C A P. I I.

VGVSTVS multa sub alieno nomine condidit.

& in primis Theatrum Marcelli nepotis ex forore Octavia; cuius pars vetustate, igneque corrupta, ubi nunc est Palatium Sabellorum inter Capitolium, & Tyberim, adhuc cernitur. Capiebat autem locum octuaginta millia. opus sanè maximum, simul & pulcherrimum; utpote ab eo excitatum, qui maxime, exoptatissimè multis, & præclaris ornamentis Urbem illustrare. In hoc, æterna restituta, Vespasianus ludos edidit. At de hoc theatro exegit Asconium. Iuxta theatrum Porticum Octaviam in gratiam Octaviae sororis idem Augustus condidit, quam mox incendio deformatam, restituit. In hac porticu raptus Proserpinae, Bacchus, & Satyrus fuere, Praxitelis opera. In eadem Apollinem, Dianam, novem Musas fecit Timarchides. Intra hanc ipsam porticum Iunonis Aedem ponit Plinius, in qua eiusdem deæ simulacrum Dionysius, & Polycles, & Polycles. Idem auth. de Octaviae Curia meminit, & in ea Iovis fulmen tenentem ponit. Consentaneum autem est

Theatrum
Marcelli
nepotis
Augusti.
Capiebat
80000.

Porticus
Octaviae.

L I B E R

Bibliotheca Octavia.

est hanc curiam fuisse vbi porticus, quam ante theatrum statuit Appianus. Includebatur autem inter ædes sacras diui Nicolai in carcere, & S. Mariæ, quæ ab ea in Porticu cognomen obtinuit, qui locus ex ruinis, & Curia, & porticus eminentior cernitur, ibiq; saxa tiburtina, & marmora plurima effodiuntur. Defuncto verò Marcello prope theatrum Octavia mater Bibliothecam instituit, idest librorum repositoryum, quæ Liberaria etiam dicitur. Gellius: fortè, inquit, in liberaria ego & L. Paulus poeta vir memoria nostra clarissimus confederamus. Tradunt autem Pisistratum tyrannum primum omnium Athenis disciplinarum liberalium libros publicè legendos posuisse; Romæ verò Asinium Polionem.

De Circo Flaminio, & Templo Apollinis.

C A P. III.

Circus Flaminio.

IRCVS autem Flaminius vbi fuerit, permagna est inter scriptores dubitatio, & contentio. Blon. namq; quibusdam coniecturis admodum leuibus conatur ostendere, quem nunc Agona, olim Circum Flaminium appellatum; cuius rei nullum habens argumentum, Pandulphum lateranensis ecclesiæ ostiarium tantum adducit, qui scribit Hadrianum Pontificem S. Apollinaris ædem ædificauisse, vbi prius Apollinis fuerat. Pom. verò Lætus, quem deinde secutus est Ful. eum esse vult, cuius vestigia quibusdam in locis adhuc exstant apud Apothecas obscuras, in cuius medio nunc ædes S. Catharinæ est sita, & funes torquentur. Quidam verò Blon. opinionem approbantes Balbi Theatrum hoc in loco fuisse contendunt. Quare in re tam antiqua, tam dubia, in tantaque scriptorum varietate, quem potissimum sequeremur, nulla erat certatio, coniecturæ verò non valde probabiles, in his animi anxietatibus diu versatus, tandem forte fortuna, quid probarem, inuenimus. Sedebamus enim nuper in Libraria Pont. Max. Ego, IOANNES Moronus Episcopus Mutinen. magni ingenij, magnæque probitatis iuuenis nobilissimus, nec non THOMAS Cadamustus patricius Lauden. ijsdem ornatus

animi

reanimi virtutibus, humanarumq; literarum studio virorum
 ob doctorum fautor, & singulare præsidum. Sedebant & quidā
 inprudentes viri; incideratq; mentio de Mario iuniore, de
 cuius morte cum quidam dubitarent, quid, inquit Episc. du-
 ddbitis de re omnibus nota. heus puer affer M. T. Ciceronis
 orationes. Legebatur in toga candida. Catilinam caput Ma-
 iurij plenū adhuc animæ, & spiritus gestauisse ab Ianiculo ad
 ædem Apollinis. tunc T H O M A S antiquitatis Urbis stu-
 bidiosissimus & in medicina alter Apollo, in me conuersus: vbi,
 inquit, erat Apollinis ædes. Iube inquam Asc. Pedianum
 strasserri, apud ipsum quædam vidi, quæ nunc memoriæ non
 occurrunt; eo allato hæc legimus. Omnia sunt manifesta,
 sed tamen ne erretis, quod his temporibus ædes Apollinis
 in Palatio fuit nobilissima, admonendi estis non hanc a Cice-
 rone significari, quam post mortem Ciceronis multis annis
 in Imp. Cæsar, quem nunc Diuum Augustum dicimus, post a-
 stiacam victoriam fecerit: sed illam demonstrari, quæ est
 extra portam Carmentalem, inter forum Holitorium, & cir-
 cum Flaminium. Quibus verbis obseruavi nullo modo Ago-
 rum campum circum Flaminium esse. Et si quis consideret
 forum Holitorium, ædemq; Apollinis inter ipsum, & circum
 Flaminium voluerit collocare, certè Pomponij opinionem
 facillimè probabit. non enim procul à porta Carmentali fuit
 Apollinis ædes. Lilius. Ab æde Apollinis boues fœminæ
 alluæ, albæ, porta Carmentali in Urbem ductæ. Quæ verò
 Blon. adducuntur, ea omnia, præter Pandulphi argumen-
 tum, non magis suam confirmant, quam destruunt opinio-
 nem. Quid enim sibi volunt hæc Liliij verba? Itaque inde
 Consules ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi
 nunc ædes Apollinis est, iam tum Apollinarem appellabāt,
 ubi duocauere Senatum. nempe nihil aliud, quam sæpenum-
 Romanos è proximo Capitolio consultandi gratia in cir-
 Flaminium descendisse. Vnde alibi Lilius. Actum de im-
 erio Marcelli in circo Flaminio. Quid Cassiodori? Solitos
 ab Augusti Mausoleo sex portis dimitti iunctos currus,
 in vi per Equiria in Flaminium circum currerent? nihil, nisi
 Equirijs, vbi ædes S Mariæ in Equiro, recta currus solitos
 venire ad Apothecas obscuras, & per portam antiquam,
 vestigia adhuc existunt circū ingressos, metas circuire.
 quod

L I B E R

quòd si de Agonio intelligatur campo, non recta à Mausoleo o
 Augusti, verum ad dexteram necesse erit currus flectere, vt
 in Agonium peruenias campum, quem in Martio, cum in
 pratis Flaminij circus Flaminius, esse constet. Circus Fla-
 minius, inquit M. Var. dicitur, qui ædificatus est circum Fla-
 minium campum, & quod ibi quoque ludis tauricis equi in
 circum metas currūt. Sex. verò Pomp. à Flaminio Cos. apud
 lacum Trasumenum ab Annibale interfecto circum, simul in
 & viam, denominationem cœpisse refert. Plut. verò in probl. de
 de huius nominis etymologia dubitare videtur. Quid est, in-
 quit, quòd circus Flaminius dictus est, an quòd Flaminius
 quidam priscus, cum ciuitati agrum reliquisset equestribus
 ludis eius fructu, & vectigalibus utebantur, nam cum pecu-
 nia suppeteret viam quoque Flaminiam munierunt. Cui au-
 tem vsui esset illa indicant Var. verba paulo ante adducta,
 & quæ retulimus ex Liuiο. quòd Circo Flaminio mundato
 ludi Apollinares extra portam Collinam portati sunt. Inter
 S. nunc Angeli, olim, vt quidam putant, Iunonis Ædem, &
 Citranguli turrim, marmoreæ columnæ tres miræ altitudi-
 nis, & crassitudinis adhuc existant, quò in loco Martis Tem-
 plum fuisse tenemus. columnæ enim reliquæ videntur ea-
 rum, quæ in huius diui templo ab Ouidio mirum in modum
 celebrantur. Apollinis verò Ædes vbi nunc ecclesia diuæ
 Mariæ cognomento sub Capitolio, inter forum Holitorium,
 & circum Flaminium, secundum Asc. & propè portam Car-
 mentalem, quod innuit Liuius, qui primo dec. quintæ docet
 S. C. in ea sæpe factum esse, eius sunt hæc verba: Cn. Cor-
 nelio Scipione Hispalo, & Q. Petilio Spurino Cos. Senatus
 in æde Apollinis legatorum verbis auditis supplicationem
 in biduum decreuit. In eodem circo etiam Neptunum Ædē
 habuisse testatur epitaphium quod sequitur.

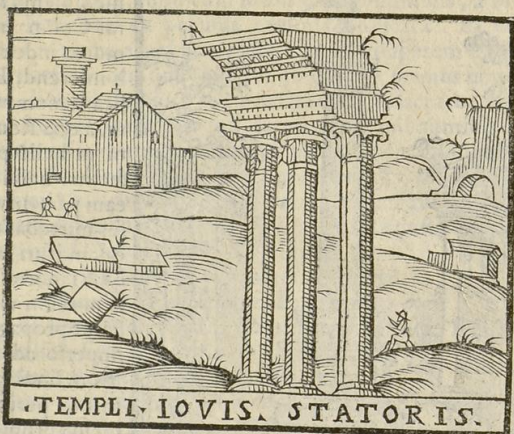
*Martis
Templū.*

*Apollinis
Templum.*

*Neptuni
Ædes.*

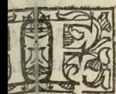
ABSCANTO AVG. LIB. ÆDITVO ÆDIS
 NEPTVNI QVÆ ESTIN CIRCO FLAMI-
 NIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS
 CÆS. N. SER. ADIVTOR A RATIONIBVS
 PATRI PIISSIMO FEC.

De

de Vulcani, Martis, Bellonæ, Herculis, Iouis Statoris
 Templo; ac de Columna Bellica, Ara Neptu-
 ni, Porticu Corinthia, & Co-
 lossæ Martis.

C A P. I I I I .

V E R E autem cum in circo Flaminio, tum apud,
 alię celeberrimæ deorum ædes sacræ, veluti Vul-
 cani, in qua pro edituis canes fuisse fabulantur,
 sacrilegis tantum allatrantes. Martia iuxta eun-
 dem circum, vt diximus, Simul, & Bellonæ: versus portam
 Carmentalem inquit P. Viſtor. inter Martis, & Apolli-
 nis templum, ac portam Carmentalem, qui locus ex rui-
 nis eminentior nunc cernitur; vbi frequenter Senatus ha-
 deebantur. Liuius quinto dec. quintæ: M. inquit, Pom-
 pil lius Cof. Romani redijt, Senatuque extemplo ad ædem
 Bellonæ vocato. Ante Bellonæ, exiſtentis, auth. Sex. Pom.

Vulcani
 in quo ca-
 nes pro e-
 dituis.

ante

ante portā Car-
mentalem, fue-
rat Colūna mar-
morea index bel-
li inferendi, Bel-
lica denomina-
ta, à qua Roma-
ni in bellū pro-
fecturi hastā in
eam partem ver-
sus mittebant, in
quam ituri erāt,
quia laboriosum
admodum vide-
batur propagato
imperio ad ho-
stium fines ex in-
stituto perueni-
re, in eorum quo-
agros iacere . .
Hanc columnam

Blon. iuxta circum Maximu in perperam statuit, deceptus illi-
lis Ouidij carminibus, quæ sunt supra à nobis adducta, vbi
de ipso circo, & ijs, quæ in eo erant, sumus locuti. Ædis
Bellonæ Appium Claudium cæcū authorem Ouid. sic facit

Hac sacrata die thusco Bellona duello

Dicitur, & Latio prospera semper adest.

Appius est author Pyrrho qui pace negata

Multum animo vidit, lumine cæcus erat.

Herculi magno custodi circi Flaminij Ædis ponitur à
Victore, de qua idem author vt quidam aiunt, sic meminit

Alter pars circi custode sub Hercule iuta est,

Quod Deus Euboico carmine munus habet.

*Herculis
magni T
plum.*

Steterat autem in aditu circi, vbi nunc ecclesia diuæ Lucianæ
in Apothecis obscuris, & propterea Ouidius custodem illum
ipsum Herculem appellauit. argumento etiam. quòd aperi-
tibus Vespillonibus sepulcrum quoddam, legimus in frustis
marmoris reperto cognomentum, quod in antiquis moni-
mentis vbiq; Herculi datur, videlicet. INVICTOO

Deco- -o

I Decoratus est arcus Flaminius altera æde cognomento Her-
 o culis Musarum, quòd cum Musis esset communis, à M. Ful-
 u uio Nobiliori ex pecunia censoris ædificata. ea ratione
 p quòd in Græcia acceperat Herculem Musagetem esse, idest
 o comitem, duce[m]que Musarum, idemque primus nouem si-
 g gna, hoc est omnium Camœnarum simulacra ex Ambra-
 to censi oppido translata sub tutela fortissimi numinis conse-
 od crauit. quia mutuis operibus, & præmiis ornari, iuuariq[ue] de-
 berent, Musarum quies defensione Hercules, & virtus Hercu-
 il lis voce Musarum, lege Eumenium. Ædem autem hanc ve-
 ut rustate deformatam Martius Philippus Augusti victricus re-
 stituit, quod Ouid. in Fast. sic tetigit.

*Herculis
Musarum
Templis.*

Sic ego, sic Clío, clari monumenta Philippi

Aspicias, unde trahit martia casta genus.

I In eodem Circo Macro. Iouis Statoris statuit Delubrum.

*Iouis sta-
toris delu-
brum.*

E Et calices fieri solitos, sic testatur Mar.

Accipe de circo pocula Flaminio

I Plin. verò Aram Neptuni fuisse ait, eamque olim sudore
 emanasse. Et à Consulatu Octauii, qui de Perseo rege trium-
 phum nauale egit, factam Porticum duplicem apud eundem
 circum, quæ à capitulis æreis columnarum Corinthia, & ab
 auctore Octauia est appellata. Fuit autem inter ipsum

*Porticus
Corinthia
Octauia.*

circum, & ecclesiam S. Nicolai cognomento in

chalcarea, quod cognomen ab ipsa porticu

retinuisse videtur, χαλκός enim æs di-

citur. Idem tradit Colossium

Martis fuisse in templo

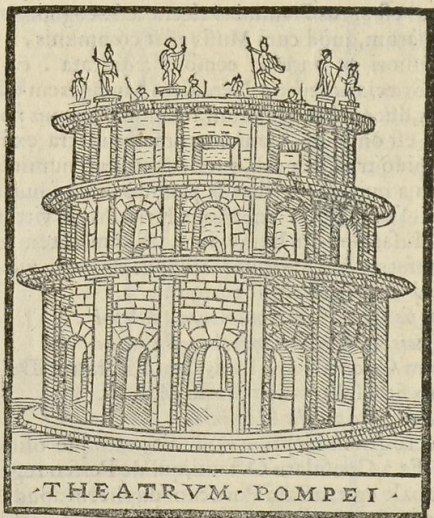
Bruti Callaici a-

pud circum

Flami-

nium.

*De porticu Mercurij, & Octavij, Pompei theatro,
Domo, Atrio, & porticu eiusdem, ac
de Templo Veneris Victricis.*

C A P. V.

Porticus
Mercurij

NTER Flaminium circum, & Tyberim exstat
Porticus in vestibulo ædis nunc S. Angeli in pi-
scina, olim Mercurio, vel, vt alij, Iunoni sacra; quæ
igne exhaustum L. Septimium Seuerũ restituisse
inscriptio ostendit huiusmodi.

IMP. CÆS. L. SEPTIMIUS
SEVERVS PIVS PERTI-
NAX AVG. ARABIC.
ADIABENIC. PARTHIC.
MAXIM. TRIB. POTE-
STAT. XI. IMP. XI. COS.
III. P. P. &

IMP.

II IMP. CÆS. M. AVRELIVS
A ANTONINVS PIVS FELIX
A AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VI COS. PROCOS. IN
OCENDIO CONSUMPTAM
R RESTITVERVNT.

¶ Porticum autem illam, quæ nunc diruta apud plateam Iu-
biæorum Ceuram appellant, Severi Impera. fuisse tenet fa-
ma. nos verò de hac nihil certi habemus. Sequitur Thea-
trum Pompei, inter Marcelli, & molem Hadriani ferè me-
ribdium, quod mansurum primus omnium ipse Pompeius ex-
struxit. Quin, inquit, Cor. Tac. Cn. quoque Pompeium accu-
satum à senioribus ferunt, quod mansuram theatri sedem
obposuisset: Nam antea subitariis gradibus, scæna in tempus
instrueta. Sed consultum parsimonix, quòd perpetua theatro
sedes locata sit, potius quàm immensò sumptu per singulos
annos cofurgeret, ac strueretur. Et licet Pompeius inchoa-
verit, magnaque ex parte extruxerit C. Caligulam tamen
absolvissè scribit Sueton. cum fortuito igne consumptum se
extructurum pollicitus esset Tiberius. Longo autem tēpo-
re post Theodoricus Ostrogothorum rex magna ex parte
restructuratum instauravit, sicuti Cassio. verba ad Senatū in-
dicant, quæ sunt: Et ideo theatri fabricam se mole solvente,
conconsilio vestro credimus esse roborandam; ut quod ab au-
sthoribus nostris in ornatum patriæ constat esse concessum,
non videatur sub melioribus posteris immunitum. Quid nō
solvas senectus, quæ tam robusta quassasti? Montes facilius
decidere putarentur, quam soliditas illa, quæ tenetur; quando
omnes ipsa sic tecta cautibus fuit, ut præter artem additam,
ipsa quoque naturalis esse credatur Hoc potuissimus for-
tè negligere si nos contigisset talia non videre: & reliqua.
¶ Huius magnitudinem ex eo etiam coniciamus, quòd Nero
Germanis Po. Ro multitudinem ostensurus, eos in
hoc theatrum populo plenum introduxit. Capiebat enim
colloca. LXXX. millia cuius vestigia in cella vinaria, & in stabu-
lo Vrsinorum in campo Floræ adhuc cernuntur. Veneris Vi-
stricis adè in eo fuisse scribit Porphyrio, & Plutar. in ipsius
Popei vita. Ego verò anno. M. D. XXV. post ædem S. Ma-
riae cognomento in cripta picta, vidi effodi marmor in quo

*Porticus
Severi.*

*Theatrum
Pompeij.*

erat index talis. VENERIS VICTRICIS. Prope theatrum autem Atrium, siue Curiam, & Domum, & ante ipsam Porticum Pompeius habuisse dicitur. Plut. Atqui inquit, Pompeius ipse vsque ad tertium triumphum modicè, atque incompositè habitauit, pulchrum deinde theatrum longè à Romanis diffamatum cum struxisset, splendidiorem domum, veluti theatro appendicem, ædificauit. Curia ea fuit in qua C. Cæsarem occisum esse docet Sueton. Is locus nunc Satrium addita litera s. pro atrium appellatur. De Porticu verò Ouid. sic meminit.

Tu modo Pompeia lentus spaciare sub umbra,

Dum sol herculei terga leonis adit.

Campum, quem Floreum vocitant, à Flora à Pompeio adama-
mata ita denominatum putauerim, non à loci præstantia, quasi florem, vt autumat Ful. Hæc autem Pompei monumenta Philippo, qui post Gordianum imperauit, regnante, igni absumpta sunt, auth. Pomp. lætus: Nam cum Philippus ipse in theatro ludos scænicos celebraret tribus diebus, totidemque noctibus peruigil populus spectauit funalibus, atque lychnis tenebras vincentibus, & cum multitudo solennibus ludis intenta esset, incendium, aut ex luminari-
bus, aut ex ignibus coalitum, in Curiam deuagatum est, arsit theatrum, & ei propinquum
hecatonstylon, idest centum columnarum porticum. Iuxta theatrum

Tiberio Cæs. Arcum mar-

moreum, prius à Sena-

tu decretum,

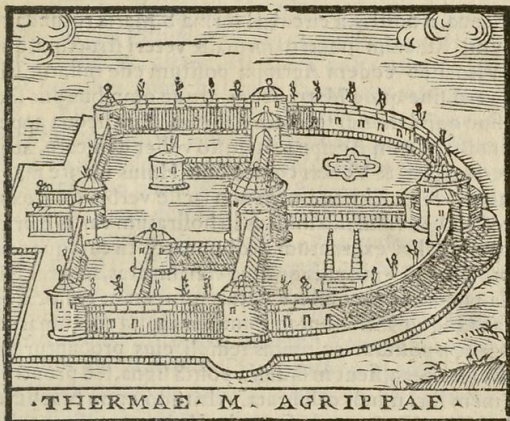
sed omis-

sum,

peregīt D. Claudius.

Sueton.

• THERMAE • M • AGRIPPAE •

De Thermis Agrippinis, Pantheone, eiusq; Porticu, ac
Bonæ Euentus Templo. CAP. VI.

ISCEDENS quis à Pompei theatro in septen-
trionem ad locū perueniet, qui nunc Cyambella
dicitur, propè Pantheonā, vbi M. Agrippæ Ther-
marum reliquiæ adhuc exstant: eis namq; Agrip-
pinis à suo nomine nomen imposuit Agrippa. de quibus me-
morat Pli. his verbis: M. Agrippa rusticitati, quā delitiis pro-
pior, vnicumq; felicitatis exemplum multa, & egregia in vr-
be perfecit opera, Augusto eius socero imperante. Idē ther-
mas de suo nomine excitauit, has lithostrato, & encausto pin-
xit, arcus, & pauimenta ex vitro posuit. Et rursus: Lithostrat-
a, & pauimenta ceptauere iam sub Sylla paruulis certè cru-
entis. exstatq; hodie quod in Fortunæ delubro Præneste fe-
cit: pulsa deinde ex humo pauimenta in cameras transue-
xæ, vt pronum vitium, & hoc certè inuentum ab Agrippa in
thermis, quas Romæ fecit. figlinum opus encausto pinxit,
quæ reliqua albaria adornauit, non dubiè vitreas facturis cam-
eras, si prius inuentum fuisset. Conspicitur propè thermas
Templum inter antiqua vrbs ædificia valde conspicuum,
et ferme integrum: ab antiquis, quasi omnibus diis sacrum,

Pantheo. Pantheona. à nostris, à circulari forma S. Maria rotunda, nūcupatum. Est enim spherica forma, & veteri structura, quod Ioui Vltori ab eodem Agrippa positum esse testatur Plin. Dion verò, siue quòd Matri deum, atque omnibus diis sacrū esset, siue quòd mundi formam haberet, Pantheona appellatum tradit. Id cum Agrippa Augusto vellet dedicare, ac ille respueret, Marti & Veneri consecrauit. Huius maute magnificentiam, & pulchritudinem non facile verbis quis exprimeret. Habet enim intrinsecus lithostratum variis marmoribus perpulchrè exornatum, columnasq; circumqua; nobili structura, & epistyliis optimè concinnatas, ac inter ipsas, facella, in quibus per ambitū statuæ olim erant collocatæ: Syracusana, inquit Plin. sunt in Pantheo capita columnarum à M. Agrippa posita in columnis templi eius probantur inter pauca eius opera, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Altitudo enim brachia cōtinet. LXXVII. & totidē latitudo. Huius templi concamerata testudo, mira arte laqueata, habet in summo vertice circulare foramen, quo solo liberum lumen cœli admittitur, & ad huius imbres excipiendos recto diametro in ipso lithostrato impluuiū. verū ne testudo immenso pondere grauaretur, vacui circumqua; specus ab imo ad summum relictī sunt. Intus tota ædes, aut marmorata, aut marmoreis crustis exornata est. exterius tectorio illita, à fronte verò æreis laminis argento, auroq; illitis tecta. Testudo nunc plumbeis, olim argenteis laminis cooperta fuerat, quas Constantinus tertius Heraclii nepos Romā veniens sustulit, simulq; omnes statuas ex ære, & marmore ad vrbis ornatum positas, omniaq; templorum ornamenta paulo decentiora detraxit, nauibusq; ad id paratis impositis asportauit. Portæ verò templi æræ, miræ magnitudinis, veteri structura, cum æreis supra valuas cancellis. In pro nao Augusti, & Agrippæ fuere simulacra. In ipso verò templo Martis, & Veneris, ex cuius auribus pendebat vnio miræ magnitudinis, & taxationis, quem vt scribit Macro. Cleopatra in auribus gerebat, cuius magnam partē aceto consumpserat in conuiuio, quo M. Antonium sumptibus superare contendebat, quæ vno haustu centies sesterrium ebibit. sed qui superfluit victa regina, capta Aegypto Romam delatus, dissectusq; est, & factæ ex

vna

vna margaritæ duæ, posita, vt diximus, Veneris simulacro :
 I Phidias, inquit Plin. fecit ex ebore Mineruam Athenis, quæ
 e est in Pantheone, altans . Hercules in Pantheone, ad quem
 I Pœni omnibus annis humanas sacrificant victimas , humi
 ft stans . Virgil. enim Didonis describens templum allude-
 or re videtur ad hoc, in quod tot gradibus nunc descenditur,
 p quot olim ascendebatur, vt columnarum basis in porticu ip-
 nst sius existentium ostendit , simul & area ex quadrato lapide
 ul superioribus annis detecta. ex quo deprehendi potest quan-
 us tum ruinis creuerit Urbis solum . Notandumq; etiam hoc
 ni in loco omnia templa apud veteres in sublimi condita gra-
 ib dibus ascendi, atque vnum tantum habuisse aditum. Vnde
 e VVar Omne enim templum debet esse continuo septum, nec
 lq plusquam vnum introitum habere. Agrippa autem templo
 o Porticum addidit, à quibusdam prothyrum appellatã, cuius
 or verbi significationem Accursius Iurecon. se ignorare fate-
 tur. Est autem locus ornamenti causa ante ianuam, veluti ve-
 istitibulum, aut porticum. quasi προθύρῳ θυράς. Hæc verò por-
 oiticus pulcherrima, & fermè integra adhuc stat, cuius tectum
 or gereis, ac inauratis trabibus canalium modo compactis susten-
 tatur: rotundis, ingentibusq; attollitur columnis. de qua Ba-
 is optista Leo hæc habet verba : Exstant in hanc vsque diem ad
 o porticum Agrippæ contignationes æneis trabibus pedû. XL.
 o opus in quo nescias impensam ne magis, an artificis ingeniû,
 im mirere. Præter columnas rotundas, habet quasdam alias qua-
 tridratas, quæ dicuntur anthæ. anthes quadraturam significa-
 e re Nonius affirmat . In huius frontispicio literæ cubitales,
 o operis authorem ostendentes, sunt hæ.

MM. AGRIPPA L. F. COS. TERTIVM FECIT.

De instauratione verò eiusdem templi infra minores literæ
 eguntur, hæ.

MIMP. CÆS. L. SEPTIMIVS SEVERVS
 VIPIVS PERTINAX ARABICVS ADIABE-
 INICVS PARTHICVS MAXIMVS PON-
 TIFIC. MAX. TRIB. POT. XI. COS. III. PP.
 PRO COS. &

M MP. CÆS. M. AVRELIVS ANTONINVS
 IOIVS FELIX. AVG. TRIB. POTEST. V.
 OCCOS. PROCOS. PANTHEON VETVSTA-

O 4 TE

L I B E R

TE CORRVP TVM CVM OMNI CVLTV
RESTITVERVNT.

Spartianus autem ait Hadrianum prius Pantheum instaurasse. Julius Capit. in vita ipsius Antonini pii de ipsa instauracione ita meminit : Opera eius hæc exstant, templum Hadriani honori patris dicatum , instauratum Amphitheatrum, sepulcrum Hadriani, templum Agrippæ. Porticus autem numinibus priscos dedicare consueuisse, probat in marmore excisus hic index.

SILVANO SANCTO L. VALLIVS SOLON
PORTICVM EX VOTO FECIT. DEDI-
CAVITQVE KAL. APRILIB. PISONE ET
BOLANO COSS.

In area autem Pantheonis visuntur pari forma duo leonum simulacra ex marmaridum lapide subnigro, sub suis basibus collocata, cum hieroglyphicis literis , inter duo porphyretica labra . quæ in proximis Agrippæ , aut Neronis thermis fuisse multi opinantur . Templi Boni Euentus vestigia

*Boni Eue-
ntus Tem-
plum.*

quadrata, & oblonga spectantur inter Mineruæ, & Sancti Eustachii plateas. Colebatur autem Euentus,

vt omnia prospere, feliciterque euenirent :

quare Var. ad Fundaniam scribens ip-

sium inuocauit, cuius simulacrum

erat habitu pauperis, dexte-

ra manu pateram, fini-

stra verò tenens

spicam.

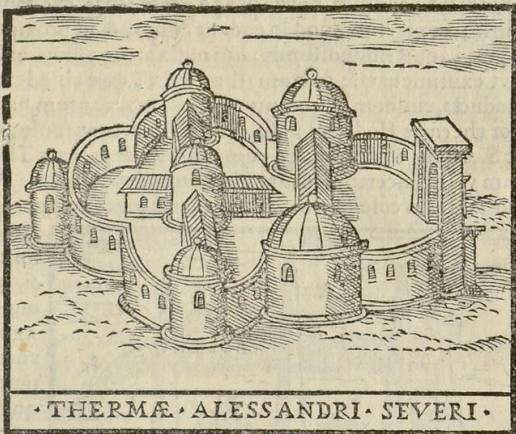
Praxitelem huius diui Simulacrum

in Capitolio fecisse, testa-

tur Plinius.

*Simula-
crū Boni
Euentus
quale.*

De Thermis Neronianis, & Alexandrinis; ac de Circo, qui Agon dicitur. CAP. VII.

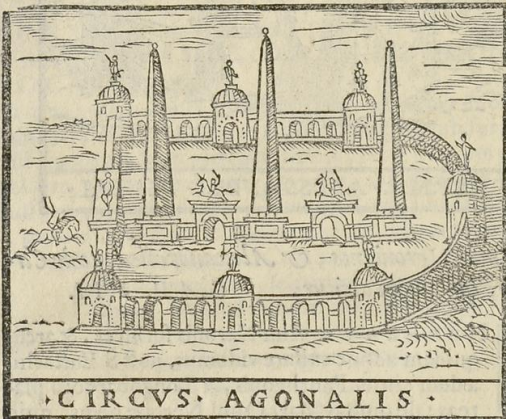

HERMARVM olim Neronis fornices, & arcus quidam adhuc exstare videmus, post S. Eustachij ædem; inter Pantheonis, & Longobardorū plateas: de quibus Mar. Quid Nerone peius, quid ed thermis melius Neronianis? Has Alexandrum instaurauisse nonnulli arbitrantur. Lampridius verò nouas iuxta Neronianas Alexandrum excitauisse. cuius sunt hæc verba: Thermas sui nominis fecit, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerunt, a quoque inducæta, nunc Alexandrina quæ dicitur. Nemo thermis de priuatis ædibus suis, quas emerat, diruptis ædificijs restituit. Pulcherrimum ferè omnium artium vestigial instituit: ex quoq; iussit thermas, & quas ipse fundauerat, & superiores populi vsui exhiberi. Syluas & in thermis publicis depulsaui. Et quia thermarum vestigia latè patèt, à S. Eustachio usque ad domum Gregorij Narnien, viri optimi, & humanissimi, in cella vinaria cuius vidimus thermarum pauimenta, & plumbeas fistulas, Lampridij opinionè potius probamus, videlicet

*Therma
Neronis.*

videlicet Alexandrum nouas propè neronianas excitauisse
thermas; præsertim quod in eadem domo, & in proximis,
sunt putei aquis limpidissimis, qui nulla arte possunt exsic-
cari, vt existimem esse ductum illius aquæ, quæ ab Alexan-
dro inducta, eiusdem adquisiuit nomen. Iuxta autem has P.
Victor thermas Hadriani posuit: quidam ferunt fuisse, vbi
nunc S. Aloisij templum; sed cum nulla ibi appareant Ther-
marum vestigia, certum locum illis non audeo assignare. Vi-
suntur hodie in celeberrima Urbis planæ parte vestigia spa-

*Circ° A-
gonalis.*

ciosissi-
mi cir-
ci, quæ
nunc
Agonæ
voci-
tant.
quod
in eo
ad ix.
diem
Ianua-
rij A-
gonal-
ia Iano
sa-
cra ce-

lebrarentur, à Numa, vt scriptum reliquit Antias, instituta.
Is enim deus rebus agendis præsidere credebatur. Ego verò
crediderim ibi non solum Agonalia, verum varios ludos, va-
riaq; edita spectacula, & communi nomine Agonem deno-
minatū, quo nomine cuiuslibet generis spectacula appellant
Græci Non enim placet, quod vult Ful. huic loco Equiriæ
nomen fuisse, quia, vt diximus, rectior erat via ab Augusti
Mausoleo ad S. Marię in Equiro ædem, vt inde currus in cir-
cū Flaminiū, sicuti Cassio ait, dimitterentur. Præterea ædes
ipsa in Equiro dicitur, non in Aquiro. neq; legitur vsquā, lo-
cū ibi fuisse paludosum, vt ab aquis ædes ipsa nomē sit ade-
pta. Leue sanè est argumentū, quòd æræ anates in ea fuisse
dicātur. solent enim antiqua hominum, & deorū signa, simul
& ani-

& animalium ad locorum ornatum, huc, illuc transferri; sicuti videmus aeneos pauones in S. Petri basilica, quos olim in pinu aenea ad Scipionum sepulcrum fuisse memorant. Quare cum solerent principes, ut supra patuit, omnia sui monumenta vno in loco extruere, Neronis, siue Alexandri circum existimauerim. Sunt enim horum thermarum vestigia propè, & ferme contigua. Non negamus tamen in eo Equiria, sicut alia certamina, fuisse celebrata. Sunt autem Equiria ludi, quos apud Elidem Graeciae ciuitatem Oenomaum primum omnium edidisse scribit Sex. Pom. & Pindari interpretes. Romulus postea eum imitatus eosdem in raptu Sabinarum Italiae ostendit. de quibus Ouid. secundò fast. ita meminit.

*Neronis
Circus, vel
Alexandri.*

Iamq; dua restant noctes de mense secundo,

Marq; citos iunctis curribus urget equos.

Ex vero positus permanfit equiria nomen.

Qua Deus in campo praestitit ipse suo.

Quidam autem aiunt in via triumphali Arcum Theodosij, Valentini, & Gratiani Imp. fuisse, quo in loco nunc pecunia significatur. nos verò de his nihil certi inuenimus, nisi quòd fragmenta quaedam superioribus annis apud aedem S. Celsi inuenta biblicuntur, horum principum de arcu inditium facientia. Aliqui bibdicunt in eo arcu titulum insculptum esse huiusmodi.

MIMPP. CÆSSS. D. D. D. N. N. N. GRATIANVS
AVVALENTINIANVS. ET THEODOSIVS PII FELI-
HOCES ET SEMP. AVGGG. ARCV M AD CONCLV
HDDENDVM OPVS OMNE PORTICVM MAXIMA-
VVRVM AETERNI NOMINIS SVI PECVNIA PRO-
PRIA FIERI ORNARIQ. IVSSERVNT.

*Arcus
Theodosij
Valenti-
niani, &
Gratiani.*

Δ De Templo Neptuni, Terento, Ara Ditis, ac Palude
Caprea. CAP. IX.

N ripa autem Tyberis, ubi nunc S. Blasij, olim Neptuni stabat Aedes, ab Hadriano restituta, quemadmodum in marmore ibi inuento titulus nobis significauit. In Neptuni naufragio seruati solebant tabellas naufragium ipsum pictum habentes ponere, auth. Fulgentius: Terentus, inquit Pom. locus in campo, dictus

*Temple
Neptuni.*

dictus quòd eo loco Ara Ditis patris occultaretur, vel quòd
profluentis Tyberis ripas aquarum cursus tereret. Quòd in loco
Euander ex Arcadia profectus cum classe substititit dicitur.
hinc Ouid.

Iamq; ratem docta monitu Carmentis in amnem,

Egerat, & thuscis obuius ibat aquis.

Fluminis illa latus, cui sunt vada iuncta Terenti

Aspicit, & sparsas per loca sola casas.

*Arc Di-
vis.*

Notandum autem non solum Ditis, sed & Proserpinæ A-
ram subterraneam fuisse, quam Val. Max. tradit egesta ter-
ra ad X X. pedum altitudinem, apud Terentum inuentam
Valesio quodam authore, è Sabinis locuplere, & rusticæ vitæ
homine, qui liberatis tribus filiis ibi trinoctium furæ hostiæ
sacrificium exhibuit. vnde Ausonius.

Terna terentino celebrata trinoctia ludo.

*Caprea
Palus.*

Ipsam quidem aram Romani bello Albano constituerant,
atque alta occultauerant terra, vt omnibus, præterquàm ipsis,
esset ignobilis Capream Paludem in campo Martio ante Vr-
bem statuit Liuius. Plut. verò locum esse dicit versus mare
in rheumatibus Tyberis, ad quem vnus erat aditus, & pro-
pterea tutus; vbi Romulus cum exercitum recenseret, subi-
ta orta tempestate, sublatus è medio, apparere desijt.

De Domo Coruina, Via Lata, & Templo Isidis.

C A P. X.

L T E R Æ autem pars Urbis planæ, secundum
radices Quirinalis, à foro Traiani ad portam Fla-
miniam producta, habuit propè Capitolium Do-
mum Coruinam: à qua locus in hanc vsque diem
nomen seruat, Macellum enim Cornuorum vulgo dicitur.
vbi in pariete domus Virgilij de mantaco tiburtinis saxi in-
sculpta leguntur hæc.

C. POBLITIO. L. F. BIBVLO ÆD. PL. HO-
NORIS. VIRTVTISQVE CAUSA SENATVS CON-
SVLTO POPVLIQVE IVSSV LOCVS MONVMEN-
TO QVO IPSE POSTERIQVE EIVS IVFERREN-
TVR PVBLICE DATVS EST.

Vbi

V Vbi notandum honoris, virtutisque causa additum, quia
 I Duellio Cos. cautum fuerat S. C. ne quis in Vrbe sepelire-
 us tur nisi, qui virtutis causa, legibus nō tenerentur. Vnde Ci-
 cer. Hominem mortuum, inquit, lex in XII. tabulis, in Vr-
 d be ne sepelito, neve vrito. credo propter ignis periculum. at-
 p qui in Vrbe sepulti sunt clari viri. Credimus eos, quibus an-
 et te hanc legem, virtutis causa tributum est, vt Publicolæ,
 ty vt Tiburtæ, quod eorum posterii iure tenuerunt: aut eos, si
 p quibus hoc, vt C. Fabricius virtutis causa soluti legibus non
 ut sunt secuti. Propterea imperatores, & virgines Vestæ, quia
 el legibus non tenerentur, in ciuitate habebant sepulcra. De-
 in nique etiam nocentes virgines Vestæ, licet viuæ, tamen in-
 tra Urbem campo Scelerato obruebantur. Sed vnde digres-
 si si, eò reuertamur. A Macello Cornuorum ad septa campi
 MMartij via Lata, adhuc priscum obtinens nomen, produci-
 untur: à qua ædes S. Mariæ in via lata nomen accepit: propè *Via Lata.*
 p quam nunc multa eruuntur marmora, in quibus trophœa,
 i triumphalesque imagines vidi, cum hac inscriptione. V O-
 ITTIS. X. ET. XX. qualem esse in arcu Constantini dictum
 flet supra. ex quo conijcimus arcum triumphalem ibi stetisse.
 adhaftenus tamen nihil aliud apparuit, vt cuius esset iudicare-
 uramus. Ferunt Innocentium octauum pontificem, in reno-
 uatione prædictæ ædis, hunc diruisse. In hac ipsa via Isidis
 e T Templum extitit. Blon. autem ex Sex. Ruffi descriptione
 id ubi ædes nunc S. Marcelli ponit: in quo Vespasianum, & Ti- *Isidis Tē-
plum.*
 num nocte illa, quæ triumphum præcessit, quieuisse memo-
 rat Suet. Iuuenalis verò propè septa statuit, cum inquit.

A meroe portabat aquas, quas spargat in ædem

Isidis, antiquo quæ proxima surgit ouili.

Et licet ædes prædicta non multum à Septis distet, non
 tamen proxima dicetur. Vnde alij posuere Isidis in Platea
 nunc Sciaræ, nonnulli apud ædem S. Mariæ in Equiro.
 At certum locum nobis non licet assignare, nisi quod pro-
 pè S. Marcelli templum inuentum est marmor hoc titulo
 insculptum.

TEMPLVM ISIDIS EXORATÆ.

Isis autem Isis Ægyptiorum dea, & in magna apud ipsos ve- *Isis dea.*
 teratione, cuius sacra Romā aduecta esse testatur Lucanus.
 ampridius in Com. Ant. Imp. vita. Sacra, inquit, Isidis ita
 coaluit,

coaluit, vt & caput raderet, Iſiacos vero pineis vſque ad perniciem pectus tundere iubebat. Colebatur autem Iſis cum Oſiride viro, qui Serapis eſt nominatus; à quibus Iſeum, & Serapeum loca publica in regione Flaminia nomen ſumpſere. In Iſidis autem templo magna dabatur adulteriorum occaſio, vnde Ouid. ad amantem.

*Ne fuge niliaca memphitica ſacra iuuenca,
Multas illa facit, quod fuit ipſa Ioui.*

Quò in loco non de latrocinijſ, quemadmodum opinatur Fuluius, verum de adulterijs, & ſtupris intelligit. Oui. Nam & Iosephus commemorat iuuenem quendam nomine Mundum Paulinam generoſam, & pudicam alioquin matronam cum impatienter amaret, ſacerdotes Iſidis pecunia corrupiſſe, qui nouo religionis commento mulierem in templum vocarent, eoſque finxiſſe, per noctem cum Oſiride collocutos, perſuaſiſſeq; eam à deo deſyderari, illam verò cum in templum veniſſet à iuvene, tanquam ab Oſiride, compreſſam, & cum mox petulantius ſtuprum ei exprobaſſet, mulierem marito rem detuliſſe Tiberio, atque ipſum indignatum ſacerdotes cum Mundi liberta, quæ facinoris fuerat conciliatrix, crucibus affixiſſe, temploque Iſidis euerſo, ſimulacrum eius in Tyberim præcipitari iuſſiſſe. De incendio autem huius templi meminit Dion. hiſ verbis: Ignis diuinitus, potius quam ab homine Romæ excitatus, eamq; depopulatus. Nam Serapis, & Iſidis templum, & Septa, Neptuni ædem, thermas Agrippæ, Pantheum, Diribitorium, Balbi theatrum, Pompei Porticum, Octauie domum cum bibliotheca, Templum Iouis Capitolini cum ædibus, & ſacellis coniunctis exhausti. Pluribus autem in locis fuiſſe Iſidis templum teſtatur Spartianus in vita Caracallæ. Idẽ ait ſacra Iſidis Romã deportauiſſe, & templa ubiq; magnificẽ eidẽ deæ feciſſe.

A D N O T A T I O.

Cum de vijs, quæ noſtris temporibus in Vrbe apertæ ſunt in aliquid non ab re fuerit hic inferere: ſciendum itaque eſt anno 1561. à Pio IIII. Pont. Max. ubi olim Alta ſemita fuerat, ductam & ſtratam eſſe viam, quæ de ſuo nomine Pia vocata, hæc autem ab equis Tiridatis incipiens in ipſo Quirinali, vſque ad portam eiufdem quoque nominis ducit, & inde

ni inde etiā recta ad pōtem qui Nomentanus, vulgo Lamen-
tano, dicitur, trium circiter mill. pass. Tempore verò Gre-
gorij Papæ XIII. anno 1575. via quæ à diuæ Mariæ Ma-
ioris ad basilicam Lateranensem ducit, aperta est, vt ex in-
scriptiōe in porticu illius Ecclesię ab Eugenio II. extru-
cto apparet. At S. D. N. Sixtus V. qui nunc viget Viam Fe-
licem de suo nomine, quæ ab ipsius diuæ Mariæ Maioris tē-
plo ad ædes Sanctissimæ Trinitatis in colle Hortulorum, seu
monte Pincio, duxit. Aperuit & eā qua à diuæ Mariæ Ma-
ioris ad Sanctæ Crucis in Ierusalem in agro Sessoriano recta
contenditur, eamque pariter, qua ab ædibus diuæ Mariæ Maio-
ris ad portam S. Laurentij recto tramite itur. Dum verò hæc
describere agebatur de aperienda via, quæ à Capitolio re-
cta ad Lateranum duceret, ac etiam alia, quæ à templo diui
Pauli extra mœnia in via Hostiensī ad Lateranum ipsum pa-
riter deueniret, quæ Deo adiuuante quamprimum aperiē-
das fore creditur.

De Arcu Camilli, Templo Mineræ, & Foro Suario.

C A P. XI.

ISCEDENS quis à via Lata versus Pantheona,
non multò post illi occurret rudis, nullisq; orna-
mentis insignis arcus: cæterum, vt videtur, anti-
quissimus, quem Camillianum, tanquàm Camil-

o erectum, nunc vocitant. At nescio quo modo velint Ca-
millū arcū habuisse triūphalē, cuius vsus multis seculis post
Camillū inuentus à multis dicitur. prius enim triūphalia tā-
mū signa cū statuis, & trophæis ducibus, & triūphatoribus eri-
gi solebāt, qualia Marij esse adhuc videmus. quòd si, vt par-
est, triūphalem arcū esse cōcedimus, nō alicuius imperato-
ris, aut ducis fuit, quam ex ijs, qui post C. Cæsarem fuerunt.
prosequitur statim inter Pantheona, & hunc arcū, Templum
Mineræ, à quo nunc diuæ Mariæ sacrū, nomē retinet. Illius
antiqui exstant in cœnobio fratrum parietes oblongā,
& quadratam formam templi ostendentes, sed non magnā.
Quod tēplum olim testudinatum, multisque ornāmētis in-
signitum Pōpeius condidit: in quo triūphalia, & gestorū bre-
uiarium posuit, vt in marmorea tabula legimus, & eisdem fe-
re vrbis Plin. sic testatur. Toties imperator antequam miles.
postea

*Arcus Ca-
milli, vt
dicitur.*

*Templum
Mineræ.*

Forum
Suariū.

postea ad tot maria, & deinde solis ad ortus missus hos retulit patriæ titulos, more sacris certaminibus vincentium, neque ipsi coronantur, sed patrias suas coronant. hos ergo honores Vrbi tribuit in Delubro Mineruæ, quod ex manubijs dedicabat Cn. Pompeius Magnus imperator. Bello XXX. annorum confecto, fufis, fugatis, occisis, & in deditionem acceptis hominum centies vices semel. LXXXIII. millibus depressis, aut captis nauibus. DCCCXLVI. Oppidis, castellis mille quingentis. XXXVIIII. in fidem receptis. terris à Mæotis lacu ad Rubrum mare subactis, votum merito Mineruæ. hoc breuiarium eius ab oriente. Ad radices autem Quirinalis in hortis Columnensium propè clium. qui nūc in montem Caballum ducit, Forum Suarium olim fuerat, ita denominatum, quod eo in loco sues venundarentur. quapropter S. Nicolai ædes inibi nunc sita, in Porcilibus cognomen retinet. M. quidem Var. docet antiquos habuisse loca constituta vbi res peculiariter venderentur, quæ loca nomen sortirentur ab ipsis rebus. vt Boarium vbi boues, Piscarium vbi pisces, Holitorium vbi holera, Suariū vbi sues. Quidam in radice eiusdem montis, in regione viæ Latæ, campum Agrippæ, & Septa fuisse, authore Lampridio, asserunt. sed certum locum non ostendunt Lampridij verba, quæ sunt hæc. Instituerat & Alexander Seuerus basilicam Alexandrinam inter campum Martium, & septa Agrippina.

De Campo Martio, siue Tyberino. CAP. XII.

QUANTUM in eo capite, quod est de vario orbis ambitu, satis declaratum arbitror, quid de campi Martij terminis, finibusq; sentirem: tamen cum ad eum peruenerimus, libet quædam, inter se se contraria quæ videntur, addere, quò euidentioribus coniecturis, & argumentis pateat Ful. haud rectè hunc montium radicibus, fluminisq; ripa terminauisse. licet Liuius, quem habet authorem, agrum Tarquiniorum Marti consecratum inter Urbem, & Tyberim iacere dicat. quia aliud est inter Urbem, & Tyberim, ab eo, quod ipse vult, inter montes, & Tyberim. ex quo Liuij verba non repugnant ijs, quæ diximus, videlicet mœnia à porta Collina deducta per mediā Urbem

Vrbem planam ad ripam Tyberis fuisse, eregione murorum
 structorum ab Anco rege in transtiberina regione. At me-
 lior est ratio. Si Urbis mœnia montes non excedebant, cur
 idem Liuius in pratis flaminiiis ea omnia acta dixit, & non in
 campo Martio, cum Flaminij prata inter montes, & Tyberim
 quin iaceant, negare possit nemo. nempe quia non erant câ-
 pi Martii pars. Non sit quippe verisimile eum agrum, qui fue-
 rat Marti sacer, in ius priuatum transiisse. Præterea cum
 Dion. omnia circum Vrbem habitata cômement, domusq;
 priuatas in hac planicie fuisse legerimus, vt Coruinorû, Pom-
 pei, Martialis, in campo Martio has statuemus; iusque priua-
 tis hominibus struendi domos in loco sacro dabitur, aut forû
 in quo sues veniuntur instituetur. Quare huius planicie
 partem ædificiis, tanquam Fo. Ro. proximior, secundum
 Dion. occupatam, Martii campi non esse partem, tenemus.
 Nunquid Urbis? & intra mœnia receptam? Licet locorum
 natura, quibusdam coniecturis quandoque muris septam
 conicere videar; Liuius tamen sexto belli pu. facit, vt quo
 tempore fuerit septa, non ausim affirmare. Scribit enim ab
 æde Apollinis boues fœminas duas, albas, porta Carmentali
 in Vrbem ductas. cui portæ cum sub Capitolio fuerit locus,
 omnia ab ipso ad Tyberim extra Vrbem extitisse videntur.
 Illud autem non prætereundum. Ful. non satis de campo
 Martio sibi constare. Nam in eo capite, quod est de Quirina-
 li, ex Suet. refert Domitianum natum ad malum Punicum
 in domo, quam postea in Templum gentis Flauix conuertit,
 iuxta hortos Sallustianos, quorum, inquit, vestigia adhuc ex-
 stant in profunda valle inter portam Salariam, montem Qui-
 rinalem, & collem Hortulorum; & sic ipsos hortos in Vrbe
 ponit. vbi verò de obeliscis agit: Alter, ait, obeliscus Lunæ di-
 catus adhuc cernitur in colle Hortulorum, in hortis Sallu-
 stianis, qui locus Gyrlus ab incolis nunc dicitur. & cum col-
 lis Hortulorum fuerit extra Vrbem, necessè est eosdem hor-
 tos extra fuisse. & ita non solum de loco, verum & de vulga-
 ri nomine titubatur. Hic enim Gyrlum: illic Sallusticum ait.
 Quinimò campum ipsum Martium totum, nedum partem,
 mœnibus modo excludit, modo, portam Aureliam prope Ha-
 driani molem transferendo, intra Vrbem recipit. Sed ad
 Campi descriptionem aggrediamur, qui Martius ideò co-

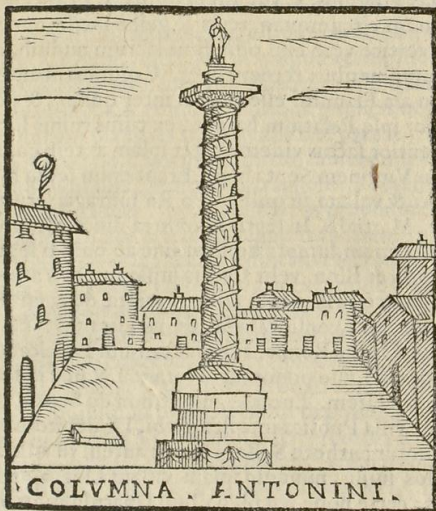
P

gnomi-

gnominatus dicitur, quia Marti à maioribus fuerat consecra-
tus. Nam cum ceteri campi regis Tarquini, qui ob iustitiæ
contemptum dictus est superbus, post eius exilium datis iis
essent, qui agros non haberent, vnus hic ager Marti fuit con-
secratus, campusque Martius dictus auth. Liuius, & Diony.
meminit, & Strabo in hæc verba: Veteres illi Romani ne-
cessariis rebus magis intenti Urbis pulchritudinem contem-
psere. Posteriores verò, & ij præsertim qui nostris fuere temporibus,
innumerabilibus, & præclarissimis impleuerunt insigni-
bus. Pompeius enim & D. Cæsar, & Octavius, & eius filii, &
familiares, & vxor, & soror cunctorum studium simul, & im-
pensas ad præparanda decora superauerunt. Maximam autè
horum partem Martius campus habet, præter natiuam lo-
corum amœnitatem artis, & solertiæ exercitationes admit-
tens. Campi enim admirabilis magnitudo, simul & curules
pariter cursus, & alia equestria certamina expedita suppeditat.
nec minus tam multis, pilam, circulum, palæstram exer-
citatione tractantibus aliaque incumbentia simul opera. Quid
perennes solo herbas, coronatosque ad fluminis alueum col-
les? Scenicarum ostentatio picturarum, eiusque generis
spectacula, præstant, vt difficulter, & inuitus abscedas. Prius-
quam enim Marti consecraretur, Tyberinus, auth. Gellio,
dicebatur Campus, sicut Tyberis Martius, vt testis est Sta-
tius secundo Syl Belisarium autem huius campi partem (erat
enim ad pontem Miluium vsque productus) muris per radi-
ces collis hortulorum, & inde ad Tyberim ductis, intra Vr-
bem recepisse, scribit Procopius. Sciendum quòd in campo

Martio, veluti in Capitolio, statuæ virorum illustrium
erigebantur. Vnde Caligula quasdam ab Augu-
sto ex capitolina area, propter angustias illo
translatas, ita subuertit, atque disiecit,
vt restitui saluis titulis non va-
luerint. Sed alia eius
ornamenta iam
percurra-
mus.

De Porticu, Templo, Columna, & palatio Antonini Pij, ac de Septis, siue Ovilibus.

CAP. XIII.

XS T A T hodie inter Sciaræ, Pantheonisque plateas, iuxta ædem S. Stephani de Trullio, Porticus, cuius principium, & finis licet non appareat, columnæ tamen marmoreæ, ingentes, numero undecim, quæ supersunt, ita dispositæ cernuntur, ut stadiatam porticum Antonini Pii Impe. fuisse multi arbitrentur. quo in loco Templum etiâ habuisse dicitur. argumêto quòd literæ cubitales, in marmore ibi inuêto incisæ, huius templi memoriâ continerent. Sunt tamen qui Martis téplû ibidem fuisse contendunt. Hinc enim ipsius Antonini cochlidis Columnam parum distare videmus, quam instar Traiani ipse sibi erexit. altitudinis pedum CLXXVI. cum interiore

*Porticus
Antonini*

*Columna
Antonini*

P 2 cochlea,

cochlea, & gradibus. CVI. ac fenestellis. LVI. incendio parū deformatam. circumquaq; res à se gestæ incisæ nunc spectantur. in vertice verò eius olim simulacrum nudum, quale in ipsius numismatibus cernere licet. Columnam autem Sex. Ruffus in ara Flaminii esse scribit. inter quam, & porticum

*Palatium
Antonini
Septa.*

Imperator ipse Palatium habuit. ex cuius ruinis locus paulo eminentior factus videtur. Inter ipsam autem columnam, & aquam Virginem Septa fuere. Erant enim septa loca tabulis inclusa, & vallata, in quibus Po Ro suffragia laturus claudabatur. Martialis. In septis Mamurra diu. multumq; rogatus. Ouilia etiam, sumpta similitudine ab ouium septis, sunt appellata. licet Blon. velit Ouilia fuisse minoris ambitus loca, in quibus ceteriæ à tota tribu separatae de agendis, priusquam citarentur, consultabant. de iis Lucanus. Et misere maculauit Ouilia Romæ. Hæc iuxta viam Fornicatam, Flaminiamque à Liuiο ponuntur. Notandū & hoc in loco Fuluij contrarietatem. Lucanus, inquit, non de Septis, vt creditur, sed de villa Publica intellexit, vbi. IX debitorum millia cæsa dicuntur auctore Sylla. Demus autem in villa Publica istos casus fuisse, nunquid ipsam villam Ouilia appellauit

*Ouilia
Tuta.*

Lucanus: certè non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco posuisse. cui opinioni verba ipsius Fuluij apertè repugnant, quæ sunt: Satis constat septa fuisse in eo ambitu, vbi nunc colūna cochlidis Antonini pii. Supra verò villam Publicam sub Capitolio ponit, quæ, ex verbis Ciceronis, per ipsum etiam adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

*Explicat
Lucanus.*

Lucanus: certè non: sed ideò Ouilia maculasse ait Syllam, quia ex ea nonnulli fugientes in Ouilibus sunt interfecti. nisi dicemus ratione vicinitatis locum pro loco posuisse. cui opinioni verba ipsius Fuluij apertè repugnant, quæ sunt: Satis constat septa fuisse in eo ambitu, vbi nunc colūna cochlidis Antonini pii. Supra verò villam Publicam sub Capitolio ponit, quæ, ex verbis Ciceronis, per ipsum etiam adducta, prope septa fuisse, mox apparebit.

De Monte Citatorum, Villa Publica, Templo Neptuni, & Ponte in Campo Martio.

CAP. XIII.

*Mons
Citatorum.*

VRGIT inter columnam Antoninam, & S. Laurentij in Lucina ædem tumulus, nunc Citorus mons, pro, Citatorum, vocatus. non quòd ibi esset mons, verum quòd eo Po. Ro. ad creandos magistratus citatus olim conueniret. Sunt qui Acceptorium ab acce-

acceptandis suffragiis, siue Septorum à proximis septis, nomen obtinuissse volunt. Non placet autem, quod putat Fulvius, locum editum factum ex egestione terræ ex fundamentis colunæ Antonini. quia non fit quippe verisimile tumulo terræ, & ruderibus eum locum occupatum esse, qui celeberrimus erat ædificiis, & comitiis, aliisque publicis negociis destinatus. Et cum planities illa æqualis latè pateat, nisi ab ea parte ubi mons ipse Citorus attollitur, absurdum est etiam dicere, quod Fulvius, positum pro aggere ad reprimendum Tyberis inundationes. quia circularem propemodum habens formam, nullam præ se fert aggeris speciem. Quare credimus potius ex ruinis alicuius ædificij, veluti porticus, Amphitheatri, aut villæ Publicæ locum excreuisse. Erat enim Villa Publica domus ampla, veluti Curia, in qua hostiū legati, quibus neque in Urbem aditus patebat, neque in Græcogastis hospitium concedebatur, recipiebantur; & de publico alebantur Liuius. Macedones deducti extra Urbem in villam Publicam, ibiq; iis locus, & lautia præbita. Quod autem hostium legati intra Urbem non susciperentur, Rhodiorum legati apud eundem Liuium quinto dec quintæ conquerentes, ita probant. Antea Carthaginensibus victis, Philippo, Antiocho superatis cum Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatum vobis P. C. ex Curia in Capitolium ad deos vestros dona ferentes, nunc ex sordidissimo diuersorio vix mercede recepti, ac propè hostium more extra Urbem manere iussi, in hoc squalore venimus in Curiam Romanam Rhodii. Notandum est etiam, eodem autore, Romanos consuevisse sumptum, & locum præbere de publico non solum legatis, verum etiam amicis Po. Ro. eius sunt hæc verba ex quarto eiusdem dec. Onesimo Pythonis filio nobili Macedoni ad Romanos cum transfugisset Senatus locum, Lautiam præberi iussit. Sed ad Villam Publicam reuertamur, in qua etiam censum haberi solitum ferūt. Sylla, inquit Val. Max. in Publica villa, quæ in campo Martio erat, quatuor legiones contrariæ partis fidem suam secutas, obtruncari iussit. Meminit etiam. L. Florus, & Cic. ad Atticum his verbis. Efficiemus rem gloriosam. nam in campo Martio Septa tribuniciis comitiis marmorea sumus, & tecta facturi, eaq; cingemus excelsa porticu, vt mille passuum conficiatur, simul

Villa Publica.

adiungetur huic operi Villa Publica. Quo in loco innuit villam publicam propè Septa excitari solitam esse. neque intelligit Cice. se septa alibi, quam vbi prius erant, sed lignea quæ erant ex marmore, facturum. Quod tamen nec Cic. ipse, neque alius postea fecit, bello ciuili, post eam epistolam suborto, prohibente. Iuxta autem Septa Neptuni Templum cum Porticu pulcherrima fuisse, scribit Diony. quem locum M. Agrippa multis decorauit ornamentis. Erat autem apud Citatorum môtém, Antoniniquæ columnam Pons, per quæ citati, postquam tulerant suffragia ne laturis se immiscerent, & cui fauissent dicere possent, transeuntes separabantur. de quo Suetonio intelligit, vbi de consiliis coniuratorum his disse-rit verbis. Qui primi cunctati vtrum illum in campo per comitia, & tribus ad suffragia vocantem partibus diuisis è ponte deicerent, atque exceptum trucidarent, an in Sacra via, vel in aditu theatri adorirentur. Nonius Mar. refert sexagenarios per pontem non mittendos, quia suffragium non ferant, quod pro ponte fiebat.

Neptuni
Templi.
Pons in
Campo
Martio.

De Aqua Virgine, Lacu, & Aede Iuturnæ, ac Pietatis.

C A P. X V.

*Aqua vir-
go.*

QV A autem Virgo, quæ nunc potu suauis anti-
quum retinet nomen, propè pontem Solarium
concepitur, & profundissimo fluens cuniculo, per
Collatinamquæ ingrediens portâ, sub colle Hor-
tutorum attollitur. opere deinde arcuato per Marcium cana-
pum deducta multis fistulis priuatis ædibus, & accolis com-
modissimè aquam subministrat. Sub hortis verò Lucullanis
in eodem campo, sicut Appia, & Alstetina olim finiebatur.
In eius aquæductu marmor inclusum, hunc indicem inci-
sum continet.

TIBERIVS CLAVDIVS DRVSI FILIVS CÆSAR
AVG. DVCTVS AQVÆ VIRGINIS DESTINA-
TOS PER CÆSAREM A FVNDAMENTIS NO-
VOS REFECIT AC RESTITVIT.

In hortulo verò Angeli Colotij antiquitatis viri studiosissi-
mi tiburtino lapide sculpta huiusmodi leguntur.

TI.

TI. CLAVDIVS DRVSI. F. CÆSAR AVGVSTVS
GERMANICVS PONTIFEX MAXIM. TRIB.
POT. V. IMP. XI. P. P. COS. DESIG. IIII.
ARCVS AQVÆ DVCTVS VIRGINIS DISTVR-
BATUS PER C. CÆSAREM A FVNDAMENTIS
NOVOS FECIT AC RESTITVIT.

Suetoni. tamen aquæ Virginis in Vrbem perductæ M. A-
grippæ laudem attribuit, vt infra ostendemus . Forma au-
tem huius aquæ magnam Martii campi obibat partem .
Ovidius .

Te quoque lux eadem Turni soror ade recepit .

Hic, vbi virginea campus obitur aqua .

Ex quo apparet Iuturnam Ædem in campo habuisse, iuxta
eiusdem nominis lacum . Fuit enim Iuturna Turni soror, *Iuturna*
quæ lacui, in quo submersa est, nomen dedit, qui locus nunc *Templum*.
pro Iuturna corrupto nomine dicitur Lotreglio . Hæc
autem aqua apud veteres salubris habebatur .

Vnde Varr. Nympha, inquit, Iuturna quæ

iuuaret . Quare ægroti propter id no-

men ex eo fonte aquam petere so-

lebant. Pietatis Templum,

vt quidam tradidere ,

fuit in campo

Martio,

vbi nunc ædes Sancti Sal-

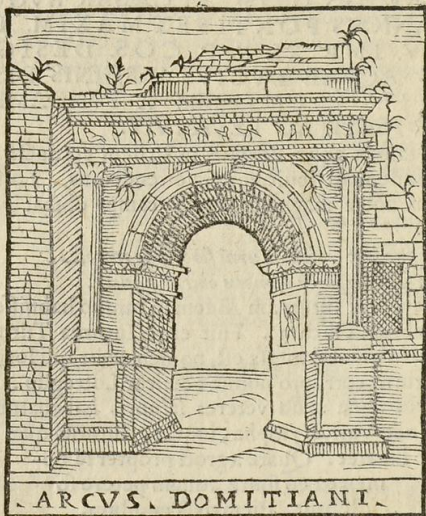
uatoris de Pie-

tate .

*Templum
Pietatis.*

De Arcu Domitiani, Obelisco Campi Martij, Amphiteatroque Claudij Imperator.

C A P. XVI.

*Arcus
Domitiani.*

TRIUMPHALIS arcus mutilatus, suisque spoliatus ornamentis, & titulis, inter S. Sylvestri, & Laurentij in Lucina sacras ædes, viam amplexus, Flaminiam, Domitiano Imper. adjudicatur argumento quòd in ipso cernitur talis, qualis à Suet. describitur videlicet somnians se à Minerva destitutum, & illam excedere sacrario, negantemq; se ultra tueri eum posse, quod ex armata esset à Ioue. De arcu autem ipso sic meminit Mar. Stat sacer, & domitis gētibus arcus ouans Domitianus enim per omnes regiones fecit lanos, arcusq; cum insignibus triumphalibus, quos in ipsius vnus titulum, ac nomen substructos, postea disturbatos esse affirmat Dion. Qui verò nunc exstat

arcus

arcus Tripholi vulgo appellatur, quasi tripolis, vt quibusdam
 placet, ob victoriam trium urbium. vel, vt alijs, à deuicta
 Tripoli Theſſaliæ ciuitate; de qua Linius ſecundo quintæ
 abdec. ſic meminit: Conſul cum III. milia fermè abeſſet à Tri-
 poli (ſceam vocant) ſuper Peneum amnem poſuit caſtra.
 Vetus autem huius arcus inſcriptio patrum noſtrorum me-
 moria adhuc legebatur. Auguſtus ex vrbe Hieropoli duos
 Obeliſcus Romam trãſtulit, quorum maiorem in circo Ma-
 ximo iacere dictum eſt. Alter verò minor ped. ix. in campo
 Martio, propè S. Laurentij in Lucina ædem, in cella vinaria
 cuiuſdam ciuis Ro. viſitur conſractus; in cuius baſe huiusmo-
 di legitur titulus.

*Obeliſcus
 fortè lx.*

CÆSAR. DIVI. IVL. F. AVGVSTVS
 PONTIFEX MAXIMVS IMP.
 XII. COS. XI. TRIB. POT.
 XIV. ÆGYPTO IN POTESTATEM
 POPVLI

ROMANI REDACT.
 SOLI DONVM DEDIT.

De quo loquitur Plin. his verbis. Is obeliſcus, qui eſt in cã-
 1000 Martio cẽtum decem pedum eſt à Merſodide inſcriptus,
 rerumq; interpretationem Ægyptiorum philoſophiæ conti-
 net. cui Auguſtus addidit mirabilem vſum ad deprehenden-
 ſas ſolis vmbas, dierumq; , ac noctium magnitudines, ſtra-
 100 lapide ad obeliſci magnitudinẽ , cui par fieret vmbra Ro-
 mæ, cõſecto die, ſexta hora, paulatim per regulas, quæ ſunt
 are incluſæ ſingulis diebus decreſcerent, ac rursus auge-
 ceret. digna cognitu res, & ingenio fœcundo. Manlius ma-
 thematicus apici pilã auratã addidit: cuius vertice vmbra col-
 100 geretur in ſemetipſam alia, atq; alia incremẽta iaculãtẽ api-
 e, rone, vt ferũt, à capite hominis intellecta. hæc dierũ ob-
 ſeruatio triginta ferè annis nõ cõgruit, ſiue ſolis ipſius diſſo-
 100 curſu, & celi aliqua rone mutato, ſiue vniuerſa tellure ali-
 uid à cẽtro ſuo dimota, vt deprehẽdi, & in alijs locis acci-
 ſio, ſiue Urbis tremoribus ibi tãtũ gnomone intorto, ſiue in-
 bundatione Tyberis ſedimẽto molis facto. Ibidẽ aut effoſſum
 100 imit Horologium cũ lineis, & gradibus deauratis. in ſingulis
 quatuor ventorum imagines ex opere muſiuo ſculptæ
 ſebantur, cum hac inſcriptione. VT BOREAS SPIRAT.

Claudius

*Novum
 quidpiã*

*Amphi-
theatrum
Claudij.*

*Iunonis
Lucina.*

Claudium autem Imp. Amphitheatrum iuxta septa ædifica-
uisse statuis, & columnis pulcherrimè exornatum, quod à Ti-
berio imperfectum fuerat relictum, scribit Suet. item, Ne-
ronem ludos spectauisse è proscenij fastigio munere, quod b-
in amphitheatro ligneo, in regione Martij campi intra anni in-
spacium fabricato, dedit. Iunonis Lucinæ Ædes vbi nunc
S. Laurentij in Lucina.

*De Valle Martia, Palatio & Porticu Augusti, & de
Domitiani Naumachia, ac Flauiae gentis
Templo. CAP. XVII.*

*Nauma-
chia Do-
mitiani.*

*Declarat
Suet.*

*Flauiae
gentis Te-
plum.*

ALLIS autem Martia à campo, cui coheret, vel in
in quo est, nomen sortita, iacet inter Tyberim,
& collem Hortulorum. In hac autem ad radices
eiusdem collis, loco maximè depresso, apparent
Naumachiae Domitiani vestigia. Nam Suet. ait ipsum edi-
disse nauales pugnas penè iustarum classium effosso, & cir-
cūstructo iuxta Tyberim lacu, atque inter magnos imbres
spectauisse; struxisseq; Stadium Methodeum, & Nauma-
chiam, ac ex eius lapide postea circum Maximum, deustis ei-
vtrinque lateribus, extructum. Hanc quidem Domitiani in
Naumachiam, vbi prius Augusti, fuisse opinamur, Augustiq;
stagnum longa disfluetudine limo repletum ab ipso expurga-
tum, denominationemque accepisse. Sed cum circa Tybe-
rim dicat Suet. non sub colle hortulorum, de loco dubium
facere videtur. Solutio est. Quod parum distat, iuxta dici
potest. Nam & Strabo colles, qui plus distare cernuntur, co-
ronatos ad fluminis alueum dixit. Legimus autem Augusti,
& Domitiani monumenta quædam circa hunc locum fuisse,
vt par sit credere (sicut & natura loci ostendit) ibi vtriusque
naumachiam stetit. Iuxta quam idem Suet, gentis Flauiae
Templum collocauit. cuius quadratos lateres amplissimos
ex ruinis, quæ ecclesiam S. Syluestri, eiusque monialium
monasterium sepiunt extractos se vidisse ait Blon. quorum
nonnulli literas haberent in hæc verba. DOMITIANA A-
MAIOR PARS. DOMITIANA MINOR.

Ex quo se conijcere dicit, quidquid, siue Thermæ, siue
Metho-

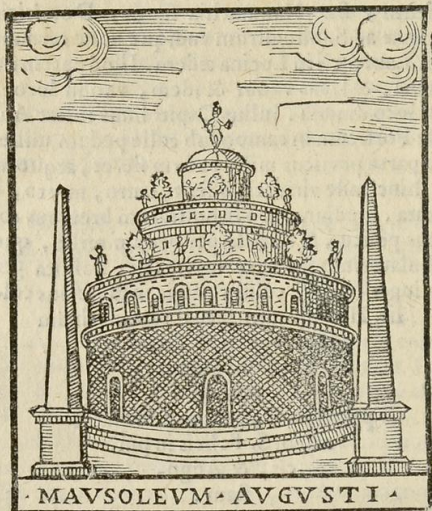
Methodicum, siue Naumachia fuerit, Domitiani opera
omnia, quæ ad S. Siluestrum vndique nunc cernuntur, vs-
que ad S. Laurentij in Lucina ædem. Illud autem incertum
si Naumachia, & lacus vnum & idem, vno in loco: an no-
mine, & loco diuersa. Iulius Capitolinus refert Augustum
instituisse Porticum in campo sub colle pedum mille, ita vt
ab altera parte porticus mille pedum fieret, atque inter eas
spatium hinc inde viridaria essent, lauro, myrto, & buxo
frequentata. medium verò lithostratum breuib. columnis
intrinsecus positis, & singulis per pedum mille, quod esset
deambulatorium ita vt à capite esset Basilica pedum
quingentorum. cuius vestigia in radicibus col-
lis Hortulorum secus Naumachiam
adhuc apparere dicuntur.

*Porticus
Augusti.*

Sunt qui putant e-
iusdem
principis Palatium fuisse inter
ædem S. Felicis in pin-
cis, & Augu-
stam.

*Eiusdem
Palatiũ.*

*De Augusti Mausoleo, & ad eum de duobus Obeliscis
ac de Marcelli sepulcro. C A P. XVIII.*

*Mausoleū
Augusti.*

AVGVSTVS in valle Martia, interque viam flaminiam, & ripam Tyberis sexto suo consulatus Mausoleum, non suum modo, sed omnium imperatorum, & cognatorum sepulcrum, exstruxit. hinc Suet. in ipsius Augusti funere: Reliquias, inquit, Mausoleo condiderunt. de eodem Cassio. ita scribit: Sed mundum dominus ad potentiam suam opus extollens mirandum Romanis, etiam erigens fabricam in vallem Martiam tetendit Augustus, immensa moles firmiter præcincta montibus continetur, ubi magnarum rerum inditia clauderentur. Biffena quippe ostia ad XII. signa posuerunt. Commemoratione, inquit Strabo, dignissimum est, quod Mausoleum appellant, in excelsis fundatum molibus, lapide niueo, & perpetuæ viriditatis arboribus coopertum. in summū usque
ad b

had verticem cubitorū CCL. ad fluminis ripam aggeratum.
 In summo autem positum est Cæs. Augusti simulacrum ex
 rære fabricatum. Sub aggere ipso sunt eius loculi, & cognato-
 rorum, & necessariorum. A tergo verò locus est mirifica cō-
 nitinens ambulacra. In medio autem campi spacio busti exstat
 mumbitus, & hic ipse niueo perfectus lapide, in circuitu fer-
 oreos cancellos habens, & plantatas interius præ se ferentes
 populos. Huius autem Mausolei meminit, & Hierony. primo
 contra Iouianum. Exstat adhuc vbi vulgo Augusta dicitur,
 iuxta S. Rochi ecclesiam interior circumferentia reticulato
 equipere. olim verò tres circumferétias fuisse, vestigia satis ostē-
 nunt, inuicem ita distantes, vt in plures partes intersectaren-
 tur, pluresque efficerent loculos, quo quisque seorsum à cæ-
 teris sepeliretur. Habuit enim hic locus in honorem Augu-
 sti, Pacis, ac Victoriæ, & P. P. inscriptionem. Quòd verò co-
 gnati, & non modo imperatores in eo conderentur, probat
 Vir. in Marelli funere, cum ait.

Quantos ille virum magnam Mauortis ad Urbem

Campus aget gemitus? vel quæ Tyberine videbis

Funera, cum tumulum præterlabere recentem?

Quamquam nonnulli molem illam instar turris, quæ est
 si portā nunc Populi ornamentis spoliata Marcelli sepul-
 crum esse putent. sed cum ultra scorpionis iactum distet à
 dyberi, rectius intelligemus de Mausoleo Tyberi incumbē-
 re. Nam poeta eo verbo præterlabere innuit Marcelli sepul-
 crum iuxta fluuium. Et in Mausoleo etiam liberos, vel cer-
 tas apud conditos esse probat epitaphium cuiusdam liberti
 Augusti in marmore excisum, ibique inuentum, quod est.

D.

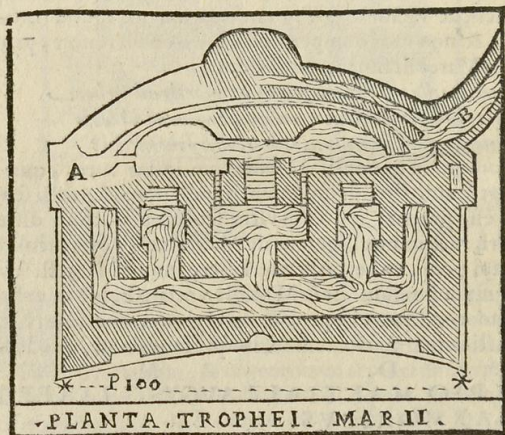
M.

V. VLPIO MARTIALI AVGVSTI LIBERTO
 M. MARMORIBVS.

Mausolei autem nomen imposuit Augustus, quia ad simi-
 litudinem sepulcri Mausolei regis Carix ab Artemisia eius
 pro ore structi fabricauerat. Apud hoc enim duo fuere Obe-
 ri ioci magnitudine pares, singuli pedum XLII. quorum al-
 tum inter ipsum Mausoleum, & Tyberim contractum ia-
 cere in via videmus. Alter verò inuentus, nec effossus, post
 Rochi ædem sub tellure latet.

De

Iacuit ad nostram vsque etatem, per multa sæcula (vt creditur) vnus ex obeliscis Mausolei Augusti Cæsaris fractus ante ædes diui Rochi, in ipsa valle Martia, seu via Flaminia, quem inde anno 1586. Sixtus V. Pont. Max. ornandæ basilicæ diuæ Mariæ Maioris gratia, vbi etiam sacellum eminens instar templi, maximo sumptu & ornatu erexerat, ac Natali il Saluatoris Domini nostri ad Præsepe, insigni pietate dicauerat, asportari iussit, Dominico Fontanio Architecto vehè- re & erigente; qui hodie ante ipsas ædes è conspectu viæ Felicis, quam idem summus Pontifex de suo nomine eodem anno aperuit, & strauit, sublatus cernitur.

De Via Flaminia, Trophæis Marij, & quibusdam alijs ornamentis campi Martij in genere. CAP. XIX.

Via Flaminia qua ducta ducebat.

Fulgi-

nam Flaminiam, quæ olim iuxta Antonini Pij columnam inchoabat, Cn. Flaminius M. Lèpidi collega in consulari victor Ligurum strauit. Hæc autè pertinet Narniam, Fulgignum, Nuceriam, Callium, Fanum fortunæ, Pisaurum,

¶ Pisaurum, Ariminum ducebat. Liuius verò scribit: M. Æmili-
 um Cos. Liguribus subactis, viam à Placentia productam
 à Flaminia coniunxisse; & Q. Flaminium viam, quam flami-
 niam appellauit, strauisse, innuitque habuisse fines ab Isau-
 oro, nunc Folia, ad Vaternum Fori Cornelij amnem. Æmi-
 silliam verò inde ad Trebiâ Placentiæ vrbs fluuium. Sed Fla-
 minia erat consularis; de qua Suet. in Augusto ita meminit:
 Quò facilius vndique Vrbs adiretur, desumpta sibi Flami-
 nia via Arimino tenus munienda, reliquas triumphalibus vi-
 zis ex nauali pecunia sternendas curauit. Et Cicer. ad At-
 ticum; Propterea, inquit, quòd Thermus curator est viæ
 Flaminie, quæ cum erit absoluta; & reliqua. In hac autem
 Augusti Mausoleum inter, & collem Hortulorum Trophæa
 Marij de Iugurtha fuere, argumento quòd ibi marmorea
 tabula inuenta est, cum indice C. Marij de triumpho Iugur-
 thino huiusmodi.

*Trophæa
 Marij de
 Iugurtha.*

FOR. TR. PL. Q. AVGV TR. MIL. EX SOR-
 TEM BELLVM CVM IVGVRTA NVMD. VEL
 POROCOS. GESSIT. EVM COEPIT ET TRIVM-
 PHANS IN IOVIS AVTEM SECVNDO CONSV-
 LATV ANTE CVRRVM SVVM DVCI IVSIT. III.
 OCONSVL. APSENS CREATVS EST. IIII. TEV-
 TONORVM EXERCITVM DELEVIT. V. CON-
 IVVL CIMBROS FVGAVIT EX EIS ET TEVTO-
 NIS ITERVM TRIVMPHAVIT. REMP. TVRBA-
 TAM SEDITIONIBVS ET TR. PL. ET PRÆ-
 TOR QVI ARMATI CAPITOLIVM OCCVPAVE-
 RANT. VI. COSS. VINDICAVIT POST LXX.
 ANNVM PATRIA PER ARMA CIVILIA PVLSVS
 ARMIS RESTITVTVS. VII. COS. FACTVS EST
 DE MANVBVS CIMBRICIS ET TEVTONICIS
 EDEM HONORI ET VIRTVTI VICTOR VESTE
 TRIVMPHALI CALCEIS PVNICEIS.

¶ Trophæi autem significatio à Var. in humarco ita traditur. *Trophæa*
 signa hostium græcè vocatur *στροφῆ*, hinc spolia capta fixa *quæ sunt*
 arripitibus appellantur trophæa. Syllæ sepulcrum Martio in
 triumpho statuit Appianus, Liuius Hircij, & Pansæ, Florus
 orero Iulie. Nam Augustus Iulias filiam, neptemque, si
 huiusmodi eis accidisset, vetuit sepulchro suo inferri. auth. Suet.

In

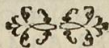
LIBER SEXTVS.

Nonnulla
antiquita-
tes memo-
ratu di-
gna, quæ
tempore
auctoris
huius Ro-
mæ vise-
batur nunc
autem, ut
plurima
dispersa.
Minor Cæ-
pus Mar-
tius.

In eodem campo Cor. Tac. Britanici sepulcrum posuit, in quo prius expugnationem fecerat. Suet. Drusi, diui Claudij patris. In domo autem & hortulo Angeli Colotij hæc visuntur, Socratis Statua Alcibiadem amplexantis. Iouis hammonis, Protheique, & Æsculapij simulacra. Menses cum signis, & dijs tutelaribus. Scyphius, & Arion equi, quos in Thessalia, percussa terra tridente, Neptunus eduxit, Mensuraque pedis Romani, qua nos Urbem sumus dimensi. Verum in priuatis ædibus, quæ nunc sunt ex priscis ornamentis si numerare vellemus, longum simul, & laboriosum utique foret, fructus verò pertenuis: cum ibi non sint inuenta, sed hinc, inde translata. Quare hæc plus satis curiosis relinquimus. Martio autem alterum minorem campum proximum fuisse aliqui volunt, propter, qui sequuntur, Catuli versus.

Si me quæsieris minore Campo.

Tum innumerabiles circum circa porticus, horti numerosi, theatra tria, simul & amphitheatrum, templa magnificentissima inter se contigua, ut quasi aliud agentia, reliquam urbis venustatem ostentare videantur. Viam rectam appellatam, in campo Martio fuisse scribit Sen.

LIBER

LIBER SEPTIMVS.

De Tyberino Flumine.

C A P. I.

TEMPVS erat in Ianiculū, siue, vt nunc aiunt, in Translyberinam regionem transeuntes antiquæ Urbis monumentis extremam manum imponere: occurrente autem tyberino flumine, quem regionem ab Vrbe determinare suiora declaratum est, non videtur alienum de eius etymologia, varijs nominibus, latitudine, alitudine, natura, & lapsu paucā quædam prius exponere. Tyberis igitur vnde dictus varia est opinio. Aliqui dicunt quodam tempore Syracusanos victores cœpisse Atheniensium hostium ingentem multitudinem, & eam cœsis montibus fecisse, vt adderent munimenta ciuitati, & tunc auctis muris, & fossam intrinsecus factam esse, quæ flumine admissō repleta munitiorem reddidit Urbem, hancq; fossam per hostium penam, & contumeliam factam Thybrim vocasse ἀπὸ τῆς ὑβρέος .i. à contumelia, & postea profectos Siculos ad Italiam, eam tenuisse partem, vbi nunc Roma est, Albulamq; flumen ad imaginem flōiōsæ Syracusanæ Thybrim quasi ὑβρίν vocauisse. Alii verò Thybrim regem Tuscorum fuisse, & iuxta hunc fluvium pugnatum cecidisse, fecisseq; ei nomen. Alii volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse, Thybrimq; quasi ὑβρίν dictum. Quidam à Tyberi vicino regionis Veientum Tebrim appellatum putant, auctore Varr. Quod autem à Tiberino Albanorum rege sit Tiberinus nūquam patet, vt scribit Ful. non procedit, idē quia etiam ante Albam Tybris dictus inuenitur. In sacris quidem Tyberizans: in communi sermone Tyberis; in poemate Tybris vocatur. Sed quod prius Albula diceretur, ostendit Virg. cum inquit. Amisit verum vetus Albula nomen, quod à colore riparum prius obtinuerat. Antea verò Rumon vocabatur, eum quasi ripas ruminans. & exedens, & in sacris Serra. vnde est, q. et pinguis culta secantem. In aliqua etiam Urbis parte, Tiberis, eo quod ripas tereret. Idem poeta ceruleum, Ho-

Tyberis
vnde.

Q

ratus

*Crescit
42. flumi.*

ratius verò flauum appellat. Oritur autem ex Apennino paulo supra Arnum, tenuis primum, deinde XLII. annibus auctus, excrescit, præcipuè Nare, & Aniene. Tusciam primum ab Umbris, deinde à Sabinis, nouissimè à Latinis dirimens, Urbemq; à septentrione ingrediens, à meridie inter Hostiensem, & Portuensem viam à dextris Ianiculum, à finistris Urbem relinquens, egreditur, in mareq; Tyrrhenū propè Hostiam vno legitimo ostio se exonerat; qualibet magnarum nauium mercator placidissimus. hinc Dion. Ex Ianiculo conspicua est Roma, latitudo Tyberis quatuor est iugerum, altitudo tanta, vt possit magnas perferre naues, neque pedibus transiri queat, nisi per pontem, qui Cos. L. Ebutio. & P. Seruilio, vnicius erat. Sinum autem, vt dictum est, Tyberis effundebat vsq; ad radices Capitoli, Tarquinius enim primus omnium alueum direxit. Postea Agrippa ædilis, & cursum direxit, & alueum mutauit, magnisque saxorum molibus in vtraque ripa locatis solidauit. Augustus verò ad coercendas inundationes eundem laxauit, ac repurgauit. Longo tempore post Aurelianus Imperator firmissimo muro vtrinque vsque ad mare extructo, coercuit; cuius operis vestigia multis in locis adhuc cernuntur. Ancum autem Martium naualia exstruxisse commemorat Dionysius. his verbis. Cumque esset amnis vsque ad pontes fluuialibus scaphis latis, magnis nauigari idoneus: ad Romam autem maritimis quoque nauibus, onerariis, magnis, nauale aliquod excogitauit ad egressum eius exstruere,rens, vt portu, ostio amnis ipsius. Panditur autem multum in latitudine coniungens se mari, sinusque concipit magnos, quales portuum maritimorum illustrium, nec destruitur ad ostium marino litore, incorruptus sicut pleraque alia flumina, nec paludibus, aut stagnis errans aliquo in loco consumitur priusquam mare contingat riuus: sed est peruius vbique nauibus, vno tantum effluit ostio legitimo, persecans dorsum maris. Naues igitur actuarie per ostium eius intrant, & Romam vsque remigio, & funibus tractæ adducuntur, maiores verò ante ostium ad anchoram fluctuantes fluuialibus enacuatae scaphis exonerantur. Plinius. Pluribus propè solus in omnibus terris amnis accolitur, aspiciturq; villis, nulliq; fluuiorū minus licet inclusus vtrinque lateribus, nec tamen ipse pugnāt, quāquam

quā creber, & nunquā magnis aquas, quā in ipsa Vrbe, restagnantibus. quinimò vates intelligitur potius monitor auctu semper religiosus. Plura autem erant hoc in loco dicēda de huius flu. natura, & cur Pli. auctu suo religiosum esse velit. Sed cum LVDOVICVS Gometius (quem iuris diuini, & humani scientia, ac vitæ integritas præstantissimum Rotæ Auditorem fecere) de his libellum eleganti oratione in lucem ediderit, eadem in nostrum transferre superuacaneum esse duximus. Quare de Tyberino flu. hætenus. Illud tamē vos monitos velim, priscis temporibus non licuisse in huius ripa quidpiam edificare, tanquam numini sacra, fuisse quæ aluei, & riparum curatores, vt ex indice, apud pontem Aelium

Curatores
riparum.

EX AVCTORITATE IMP. CÆS. VESPASIANI
AVG. P. M. TRIB. POT. III. IMP. X. P. P.
COS. III. V. CENSOR. CAIVS CALPETANVS
RANTIVS QVIRINALIS. VALERIVS CE-
STIVS CVRATOR RIPARVM ET ALVEI
TYBERIS TERMINAVIT. R. R. PROXI. CL.
P. P. CLXXIII.

De pontibus supra Tyberim exstructis.

C A P. II.

VM Tyberis, nisi per pontes, in trans tyberinam regionem transmittat, operæpretium erit videre, quis omnium primus supra Tyberim pontem struxerit, quot nunc existent, quibus appellentur nominibus, à quibusve excitati singuli dicantur. Epicardus enim memoriæ prodidit Herculem, occiso Gerione, cum victor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse. Vnde si quis situm locorum, & ea, quæ de Caco, ipsoq; Hercule narrantur, consideret, facillimè iudicabit non alibi Herculem ipsum posuisse, quam ad radices Auentini, vbi postea Sublicius fuit. Ful. autem scribit ante urbem conditam fuisse pontem Sacrum, ex autoritate Dionysi. cuius sunt hæc verba: Nam cum per cædes hominum Saturno sacrificaretur, ad placandam dei iram, hoc more

Q 2 sub-

L I B E R

*Argei
quid.*

sublato ab Hercule, factum est pro hominibus, qui in Tyberim deijciebantur, simulacra eorum scirpea deicerent, quos argeos vocabant. creditur ibi ante fuisse, vbi postea Sublicius, vel idem pons, argumento est, quod etiam inde simulacra scirpea eodem more in Tyberim deiecta scribit M. Var. cum inquit: Argei fiunt ex scirpeis virgultis simulacra hominum, & quotannis è ponte Sublicio à sacerdotibus iaci solent. Ouid. in Fast.

*Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum,
Mittere roboreo scirpea ponte solet,*

*Octo pen-
tes.*

Sed in his verbis nulla fit mentio de ponte Sacro. Subliciū verò post Urbem conditam positum esse satis constat. Lactantius verò de ponte Miluio præcipitari solere ait, in hæc verba: Saturnus in Latio ita cultus est, vt homo in Tyberim de ponte Miluio mitteretur, quod ex responso quodam factitatum Varro est author. Sunt autem pōtes numero octo; Miluius, Ælius, Vaticanus, Ianiculensis, Cælius, Fabricius, Palatinus, Sublicius; quos, præter Sublicium, Totilas olim demolitus est.

De ponte Miluio. CAP. III.

*Mollium,
Pons mil-
uius.*

I L V I V S Pons, quem nunc vulgo Mollium vocitant, in via Flaminia situs, vltra primum lapidem distat ab Urbe. Ferunt autem hunc sæpius euersum, sæpiusque instauratum, nihil ex veteri structura, præter fundamenta retinere. de quo meminit Plini. de viris illustribus, & Ammianus Marcellinus, atque à M. Scauro (qui fuit tempore Syllæ) in censura exstructum: ad quem pontem Neronem ventitasse supra demonstratum est. In eodem legati Allobrogum nocturno tempore cum literis ad Catilinam depreheni sunt, quibus coniurationem patefactam esse scribit Cic. Apud eundem pontem Constantinus magnus Imp. Maxentium tyrannum Maximiani filium magicis artibus deditum militari stratagemate materia, ac naubus supra Tyberim dispositis certasset præliis, cōspecto demum in æthere crucis vexillo, clamantisq; voce audita, *ἐν τοῦ τῶνικη*, id est in hoc victoria: tandem victor fuit. que victoria

*Maxen-
tium.*

victoria exstat in eius triumphali arcu sculpta, & in aureis numismatibus sæpe vidimus ipsi.

De ponte Aelio, nunc S. Angeli, Vaticano, siue Triumphali; ac Ianiculensi, siue Aurelio.

C A P. I I I I.

E Q V I T V R, post Miluium, Pons nunc S. Angeli, olim Aelius. ab Aelio Hadriano, qui eum iuxta sui sepulcri molem excitauit, denominatus. Spartianus; Fecit, inquit, & sui nominis pontem, & sepulcrum iuxta Tyberim. Quæ pontem nulla alia de causa posuisse credendum est, quam ut per ipsum transeuntes propius molem ipsum spectarent; eo maxime quod inferius erat pons, quod in Vaticanum montem & campum mitteret, Vaticanus, alio verò nomine Triumphalis nuncupatus: quia per ipsum triumphantes transeuntes via eiusdem nominis, in Capitolium Ioni gratulatum ascenderent. & cum nobilium tantum esset, nulli rusticorum per ipsum transire licebat. Huius pontis pilæ eregione hospitalis S. Spiritus in Tyberi adhuc exstat. Tertius est in ordine, à proximo Ianiculo, Ianiculensis, qui & Aurelii, à via, vel portu Aurelia, nomen obtinuit. Legebatur olim in eo titulus huiusmodi,

*Aelius
pons.*

Triumphalis.

Ianiculensis.

IMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI DIVI NERVÆ NEPOTIS TRAIANI ET HADRIANI AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IMP. III. COS. III. DERESIVS RVSTICVS CVRATOR VALETRIARVM TYBERIS ET CLOACARVM VRBIS. R. R. RESTITVIT SECVNDVM PRAESIDENT. TERMINATIONEM PROXIMAM. CC. P. P. C. II.

Tradunt autem Antoninum Pium marmoreum fecisse, & ciuilibus bellis demolitum, pontem ruptum vocitatum. Longitudo est pedum. CCXV. Xystus verò quartus Pon. Max. multis post seculis in eam, quam cernimus, magnificentiam, & pulchritudinem instaurauit, quemadmodum titulus ibidem in marmore excisus ostendit. unde ab eodem nomen accepit.

Xystus.

Pons Fabricius,
nunc quatuor capitum.

OSTENDIT Aurelium pontem ad stadium, eregione theatri Marcelli, surgit in mediis Tyberinis fluvibus insula, quam urbi coniungit Pons prius Tarpeius à Tarpeia rupe propinqua: deinde Fabricius à L. Fabricio, qui eum faciendum curavit, denominatus. ut testatur index in arcu pontis insculptus huiusmodi.

L. FABRICIVS. C. F. CVR. VIAR. FACIENDVM COERAVIT. IDEMQUE PROBAVIT. Q. LEPIDVS. M. F. M. LOLLIVS. M. F. COS. S. C. PROBAVERVNT.

Pons Cestius, vel Exquilinus, nunc S. Bartholomæi.

Nunc dicitur pons quatuor Capitum, à quatuor marmoreis simulacris quadris fontibus in aditu pontis collocatis. Qui verò eandem insulam trans Tyberinæ regioni connectit, Exquilinus, siue Cestius olim, nunc verò Pons Sancti Bartholomæi, à propinquo huius divi templo, nuncupatur, quem Valentinianum, & Valentem instaurasse à dextris, & sinistris in tabulis marmoreis ibi collocatis hæ inscriptiones testantur.

DOMINI NOSTRI IMPERATORES CAESARES
FL. VALENTINIANVS. PIVS. FELIX. MAX.
VICTOR AC TRIVMFE. SEMPER AVG.
PONTIF. MAXIMVS GERMANIC. MAX.
ALAMANN. MAX. FRAN. MAX. GOTH.
MAX. TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II.
PPP. II. &

FL. VALENS PIVS FELIX MAX. VICTOR
AC TRIVMFE. SEMPER AVG. PONTIF.
MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN.
MAX. FRANC. MAX. GOTHIC. MAX.
TRIB. POT. VII. IMP. VI. COS. II.
P. P. P. &

FL. GRATIANVS PIVS FELIX MAX. VI-
CTOR AC TRIVMFE. SEMPER AVG. PONTIF.
MAX. GERMANIC. MAX. ALAMANN. FRANC.
MAX. GOTHIC. MAX. TRIB. POT. III.
IMP. II. COS. PRIMVM. P. P. P.

PON-

PONTE M FELICIS NOMINIS GRATIANI
 IN VSVS SENATVS AC POPVLI ROM. CON-
 STITVTI DEDICARIQ. IVSSERVNT.

Longitudinem autem passuum nostratium LX. habere di-
 citur, superior verò LXX.

De Insula Tyberina.

C A P. V I.

RIVS QV RM autem ad reliquos pontes de-
 ueniamus, videndū est, vnde origo insulæ tybe-
 rinæ, quam formam habeat, quāta sit, quidue in
 ea fuerit. Principium verò huius nihil magis co-
 gnoscitur, quā ex verbis Dio. Postquam enim
 Tarquinii in Lucretiam stuprum cōmemorat, ob idque Tar-
 quinios omnes ad vnum vrbe eiectiones ostendit, subdit: Decre-
 vit cōsiliū deinde bona omnia tyrannorum ferentes in pu-
 blicū ciuibz exposuerunt, vt quicunque ex eis ca-
 ptoerent, quisquis obtineret, agrumq; omnem, quantū illi pos-
 sederant iis, qui nullam haberent sortem, diuiserunt; vnū tan-
 tum capientes campum, inter Urbem & Tyberim iacentē,

*Tiberina
 Insula.*

Q 4 quem

Hodie creditur esse eum quæ vulgo cæpum Iudæorum vocitant, ibi enim Hebrai cadauera suorum in ferunt. quæ sacrum esse Marti antea decreuerunt, equis prætium, atque iuuenibus ad bellicas exercitationes ludum opportunissimum. Hunc campum, priusquam Marti sacrum, ascribens sibi Tarquinius fuerat. Nam cum cætera tyrannorum bona populo auferenda concessissent, sed quod in campo illo natum erat frumentum, aliud in arvis adhuc iacens, aliud in culmis, & quod dam tritum erat auferre nemini permiserunt, sed ut execrabile, nec idoneum quod in ædes portaretur, iaciendum furcis in flumen esse decreuerunt, unde insula creuit Tyberina. Liuius etiam eadem ferè, quæ Dion. de origine insulæ dicit. Formam autem biremis habet, ut malus sit inter ipsos pontes, parsque superior in acutum magis tendens prora, inferior verò tanquam latior puppis. Latitudo, ubi maior, teli iactum non excedit. Longitudo verò stadiorum duorum, vel circa Hanc quidè describit Oui his carminibus.

Scinditur in geminas partes circumfluit amnis.

Insula nomen habet, laterum qua à parte duorum

Porrigit aquales media tellure lacertos.

Lycæonia dicta.

Priscis autem temporibus Insula lycæonia vocabatur, licet tota Aesculapio esset sacra, propter eius simulacrum ex Epidaurio in eam aduectum unde formam eius navis, qua aduectum est, locus accepisse dicitur. Quum enim ciuitas pestilentia vexaretur, inspectis libris sibyllinis sacerdotes animaduertenterunt non aliter pristinam recuperari salubritatem posse, quam si ab Epidaurio Aesculapius esset accersitus. Itaque missi legati Epidaurum in templum Aesculapii perducti benignissime deum inuitarunt. Numen autem ipsius subsecutum est. Siquidem is anguis, quem Epidaurij venerabantur, in triremem Romanorum perrexit, ubi Q. Ogulini legati tabernaculum erat. Legati læti Vrbi aduexere in insulam, ubi ei templum dedicatum. Plin. Atqui inquit, anguis Aesculapius Romam aduectus est, vulgoque pascitur, & in domibus. Visitur adhuc in hortis S. Bartholomei forma navis ex lapide ta-

Aesculapii Temp. T. Iouis.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi dicere fastis

Sacrauere patres hæc duo templa die.

Accepit phæbo, nymphæq; Coronide natum

Insula,

Insula, diuidua quam premit amnis aqua .

Iuppiter in parte est, cœpit locus vnus vtrumq;

Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo .

Iouis autem C. Seruilius duumuir dedicauit, votam sex annis ante Gallico bello à L. Furio Purpurione prætorè, & ab eodem consule locatam. In insula idè ægroti exponebãtur, quia Aesculapius medicinæ deus habetur: & ob hanc scientiam in deorum numerum acceptus, auth. Cor. Celsus. Ad Aesculapii templum, fuit Nosocomion, idest locus vbi ægroti curabantur. Vnde Aristophanes in Pluto inducit languentes in æde Aesculapii, vt medelarum fomentis refocillentur, & Plu. in Cur. Lenonem capadocem, leniosum, iecorosum, pulmonarium in eiusdem dei ædem incubantem. Sunt qui velint Aesculapio ædem in insula, idè constitutã, quòd ægroti in primis aqua indigere arbitrentur, vel autho. Plu. quòd fluxu, motuq; aquarum aer esset salubrior, nã alioquin huius sacræ ædes extra Vrbem excitari solebant. Claudius Impe. quum quidam egra, & affecta mancipia in insula tædio medendi exponerent: liberos esse sanxit. Liuius tertio quintæ dec. commemorat Lucretium prætorè tabulis pictis ex præda fanum Aesculapii exornauisse. Habuit hæc insula in prora, & Fauni ædem, quæ ita fluctibus cessit, vt, ne vestigia quidem, appareãt. Meminit huius Vitruuius, in hæc verba. Prostlyti exemplar est in insula Tyberina, in eadè Iouis, & Fauni. Ouidius.

Idibus agrestis fumant altaria Fauni

Hic, vbi discretas insula rumpit aquas .

Liuius autem ait Cn. Domitium Aeneobarbũ, & Cn. Scribonium ædiles multos pecuarios ad populi iudicium adduxisse, tresq; ex his damnatos esse, & ex eorum multatitia pecunia ædem Fauni in insula fecisse. Probus scribit

Faunum primum ædificia numinibus, lucosq; sacrasse, & ab eo Fana dicta esse. In hac insula fuit Statua D. Iulii, quæ sereno, &

immoto die ab occidente in orientem conuersa est:

sicuti Cor. Tac. &

Sueton. testantur.

*Fanum
unde.*

De

L I B E R

De Ponte Senatorum, siue Palatino, & Sublicio.

C A P. VII.

*Senatori-
us qui &
Palati-
nus.*

VCCEDIT autem infra insulam, ad teli iac-
tum, septimus pons, à Senatoribus Senato-
rum, qui & Palatinus à Palatino monte pro-
pinquo est denominatus. Nam aucta Vrbe, &
mœnibus, & ciuium numero, cum Sublicius
non satis videretur facere, hunc, qui via Aurelia in maritima,
Thusciamq; mitteret, addidere; de quo intellexisse opinâ-
tur Liuium cum inquit: M. Fuluius maioris vsus locauit por-
tum, & pilas ponti in Tyberi, quibus pilis fornices post ali-
quot annos P. Scipio, & L. Mumius censores locauerunt im-
ponendos. Est enim pons multiplici fornice compactus ad
excipiendos bifidos proximæ imminentis insulæ alueos, ho-
die Pons S. Mariæ Ægyptiacæ à propinqua eius æde nuncu-
patur. in eo autem insculpta sunt hæc, videlicet.

NVMINI DEORVM AVG. IOVI OPT. MAX. Æ-
DEM VOTO SVSCEPTO. Q. LEPIDVS. M. F.
M. CVRIVS. M. F. COS. III.

S. P. Q. R.

IMP. CÆSAR DIVI TRAIANI PARTHICI NER-
VÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT. II. COS. II. QVO
VIS OMNIUM PRINCIPVM ET SOLVS REMIT-
TENDO SEXTERTIVM NAVES MILLIES CEN-
TENA MILLIA ENIM DEBITVM FISCO PATRES
EIVS SVAQ. ET POSTEROS SVOS RESTITVIT
HAC LIBERTATE SECVROS IVLIA AVG. MA-
TER AVGG. ET CASTORVM MATRONIS RE-
STITVIT.

SABINA

AVGVSTA

MATRONIS

DIVVS AVG. PON. MAX. EX. S. C. REFECIT.

*Sublicius
qui &
Aemilius.*

Vltimus verò & antiquissimus omnium sequitur Sublicius,
ab Anco Martio rege non ad tempus, vt prius Hercules, at
in vsu Po. Ro. perpetuo mansurus, exstructus, licet totus li-
gneus. Nā sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat
contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac repone-
rentur,

erentur . quod quidem sic facere religiosum fuerat , postquā
 Coclite defendente ægrè reuulsus est , auth. Plin. Sublicius
 autem dictus , quia ilex species est quercus , ex qua confici
 solebat . vel , vt alij , à sublicibus lignis . lingua enim Volscā
 magnæ trabes sublices vocantur . Lapideum deinde Æmiliū
 Lepidum prætorem fecisse memorant , & ab eo Æmiliū
 pontem denominatum . Vnde Ant. in itin. Post iterum ,
 pontem , vnus effectus (de Tyberi enim loquitur) per pon-
 tem Lepidi , qui nunc abusiue lapideus dicitur , & reli-
 quæ . Hunc tyberinis fluctibus læsum restituit Tiberius . Cor.
 Tac. refert Othone imperante subita inundatione fuisse per-
 ruptum . quem longo tempore post Antoninum Pium re-
 stituisse , author est Iulius Capitolinus . Quidam marmo-
 reum posuisse dicunt , & in hunc vsque diem pontem mar-
 mœum appellari . Huius enim vestigia in medio alueo ip-
 sius fluminis , parum supra Naualia , adhuc cernuntur . Et
 quæquam de loco varia traduntur , constat tamen ad Auē-
 tini montis radices fuisse , quod innuit Appianus , cum in-
 quit : Auentinum ascenderat Gracchus ; mox inde fugiens
 propter pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est .
 Non Sublicio autem ponte confidebant pauperes stipem à trā-
 iuentibus petentes . Sen. In sublicium pontem me trans-
 ierit , & inter egenos abige , non ideò tamen me despiciam ,
 quod in illorum numero confedero , qui manum ad stipem
 porrigunt . Ex eodem facinorosi præcipitabantur in Tybe-
 rim . ex quo & Heliogabali imp. cadauer annexo pondere ,
 donec fluitaret , deiectum est . Post verò incensam à Gallis Vr-
 bem ob inopiam cibariorum decretum tulerunt , vt sexage-
 narij è ponte Sublicio in Tyberim , tanquàm patriæ inuti-
 les , deicerentur , vnde de pontanei sexagenarij dicebantur .
 Veritas tamen hoc habet , quòd sexagenarij à suffragio re-
 pellerebantur , & ita eos ponte deijci solitos ferunt . qui pons ,
 ut retuli , olim erat apud Septa . Illud autem sciendum pon-
 tem , tam qui extra , quàm qui in Vrbe erant , varijs tempō-
 ribus à diuersis fuisse restitutos hominibus , & inter alios ab
 Vrso Alo , vt hoc eius epithaphium testatur .

*Sublicius
 vnde .*

*Neutram
 harū opi-
 nionū pro
 bandā fo-
 re censeo,
 cum non
 habēt cer-
 tos aucto-
 res , sed
 vulgi pror-
 sus est opi-
 nio .*

L I B E R

VRSVS ALVS CIVIS SATRAPES EXVMBRIA IN
 ARMIS FLORVIT ADVLESCENS VERO POST-
 QVAM FACTVS EST ÆQVATVM CAPITOLIVM
 RËCONDIDIT TABVLARIVM LEGES SERVA-
 VIT. R. P. A FALISCIS LIBERAVIT QVIRITES
 IN EXILIVM PONTES REFECIT PLEBEM PA-
 CAVIT DIVISVM IMPERIVM RECONCILIAVIT.
 VIX. AN. XLIII. MEN. X. D. IIII.

A D D I T I O.

Pons Senatorius, seu Palatinus nunc Sanctæ Mariæ, quū
 vi & impetu fluminis Anno M. D. LVII. deiectus ferē
 medius fuerat. S. P. Q. R. Anno M. D. LXI. tempore Pij
 Papæ IIII. ex ligneis machinis illū reficere curavit. Sed cū
 opus iam absolutum esset, dum hinc illuc, ex latere nempe
 ad latus conantur attrahere, perfracto vno ex validioribus
 rudentibus, quò maxime tota machina subnitebatur, præ-
 ceptis in Tybrim proruit, quassata mole, & abrupta; in quasi
 ad nummum octonum milliū impensum fuisse constat; sicq;
 ad vsque tempora Gregorij XIII. hoc est anno 1574. inuius
 perstitit. quò demum tempore cum sacri Iubilei annus ad-
 uentaret, idem Pop. Rom. auctoritate Pontificis, substru-
 ctione arcuata, ingenti solidaq; parastata Flumini iniecta,
 duobusq; eminentibus fornicibus è Tiburtino lapide su-
 perimpositis, ad pristinam formam, & decorem restituendū
 curavit: in quō opere impensi summa ad quatuor, & quin-
 quaginta millia nummum aurēorum extitit; vt ex Matthæo
 Typhernate illius fabricæ Architecto accepimus. In cuius
 lateribus vtrinque legitur in tabulis marmoreis sequens in-
 scriptio.

EX AVCTORITATE GREGORII XIII. PONT. MAX.

S. P. Q. R.

PONTEM SENATORIVM CVIVS FORNICES
 VETVSTATE COLLAPPOS ET IAMPRIDEM
 REFECTOS FLVMINIS IMPETVS DENVOC-
 DEIECERAT IN PRISTINAM FIRMITA-
 TEM AC PVLCHRITVDINEM RESTITVIT
 ANNO IVBILEI M. D. LXXV.

Sed

hæd pontibus exstructis , in Transtyberinam regionem tran-
eamus .

*de Transtyberina regione. Rauennatium, & Fortis For-
tunæ Templo ; Thermis Seuerianis, Hortis Cæsa-
ris , ac de Aqua Alſietina , & de Pratis
Mutjs . CAP. VIII.*

TRANSYBERINA regio priscis temporibus Iani- *Transty-
berina re-
gio.*
culi, à monte, qui plurimus ei imminet , nomen
accepit . Rauénatium etiam Vrbem nominatam
inuenio . Augustus enim contra Antonium , &

bel. Cleopatram victoria potitus, binam instituit classem , vnâ
apud Mesenium Lucanæ portum, qua Italiæ insula, oramque
Hispaniarum maritimam , Hispanias, Africam, Mauritaniasq;
regneretur. Alteram apud Rauénam, cuius partes essent Adria-
tici sinus, Illyrici, Dalmatiæ, Græciæ, Thraciæ, Ponti, &
Ægypti oræ necessitatibus subuenire. Cum itaq;
Romano Senatus ea in primis esset cura , vt nulla posset Ro-
manam frequentare multitudo , cui non esset habitandi locus
publicè assignatus, attributa est Rauénatis classis militibus
regio Transtyberina, quæ ex inde vrbs Rauénatium dicta est,
habet & Templum, Meritoriaque taberna; vbi nunc S. Ma-
riae aedes . In hac autem regione pauca admodum memoratu
digna extitere. quia addita cum fuisset Vrbi non inopia loci,
sed ne Ianiculus mons arx hostium quandoque esset, pro-
pter pestiferos austos, quibus infestabatur, à vilissimis tan-
tum hominibus, sordidissimasque exercentibus artes, culta
erat. Quare minimè mirum videri potest, si paucis transgi-
deris videbitur . Spartianus tradit Seuerum Imp. Thermas
in huius nominis in regione Transtyberina fecisse . & Vopiscus ,
Seueri Aureliani hyemales, quod aquæ frigidi aeris illic deef-
fuerant. Quarum vestigia, licet quidam inter montem aureum,
S. Francisci ædem esse dicant, nullibi tamen certa appa-
rent. Cæsar Hortos, & Naumachiam in xta Tyberim habu-
it dicitur, vbi Fortis Fortunæ Templum, Tiberij tempore
dedicatum. Alſietina aqua, quæ & Augusta dicebatur, ex lacu Al-
ſietino via Claudia miliario . XIII. ab Augusto in hortos,
& nau-

& naumachiam perducta Transtiberinæ seruiebat regio-
ni, de qua ita scribit Fron. Quæ ratio mouit Augustum
providentissimum principem producere Alstetiam aquam,
quæ vocatur Augusta, non satis perspicio nullius gratiæ
immò & parum salubrem, & nusquam in vsus populi fluen-
tem; nisi fortè cum opus naumachiæ aggrediretur, ne quis
salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perdu-
xit, & quod naumachiæ cœperat superesse, hortis subiacen-
tibus, & priuatorum vsibus concessit. Solet tamen ex Tran-
stiberina regione, quoties pontes reficiuntur, & à citiore
ripa aquæ ex necessitate in subsidium publicarum salientium
dari. Hanc autem aquam Hadrianum primum pontificem
restituisse, eiusque aquæ fontem in platea S. Mariæ tran-
stiberinæ existare, tenet fama; Albionamque in hac regio-
ne agrum ab Albionarum luco, quo in loco bos alba immo-
labatur fuisse. Prataque Mutia eregione Naualium. Diony.
Mutium autem mori eligentem pro patria regionem tran-
stiberim donauere de publico. hic locus prata Mutia vsq; ad
hanc ætatem vocantur. Ludi piscatorij in ripa Tiberis, pro-
pè ubi nunc Naualia, olim celebrabantur, auth. Sex. Pomp.

Prata
Mutia.

Ludi Pi-
scatorij.

*De Sepulcro Numæ, & Cecilij poetæ, Tribunali Aure-
lio, Ianiculo, & Hortis Martialis. CAP. IX.*

UMA rex sub Ianiculo sepultus est, inquit Soli-
nus. Diony. Iacet autem Numa in Ianiculo
transtiberim. Cassius Hemina quarto annalium
libro prodidit. Cn. Terentium scribam agrum
suum in Ianiculo repastinantem offendisse ar-
cam, in qua Numa situs fuisset, in eademque libros eius re-
pertos P. Cornelio L. filio Cethego M. Bebio Q. filio Pam-
philo Cos. ad quos à regno Numæ colligunt anni D. XXXV. N
& hos fuisse ex cartha. De Numæ libris, & sepulcro Liuius hæc
habet verba: In agro L. Petilij Scribæ sub Ianiculo, dū cultor
res altius moliunt terrā, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pe-
des lōgæ, quaternos latæ, inuētæ sunt; operculis plūbo deuin-
ctis, literis latinis, græcisq; vtræq; arca inscripta erat. in altera
Numam Pompiliū regem sepultum esse, in altera libros

Sepul-
chrū Nu-
mæ.

Numæ

Numæ inesse . Eas arces cum ex amicorum sententia dominus aperuisset , quæ titulum sepulti regis habuerat , inanis inuenta : sine vilo corporis humani vestigio : aut alterius rei , per tabernaculum tot annorum omnibus absumptis . in altera duo fascēs candelis inuoluti septenos habuere libros , non integros modo , sed recentissima specie . septem libri latini de iure pontificio , septem græci de disciplina sapientiæ . in quibus cum animaduertetur pleraque friuolas religionum causas continere , ex S . C . in Comitio cremati sunt . Tribunal Aurelium in transyberina regione fuisse arbitramur . de quo Cicero ad Quirites ita meminit : Ego cum homines in tribunali Aurelio palam conscribi que vidissem . Naualia autem priscis temporibus vbi & nunc , de quibus Liuius quinto quintæ dec . hæc scribit L . milio Cos . naues , quæ in Tybere paratæ , instructæ que stabant , vt si rex posset resistere in Macedoniam mitterentur , subduci , & in naualibus collocari , Senatus iussit . Sed in Ianiculum tempus est ascendere , quem montem Ouid . arcem appellauit , his carminibus .

Arx mea collis erat , quem cultrix nomine nostri

Nuncupat hæc atas , Ianiculumque vocat .

Hoc illi nomen fuisse putant , quod Ianus ibi , vel sit sepultus , vel habitauerit , Virgilius .

Hic duo præterea disiectis oppida muris

Reliquias , veterumque vides monumenta virorum .

Hanc Ianus pater , hanc Saturnus condidit urbem .

Ianiculum illi , huic fuerat Saturnia nomen .

Alij quod ex Ianiculo Romani primum iter in Hetruriam fecere , & ab eo transitu Ianiculum dictum . Ianus enim transitus vocatur , vt visum est supra . Plinius : Saturnia , inquit , vbi nunc Roma est , Antipolis vbi Ianiculus , in parte Romæ .

In hoc colle Martialis hortos amenissimos habuit , quos ipse in primo libro multis celebrat versibus . Idem Plin . tradit

¶ Hortensium dictatorem cum in Ianiculum secessisset egregem in æsculeto tulisse . Eusebius vero Cecilium Statium ,

in eodem sepultum esse . Huius autem collis forma in longum porrigitur , auspicatur à porta nunc Turric-

anis , & sex plus minus stadijs in meridiem extenditur : assurgit plurimus ad portam Aureliam .

*Tribunal
Aurelii .*

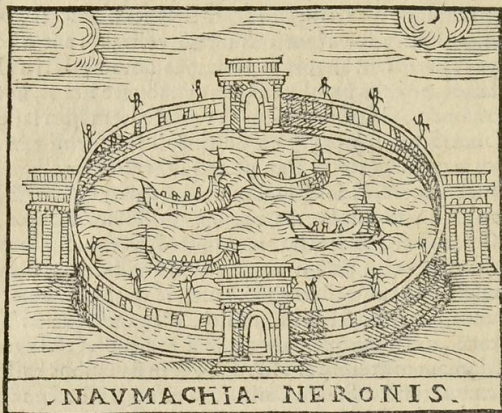
Naualia .

*Ianiculus
vnde dictus .*

*Horti
Martialis .*

*Stadius
vbi sepultus .*

De

*De Monte, & Campo Vaticano, Templo Apollinis,
& Martis, Naumachia, Circo, & hortis Nero-
nis, ac de Obelisco Cesaris. CAP. X.*

*Vaticanus
mons, &
unde.*

V

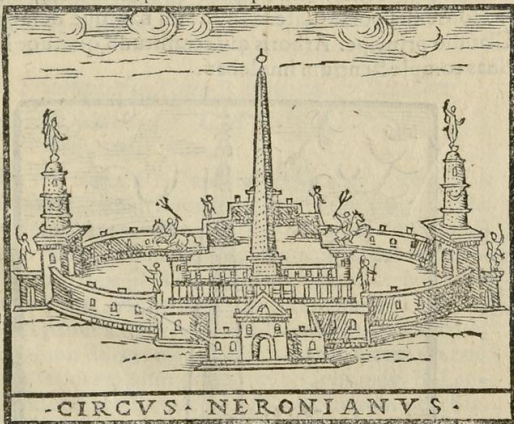
XPOSITIS ijs, quæ ad Transtiberinam re-
gionem, siue Ianiculum, pertinere videbantur,
Vaticanum dico montem, & campum (quâquã
extra Urbem) his proximum addere, ex huius
descriptione, admonemur. Vaticanus igitur
Mons is est, in quo S. Petri templum, Pontificisque Palatiũ
spectatur. Vaticanum autem varia traditur etymologia. Gel-
lius enim scribit, agrum vaticanum, & eiusdem agri deum
præsidentem appellatum à Vaticanis, quæ vi, & instinctu dei
eius in eo agro fieri solita essent. Var. in libris diuinarum
aliam tradit istius nominis rationem. Nam sicut Aius, in-
quit, deus, araque ei statuta, quæ est in infima Noua-
uia, quod in eo loco diuinitus vox edita erat, ita Vati-
canus Deus nominatus, penes quem essent vocis huma-
næ initia, quoniam pueri simulatque parti sunt, eam pri-
mum vocem edunt, quæ prima in Vaticano syllaba est.

Sex.

2 Sex. verò Pompeius vult collem hunc Vaticanum nuncupa-
 rum, quod pulsis Hetruscis eo potitus sit Po. Ro. vatù respō-
 sis. Plinius refert tempestate sua Illicem in Vaticano fuisse,
 in qua titulus æneis literis, hetruscis religione iam tū dignū
 arborem fuisse, signaret. Apollinis templum eo in loco ita-
 tuunt, vbi nunc sacellum S. Petronillæ, sicut Martis, vbi San-
 ctæ Mariæ cognomento de Febribus, in via olim triumphali
 Iulium Paulum Poetam, Prædiolum in Vaticano possedis-
 se commemorat Gellius. Cor. autem Tac. Neronem clausis-
 se in valle Vaticani spacium in quo equos regeret, apudque
 nemus, quod nauali stagno circumposuit, consecuisse. Con-
 uenticula, & cauponas exstruxisse, obtulisseque hortos suos
 ad varia in Christianos tormentorum genera; spaciumque
 illud circum appellatum. In quo idē Nero circense ludicrū
 habitu aurigæ edebat, permixtus plebi, vel * circulo insitēs.

Apollinis
Templum

al. curri-
culo.

Obelisc'.

Obeliscus ipsum montē, qua ad portā Pertusam itur, fuisse. Hor-
 tos verò à clausura illius circi ad Tyberim. Obeliscus autē
 obeliscus ecclesiam Apostolorū in via olim triumphali, solus ex
 maioribus omnibus, nunc est erectus, his titulis inscriptus.
 DIVO CAESARI DIVI IULII F. AVGVSTO.
 ITTI CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO
 SACRVM. Ab altero verò latere.

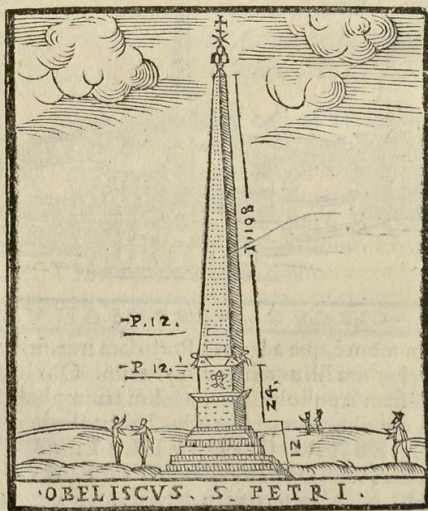
R

DIVO

L I B E R

DIVO CAESARI DIVI IVLII. F. AVGVSTO.
TI. CAESARI DIVI AVGVSTI. F. AVGVSTO
SACRVM.

In cuius vertice pila aurata posita est. De hoc autem obelisco Plinius ita scribit. Tertijs est in Vaticano Caii, & Neronis principum circo, ex omnibus vnus omnino fractus in molitudine eius, quem fecerat Sostridis filius Nuncoreus, & post cæcitatem, visu reddito, Soli sacrauit, altitudine cubitorum centum. Idem vbi de magnitudine arborum tractat hæc habet verba: Abies admirationis præcipuæ visa est in naui, quæ ex Ægypto Caii principis iussu Obeliscum in Vaticano circo statutum, quatuorque truncos lapidis eiusdem ad sustinendum eum, adduxit. qua naui nihil admirabilius visum in mari certum est. centum viginti modij lentis profabuira ei fuere. Longitudo spacium obtinuit magna ex parte Hostiensis portus, latere læuo: ibi namque demersa est à Claudio principe. Arboris eius crassitudo quatuor hominū vlnas complectentium implebat.

AD-

A D N O T A T I O.

Obeliscus Vaticanus qui vnicus ad ætatem vsque nostrā
 prærectus permansit, antequam è priori illa sua sede amouere-
 rentur, in eo stabat loco qui sacrario basilicæ Principis Aposto-
 lorum est proximus è regione celeberrimi Urbis cœmete-
 rii, totumq; basi, & vltra obrutus, quod vulgo Campi Sancti
 fertur via publica; At Sixtus V. Pont. Max. Pontificatus sui
 anno primo, qui fuit salutis humanæ. 1585. de eo transferē-
 do in forum Principis Apostolorum, sanctissimæq; Cruci cō-
 secrando statuit, gentium superstitione amota. Itaque para-
 tis iis quæ ad tantam molem amouendam, vehendamq; ne-
 cessaria erant, anno sequenti. 1586. ingenti sumptu est tran-
 satus ingenio, & opera Dominici Fontanii Architecti è pa-
 ngo Mili Agri Monocomensis, imposita Cruce, magna populī
 frequentia, & deuotione.

*De via Triumphali, Aqua Sabbatina, & Sepulcro
 Scipionis. C A P. XI.*

TRIUMPHALIS autem viæ mentio licet facta
 sit supra, tamen libet hic ostendere quo tramite in
 Capitolium perduceret. Parata igitur triumphali
 pompa in territorio triumphali, per viam procedebant triū-
 phalem, cuius stratæ filicibus particula adhuc cernitur sub
 q2. Spiritus hospitali, vt per nunc dirutum pontem tyberis
 triumphalem, cuius ampla cernere est fundamenta, in urbē,
 ad Capitolium duceretur. Continuabatur autem via triū-
 phalis ad posteriorem olim porticum S. Celsi. inde. S. Lau-
 rentii in Damaso ecclesiam, & post Floræ campum petebat.
 p1lq; hinc maximè proximis temporibus cernere fuit, quod
 continuatis super eam domibus fundamenta iacere, aut
 effodere molientes, filiceam veterem offenderunt,
 saciosissimam, à campo Floræ ad nunc plateam Iudæorū,
 Iunonis templum, nunc. S. Angeli ecclesiam, postea ad
 Geor. in velabro procedens via, sub nouis ædibus, ruinisq;
 effodientibus inuenitur quousq; Iani tēplo, velabroque
 proxima in cliuū desitura capitolinū detecta cernitur, Blon.

R 2 In

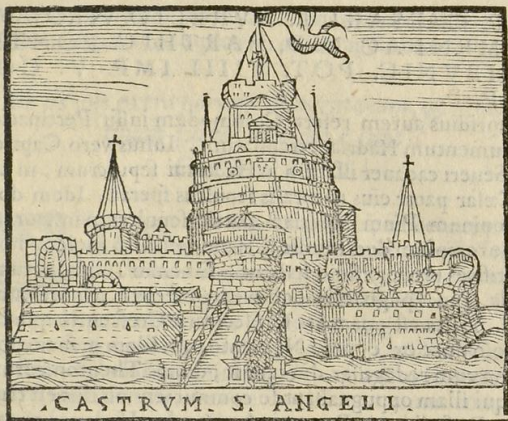
In hortis Pontificis visitur hodie Nili simulacrum, & circū-
 quaque animalium genera in eo flu.nascentium, ac tyberis,
 cum pueris vrbis conditoribus lupæ mammam tractantibus.
 Apollinis cum arcu, & spiculis Signum, Laocontisque Virgi-
 liani cum duobus filiis, de quo supra facta est mentio: Vene-
 ris paruum Cupidinem iuxta se despicientis, & Cleopatæ
 fonti appositum, exangui similis. Quæ omnia exornandi lo-
 cum gratia hinc inde eò sunt translata. Exstant & multa alia
 antiqua monimenta in porticu eiusdem pontificis, ac in vi-
 nea ad primum lapidem fermè eregione pontis Miluii, quæ,
 cum ibi non sint inuenta, nullam antiquorum locorum præ-
 bent cognitionem. Quare his omisiss ad vtiliora veniamus,
 Sabbatina aqua à Sabbatino Anguillariæ lacu Romam per-
 ducta erat, cuius formæ vestigia quædam extra portam Au-
 reliam exstare dicuntur. hanc Adrianus primus pontifex re-
 stituit, perduxitque in Basilicam diui Petri ad vsum sacerdo-
 tum, & ad lauandos pauperum pedes in cœna domini. In cā-
 po Vaticano, haud procul à mole Hadriani fuit ingens Me-
 ta, siue Pyramis, quam Alexander sextus pontifex destruxit,
 vt viam ad eandem basilicam aperiret, vel ne esset hostibus,
 tanquam propugnaculum contra propinquam arcem, cuius
 fundamenta vidimus effodi superioribus annis. Sunt autem
 qui velint Septem Epulorum fuisse sepulcrum, vel Scipio-
 nis. de quo Acron Horatii interpret sic meminit. Deuictas
 Carthagine virtute Scipionis Africani, cum Afri aduersus
 Romanos denuò rebellarent, consulto oraculo responsum
 est, vt Sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respi-
 ceret, tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vatica-
 no, & humati in sepulcro eius in portu, vt Cartha-
 ginem respiceret. Gentile tamen Scipionum
 sepulcrum in via Appia fuisse declara-
 bimur. Huius autem pyramidis
 forma visitur in porta ænea
 ecclesię apostolo-
 rum ce-
 lata.

*Sabbati-
 na aqua
 vnde.*

*Scipionis
 sepulcrũ.*

*Gentile
 Scipionũ
 sepulcrũ.*

CASTRVM. S. ANGELI.

De Mole Hadriani, & Pratis Quintijs.

C A P. XII.

AELIVS Hadrianus Imp. iuxta Ælium sui cognominis pontem Molem, siue Sepulcrum, eregione Mausolei Augusti, excitauit, vt index in ipsa incisus ostendit huiusmodi.

.I. L. HÆLIO CAES. DIVI HADRIANI AVG.
ÆF. COS. II. F. &

sq2 Spartianus: Fecit & sui nominis sepulcrum iuxta Tyberim.
In hoc autem ipse primus sepultus dicitur, & post omnium
Antoninorum cineres conditos esse inscriptiones, & epitaphia
ibidem in marmore incisa ostēdunt, ex quibus satis erit
hæc, quæ sequuntur, notauisse.

MIIMP. CÆS. DIVI TRAIANI PARTHICI FILIO
DIVI NERVÆ. ADNEPOS TRAIANO AVG.
PONT. MAX. TRIB. POT. XXII. IMP. II. COS.
IIII. P. P. ET DIVÆ SABINÆ IMP. CÆS. T.
HÆLIAELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG. PIVS
PONT. MAX. TRIB. POT. II. DESIGN. IIII.

CO COS. II. P. P. PARENTIBVS SVIS. Item
R 3 IMP.

IMP. CAESARI. L. AVRELIO VERO AVG.
ARMENI AC. MED. PARTHIC. PONTIF.
TRIBVNIC. POT. VIIII. IMP. V. COS.
II. P. P.

Lampridius autem refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius verò Capitulinus Seueri cadauer illatum in Hadriani sepulcrum, in quo & Cæsar pater eius naturalis sepultus fuerat. Idem docet Antoninum Pium Hadriani patris sepulcrum instaurasse, eiûque templum dedicauisse. Hanc equidem molem hodie Pontifices pro præsidio habent. Est enim ampla, rotunda, solida, & inexpugnabilis. olim extrinsecus marmore incrustata. Dicta est etiam arx Crescentii à Crescentio quodam factioso duce ex oppido Nomento, qui illam in suam potestatem cum redeisset, diu tenuit; donec Theutonicorû fidei, qui illam oppugnabant se committens, ab illis est traditus. Describitur a Procopio hoc modo. Hadriani quordâ Imp sepulcrum extra portam Aureliam, siue, vt nobis placeat, Aeliam, iactu lapidis impositum. Primus eius ambitus quadrigati figuræ habet, constat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio verò huius quadrati rotunda moles assurgit, excelsa altitudine, & tanta, vt in suprema eius parte area sit, cuius diameter vix iactu lapidis transigitur. Quam molem Bellisarius occupans pro arce, & præsidio cōtra Gothos vsus est. Erant olim in summa parte vndique magnæ statuæ hominum, equorû, quadrigarum miro artificio elaboratæ: has partim integras milites demoliti: partim confractas in hostes deiecerunt. Visuntur adhuc in hoc monumento boum capita, & quædam alia insculpta. Prata autem Quintia, à Q Cecinnato denominata, in campo Vaticano fuisse, Plinius sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellantur, viator attulit dictaturam. Locus enim nunc in pratis vulgo dicitur. Theatrum in pratis vaticanis inter pontem Miluium, & molem Hadriani ponit Fuluius, auth. Procopio, ad ludos gladiatorios ædificatum: à quo autem nō meminuit. Exstant, inquit, hodie (vt creditur) vestigia quædâ in vinea Io. Alberini patricii Ro. At Circû non theatrum eum fuisse ego crediderim, vt forma adhuc præ se fert, nisi perperam

ram interpretes locum verterit. Nam in theatris ludi scœnici fiebant, in circis verò equorum cursus agebantur.

De ijs que extra portam Flumentanam, & Collatinam fuere, vel nunc sunt.

C A P. XIII.

QUANTUM ex situs descriptione antiquæ urbi, & nouæ iure optimo finem imponere liceret, tamen cum maiorem quandoq; ambitum adeptâ sit, suburbiaq; in eum producta essent spaciû, ut hinc tyrrhenum mare, inde Ocriculi attingerent pontê, multa memoratu digna extra relinquuntur, ex quibus & tēporis vetustate, & bellorum iniuria pauca quædam in nostrâ peruenere, cognitionem, quæ percurrisse non minus cōducere, grataq; fore arbitramur iis, quæ intra Urbis mœnia sunt cōprehensa. Quare, ex ordine instituto, à porta Flumētana exordium sumamus. à qua ultra primum lapidē occurrit Miluius pons: de quo paulo ante satis declaratum est, sicut de ortu, naturaq; tyberis, ac via Flaminia: quæ, ut diximus, à Cn. Flaminio Ariminum vsque strata, ab eodem etiam denominationē accepit. Vias enim vrbs ex filice fermè omnes stratas fuisse indicant vestigia, tam extra, quàm intra Urbē multis in locis existentia. Ideo, fermè omnes, dictum est, quia Liu. primo dec. quintæ ait, M. Aemilio Cos. Censores vias sternendas filice in vrbe, glarea extra urbem substruendas, marginandasq; omnium primos locauisse. & Plutar. Cn. Gracchum certis regionibus vias direxisse, & eas passim lapide strauisse, partimque arenæ muniuisse aggeribus, iniqua adæquantem, & quantum valles, torrentesque abrumpebant, montibus æquali altitudine coniungentem. Quibus verbis patet non omnes filice fuisse stratas. Idem autem Gracchus dimenso viarum spacio singulis miliaris columnas labioideas, spaciî signa præferentes, constituit, lapidesque parû inter se distantes ex vtraque viarum parte disposuit, ut ex illis facilè in equos esset ascensus. In Flaminia Augustus quatuor pontes, præter minorû pontiû turbâ, maximo extruxit opere, atque impendio, ex quibus nunc integer solus exstat,

Suburbia.

Via ex filice strata.

Columna miliaria.

R 4 qui

qui Ariminum, suburbiumq; coniungit. Miluius multa, quæ ab eo accepit ornamenta, prorsus amisit: & qui Tyberim ite sub Oriculo iungebat, parte vnâ succisus, in arcis fundamē-
 ta concessit. Is verò qui sub Narnea Narem amplectabatur
 Flu. multis, vt videtur, seculis, vel succisum, vel collapsum ve-
 tuitate, fornicem medium amisit, Blon In eadem autem via
 sepeliebantur defuncti. Iuu.

Narnia
 Pons.

Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina.

Vituntur & hodie in ea magnæ sepulcrorum moles. Plinius docet in Flaminia Cæsaris villam, quæ ad Gallinas dicebatur, positam esse. eius sunt hæc verba: Sed & circa diuum Augustum cuncta eius digna memoratu. Namque Liuiæ Drusillæ, quæ postea Augusta matrimonii nomen accepit, cum pacta esset illa Cæsari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abiecit in gremium, ille sam: intrepideq; miranti accessit miraculum, quoniam tenentem rostro laureum ramum onustum suis baccis: conseruari alitem, & sobolem iussere aruspices, ramumque eum feri, ac rite custodiri, quodque factum est in villa Cæsarum fluuio Tyberi imposita, iuxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur ad Gallinas. Eadem ferme scribit Suet. in Galbæ vita. Huic autem viæ iuncta erat Claudia, vbi Horti Ouidii, vt ipse testatur, his versibus.

Villa Cæsaris ad Gallinas.

Horti Ouidij.

Nec qua pomiferis positos in collibus hortos

Spestat flaminia Claudia iuncta via.

Aemilia via.

Aemilia via à Lepido Flaminii collega strata, vt quorundā est opinio, ab Aemilia regione Bononiam vsque, cuius vestigia multis in locis adhuc cernuntur. Fuerunt autem Aemiliæ duæ, altera quæ Flaminiam excipiebat, altera quam strauit Scaurus per Pisas, & Lunam in Sabatios vsque. Fuit & tyberina via, & Cassia extra portam nunc Vicariam, quæ Sutrium, Vetrallam, Viterbiumque, & Vulsinensē mitterebat, cuius quota pars, ex saxo quadrato strata, alicubi adhuc videtur. Clitellæ, inquit, Sextus Pompeius, dicuntur non tam hæ, quibus sarcinæ colligatæ mulis portantur, sed etiam locus Romæ per similitudinem, & in via Flaminia loca quædam deuexa, & accliuia. Galienus autem Imperator. parauerat porticum Flaminium vsque ad pontem Miluium, vt tetrastice fieret, siue pentastice, vt primus ordo pilas haberet,

adhabet, & ante se columnas cum statuis, secundus, & tertius. deinde diateffaron columnas, auth. Tremellius. per-
 fecerit ne, incertum. Extra autem portam Collatinam via *Via Colla-
 tina.*
 ieiufdem nominis exit, in qua Virgo aqua concipitur: Colla-
 titiam olim mittebat, nunc verò, haud procul à porta, Salariae
 iuiuæ iungitur. Et quia mœnia Collinam portam non excede-
 bant, Collatina priscæ Urbis portâ non erat, ideo pauca, quæ
 extra hanc fuere, in cognitionem nostrâ possunt peruenire.

De ijs quæ extra Portam Collinam fuisse traduntur.

CAP. XIII.

SEQUITUR porta Collina, cuius via nunc, vt *Via Sa-
 laria.*
 olim, Salaria nuncupatur, quod per eam Sabini
 salem in Urbem deferebant. ducit in Sabinos,
 & apud Eretum in ipsam incidit Numentana. De
 Salaria meminit Cor. Tac. hoc modo: Tertium agmen per
 Sariam Collinæ portæ appropinquabat. In hac Veneris
 Erycinæ Templum fuisse diximus, vbi restagnante Tyberi
 Apollinares celebrabantur. hoc autem templum prope por-
 tam fuisse Appianus sic docet. Cum copijs subinde proue-
 nisset Sylla ad Collinam portam castra locat, non longè à Ve-
 neris templo. & Ouid. sic.

*Veneris
 Erycina
 Templū.*

Templa frequentari collina proxima porta

Nunc decet, à Siculo nomina rege tenet.

Vtq; Siracusas Aretusidas abstulit armis

Claudius, & bello te quoque cœpit Erys.

Votum quidem ferunt à Fabio dictatore: dicatum verò
 Portio, idque insignem Porticum habuisse scribit Strabo.
 Veneri autem virgines paruas imagunculas, quas in delitijs
 habebant, olim offerebant. Persius. Nempe hoc quod Ve-
 neris donatæ à virgine Pupæ. Ad id etiam matronæ virilis
 membri figuram diuinis præcolentes honoribus, magna sa-
 crorum pompa perferebant. vbi fuit & simulacrum Vene-
 ris Verticordiæ, quod homines ab effusa libidine auerteret.
 Ouidius.

Roma pudicitia proauorum tempore lapsa

Cum aam veteres consulistis animum.

Templa

L I B E R

Templa iubet Veneri fieri, quibus ordine factis

Inde Venus verso nomine corda tenet.

*Honoris
Templū.*

Pudicissima, inquit Plin. fœmina semel matronarum sententia iudicata est Sulpicia Paterculi filia, vxor Fuluij Flacci, electa ex centum præcipuis, quæ simulacrum Veneris ex æfbyllinis carminibus dedicaret. Eadem via, ad II lapidem in signi monumento sepultus fuit Licinus tonsor Augusti, prædines. Secus eandem viam existat sepulcrum quoddam, in templi formam constructum, in quo Cereris, Bacchi que picturæ cum vitibus, & hydrijs cernuntur. Extra verò Collinam portam Honoris templum statuit Cic. secundo de le. cum inquit. Nostis extram portam Collinam Ædem Honoris? & Aram in eo loco fuisse memoriæ proditum est. ad eam cum Lamina fuisset inuenta, in ea scriptum, domina honoris, causa fuit ædis eius ædificandæ. Sed cum multa in eo loco sepulcra fuissent, exarata sunt. Statuit enim collegium locum publicum non potuisse priuata religione obligari. Per Collinam autem memorant Gallos Senonas ingressos, Urbem diripuisse. Ab ipsa porta tertio miliario procul Annibal castras cum posuisset, ad Herculis templum progressus est Urbem expugnaturus, sed ter imbris, & grandine repulsus, obfusione Urbem soluit. Via Salaria ad III. lapidem supra Anienem occurrit pons Salaris, priscum adhuc seruans nomen, sicut & via; In eo autem incisa sunt huiusmodi.

IMPERANTE. D. N. PISSIMO. AC. TRIVM-
PHALI. SEMPER. IVSTINIANO. P. P. AVG.
ANN. XXXVIII. NARSES. VIR. GLORIOSVS.
EX. PRÆPOSITO SACRI PALATII. EX CONS.
ATQVE. PATRICIVS. POST VICTORIAM. GO-
THICAM. IPSIS. EORVM. REGIBVS. CELERI-
TATE. MIRABILI. CONFLICTV. PVBLICO. SV-
PERATIS. ATQVE. PROSTRATIS. LIBERTA-
TE. VRBIS. ROMÆ. AC TOTIVS. ITALIÆ.
RESTITVTA. PONTEM VIÆ. SALARIÆ. VS-
QVAE. ADAQVAM A NEFANDISSIMO. TO-
TYLA. TYRANNO. DISTRVCTVM. PVRGATO.
FLVMINIS. ALVEO. IN MELIOREM. STA-
TVM. QVAM. QVONDAM. FVERAT. RENO-
VA VIT.

Item

Item carmina hæc .

Quàm bene turbati directa est semita pontis .
 Atque interruptum continuatur iter .
 Calcamus rapidas subiecti gurgitis undas ,
 Et libet irata cernere murmur aquæ .
 Ite igitur faciles per gaudia vestra Quirites ,
 Et Narsin resonans plausus ubique canat ,
 Qui potuit rigidas Cothorum subdere mentes ,
 Hic docuit durum flumina ferre iugum .

Anio, inquit Dionys. ex vrbe Tibure effusus per excelsum
 scopulum multus per planiciem Sabinorum, Romanorumq;
 fertur, determinans utranque regionem, influitq; in Tybe-
 rim parum infra pontem Salarium, aspectu pulcher, & potu
 dulcis. Et quia ex sublimi in vallem subiectam fertur, præci-
 pitum Horatius appellauit; sicut & Statius primo Syl. In hoc
 sepultam fuisse Iliam scribit Acron. Apud eundem pugnavit
 Torquatus. Marijque sepulcrum fuisse testis est Cic. de leg. *Marij Se-
 pulcrum.*
 Simulacrum Sibyllæ Tiburtinæ, quæ Tiburi colebatur vt
 dea, in gurgite Anienis inuentum est, tenens in manu librû,
 cuius sacra Senatus in Capitolium transtulit .

De ijs quæ extra portam Numentanam, & Interagge-
 res fuere, vel hodie sunt . CAP. XV.

 VARTO ordine succedit porta Numentana. ab *Via Nu-
 mentana.*
 ipsa incipit eiusdè nominis via, qua itur Numē-
 tum, quod est in Sabinis. Dicta est etiā Ficul-
 nensis via. Liuius, Decemviri Numentana, cui *Ficulnen-
 sis Via.*
 tum ficulnensis nomen fuit, profecti, castra in
 monte Sacro locauere. Ficulnensem autem appellauit à lo-
 co vbi figlinæ, sicut apud Testaceum, fiebant. Extra eandem
 portam Nenix, quæ cantu querulo funeribus adesset, Tem- *Templū
 Nenix.*
 plum fuisse legitur. Nam deorum, quos obesse putabant, tem-
 pla, extra Urbem, vt plurimum, ponebantur. ideo, vt plurimū
 facimus, quia in Palatio Febris Fanum, in Exquilij Ma-
 xæ Fortunæ, ad radices Auentini Socordiæ, & apud Au-
 gusti forum Martis Vltoris templum fuisse, visum est. quæ
 numina, non vt opem ferrent, sed ne obessent, colebantur,
 si Via Numentana, citra secundum lapidem, occurrit à sinistra
 S. Agnetis

L I B E R

S. Agnetis ædes , propè quam visitur vetustissimum Bacchi in
Bacchi Templū. Templum , Spherica forma , columnis circumquaque in gy-
rum dispositis , templique testudinem sustentibus . vbi è s-
musuo opere ornamenta picturæ , & ipsius dei gesta effigiata
cernuntur , & Porphyreticum sepulcrum vitibus , & vuis in-
sculptum , quod Bacchi esse multi fabulantur . Apparent au-
tem apud hoc templum , versus septentrionem , magni cuius-
dam ædificij ruinæ , vbi Theatrum extitisse memorant . nos
verò nihil certi habemus , quod de ipso dicatur . Hinc verò ad b-
stadia quatuor , iterum se se offert Anio , super quo est pons
Pons Nu- Numentanus , priscum retinens nomen , sicut & via . quem m-
montanus. pontem Narfes eunuchus extruxit . Inter hanc quidem viâ ,
& Salariam ad IIII. miliarium fuit Suburbanum liberti Ne-
ronis , quò fugiens ipse princeps seipsum interfecit , auth. n-
Suet. Extra autem portam Interaggeres occurrit statim lo-
cus planus , instar magnæ areæ , quadrata forma , parietibus
Castrum circunseptus , qui dicebatur Castrum Custodiæ , vbi fuerant
Custodia. olim in statione milites prætoriani Dioclitiani Imp. Proco-
pius verò scribit eregione Viuarij forinsecus veteres Roma-
nos alterum breuem murū modico intervallo adiecisse , non
ad tutelam , sed ad delitias , vt leones eo loco , & aliàs be-
Viuariū. fias seruarent . Vnde olim locum ipsum Viuarium , hodie
verò Viuariolum vocant .

*De ijs quæ extra portam Exquilinam , Næviam , Cæli-
montanam , & Gabiūsam fuere , vel sunt .*

CAP. XVI.

Pons Mā- X I T à porta Tiburtina eiusdem nominis via , quæ
meus. Tibur mittit . In hac apud S. Laurentium iacet
Obeliscus in vinetis confractus , haud ita multo
post obuius fit supra Anienem pons Mammeus ,
vulgo Mammolo appellatus , ab Antonino Pio extractus . qui
à Mammea Alexandri matre instauratus , eius nomen acqui-
Pons Lu- suit . Quartus pons super eundem fluvium Lucanus nuncu-
canus . patur , qui propior est Tiburi , quam Romæ , ibique est spheri-
rica moles . In ponte verò legitur index . Ti. Plantij authoris .
Supra Tibur . autem XX. miliario concipitur Anio Vetus ,
partim

partim in Tiburtinum vsum, partim Romam deductus, qui minus salubris in hortorum rigatorem, atq; vrbis sordidiora exstaret ministeria. hanc aquam post annos xl. quam Appia perducta est, anno ab vr. co. CCCCLXXX. Curius enim dentatus censor cum L. Papirio deducendam curauit ex manubijs de Pirrho captis. Item post biennium actum est in Senatu de consummatione eius. tamen ex S. C. duumviri aquam perducentes creati, Curius, & Fulvius Flaccus locauerant. Curius intra quintum diem decessit. gloria perductæ pertinuit ad Fulvium. Sed quoniam duæ Anienis aquæ in Urbem fluebant, vt facilius dignoscerentur, Anio nouus coepit vocari, priori verò cognomen vetus adiectum. Nouus autem Anio Sublacensi concipitur via, ad miliarium XLII. iungitur ei riuus Herculeus, oriens eadem via ad miliarium XLIII. Ductus Anienis Noui efficit pass. LVIII. millia, cuius riuum Frontinus à Nerua Imp. procurator aquarum constitutus, restituit, & in Urbem deduxit. Strabo extra Exquilinam portam Labicanam, & Prænestinam via egredi ostendit, his verbis. Porro in vnum cadit Labicana via à porta quidem Exquilina, à qua & Prænestina, à sinistra verò hanc, & Exquilinum campum omittas, vltra centum viginti stadia pergit, tum & Labio propinquat, & Tusculum relinquit. Ab hac eadem porta haud procul, erat locus, qui olim Puticulæ dicebatur, quod ibi essent frequentes putei in quibus condebantur combustorum ossa ex propinquo campo Exquilino. Puticolæ, inquit Elius, quod putrescant ibi cadauera proiecta, qui locus publicus vltra Exquilias. Via prænestina, inter sextum, & octauum miliarium, in agro Luculano concipitur aqua Appia, diuerticulo sinistrosus passuum DCCLXXX habet longitudinem à capite vsque ad Salinas. hæc M. Valerio Max. P. Decio Mure Cos. anno XX post initium Samnitici belli inducta est ab Appio Claudio censore, cui postea Aegro fuit cognomé. Collegam autem habuit C. Plautium. cui ob inquæsititas eius venas Venocis cognomen datum est. sed is intra annum, & sex menses deceptus à collega, tanquam idem facturo, abdicauit à censura. nomen atque ad Appij honorem tantum pertinuit, qui multis tergiversationibus extraxisse censuram traditur. donec & viam & aqueductum consummaret. Plin. Agrippa, inquit, & Virginem

L I B E R

*Urbanè
dictum
Aus.*

ginē adduxit ab octauo lapide diuerticulo II. mil. pas. via prænestina, iuxta Herculanæum riuum, quem refugiens virginis nomen obtinit. & rursus: Agrippa in ædilitate sua adiecta virginea aqua, cæterisque corriuatis, atque emendatis lacus septingentos fecit. Ex quo Augustus Po. Ro. vinum petenti subiratum respondisse ferunt. Tot aquas introduxit Agrippa gener meus, & vinum quæritis: Addidit autem Agrippa omnibus aquis signa ærea, aut marmorea, ut pote dei aquarum, qualia nunc quædam in Vrbe cernuntur. Quod etiam testantur carmina insculpta in marmore, iacenti inter spinetæ, in Platea S. Pauli, quæ sunt hæc.

PERDIDERAT LATICVM LONGEVA IN CVRIA
CVRSVS.

QVOS TIBI NVNC PLENO CANTHARVS ORE
VOMIT. & Propertij hæc.

Et leuiter lymphis tota crepitantibus Vrbe

Cum subito iriton ore recondit aquam.

Ædicula, inquit Frontinus, fonti apposita hanc virginem pictam ostendit. Alij autem Virginem appellatam tradunt, quod quærentibus aquam militibus Virguncula venas quasdam monstrauit, quas secuti ingentem aquæ modum inueniunt. Fuluius autem ab ea porta, quæ Maior nunc vocatur, tanquã olim ab Exquiliua, aut certè propè quæ fuerit, Labicanam, & Prænestinam viam nunc egredi scribit. Labicana à dextris, iuxta formam aquæ Claudie, ad Colūnam oppidum; Prænestina verò Galicanum nunc, olim Gabios, deinde Præneste, à quo nomen accepit, tendit. A Cœlimontana verò incipit, via Campana, quæ statim extra portam in duas dirimitur semitas; sed post pauca stadia vtrique Latinæ iungitur. Inter Cœlimontanam, & Latinam Gabiusam locauimus portam, à qua olim exibat via Gabina, de ea ita meminuit Liuius: P. Valerius T. Herminium cum modicis copijs ad II. lapidem Gabina via occultatum obsidere iubet. Idem: ad III. lapidem venere via Gabina. Fuerunt autem Gabij, ut diximus, via prænestina. Strabo; Sunt & Romanorum oppida à sinistra Latinæ, inter eam, & Valeriam Gabij existant, in via prænestina, ubi lathomie sunt plusquam reliquæ, lapides Romæ suppeditantes, distantes Roma, & Præneste ex æquo stadijs centum.

De

De ijs quæ extra portam Latinam , & Capenam fuere ,
vel sunt . CAP. XVII.

L A T I N A autem porta Via , eiusdem nominis,
exit , quæ in Latinos populos ducit ; videlicet per
Leuicanum , nunc Valmontonum ; & nunc Cam-
paniam vsque ad Casinatem S. Germani Saltum ,

de qua Strabo sic scribit : Præclarissimæ sunt viæ Appia , &
Valeria ; media inter has Latina est , ad Casinum oppidum
perungitur Appiæ XIX. à Capua distans stadijs . In hac

III. ab Urbe lapide , fuit Templum Fortunæ Muliebris ,
cuiusdemque deæ Simulacrum , nephas attingi nisi ab ea , quæ
semel nupsit . Val. Max. Muliebre inquit , Fortunæ Simu-

*Fortuna
Muliebris
Tep'um .*

lacrum , quod est in via Latina ad quartum miliarium eo tē-
pore cum in æde sua consecratum Cal. decembris , quo Co-
solanum ab excidio Urbis maternæ præces repulerunt , non

semel , sed bis locutum constitit , his verbis : Rite me vidi-
stis : Rite me dedicastis . Eadem concipitur aqua Tepula XI.

Tepula .

miliario diuerticulo cunctibus ab Roma dextrorsus , sub ter-
ra prius ; deinde arcuato opere , Iuliæ post admista . M. A-

Iulia .

grippa ædilis proprias vires collegit , & Tepulæ riuum inter-
cepit , acquisitæque ab inuentore nomen Iuliæ datum . Iu-

lia autem reuocatis deriuationibus , per quas subripieba-
tur , modum suum , quamuis notabili siccitate , seruauit .

Utpote igitur inuenta , & deducta ab Agrippa est , anno
v. co. DCC. XIX. Imp. Cæs. Iulia verò ab Aure-

liano , vt scribit Ant. in itineraio . Via autem Valeria ad
miliarium XXXIII. Frontinus aquam Marciam concipi

tribuit . de qua plura superius locuti sumus . Penultimam
omnium portarum cis Tyberim Appiam appellauit

Appius , à qua eiusdem nominis , cuius & portæ , egreditur via ;
Appio Claudio censore , qui Capuam vsque eam stra-

ta , denominationem accepit , ea latitudine vt plaustra
omnino , ex aduerso inuicem occurrentia , libere exciperet .

Memoriæ felicitatis nomen Appij , & viam mu-
tauit , & Appiam aquam in Urbem deduxit . Quam qui-

am viam Cæsar Dictator , vel exornauit , vel restituit . Plut.

Com-

Commiffa dehinc illi Appiæ viæ cura, ingentes prodegit pecunias. Nouiffimè verò Traianus eam refituens Brundisium vſque ſtrauit, deficcatis paludibus, exciſis collibus, aggeratis vallibus, ſaxis conſtratis reliquis ijs circum, ac pontibus magnificentiffimi operis excitatis, permeabilis fecit. au-
th. Diony. Traianum autem quâplurima ædificia reſtituiſſe, ex literis in marmore apud Circum Maximum inuento inciſis, ſatis apparet, quæ ſunt huiusmodi.

IMP. CÆS. DIVI NERVÆ, F. TRAIANO GERMANICO DACICO PONT. MAX. TRIB. POT. VIII. IMP. IX. COS. PP. TRIB. QVOD LIBER-
LITATE OPTIMI PRINCIPIS COMMODA E-
RVM ETIAM LOCORVM ADIECTIONE AM-
PLIATA SINT.

Appia, inquit Strabo, ad mare protendit: prius tamen in Albæ, Aritiæque ruinas perducit, & muros olim Pontinæ paludis ad Terracinam, inde per Fundos, Molas, & poſtea ad Sinueſſam, & medium Stellatum campum vſque Brundisium. mox tranſuerſo itinere per Atellam nunc aduerſam, Puteolis, & circum Baianum olim ſinum, nunc Tripergulæ balneas, vſque Cumas. Huic viæ & Claudiæ nomen datum inuenio. Sen. in ludo mortis Claudij ait, Auguſtum, & Tiberium Cæſ. Appia via ad deos iuiſſe. Templum Martis celeberrimum eadem via. Ouidius.

Martis
Tēplum.

Lux eadem Marti feſta eſt, quem proſpiciſt extra

Appoſitum recta porta capena via.

Liuius. Viam Cenſores ſternendâ à porta Capena ad Martis templum locauere, ſemitamque ſaxo quadrato ſtrauerunt hoc templum à Sylla in ædilitate ſua conſecratum fuit, ſupra centum columnas poſitum. Memorant autē Martis duos fuiſſe templa, vnum intra Urbem Quirini, quaſi cuſtodis, & tranquilli. alterum, de quo nunc, extra Urbem, quaſi bel-
latis, vel gradiui. In Martis Ancyle fuiſſe ſcribit Ser-
gram. Verum cum præter hoc, & in Vrbe, & in campo Martis fuerint Martis templa, de quo intelligat Ser. ignoratur ſicut & de Senatulo, quod erat apud Bellonæ. Iuxta Martis fuit Manalis lapis, quò per ſiccitatem in Urbem relato, pluuiæ ſtatim manabat, hinc Manalem dixere, Sex. Pomp. auth. Martis Signum in via Appia, idque Cn. Seruilio

Lapisma
nalis.

& Fla-

& Flaminio Coss. sudasse memorat Liuius. In eadem fuit
 H Bonæ deæ Sacrarium ; apud quod Clodium, & M. Papi-
 ni interfectum fuisse, ait Cic. Lucus, & ædes Camœnarum ex-
 tra portam Appiam à Fulvio Nobiliori condita fuit, auth.
 A Asc. Ara Apollinis. Ædis spei, Mineræ, extra eandem por-
 tam præterea lucus Honoris, Virtutis Ædes. Liuius, Ædem
 V Virtutis ad portam Capenam Marcellus dedicauit. At Ho-
 noris, & Virtutis intra Urbem fuisse crediderim, ad ipsam ta-
 men portam, vt dixi. Sunt enim hæc numina optimi omi-
 nis, quorum templa in Vrbe excitanda venirent, potiusquam
 extra. Ad portam autem quasi admonerent pro fiescen-
 tes ad bella, nisi per virtutem res strenue gessissent, a-
 ditum sibi non futurum ad honorem, & gloriam ; hoc est
 ad triumphum ; Hinc est quod Augustinus ait. Nemi-
 nem honoris templum ingredi posse, nisi prius Virtutis
 esset ingressus. Marcellus autem in Corsicam, & Sardi-
 niam nauigans, grauissimam passus est tempestatem : cum
 que naufragio esset seruatus, Romam reuersus Tempe-
 statis Aedem extra portam Capenam excitauit.
 O Ouidius.

Bonæ deæ
 sacrariū.
 Camœna-
 rum Tem-
 plum.

Tempesta-
 tis Templū.

*Te quoque tempestas meritam delubra fatentur,
 Cum penè est Corsis obruta puppis aquis.*

H Extra eandem portam, ad I I. lapidem, Templum Ridi-
 culi, cui nomen inditum est, quod ibi Annibal castra-
 metatus illusus reuersus esset. Via Appia hortos Teren-
 tianos XX. iugerum fuisse legimus. Eadem via ad I I.
 qal lapidem inter ædem Sancti Sebastiani, & Caput bouis
 ni in prælonga conualle extat circus, siue Hippodromus,
 restatis rudis, ab Antonino Bassiano (vt creditur) extru-
 ctus, vbi in medio adhuc apparent metarum signa, &
 O Obeliscus miræ magnitudinis, in plures confractus partes,
 cum notis Aegyptiorum. vbi olympici olim fiebant lu-
 ib di, ad exercendos milites prætorianos, qui illic contuber-
 sinia à Tiberio Cæsare constituta habebant. Calori anni
 postsecundo supra Sabbatum miliario Valentinus pons fuit,
 ni in via Appia positus, & appellatus à Valente Imperatore,
 nunc dirutus. In eadem via vbi ea primum attingit
 M Masicum montem, vrbs est Sinuessa, olim Pometia.

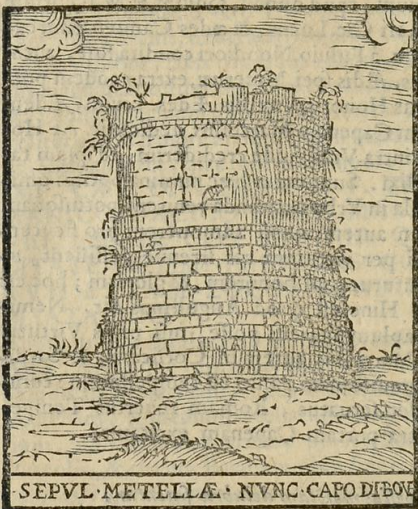
Ridiculi
 Templū.

Horti Te-
 rentiani.

Hippodro-
 mus An-
 tonini,

S Fuit

Fuit priscis temporibus Appia veterū sepulchris à dextris,

& sinistris frequētissima, quorū multa adhuc cernuntur vestigia, velut ex Tiburtino lapide extructa spherica forma sine apice meta, cognomento nunc Caput bouis, quod illic vndique bubulorum capitum simulata lapide celata viderentur vbi sepulcrū Metellæ vxoris Crassæ fuisse hic index ostendit.

CÆCILIAE. Q. CRETICI. F.
METELLÆ CRASI.

Cic. primo Tusc. an tu egressus, inquit, porta Capena cum Colatini, Scipionum, Seruiliorum, Metellorum sepulcra vides, miseros putas illos? In eadem Appia. V I. ab Vrbe lapide M. Tullij, & Tulliorum monumenta fuere, vt marmoribus inscripta ibique inuenta aperte significarunt. In gentiliis autem Scipionum sepulcro Ennium positum commemorat Cic. pro Archia. Charus, inquit, fuit Africano superiori noster Ennius, itaque in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus. Ad huius sepulcri ornamentum tres fuerant statuae, duæ P. & L. Scipionum. tertia ipsius Ennij auth. Livij, qui de loco vbi Publius mortuus, & sepultus anceps sic sequitur. Alij Romæ, alij Literni, & mortuum, & sepultum, utrobique monimenta ostenduntur, & statuæ namque & Literni monumentum monumentoque statua super imposita fuit, quam tempestate disiectam nuper vidimus ipsi, & Romæ

8 & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monimen-
 01 to tres statuae sunt, duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse,
 03 tertia poetæ Q. Ennij. Et tamen quinto quintæ dec. pro
 05 certo videtur tenere Africanum Literni esse sepultum. Sunt
 07 enim apud ipsum M. Seruilij Coss. contra Ser. Galbam pro
 09 .II. Paulo Emilio verba hæc. Satis peccatum in Camillo à
 11 maioribus nostris est, quem tamen ante receptam per eum
 13 à Gallis Urbem violauerunt. Satis insuper vobis in P. Afri-
 15 cano, Literni domicilium, & sedem fuisse domitoris Africæ,
 17 Literni sepulcrum ostendi. In basi autem statuae Ennij,
 19 hæc erant incisa carmina.

20 ASPICITE. O. CIVES. SENIS. ENNII. IMA-
 22 GINIS. FORMAM. HEIC. VOSTRVM. PANXIT.
 24 AMAXIMA. FACTA. PATRVM. NEMO ME LA-
 26 MORVMIS: DECORET. NEQVE. FVNERA. FLE-
 28 VITV. FAXIT. CVR. VOLITO. VIVVS. RER.
 30 CORA. VIRVM.

32 Sepulcrum sororis Horatij, eius, qui ex tergeminiis super-
 34 stites ipsam interfecit, ex saxo quadrato constructum fuit an-
 36 te portam Capenam, quò in loco ipsa ceciderat. Extra ean-
 38 tellem portam Horationum sepulcra, Campusq; vbi pugnaue-
 40 runt collocatur. & locus Mercurio sacer, Aquaque Mercu-
 42 riij appellata ad quam cum conuenisset Po. Rom. vnusquisq;
 44 iuramenti ramo alterius caput ea aspergebat aqua, Mercuriũ in-
 46 vocans vt aspersis peccata præsertim periuria dilueret.

48 *Est aqua Mercurij porta vicina Capena,*

50 *Si iuuat expertis credere, numen habet.*

52 Statius autem Appiam omnium aliarum viarum reginam
 54 appellauit in qua ad quintum lapidem sepultus est Pompo-
 56 nius Atticus, in monumento Q. Cecilij auunculi sui, vt in-
 58 iungit Cor. Nepos. Cæditæ Tabernæ in via Appia, Domini
 60 nomine sunt vocatæ. Sex. Pomp. Lucus Egeriæ extra portã
 62 Capenam, quòd Camænis sacrauit Numa. Via Laurentina
 64 in Appiam incidebat, in qua sexto ab Vrbe miliario, ferme
 66 idibi S. Sebastiani est passionis locus Terminalia, idest festa
 68 termino deo sacra, magno populi concursu celebrabantur.
 70 pñst que is Terminus, qui cum in Capitolio ades Iouis dedi-
 72 catur, cæteris dijs cadentibus cadere noluit.

*Termi-
 lia.*

L I B E R

De ijs quę extra portam Hostiensem, & reliquas in
genere. CAP. XVIII.

ML T I M A Urbis porta cis Tyberim, & ab ea, quę
egreditur via, Hostiensis dicitur: quod Hostiam
Tyberinam, ab Anco rege conditam, mittat. hæc
autem porta prius Tergeminorum sortita nomine
ad radices Auentini, vt visum est, steterat. extra quā Liuius
primo dec. quintæ Emporium sic ponit. Aediles extra por-
tam Tergeminam Emporium lapide strauerūt, stipitibusquę
sepsērunt, & Porticum Aemiliam reficiendā curarunt, gra-
dibusquę ascensum ab Tyberi in Emporium fecerunt. Sed nū-
locum intra Urbem esse opinamur, quod innuunt verba Li-
uij vltimo loco posita, emporium ipsum propē Tyberim o-
stendentia. In TransTyberina regione tres exstant portę
Portuensis. Aurelia. Fontinalis, siue, vt alij volunt, Septi-
miana. A Portuensi inchoat via eiusdem nominis, quę ducit
ad portum Hostiensem: à quo, sicut & porta, nomen access-
pisse fertur. In eo autem portu fuit ædes Portumni, qui por-
tubus præest, in cuius ædis ædificatione portumnalia celestia
brata esse traditur. Via autē Aurelia egreditur à porta eius-
dem nominis, quę, vt diximus, tendit per maritima Tuscani-
Pisas versus, ab Aurelio consulari viro, & strata, & denomi-
nata, vnde consularis erat via. huius meminit Cic. in Cas-
tilinam, & Eutropius sic. Etrurię per Aureliam vsque ad
Alpes maritimas ingentes agri sunt. Traiana etiam est dicta
à Traiano Imp. qui eam restituit. in hac fuerunt Horti Gal-
bæ Imp. vbi idem princeps sepultus fuit, auth. Suet. Fonti-
nalis, siue Septimiana porra, in Campum Vaticanum
olim mittebat, & Ianiculum, sicut Vaticana, seu Tri-
umphalis: de qua supra facta est mentio. Suet. Trad. hanc
viam Viteliam fuisse ab Ianiculo vsque ad mare.

Emporiū.

*Via Por-
tuens.*

*Portumni
Templi.*

*Horti Gal-
ba.*

Zethi, c.

Zeithi, Amphionis & Dirces fabula, quam egregia si-
mulacra unico saxo ab Apollonio, & Taurisco
prestantissimis artificibus olim insculpta re-
presentant, sic se habet.

Ulcus Beotiae rex, Antiopam Nicti regis filiam,
uxorem duxit: quam postea, cum à Ioue in sa-
tyrum conuerso compressam cognouisset, repu-
diavit, Dircenque uxorem duxit; quæ verita-
tem Antiopæ cum Lyco in gratiam rediret, artissimis eam in
vinculis asseruauit; quibus Iouis miseratione dissolutis, in
Cithæronem profugit, ubi Amphionem & Zethum pepe-
rit: qui postea à pastore qui ipsos nutrierat, de Lyci iniurijs
obedocti, eum interfecerunt; Dircen verò caudæ indomiti equi,
vel, ut alij maluit, cornibus ferocissimi tauri alligarunt; quæ
indivisiu ita per terram raptata, tandem Deorum commiseratione
in fontem sui nominis conuersa est. De qua Propert. lib. 3.
Ælæ leg. 13. ferè per totam, sic meminit:

S 3 Testis

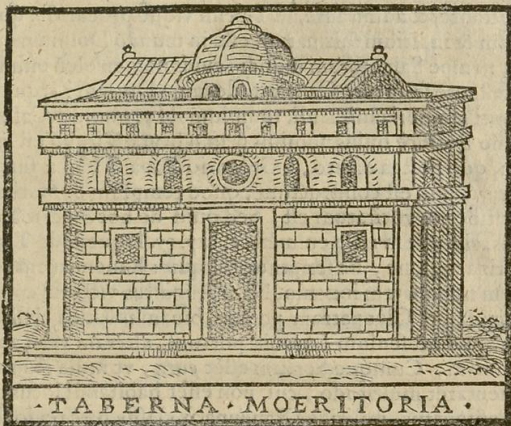
*Testis erit Dirce tam verò crimine saxa
Nycteos Antiopem accubuisse Lyco.
Et paulo inferius sic subsequitur:
Tu reddis pueris matrem, pueriq; trahendam
Vinxerunt Dircen sub truci ora bovis.
Antiope cognosce Iouem, tibi gloria Dirce
Ducitur in multis mortem habitura locis. &c.*

Amphionem verò Dirces filiū, adeo lyra suauiter ceciniſſe traditur, vt saxa ad ſtruendos muros Thebanos raxiſſe dicatur: de quo Horatius de arte poetica:

*Dictus & Amphion Thebana conditor *urbis *al. arcis.
Saxa mouere ſono teſtudinis, &c.*

Quòd ideo fictum, quia eloquij ſuauitate homines rudes, & incultis moribus ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinā. Itē de Amphione habetur in Apollonij Rhodij Argonaut. lib. 1. Sed, vt eò quo cēpi pergam, ſimulacra hæc, quæ C. Aſini Pollionis fuerunt, commemorauit Plin. lib. 36. cap. 5. his verbis: Pollio Aſinius, vt fuit acris vehementia, ſic quoque ſpectari monūmenta ſua voluit. In ijs ſunt Centauri nymphaſ gerentes Archeſitæ, Theſpiades Cleomenis, Oceanus, & Iupiter Entochi; Hippiades Stephani; Hermerotes Tauriſci, non cælatoris, ſed Tralliani; Iupiter hoſpitalis Pāphili Praxitelis diſcipuli: Zethus & Amphiō & Dirce & taurus, vinculumq; ex eodem lapide à Rhodo aduecta opera Apollonij & Tauriſci. Parentum ij certamen de ſe fecere, Menecratem vidēri profeſſi, ſed eſſe naturalem Artemidorum, &c. Haſtenus Plinius de huiuſmodi ſimulacris; qui ad oftendendam eorum & artificum excellentiam, pluribus in ijs verbis immoratus eſt. Verū cum hæc varijs temporum caſibus agitarentur, tandem M. Antonini Pij L. Septimij Seueri filij temporibus, cum Thermias, quæ in hunc vſque diem Antonianæ dicuntur propè Pſcinam publicam ſub Auentino contruxiſſet, eadem ornatus cauſa adhibuit: quæ tandem ibi reperta ſunt in effodiēdis ruinis, & ruderibus Thermarum earundem Pauli III. Pont. Max. tempore, ac reſtaurata: nunc verò in ædibus celeberrimis Illuſtriſſi Alexāndri Cardinalis Farnēſij, maxima admiratione, tum præſtantiſſimorum artificum opere, tum & auctoris celeberrimi mentione, nempe Plinij, qui eorum, vt ſuperius vidimus, commemorat,

meminit, visuntur in posteriori auro ipsarum ædium Farne-
siorum, & licet vndique clausa sint, venia tamen impetrata,
ad introspectiendum perhumaniter patet aditus.

Taberna meritoria.

T A B E R N A meritoria insigne legitur edificium
fuisse Transiberina in regione, vbi ad præsens
templum ingens beatæ Mariæ Virginis cernitur,
à Populo Romano pietatis ergo olim erectum,
quasi Nosocomium, aut Xenodochium quoddam esset vete-
ranis militibus, qui pro Romana repub. aliquandiu meruis-
sent, vnde fortè meritoria nomen sibi vendicauit, in ea nãq;
militēs ij qui aut senio confecti, aut vulneribus in prælio su-
sceptis, claudi seu manci quoquomodo effecti fuissent, quo-
ad reliquum supererant alebantur, ne victū emendicare co-
gerentur, aut à mæreo fortè meritoria dicta est, eò quod in
ea non nisi senes & claudi degerent, qui vt plurimum mæsti
& tristes esse solent: alii verò existimant, hanc militibus tã-
tum prætorianis erectam fuisse, ac inibi tanquam in castris
constitisse; atque Castra Rauennatum diu postea appellata.

§ 4 Hic

Hic autem Deum Opt. Max. eius pietatis & misericordiae signa ostendisse pro comperto est: nocte enim ea qua Saluator noster in mundum prodijt, fontem ibi olei vberimum scaturisse testantur, quem toto in sequenti die, populo inspectante, & admirante, ad Tiberim vsque procurisse: quod signum & inditium fuit, natum esse in mundo Dominum Iesum, nempe Saluatorem mundi, cuius nomen oleū effusum est, testante scriptura Cantic. i. de fama Domini: atque ita ex tanti memoria miraculi, templum ibi primum à Callisto summo Pōtifce huius nominis primo beatæ Virgini est erectum, quo postea diruto, à Gregorio Papa I I I. à fundamentis denno est constructum, quod templum S. Mariæ in Transiberim vocitatum est. Sed quid de hoc dixerit Mar-
 lianus, videndum: ille enim lib. 5. cap. 19. loquens de Transiberina regione, sic scriptum reliquit: Rauennatum etiā Vrbein nominatam inuenio. Nam Augustus victoria contra Antonium, & Cleopatram potitus, binam instituit classē, vnā apud Mesenium Lucaniæ portum, alteram verò apud Rauennam. Cumque Senatui esset cura, vt nulla Romam frequentaret multitudo, cui non esset habitandi locus publicē assignatus, militibus Rauennatis classis hæc regio fuit assignata, quæ exinde Rauennatium vrbs cœpit appellari: quo nomine appellatum est templum & meritoria taberna, quam vbi nunc est ædes diuæ Mariæ, fuisse legimus. Ex quo templo Augusti tempore fons olei ex terra exundauit, ac per totum diem largissimo riuo fluxit, significans ex gentibus gratiam Christi, vt scribit Eutropius.

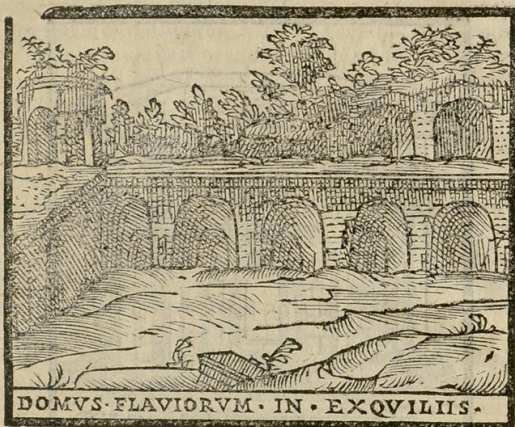
Sed hæc regio propter pestiferos auitros,
 à vilissimis sordidasque artes exercen-
 tibus habitabatur: Vnde pauca me-
 moratu digna continet, &c.

Hactenus Mar-

lianus.

Domus

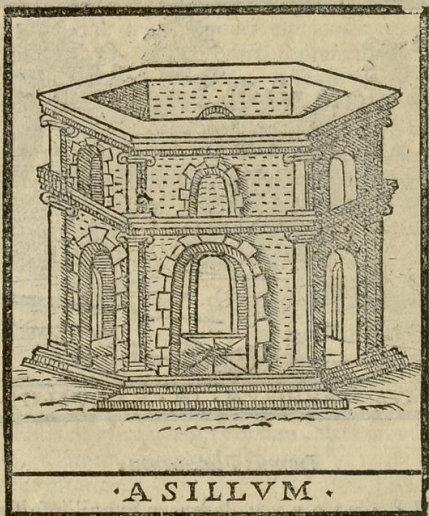
Domus Flaviorum .

F L A V I O R V M domus in Exquiliis fuisse, aucto-
rum testimonio comprobatur; Marlianus enim
lib. 4. cap. 23. de Flauii Sabini domo hæc innuit:
Alta semita à Thermis Constantini ad portâ Vi-
minali vltimam usque per dorsum Quirinalis erat producta, cuius
vestigia sæpè nec vno tantum loco vidimus: & propè eum
collocum qui dicebatur ad Malum Punicum, fuit Flauii Sabini
domus; in qua natum esse Domitianum testatur Suetonius,
hoc consentitque hic titulus ibidem repertus, & adhuc iacens:

INTER DVOS
PARIETES
AMBITVS PRIVAT.
FLAVI SABINI

o. CC. enim Suetonius Tranquillus in initio vitæ ipsius Domi-
nitiani, hæc habet verba: Domitianus natus est IX. Calend.
o. INouembris, patre Cos. designato, inituroque mense infe-
suppquenti honorem, Regione Urbis sexta, ad Malum Puni-
cum, domo, quam postea in templum gentis Flauiae con-
uerit, &c.

Asy-

· A S I L L V M ·

Asylus.

S Y L V S quidnam fuerit, quo tempore, vbi & à quò institutum, facile innuere videntur Liuij verba libro primo circa principium, ita scribentis: Crescebat interim Vrbs munitionibus cum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne vana Vrbs magnitudo esset, adiiciendæ multitudinis causa vetere consilio condentium Vrbes, quí obscuram, atque humilem conciendo ad se multitudinem natam è terra sibi prolem mentiebantur; locum qui nũc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis sine discrimine liber an seruus esset auida nouarum rerum perfugit: idq; primũ ad ceptam magnitudinem roboris fuit, &c. Hactenus Liuij. Plutarchus verò in vita Romuli de Asylo Romano hæc inquit: Primis deinde Vrbi funda-

fundamentis iactis, sacrum quendam locum eò confugienti-
 bus perfugium statuantes, Asylum vocarunt: eoq; omnes si-
 ne vllò discrimine exceperunt; nec domino seruus, nec de-
 bitor creditoribus, nec homicida magistratibus debebatur:
 cum dicerent firmum ac ratum id omnibus Pythico ora-
 culo esse oportere. Itaque quàm celerrimè Vrbs hominibus
 abundabat, &c. Marlianus autem cum de colle Capitolino
 ageret, libro 2. cap. 2. ostendens Asylum fuisse in summo
 Capitolio, diffusius in hæc verba protulit: Veiovis ædem in
 area nunc Capitolina locum obtinuissè hæc verba Gellii do-
 cent: Est autem etiam ædes Veiovis Romæ inter arcem, &
 Capitolium. & mox subdit: Cum Iouem igitur, & Diuouè
 à iuuando nominassent, eum quoque contra, Deum qui non
 iuuandi, sed vim nocendi haberet (nā deos quosdam, vt pro-
 descent celebrabant quosdam ne obessent placabant) Veio-
 uem appellauerunt, dempta atque detracta iuuandi faculta-
 tē. Eius simulacrum, quod est in æde de qua supra dixi, sa-
 gittas tenet, quæ sunt videlicet paratæ ad nocendum. Qua-
 propter eum Deum plerique Apollinem esse dixerunt: Im-
 molaturq; illi ritu humano capra, eiusque animalis figmen-
 tum iuxta simulacrum stat; & paulò post subdit: Asylum té-
 plum in dicta area fuisse significat Dionysius. sic enim inquit:
 Lucum umbrosus medium Capitoliiq; & arcis, quod voca-
 tur inter montium duorum quercetorum templū Romulus
 constituit de eodem Strabo: Romulus Asylū aperiens inter
 collē & Capitolium, huc perfugiētes ciuitate donatos desi-
 gnat, & Lilius (quem super citauimus) locum (inquit) qui
 nunc septus densis sentibus inter duos lucos, Asylum appel-
 lat. Ex eo finitimus populus omnis turba sine discrimine, &
 seruus & liber, auida nouarum rerum perfugit, & hūc locum
 Ouidius attigit his versibus:

Romulus, vt saxo lucum circumdedit alto

Quilibet huc, inquit, confuge, tutus eris.

Ex eo enim nemo extrahebatur. Varios autem terminos
 habuisse testatur Strabo his verbis: Templum & nūc & olim
 Asylum erat, cuius libertatis termini sunt mutati: Alexan-
 der ad stadium extendit: Mithridati verò dimissa ab angulo
 Cerami sagitta visum est paululum ipsum stadium transcen-
 dere: Antonius huic proximè accessit, & cum eo termino
 Urbis

Vrbis partem comprehendit. Postea Cæs Aug cum id dam-
nosum existimaret, & nihil aliud esse, quàm multis malefa-
ciendi causam exhibere, irritum fecit. Su t. de Tiberio lo-
quens: Aboleuit, inquit, & vim moremque; Asylorum, que
usquam erant. Primi autem omnium Hercules nepotes timen-
tes insidias illorum, quos auus, priusquam è terris migraret
affligerat, Asylum instituisse dicuntur; hinc Statius:

Asylum herculeos fama est fundasse nepotes.

Et quia nonnulli ex quibusdam Ouidii carminibus, sub ru-
pe Tarpeia Asylum stetitisse voluit, quid de hac opinione sen-
tiam, ubi de basilica Sempronii erit sermo dicetur. Et subdit
postea idem auctor lib 4. cap 13. ubi de ipsa basilica & de aliis
agit, in hæc verba: Apud ædem nunc D. Georgii fuit do-
mus P. Africani, ubi deinde T. Sempronius basilicam fecit,
de qua Lilius quarto decadis quintæ sic loquitur: T. Sem-
pronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat, ædes P. Afri-
cani pone veteres ad Vertumni signum laneasque & tabernas
coniunctas in publicum emit, basilicamque faciendam cu-
rauit, quæ Sempronia appellata est. Qui autem volunt Asy-
lum de quo dictum est, fuisse sub rupe Tarpeia, ut id cõpro-
bent citant Ouidii hæc carmina:

Tum quoque vicini lucus celebratur Asyli

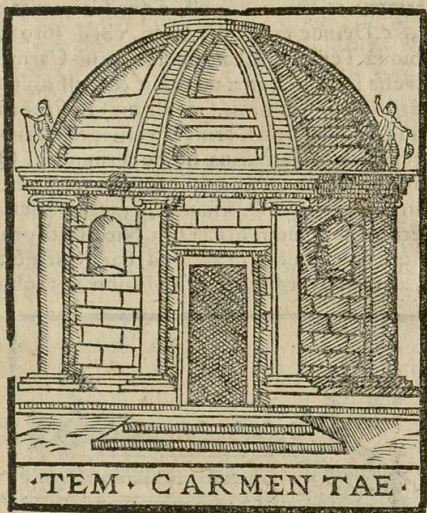
Qua petit æquoreas aduena Tiberis aquas.

Et quamquam hi versus non faciunt de loco Asyli certam
fidem, tamen cum in Capitolio, in quo prius fuerat consti-
tutus fuissent multa templa, atque ædificia excitata, creden-
dum omnino esse censemus, in alium locum esse translatum,
atque in eum quem dicunt totum id spatium occupauisse, quod
est à rupe Tarpeia, hinc ad forum boarium usque, inde ad
põtem Senatorium, & ad radices usque Auentini montis.

Hactenus Marlianus de Asylo; nos autem quod
de hac re apud auctores scriptum inueni-
mus, retulimus; quod satis esse fa-
ctum desiderio legen-
tium existima-
uimus.

Templum

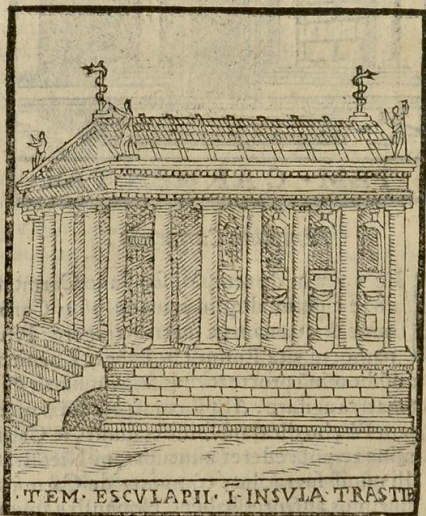
Templum Carmentæ.

D

I C T V R I de templo, seu Fano Carmentæ, non ab re videtur aliquid prius de ipsius Carmētę nomine, & quænam ea fuerit attingere: Plutarchus namq; in vita Romuli sic habet: Carmentā quidam propriū hominū procreationis fatū opinātur esse, ob id hæc sacra matres agitare. Alii Euandri Arcadis matrem fatidicā, eam Phębo dicatam fuisse tradunt, & Carmentam quod carmine respōsa ederet nuncupatam: Nicostрата enim propriū illi nomē fuerat hæc cōmunior de Carmēta opinio est, quæ plurimos auctores habet. Nonnulli tamen nomen Carmētæ sanè haud ineptè interpretantur, vt sit Carmenta amēs, & mēte carens, quod numine afflata furore, atq; insanire sit solita. Hacten° Plutarch° de nomine ipsius Carmētæ Marlian° verò li. i. c. 3. vbi de portis Urbis Romuli agit, postquā de porta Carmētali nōnulla differuit, citat Solinū his verbis: Pars infima Capitolini mōtis habitaculū Carmētæ fuit; vbi

L I B E R

vbi & Carmentale fanum nūc est, à qua Carmentalis portæ nomē est, &c. Deinde verò lib, 3. ca. 12. vbi de foro Olitorio, & de quibusdā Tēplis agit, hæc infert: Fanū Carmentæ sub Capitolio esse scribit Diony. meminit & Gellius li. 18. ca. 7. Obiter tågēs Fanū Carmētis. (vt ipse ait) Positum autē fuit apud portā Carmentalē à Carmēta vt supra diximus, nūcupatā: vbi reliquiæ S. Catharinæ hodie cernuntur. Quod fanū mulieres Romanæ ei dex ædificarunt, gratiā referentes, quod vehiculo, quibus S. C. priuatæ fuerant, ipsis est restituta. Carmēta enim Euandri mater fuit, Nicostrata prius appellata: quæ quia carminibus oracula edebat, Carmēta postea est dicta, ab eaque carmina auctore Plutar in problem.

Templum Aesculapij in Insula Tiberina.

DE templo Aesculapii in Insula Licaonia (sic enim vocitata est Insula Tiberis, à tēplo nempe Iouis Licaonii ibidem constructo) Marlianus sic scriptū reliquit, collectis ex auctoribus fide dignis iis quæ sequuntur: ait

ait enim lib. 2. cap. 16. loquens de Insula Tiberina, ac téplis quæ in ea fuere in hûc qui sequitur ordiné: Tota erat Æsculapio sacra, propter eius simulacrû ex Epidaurò in eâ aduectum, vt refert Linius. De eo etiâ Plin lib. 29. cap. 4. nu. 50. sic meminit: Atqui anguis Æsculapius Romam aduectus est, vulgoq; pascitur & in domibus. Vnde forma nauis, qua simulacrû aduectû dicitur, nō modo Insulæ est data, verû memoria eius rei causa, nauis etiâ ex lapide thasio sculpta in eiusede Insulæ puppi collocata fuit, quæ etiam hodie vîsitur, & in altero eius latere serpentis simulacrû. Ædes eiusdem dei posita erat vbi nûc S. Bartholomæi est templum: de qua Sex. Pôp. sic meminit: In Insula Æsculapio facta fuit ædes, quod egroti à medicis aqua maximè sustententur: Eiusdè esse tutelæ draconé aiunt, quod vigilantissimum sit animal: quæ res ad tuendâ valetudinē ægroti maxima est. Canes adhibentur eius templo, quia is vberibus canis sit nutritus: bacillum habet nodosum, quod difficultatem significat artis. Lauream coronatur, quod ea arbor plurimorum sit remediorû. Huic gallinæ immolabântur, eò quod infirmis eiusmodi præcipuè altilibus opus sit. Aliqui verò volunt ædem hanc in Insula fuisse constitutam, quod fluxu & motu aquarum aer sit salubrior: alioquin extra Urbem collocari solebat, quod Plin. etiam affirmat lib. 29. cap. 1. his verbis: Ideo Romani templum Æsculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra Urbem fecisse, iterumque in Insula traduntur. Hoc templum Lucretium Prætorem tabulis pictis ex preda exornauisse commemorat Linius tertio decad. quintæ. Prope ipsum fuit Nosocomion, vbi ægroti curabantur, Quò in loco cum quidam ægra, & affecta mancipia tædio medendi exposuissent, Claudius Imper. liberos esse sanxit. Ad Æsculapii autè fuisse Iouis templum docent Quid i hæc carmina:

Quod tamen ex istis licuit mihi dicere Fastis

Sacrauere patres hæc duo templa diæ.

Accepit Phœbo, nymphaq; Coronide natum

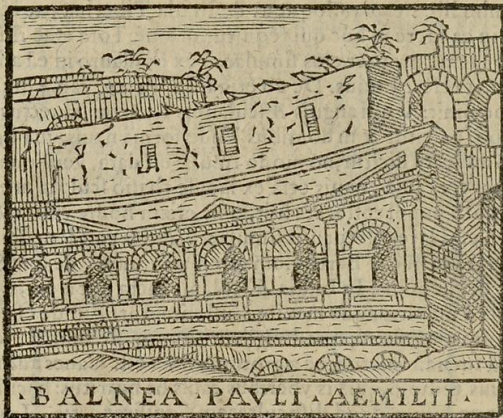
Insula, diuidua quam premit amnis aqua.

Iupiter in parte est, cæpit locus vnus utrunque:

Iunctaq; sunt magno templa nepotis auo.

Hæc à Marliano de templo Æsculapii, quod in Insula Tiberina fuit.

Balnea

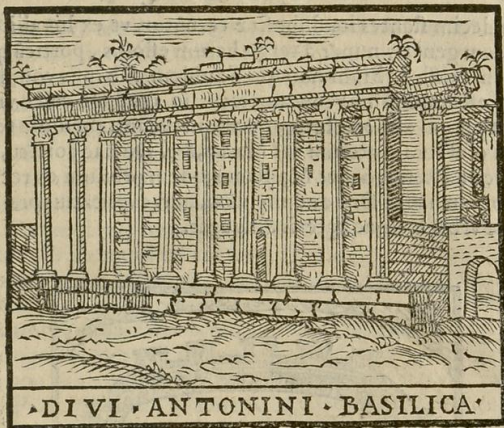

Balnea Pauli Aemilij.

PAVLI Aemilii Balnea propè Quirinalem fuerunt, qui locus olim dicebatur, Mons ad balnea Pauli, nunc autem corrupto vocabulo Mons ad bagnanapoli, vel magnanapoli vulgò dicitur: in eo maximè loco vbi ad præsens cœnobium monialium Sancti Sixti, & in sequenti cliuo vergens ad Ecclesiam Sanctæ Agathæ; quo loci dum in exæquanda via, quæ strata est à Sixto Papa V. de mense Septembri anni 1586. reperta sunt balinea quædam tabulis marmoreis incrustata; propè hæc sunt ædes hinc Vitelliorum inde Comitū, ac turris quæ militiarum dicitur; sed videndum quid de illis specificè Marlianus dicat; ipse enim lib. 4. cap. 22. eius Urbis Topographiæ loquens de monte Quirinali, sic ait: Balinea Pauli Aemilii in proximo fuere, vbi nūc Monialium est habitaculum, locusque dicitur Bagnanapoli. In descensu cliui qui ad Viminalem vergit, à dextra, annis ab hinc duodecim vidimus facellum variorum piscium marinarumque concharum nobili pictura adornatum, quibus inditiis Neptuni fuisse omnes afferebant, &c.

Basi-

Basilica Diui Antonini.

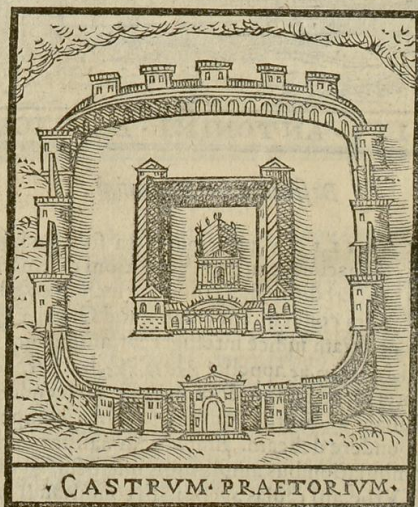
B

ASILICA principio dicta fuit domus ampla, & spacioſa, cauſarum cognitioni deſtinata, ab eo (vt creditur) dicta, quod principes eò ad ius dicendum conuenirent, aut quod Græci τῆ βασιλέως appellatione, etiam iudicem intelligerent, aſſipulante etiã Heſiodo, qui δωροφάγης appellat βασιλῆας, hoc eſt, doniuoros iudices interprete Budæo. Plin. in epiſt. Descenderam in baſilicam Iuliam auditurus, quibus proxima comperendinatione reſpondere debeam. Erat autem baſilica templo perſimilis, ambulationibus ampliſſimis inſtructa, ad quam multi tota ex Vrbe, alii cauſas agendi, alii conſultandi, alii aliud agendi gratia conſluebant. Cic. ad Attic. lib. 2. Baſilicam habeo non villam frequentia formianorum. Poſtea etiam baſilicæ ædificatæ in uſum negociorũ, eæque in locis foro proximis, de quo videndus Vitru. lib. 5. Baſilica autem Antonina, quam Marlianus porticum, ſeu palatium Antonini pii vocitat, ita de ea lib. 5. cap. 4. aſſerit: Extat (inquit) iuxta ædem Sancti Stephani de Trullio porticus, cuius principium & finis non apparet: columnæ tamen marmoreæ ingêtes nume-

T

ro

ro vndecim stantes ita dispositæ cernûtur, vt ex his aliisque eiusdem generis nuper à tergo harum effossis, porticû quadratam fuisse dubium non sit: siquidem sub ipsis columnis locus est amplissimus concameratus in modum cellæ vinariæ, vt falsum esse constet, quod aliqui dicunt, ibi fuisse templum eiusdem Antonini vel Martis, &c. De hac porticu, seu basilica hætenus habet Marlianus, quem primum ex recentioribus in hac re sequendum duxi, cum explicatius præ cunctis de vrbis locis, ac ceteris aliis agat.

Castra Prætoria.

CASTRVM quid sit, vel potius Castra multitudinis numero, ipse nominum compilerator sic docet: Castra (inquit) appellântur loca in quibus milites tentoria fixerunt, vel ipsa tentoria vbi milites diuersantur. Cic. ad Arti. Cum Cæsar ad oppidum castra haberet,

ret: Vnde & de nauibus Virgil. dixit : Nos castra mouemus ,
 quoniam in illis milites essent . Cæsar. 5. bell. Gall. imperat,
 vt castra naualia adoriātur. dicta à castri similitudine , quod
 fossa valloque quasi muro circumdari solent. Hinc castra præ
 toria dicta, vbi prætorix cohortis milites diuersabātur, præ
 torii dicti à Prætore, idest Impe. corporis sui custodiæ causā
 delecti. Cic. pro Cœl. Nemini vnquam Prætoriani maiores
 honores habuerunt. & Plin. lib. 9. c. 6. sic meminit. Prætendi
 iussit Cæsar plagas multiplices inter ora portus: profectusq;
 ipse cum Prætorianis cohortibus, populo Romano spectacu
 lum præbuit, &c. Marlianus verò de his castris lib. 5. c. 27. lo
 quens de via Appia, ac de aliis quæ in ea fuerunt, sic ait: Cir
 cus Antonini Caracallæ is est, vt pleriq; omnes consentiūt ,
 cuius ingentes ruine, & inter eas Obeliscus metarumq; ve
 stigia non procul ab æde S. Sebastiani cernuntur , vbi aiunt
 prius Prætoria castra à Tiberio Cæsare fuisse constituta .
 Nam Sueton. scribit hunc Romæ castra constituissē, quibus
 Prætorianæ cohortes vagæ ante ea tempora, & per hospitia
 dispersæ continerentur. Hactenus Marlianus . At Pyrrhus
 Ligorius Neapolitanus, qui nostra tempestate pictor , anti
 quarius & architectus non contemnendus extitit , in chiro
 graphia quam protulit antiquæ vrbis , quæ in hunc vsque
 diem multis in locis cernitur, castra prætoria intra vrbis mœ
 nia locauit . Sed iam videamus quid de hisce castris diffu
 sius quàm cæteri Blondus Flavius scriptum reliquerit ; ipse
 enim lib. 2. numero 87. & seq. agens de re militari, ita pro
 sequitur : Res militaris, cuius disciplina rem auxit, & tuta
 ta est Romanam, nullum ante violatam à principibus liber
 tatem, locum in vrbe habuit . Nam etsi Capitolium Arcem
 videmus vbique appellari: tamen Romani nullo vnquā præ
 ter inuasionis Gallorum Senonum tempore, pro munitione
 & tutela sunt vsi . Etsi verò Octavianus Augustus locum
 castris in vrbe primus omnium principum constituit , nulla
 tamen alia ratione id fecit, quàm ne milites vagi, & per vr
 bem dispersi, rapinis, tumultu, & contentionibus ciuitatem
 redderent inquietam. Hinc Rauēnatium in Ianiculo, & Mis
 senatium peregrinorumq; militum in Cœlio monte castra
 sunt ab illo constituta. Tiberius autem perniciosissimam ci
 uitati libertatiq; etiam impiorum exorsus, castra, sicut ait

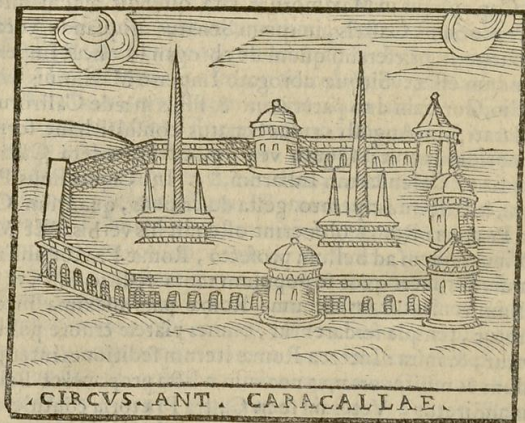
T 2

Suet.

Suet. Romæ constituit, quibus Prætorianæ cohortes vagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ continerentur. Fuitq; eius arcis & tyrannidum fomitis locus, quem apud S. Sebastianum via Appia, ad caput bouis appellant. Primus autem in qui horum Castrorum, & corruptæ præmio eius militiæ præsidio, Consulibus Senatuq; renitentibus, imperium assumpserit, fuit Claudius, quod Suet. verbis ostendere libet. Claudius latentem fortè discurrens gregarius miles animaduersis pedibus ex studio sciscitandi quisnam esset agnouit, exaudivitq; & præ metu ad genua sibi accedentè Imperatorem salutavit. Hinc ad alios commilitones fluctuantes, nec quicquā adhuc quā frementes perduxit. ab his læticæ impositus, & quia sui diffugerant, vicissim succolantibus, in Castra delatus est tristis ac trepidus, miserante obuia turba, quasi ad perniciem raperetur insons. Receptus intra vallum, inter excubias militum pernoctavit aliquanto minori spe quàm fiducia: Nam Coss. cum Senatu cohortibusq; vrbani forum Capitoliumq; occupauerāt asserturi Romam in libertatē: accitusq; & ipse per Tribunos plebis in curiam, ad suadenda quæ viderentur, vi & necessitate teneri respondit. Verum postero die & Senatu segniore in exequendis conatibus, per tædium ac defensionem diuersa crescentium, & multitudine quæ circumstabat, vnum rectorem iam, & nominatum exposcente, armatos pro concione in nomen suum iurare passus est, promisitq; singulis quindena sestetertia, primus Cæsarum fidem militis etiam præmio pignoratus. Hactenus Sueton. & prosequitur idem Flavius. Si quis autem Castra Prætoriana, vtrum in vrbe. sicut aliqui contendunt, an extra Vrbem, sicut diximus fuerint, certius nosse cupit, Corne. Tacitum legat, vbi de Galbæ morte, & nouo Othonis Imperio tractans, prælium narrat, quod acerrimum est commissum in Circo Maximo, in Capitolio, & Palatio, vbi apertissimè apparet prætorianos milites munimento Castrorum innixos Coss. Senatui, & Rom. Pop. aliter sentientibus, quos voluerunt tyrannos effecisse, & multorum bonorum cædem in vrbe commisisse. Helius Spartianus ingressum Seueri Imperatoris in Vrbem Romam talem describit: Quum Romam venisset Seuerus Prætorianos cum subarmalibus incermes iussit sibi occurrere: eosdem sic ad tribunal vocauit armatis vndique

vndique circumdatus . Eò autem processit Prætorianorum militum, siue auctoritas, siue audacia, vt quem vellent Imperatorem facerent, factumque Imperio deturbarent . Helius Lampridius narratis Heliogabali flagitiis, talia scribit, per quæ ostendit Imperii ac vitæ, & necis illius arbitrium in Prætorianis fuisse constitutum. Suntque hæc Lampridii verba : In castris verò milites precanti Præfecto dixerunt. se passuros esse Heliogabalo sic, vt impuros homines, & aurigas ab se dimoueret, atque ad bonam frugem rediret. & Iul. Capitolinus in Maximorum vita ostendit ædem fuisse in Prætorianis Castris, in quam Senatus aliquando vocari consueuerit: præsertim quum de abrogando alicui Imperio agendum esset . Sicque abrogato Imperio Maximinis patri & filio, Gordiani duo pater item & filius in æde Castrorum declarati sunt Augusti : cuius Senatus consulti hanc formã Lampridius ponit: Quum ventum esset in ædem Castrorum sexto Calendarum Iuliarum, &c. Iul. Capitolinus Pupieni, & Balbini Imperato. gesta describens, quantum Castra Prætoria Romæ obfuerint ostendit his verbis : Et Maximino quidem ad bellum profecto, Romæ Prætoriani remanserunt, inter quos & populum tanta seditio fuit, vt ad bellum veniretur intestinum : Romæ pars maxima incenderetur, templa fœdarentur, omnes plateæ cruore polluerentur, & infra : Interea Romæ iterum seditiones inter populum & milites ortæ, vt nec cum edicta proponeret Balbinus audiretur . Veterani se in Castra Prætoria contulerunt cum ipsis Prætorianis, quos cœpit populus obsidere: nec vnquam ad amicitiam essent reducti, nisi fistulas aquarias populis incidisset. Et idem Capitolinus prædictorum Imperatorum vitæ exitum narrans, hæc habet verba, quæ Castra Prætoria extra Urbem fuisse demonstrant : In hac contradictione illis contendentibus, milites superuenerunt, atque eos nudatos ambos vestibus regalibus, de Palatio cum iniuriis perduxerunt, & per mediam ciuitatem ad Castra rapere voluerunt magna ex parte laniatos. Sed vbi compertum est Germanos ad defensionem illorum superuenire, ambos occiderunt, & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæsar sublatuſ à militibus, Imperator est appellatus Augustus, quia non erat alius in præſenti, insultantibus mi-

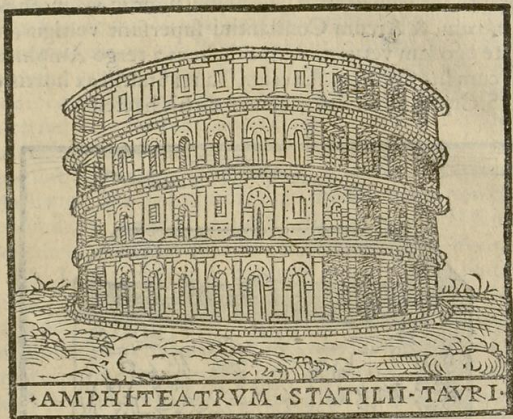
litibus Senatui, & Pop. Rom. qui se statim in Castra receperunt. Idem quoque Capitolinus scribit Senatusconsultū de Imperio Valeriani principis optimi in Prætorianis Castris factum fuisse, &c. Hactenus Blondus Flavius de Castris Prætoriiis: quæ uti ipse scribit, & ex superius narratis, nulli dubiū esse puto, quin bina fuerint Castra Prætoria, altera nempe Urbana, scilicet in ipsa vrbe erant: altera verò externa, quæ extra urbem, seu mœnia ipsius vrbis, & via Appia fuisse traditur.

Circus Antonini Pii Severi, qui & Caracalla.

CIRCVS M. Antonini Pii Aug. L. Septimii Severi Imp. filii, qui & Caracalla vocitatus est, exstat adhuc penè integer via Appia secundo ab vrbe lapide, ubi Castra Prætoria fuisse nonnulli prodidere, inter ecclesiam S. Sebastiani, & sepulcrum Cecilie Metellæ M. Crassi vxoris, qui locus hodie dicitur caput bouis, in quo etiam nostra ætate cernitur iacens obeliscus confractus, notisq; hieroglyphicis incisus, ac metarū signa & sedilia circumiacentia: de quo Marlianus lib. 5. c. 27. loquens de via Appia, ita scribit: Via præterea Appia hortos Terentianos fuisse legimus XX. iugerum.

iugerum. Circus Antonini Caracallæ is est, vt pleriq; oēs cōsentiunt, cuius ingentes ruinæ, & inter eos obeliscus, metarūq; vestigia non procul ab æde D. Sebastiani cernuntur: vbi aiunt prius Prætoria Castra à Tiberio Cæsare fuisse constituta, &c. Raphael Volaterranus putat circū hunc ob Prætorianorū exercitationē fuisse conditū, lib. 6. Comm. Urban.

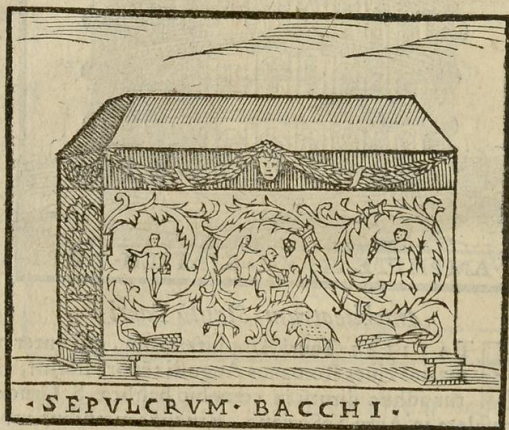
Amphiteatrum Statilij Tauri.

STATILII Tauri Amphiteatrum, qui inter primarios ciues Romanos Augusti tēpore floruit, videtur adhuc dirutū in cœnobio basilicæ S. Crucis in Hierusalem in Agro Sessoriano, & in ipsis mœnibus vrbis, quod lateritium, vt plurimū est. De hoc Marlianus li. 4. c. 9. loquens de Palatio Sessoriani, & cæteris ibi proximis, in hæc habet verba: In proximo loco exstant Statilij Tauri Amphiteatri reliquiæ, quod Statilius posuit, Augusto ciues Romanos hortante, vt pro viribus quisq; conaretur urbē exornare, auct. Sue. qui etiam commemorat Caligulā munera gladiatoria partim in Statilij Amphiteatro, partim in septis aliquot egisse, &c. Blondus Flavius Romæ instauratę libro primo, numero 87. de hoc Amphiteatro obiter, sic ait. Visitur quoque in Cælio monte portam inter nunc dictā Maio-

T 4 rem,

rem, quam olim diximus fuisse Neuiam, & Amphiteatrum semidirutum, quod Statilii Tauri maiores appellauerunt Sanctæ Crucis in Hierusalem Ecclesia, Helenæ Constantir i Flauii genitricis opus, &c. & Raphaël Volaterranus Cōmentariorum Vrbanoꝝ, lib. 5. sic infert. Amphiteatra duo, primū Titi notissimum fontes habebat duos ad recreādū æstu laborantē turbam: alterius sanè fontis, nunc in via inter Amphiteatrum, & Arcum Constantini supersunt vestigia, habuique ego iam vetus numisma habens à tergo Amphiteatrum cum his fontibus. Alterum Tauri Statilii ex hortis cœ nobii S. Crucis ostenditur, &c. Sed de his hæcenus.

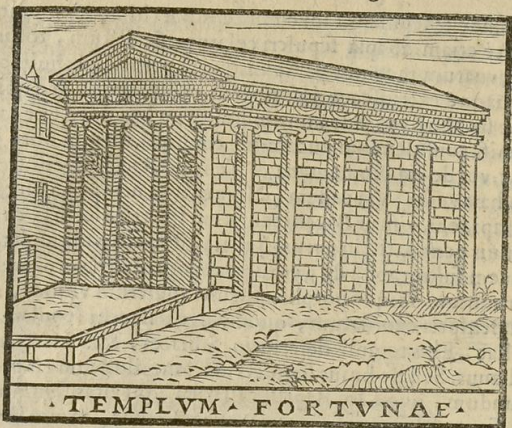

Sepulcrum Bacchi.

MIRUM cur adeò in nostram vsque ætatem, hæc & scriptorum & vulgi opinio irrepserit, vt beatæ Constantiæ magni Constantini Imperatoris filia sepulcrum, Bacchi sepulcrum vocitant (Bacchus enim, aut Semeles nunquam Vrbem Romam videre) nisi fortè ea fuerit ratio, vt à maiori sumpserint denominationem; à templo enim, quod ipsa antiquitas Baccho dicauerit;

uerit ; inde & sepulchrū ibi consistens Bacchi nominaretur ; vel fortè etiam ab ipsa sepulcri cœlatura sic dictum , totum namq; vuarum racemis, pampinisq; & paruis Bacchulis circumquaque extrinsecus insculptum conspicitur . Sed quid de hoc sit Marliano videamus ; ipsum enim hac de re præ cæteris nisi consulendum ducemq; constitui ; is enim libro 5. cap. 25. vbi de via Nomentana, & Templo Bacchi agens, scribit in hæc verba : Via eadem (Nomentana nempe) ad secundum lapidem, visitur Bacchi templum spherica forma , cum columnis geminatis, in gyrumq; ita dispositis, vt templi tetradinem sustineant ; vbi vermiculato opere varia ornamenta cernuntur : ibiq; porphireticum sepulcrum vitibus , ac vuis insculptis exornatum , quod vulgus Bacchi sepulcrum appellat . Eius templi descriptio subiacet , &c. Hactenus Marlianus . Sed de huius sepulcri mentione illud non est prætereundum , quod Io. Baptista Platina , qui vitas summorum Pontificum ad suam vsque ætatem conscripsit , in vita Pauli I I . Veneri meminit ; ait enim in hanc fermè sententiã , quod cum is Põtifex forma , & pulchritudine illius sepulturæ captus (plurimum enim antiquitatibus , & celebrioribus monumentis delectari solitum fertur) iussisset illud in Urbē ad se asportari, atque ad id cum itineri iam cõmissum esset , ac Urbē adueheretur, quod sibi fortè ad monumentum parare statuisset , statim nocte intempesta repente nuntiatur Pontificem ab humanis decessisse . Quod fuit in causa, vt Canonici qui regulares dicuntur, in Sancti Petri ad Vincula cœnobio degentes , quique sanctarum Agnetis , & Constantiæ Ecclesijs præsident , eò vnde sublatum fuerat restituerent . Hoc de celeberrimo , ac venustissimo sepulcro beatæ Constantiæ , quod vulgo Bacchi nominat , dictum sit satis , quodque propè Ecclesiam diuæ Agnetis via Nomentana secundo ab Urbe lapide , ac extra portam Piam ad hanc nostram vsque ætatem in templo olim Bacchi, nunc verum sanctæ Constantiæ dicato, integrum videre licet .

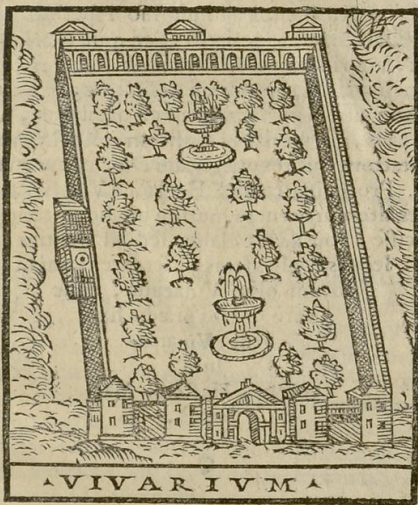
Templum

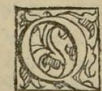
Templum Fortunæ Virilis.

NONNULLI scriptorum ex recentioribus opinati sunt, templum Fortunæ Virilis fuisse Pudicitie dicatum, inter quos & Marlianns libro 3. cap. 16. in figura Urbis, ut ipse ait, communem est opinionem secutus. Sed tamen ipse quoque fatetur esse fortunæ, quod præter verba Diony. eius quoque structura suadeat, cum sit Ionica, quæ media est inter Corinthiam, & Doricam: Nam ex Vitruuij sententia, huic potius Dæ conuenit. Nam & ipsa media est, bona scilicet & mala; cuius templi longitudo est pedum 56. latitudo 26. De hoc itidem ipse Marlianus eodem fermè loco, postquam de foro piscario commemorat, ita scribit: D. autem Mariæ Ægyptiacæ hodie sacratum, olim vero fortunæ Virili templū penè integrum etiam nūc exstat. De eo Diony. sic ait: Duobus extructis templis Fortunæ, altero in foro Boario, altero ad ripas Tyberis, quam appellauit virilem. Et quanquam de hoc variæ opiniones sunt, nemo tamen suam sententiā probato auctore tuerur. Subdit deinde idem auctor, in hoc téplo fuisse statuam ligneam Ser. Tullij auro superfusam, quæ orto incendio cæteris concrematis sola incorrupta permāsit, auctore

auctore Val. Max. Legimus apud Strabonem , Lucillum Fortunæ templum struxisse ; eius sunt hæc verba : Lucillus cum ædæm Fortunæ construxisset , & porticum quandam , statuas quas Mamius habebat , petiuit in eum vsum , vt ædem exornaret ad ostentationem : mox deinde fore , vt restitueret ; minimè restituit ; sed eas , vt dona deæ posuit . De qua autem Fortunæ æde Strabo intelligat , dubium est , &c. Hætenus Marlianus .

Vivarium.

Quo loco Viuarium fuerit multi ex Romanis incolis probè norunt , nam & idipsum nomen adhuc retinet ; (exstat enim propè Urbis mœnia inter portam quæ nunc Pia vocatur , & sancti Laurentij) quid autem fuerit oppidò , quam pauci . Nam putant nonnulli hoc fuisse viridarium quoddam , aut huiusmodi quidpiam virens , arboribusque consitum :
sed

sed horum nihil in eo ; tantum enim abest virentis quicquā
in eo fuisse , vt Siluestrium animalium belluarumque cubi-
lia , & diuersoria totum id spatij passim occupauerit . Nam
Populus Romanus publica cum edere spectacula soleret , in
quibus multa variaque animantium bellicarumque silue-
strium genera , vtputa leones pardos, pantheras, tygres, rhi-
nocerotas, elephantosque, & id genus similia producere vel-
let; hæc in aliquo tuto loco publico, suo tempore emitten-
da, alere & asseruare consuevit : & quoniam ibi animalia
quæque viua seruabantur ad huiusmodi spectacula, hinc lo-
cus ille Viuarium est appellatus . Sed quid Marlianus de eo
scripserit , iam videamus. Ille enim lib. 5. cap. 25. loquens de
Via Nomentana, & alijs quæ in ea sunt, sic ait: Extra Quer-
quetulanam autem portam, locus est quadratus, parietibus
circumseptus, qui dicebatur Castrum custodiæ, vbi fuerant
olim in statione milites prætoriani Diocletiani, vt quidam
testatur . Procopius scribit : E regione Viuarij extra muros
veteres alterum breuem murum modico interuallo ad

ieicisse, non ad tutelam, sed ad delitias, vt

leones, & alias feras ibi seruarent: quem

locum olim Viuarium, nunc

verò qui ibi prædia ha-

bent, Viuario-

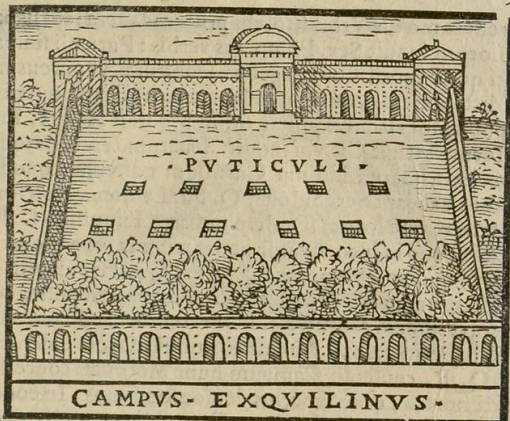
lum

vocant . Hactenus Mar-

lianus .

Самуил

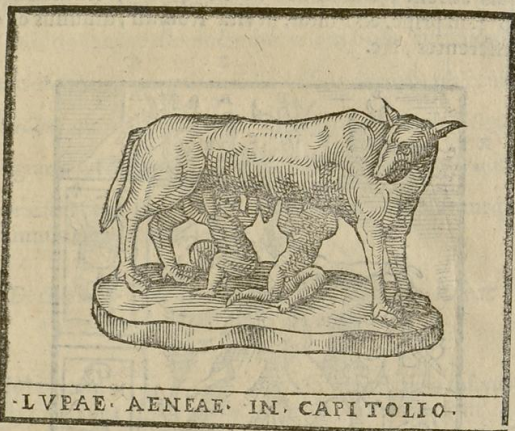

Campus Exquilinus .

CAMPVM Exquilinum, in summitate Exquiliarum fuisse constat, vnde nomen sumpsit, in ea parte qua domus postea Mecœnatis extructa est: Campus namq; locus patens, & apertus esse videtur, quasi à capiendo dictus, quod longè lateq; in planum pateat. Campus Iudæorum etiam Romę ætate nostra, dicitur ager ille Transiberinus sub Ianiculo positus, ac propè portam olim Naualem, quæ & Portuensis hodie dicitur, vbi Iudæi defunctorum suorum cadauera humantur. In Exquilino igitur Campo pauperes qui ob inopiam funus sibi efferre, & conflare non erat, hic publico officio cremabantur, ac busta eorum in puticulis, quos vocabant, eodem fermè loco circumquaque dispositis deiciebantur. Sed cum nidor vstrinæ huius diu multumq; Urbem affecisset, tandem Augustus Cæsar ex eo loco funus hoc amouendum curauit, Mecœnatiq; tradidit locū hunc. Sed quid de hac tota re Marlianus dicat, quæso videamus; ipse enim libro 4. cap. 19. dum loquitur de aggere Tarquinij Superbi, & hortis Mecœnatianis, quæ in Exquilij fuerunt, ita scribit: Hi horti fuerunt in Cāpo Exquilino, inter dictū aggerem

aggerem & moenia Urbis sito, vbi prius cadauera sepeliabantur. Locum innuit Sex. Pomp. his verbis: Puticuli sunt appellati quod vetustissimum genus sepulturæ, vt puteus fuerit: & dicti puticuli, quia ibi cadauera putrescunt: quem locum publicum vltra Exquilias fuisse prodidit Helius. Eundem locum attingit Cic. vbi inquit: Senatum censere, atque è Repub. existimare Ædiliū Curuliū edictum, quod de funeribus habeant Ser. Sulpitij Q. Fil. Lemoniæ Rufi funeri mittere vtique locum sepulcro in Cāpo Exquilino C. Pāsa Coss. seu quo in loco videtur pedes triginta quauersus designet, quo Ser. Sulpitius inferatur: quod sepulcrum ipsius, liberorum, posterumq; eius sit. Fuit autem postea consuetudo, vt ibidem cadauera comburerentur. Sed cum nidor esset Vrbi perniciosus, Augustus studens aerem emendare S. P. Q. R. consensu Campum hunc Mecēnati concessit, vbi fecit hortos, quos superius demonstraui. In eodem Cāpo plurima variaq; sepulcra effodi vidimus varijs exornata marmoribus. Quædam erant concamerata vnica testudine, alia duplici concameratione, vt ex superiore in inferius sepulcrum esset descensus. Erant & pauimenta tesellata vermiculataq; in parietibus per ambitum loculi, in singulis vrnæ binæ: extra cameram sepulcri longitudinis latitudinisq; inscriptio. Quædam verò sepulcra ex pluribus cōstabant parietibus parum inuicem distantibus, in quibus vrnæ similiter binæ ferè contiguæ, modicoq; interuallo aliæ binæ, & super his totidem, ita vt ex ordine decedērium vrnæ additæ nouo includerentur muro. Hæc pauperum, illa diuitum sepulcra fuisse opinamur. In vrnis autem ossa, cineres & carbones adhuc erant. Erat & vas vstrinum appellatum, quod in eo cadauera comburerentur, in quo & vitreum vasculum fuit reperiunt, in eoq; suauissimos liquores multi fuisse asserunt, quibus etiam cadauera aspergerentur, &c. Hactenus Marlianus de Campo Exquilino. Ego verò Campum hunc extitisse crediderim, vbi ad præsens ætate nostra visuntur vineta Cænobij Monachorum Sanctæ Praxedis, qui Vallis Umbrosæ dicuntur; quibus ex multis Carinarum locis patet prospectus; nam & ea Campi superficies plana est, & ampla, ac (quod maxime ad rem facit) supra ipsarum ædium ruinas, quæ Mecēnatis existimantur, posita est.

Lupæ

LUPAE AENEAE IN CAPITOLIO.

Lupa anea Capitolina.

E æneo Lupæ antiquissimo simulacro, quod nostram ad usque ætatē in Capitolio ac ipsius S. P. Q. R. ædibus visitur, vnâ cum binis puerulis, Romulo nempe & Remo, lac de illius mammis surgentibus tum veteres, tum moderni scriptores commemorare: Qua de re Marlianus testimonio quoque antiquorum scriptorum suffultus libro 2. cap. 9. cum de statuis, quæ in Capitolio sunt, commemorasset, sic ait: In porticu interiori propè aulam, æneum Lupæ est simulacrum, ex cuius vberibus pendent Romulus, & Remus Urbis conditores: de hoc Cic. sic inquit: Tactus est etiam ille qui hanc Urbem condidit Romulus, quem inauratum in Capitolio paruum, & lactentem vberibus inhiantem fuisse meministis. Huius simulacri effigiem ideo apposuimus, vt cerneret quod Virg. & Cic. de ijs testantur, quorum alter sic ait lib. 9. *Æneid.*

geminos huic vbera circum

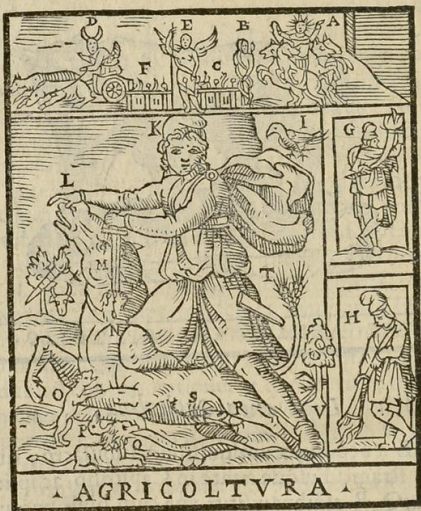
Ludere pendentes pueros.

alter verò: *Romulum etiam vberibus inhiantem, &c.*

Si quis

L I B E R

Siquis autem plura de hac re scire cupiat, videat Liuium libro 1. in princ. & Plutar. in vita Romuli, diffusius de hac re differentes, &c.

I figuram hanc rite recteque consideremus, ne-
tquam prorsus aliud innuere videbitur, quàm
quod à præstanti aliquo viro, cuius nomen igno-
rare me tædet, quod & hic apposuissemus, se-
quenti interpretatione ostendisse videmus, & licet pluribus
locis in Vrbe huiusce simulacri videantur fragmenta, nempe
vnum affixum muris ædium Sancti Marci sub turri in ipsa
platea, alterum penè integrum in ædibus Cæsianis propè
Vaticanum; tertium verò perfectius alijs vnde hæc sumpta
sunt, ex ædibus (vt ipse interpret ait) quondam Octauiani
Zeni, propè Theatrum Pompeij integrum adhuc cernitur,
cuius tenor talis est, vt sequitur.

Hac vetusta marmorea tabula, quæ Romæ in ædibus O-
ctauiani Zeno propè Theatrum Põpeij, & Campum Floræ
exstat,

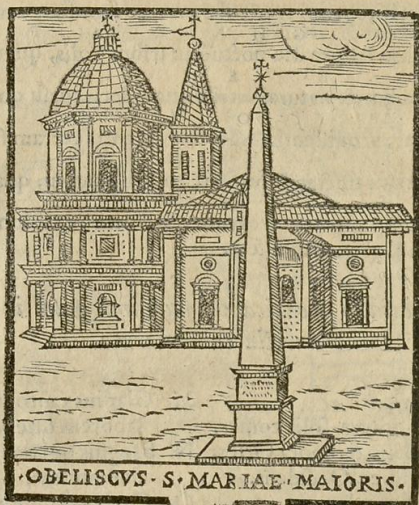
extat, vbi patriū dicitur, hisce signis ornata; veteres rerū naturalium periti, optimi Agricolæ munus significare voluerūt.

Qui assiduo labore die noctuque tribus Solis, quatuor Lunæ stationibus, & naturali vtriusque sideris cursu obseruatis, fortitudine, prouidentia, fide, & diligentia terram fatigando, rem agrariam tractat: & proinde earum frugum, quæ lucis & tenebrarum tempore creantur, oriuntur, excolunturque, vberimum prouentum fert.

*Declaratio specifica omnium imaginum in hac
Tabella contentarum.*

A. A. Sol oriens.	M. Gladius tauro infixus, quo laborem ostendit.
B. Rerū natura solis comes.	
C. Tria solis tempora Oriēs, Meridies, Occidens.	N. Sanguis qui terræ fructus demonstrat.
D. Luna occidens.	O. Canis quo amor & fides.
E. Rerum natura velox Lunæ fideri præcipiti comes: idcō alata.	P. Serpens quo prouidentia,
F. Quatuor Lunæ tempora, noua, semiplena, plena, iterum semiplena.	Q. Leo quo robur vel fortitudo significatur.
G. Dies facem extollens.	R. Cancer qui creationem.
H. Nox facem deiiciens.	S. Scorpio qui generationē.
I. I. Cornu qui diligentiam significat.	T. Spicæ quæ terræ fructus designant.
K. Terræ laborator optimus & diligens agricola.	V. Arbor nocturna cū Scorpione quæ generationem.
L. Bos siue taurus qui terram designat.	X. Arbor diurna cum bouis capite laborem significat.

*Hactenus de signis quibus totius Agriculture
scopus designatur.*

*Obeliscus Sanctæ Mariæ Maioris in
Exquilijs .*

OBELISCVS qui ætate nostra hoc anno
M. D. LXXXVII. erectus est à Sixto V.
Pont. Max. ante basilicam S. Mariæ Maioris
in Exquilijs, diu iacuit ante fores ecclesiæ San-
cti Rochi; vnus enim est è duobus qui erecti
erant in Mausoleo Augusti propè eandem ecclesiam, mul-
tasque erat fractus in partes; cui superimpositum est sacro-
sanctæ Crucis signum, vnà cum stigmatibus, seu insigniis ip-
sius Pontificis, tribus nempe montibus & stella; ac è conspe-
ctu viæ Felicis ab ipso Summo Pontifice apertæ, & strætæ
cernitur; cuique quaterna latera talibus sunt ad memoriam,
& perpetuum monumentum inscriptionibus obsignata, vi-
delicet.

delicet . In eo latere qui Orientem , seu ecclesiam ipsam spectat, sic habet.

CHRISTVS PER INVICTAM CRUCEM POPV-
LO PACEM PRÆBEAT QVI AVGVSTI PACE
IN PRÆSEPE NASCI VOLVIT.

In eo verò qui Meridiem Carina versus .

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM AEGY-
PTO ADVECTVM AVGVSTO IN EIVS MAV-
SOLEO DICATVM EVERSVM DEINDE AC IN
PLVRES CONFRACTVM PARTES IN VIA AD
SANCTVM ROCHVM IACENTEM IN PRISTI-
NAM FACIEM RESTITVTVM SALVTIFERAE
CRUCI FELICIVS HIC ERIGI IVSSIT AN. D.
M. D. LXXXVII. PONT. III.

In latere Occidentis viam Felicem versus. hæc leguntur .

CHRISTVM DOMINVM QVEM AVGVSTVS DE
VIRGINE NASCITVRVM VIVENS ADORAVIT
SEQ. DEINCEPS DOMINVM DICI VETVIT
ADORO.

Ea verò quæ Septentrionalem plagam, ac aggerem Tarqui-
nii, & Suburbanum ingens ipsius Summi Pontificis spectât ,
hæc sunt, in personam ipsius Obelisci .

CHRISTI DEI IN ÆTERNVM VIVENTIS CV-
NABVLA LÆTISSIME COLO QVI MORTVI
SEPVLCRO AVGVSTI TRISTIS SERVIEBAM.

Statua Herculis ænea.

IN FANTIS Herculis serpentis occidentis duo
quam mira antiqua simulacra Romæ visuntur,
alterum æneum, alterum marmoreū, illud olim
Reuerendis. Antonij Fusconij Nursini Episcopi
Aquinati, vt ferunt; hoc verò quond. Reuerendis. D. Hieronymi Garimberti Parmensis Episcopi Gallefani, omnigenæ dum viueret selectæ antiquitatis excultoris: quæ ambo inter se operis excellentia æquè certare videntur. Sed quid hæc sibi simulacra velint iam videamus. de hisce enim auctorem non habeo quem sequar: sed quod ad historiam pertinet agamus. Macrobius Saturn. li. 3. c. 6. vbi de sacris quæ teste Virg. Apollini Delio & Herculi fieri solita scribit, sic ait: Idem curauit Herculem vocando victorem.

hec (inquit) limina victor.

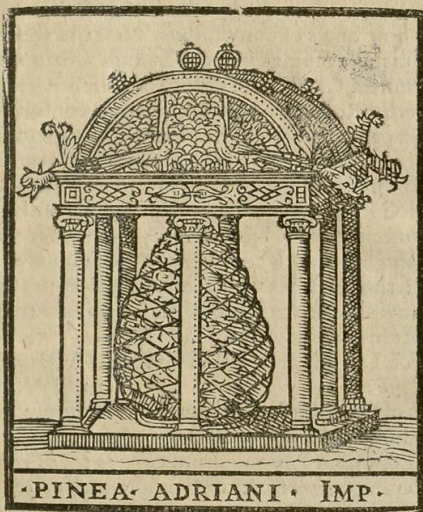
Alcides subiit. Varro rerum humanarum lib. 4. victorem Her-

Herculem putat dictum, quòd omne animalium genus vice-
 rit, & infert: Romæ autem victoris Herculis eides duæ sunt,
 vna ad portam Trigeminam, altera in foro Boario, &c. Hæc
 Macrobius. Sed cum de statua hac ænea Herculis, in infantia
 constituti nostrum sit institutum edisserere, & quid sibi vel-
 lit labor ille in ea ætate cum serpentibus dimicare, ac eius
 historia, eam rem totam ordine pendemus. Nam vt præter-
 eamus id quod M. Varronem scripsisse constat, nempe 43.
 quos ipse nominauit, Hercules fuisse, ac quod idem Macro-
 bius, omnes quotquot robore præstiterunt Hercules fuisse
 vocatos, & quod Cic lib. 3. de Nat. Deor. sex hoc nomine ap-
 pellatos fuisse commemorauerit: vnum tantum nobis Hercu-
 lem Thebanum, Iouis nempe & Alcmenæ filium, qui ob for-
 titudinem & gloriam creditus fuit inter Deos esse relatus,
 ac duodecim eius præcipuos labores quos viriliter sustinuit
 ad præfens enitendam. Primò itaque cum adhuc in cunabu-
 lis infans iaceret, geminos angues (vt in hoc simulacro cerni-
 tur) à Iunone immisos, vt eum occiderent, elisit. Sed vt pau-
 lò altius id tractemus, sic se res habet. Cum Iuno rescuisset
 Alcmenam Electrionis filiam Amphitryonisq; Thebanorù
 regis vxorem, à Ioue cognitam, atque ex eo Herculem in-
 fantem esse progenitum, odio accensa, misit duos angues, vt
 puerulum statim deuorarent; quos Hercules in cunabulis
 adhuc vagiens vtraque manu comprehensos occidit. vt in hoc
 simulacro ostenditur, & sic primas à Iunone sibi paratas in-
 fidias euasit: Secundò verò iam adultus Hydram colubris &
 capitibus pullulâtem, face & ferro in lerna palude oppressit.
 Tertiò Ceruam æripedem, aurea que habentem cornua in
 Menalo monte cursu comprehendit, atque interfecit. Quar-
 tò in Nemea filua, iuxta Cleonas inuistatæ magnitudinis
 leonem iugulauit, & detractam pellem pro insigni gestauit.
 Quintò Diomedem Thraciæ regem, qui equos suos hospitù
 carnibus & sanguine pascebat, deuicit, victù que ipsius equis
 in pabulum dedit. Sextò in Erimantho Arcadiæ monte ter-
 ribilem aprum, & omnia circa illum locum deuastantem,
 cepit, cum que viuum ad Eurystheum Stheneli Mycenarum
 regis filium attulit. Septimò Stymphalides aues, sagittis,
 vt quidam volunt interfecit, vt alii sonitu ahenei crepitacu-
 li, vsque ad insulam Aretiada fugauit. Octauò Taurum cui

L I B E R

Neptunus furorem immiserat, eo quod Minos Neptunō sacrificaturus, optasset victimam maiestate illius dignā, cui cum pulcherrimus taurus ab eodem Deo fuisset oblatus, ipsum Minos seruare voluisset infulam Cretam ferē totam de uastantem, domuit, eumque uinctum ad Enrystheum attulit, qui postea eum Atticæ regione immisit, cui plurimū damni intulit, sed à Theseo interfectus fuit apud Marathonem, ut canit Ouid. lib. 7. Metam. Quintò Busridem Ægypti regem hospites suos mactantem occidit. Decimò Antæum gigantem in Lybia, iusta uictum suffocauit. Undecimò Calpen & Abilan montes antea coniunctos diuisit. Duodecimò Aurea mala in Hesperidum hortis, interempto prius dracone peruigili, qui ea custodiebat, sustulit, & tandem, ut Decimū-tertiū addamus, Cælum iam fesso, & succumbente ponderi Atlante, humeris tulit. Multos aliosque tulit Hercules labores, ob quos Alcides est appellatus, hoc est viribus, robore & fortitudine præstans: nam & Geryonem Hispaniæ regem tricorpore, bello superauit, eiusque armenta abduxit. Cacus latronem Vulcani filium semihominem & flammiuorum oppressit. Centauros domuit, Hesionem Laomedontis filiam monstro marino expositam liberauit, occiso prius Ceto: Amazonas debellauit, earumque reginam Hippolyten cepit, cui balthæum abstulit, Eurystheoque regi tradidit: captam verò Amazonem Theseo bellorum socio dedit. Ad inferos descendit, & Cerberum iter prohibentem triplici catena uinctum ad superos traxit. Tandem Eurytum Oechaliæ regem occidit, ipsamque Oechaliam Urbem deleuit ac Iolem Euryti filiam sibi in uxorem dene-gam (quā tamen parens antea ei desponderat) vi obtinuit, eamque secum in Euboiam adduxit. Quod cum Deianira coniux rescuisset in ritum suum Ioles amore detineri, per Lycham seruum vestem illi misit, Nessi Centauri sanguine infectam, futurum rata, ut ea ratione languentem viri amorem excitaret, eumque ab aliis auulsum ad se vnam reuocaret, quemadmodum Centaurus ipsi persuaserat. Cum itaque Hercules vestem sacrificaturus induisset, in tantam rabiem versus est, ut constructa pyra seipsum combusserit. Post mortem verò in Deorum numerum relatus est. Habentur & aliæ res ab eo gestæ apud

apud Diodorum Siculum, quas inde cupidus lector haurire poterit .

Pinea ænea quæ in atrio principis Apostolorum cernitur .

PYRRHVS Ligorius, qui nostra tempestate floruit, quique dum viueret pictor egregius, necnō Architectonicæ artis & antiquarius præstantissimus fuit, in sua quam protulit antiquæ vrbis chorographia in Hadrianicæ molis summitate pineam æneā mīro artificio fabrefactam locauit; quam ad præsens, ac diu ab hinc in medio atrio principis Apostolorum in Vaticano videmus, altitudinis pedum duodecim latitudinis sex. Et licet aliàs vulgo prædicetur, hæc tñ cōiectura verisimilis fit, cū hætenus auctorū neminē reperimus, q de huiusmodi singularim ad vnguem perscripserit: & si de mole Hadriani multi

V 4

sunt

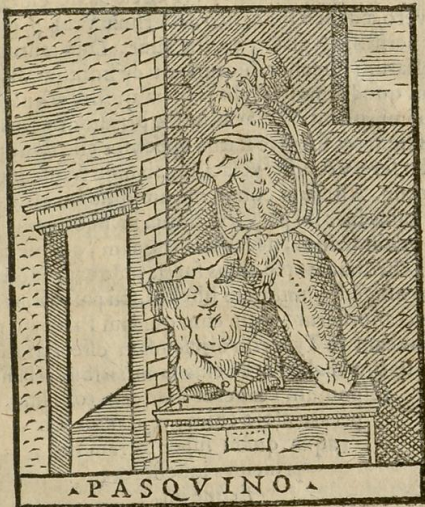
L I B E R

sunt qui tractēt, inter quos Marlian. ad eundem, qui li. 5. c. 22. loquens de aqua Sabatina, seu Sabbatia, ac de sepulcro Scipionis & Hadriani, sic prosequitur: Inter hunc fontem & Hadriani sepulcrum fuit ingens meta, cuius fundamenta nonnullis ab hinc annis effodi vidimus. Sunt qui velint septem Epulonum fuisse sepulcrum, vel Scipionis, de quo Acron sic inquit: Denicta Carthagine virtute Scipionis Africani; cum Afri aduersus Romanos denuo rebellarēt, consultò oraculo responsum est, vt sepulcrum Scipionis fieret, quod Carthaginem respiceret: tunc leuati cineres sunt de pyramide in Vaticano, & humati in sepulcro eius in portu, vt Carthaginem respiceret. Gentile tamen Scipionum sepulcrum in via Appia fuisse ostendimus. Huius autem pyramidis & molis Hadriani forma, siue simulacrū visitur in porta ænea ædis S. Petri. Sepulcrum Hadriani iuxta sui nominis pontem positum esse adhuc videtur, licet suis ornamentis expoliatum, in quo legitur titulus qui sequitur.

L. HAELIO CÆS. DIVI HADRIANI AVG. F.
COS. II. F.

Spartianus: Fecit, inquit, & sui nominis sepulcrum iuxta Tiberim. In hoc autem ipse primus omnium sepultus dicitur. Et deinde omnium Antoninorum cineres conditos esse ostendunt epitaphia quædam in ipso sepulcro incisa, quæ hic apponere superfluum esse putauimus. Lampridius etiam refert Commodum iussu Pertinacis in monumentum Hadriani translatum. Iulius verò Capitolinus Seueri cadauer illatū in Hadriani sepulcrum in quo & Cæsar pater eius naturalis fuerat sepultus. Idē ait, Antoninum Piū Hadriani patris sepulcrum instaurauisse, eiq; templum dedicasse. Hanc autem molem describit Procopius his verbis: Hadriani quondam Imperatoris sepulcrū extra portam Aureliam iactu lapidis impositū: primus eius ambitus quadrati figurā habet. Cōstat enim totus ex marmore pario, summa artificum diligentia ædificatus. In medio verò huius quadrati rotunda moles asurgit excelsa altitudine, & tanta, vt in suprema eius parte arca sit, cuius diameter vix iactu lapidis transigitur. Hæc moles in arcis formam redacta est, castellumque Sancti Angeli vocitant, &c. Hactenus Marlianus de Hadriani mole. Sed non ab re apposuius de Scipionis sepulcro mentionē:
circum

circum enim pineam de qua loquimur superimposita sunt simulacra aliquot ænea pauonum, ac delphinorum, quæ inaurata olim fuisse videntur: quæq; ad ornatum huiusmodi sepulcri Scipionis fuisse inter antiquarum rerum exstimatores creduntur. Cæterum de pinea ænea satis sit dictum, quam, vt superius demonstrauius, in ipsa summitate Mosis Hadriani ad pulchritudinem, & ornatum exuisse traditur.

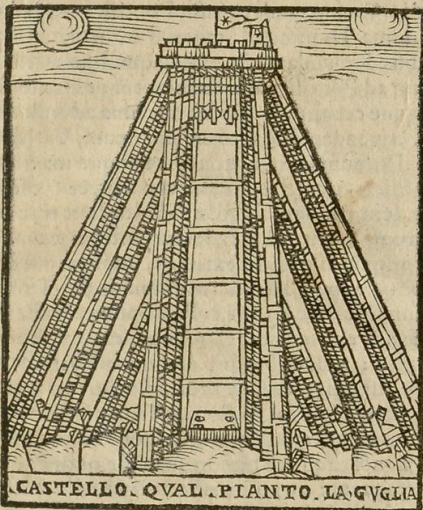
Pasquini Simulacrum.

QUID NAM fuerit statua illa marmorea mutila, quæ iam pridem vulgò Pasquinus dicitur, dubitarent nonnulli; plures autem in hoc cōueniunt gladiatoris esse simulacrum, nisi maueris Martis, aut militis cuiuspiam, eo enim gestu corporis manet, quasi ferire volentis, ac subter se marmoreum aliud mutilatum truncum, seu fragmentum habet alterius

alterius simulacri, vt hostem esse pro comperto habuerimus
 quo cum is dimicaret. Ferunt nonnulli hoc esse simulacrum
 vnus ex ducibus præcipuis Alexandri Macedonum regis, qui
 etiam Pasquini nomine vocitatus sit, quod innuit auctor
 quidam, qui vetusta Urbis marmorea, & ænea simulacra ty-
 pis excusit. Quamdiu autem ab hinc ibi steterit signum id
 non satis liquet, sed vt coniectura credere facile est, ab eo
 quo ædes illæ (penes quas exstat) erectæ sunt tempore, du-
 centis nempe ab hinc annis, vel circa facile est coniectari.
 Ædes verò, ædem à Francisco de Vrfinis Urbis præfecto, vt in
 ostij superistilio legitur, erectæ sunt. Duo tantum mihi in
 præsentiarum dicenda succurrunt de huiusmodi termino:
 primum quod famosi libelli. seu pasquilli, vt vulgo dicunt,
 quæ ab imprudentibus, ac minimè pijs hominibus olim cõ-
 fici consueuere, sub hac statua appensos esse ferunt, eò quod
 in media serè Vrbe sit, vt facilius ab inde transeuntibus per-
 legerentur. Alterum, quod mirum quidem est, tot tantisq;
 elapsis annis hæc ibi perstitit statua in publicum, ac priua-
 torum præiudicium, nec fuerit vnquam, qui pietatis, ac re-
 ligionis christianæ zelo ausus fuerit inde eam auertere, vnde
 amplius affigendi huiusmodi libellos, seu pasquillos adimere-
 tur occasio: Ferunt enim cum quidam Princeps prima-
 rius eam in Tyberim eijciendam esse statuisset;
 statim ei ab vno ex eius familiaribus vrbane
 responsum: caueret inde eam tolli im-
 perare; fore enim, vt grauius sub
 aqua quàm super terram in
 principes inueheret;
 sicque ini-
 bi,
 (vt cernitur) vsque adeo
 perstitisse.

Forma

CASTELLO. QVAL. PIANTO. LA. GVGLIA

Forma molis, seu lignee machinae, quod castellum vocatum est, quo subductus est Obeliscus Vaticanus, ac tum idem, & Circenses, & qui in Mausoleo Augusti fuerat, sublatis sunt.

VM Sixtus V. Pont. Max. in ipsis initijs sui pontificatus anno nempe 1585. de transferendo Obelisco Vaticano à sua priori sede (abditus enim quodammodo erat, ac semisepultus in latenti, & angustiori loco) in forum principis Apostolorum, ubi ad præsens cernitur, ageret; cum multi ex præcipuis architectonicæ disciplinæ artificibus, ne dum Urbis verum etiam varijs ex Italiæ locis (fama auctib dita) conuenere; spectaculum enim ingens, & nouum mirandandumque in Vrbe parabatur. qui singula singuli, & pluri sistentes, & modulum (vt aiunt) certatim producentes, varios pro suo quisque ingenio, & viribus ostendere modos, & structuras Obeliscum huiusmodi amouendi, atque euehendi.

L I B E R

euehendi. Verum tandem iussu Pontificis negotium, & tota rei summa Domínico Fontanio ex pago Miliagri No-uocomensis demandata est, vt pote qui illius ædificijs longè ante quam ad Pontificatum eueheretur præfuisset: atque ita vt in imagine cernitur erecta est machina ad tollendam, curuandam, erigendamque molem maximam, Vaticanæ nempe Obelisci. Primum enim quaternæ vtrinque maximæque antennæ sublicesve erectæ sunt, ab vno scilicet & altero obelisci latere; dein totidem singulæ suffultæ sunt trabibus à summo ad imum, ne huc illuc cederent, aut qua erentur: eæ verò quatuor quæ in angulis exitere, duplicatis fulturis pronis à duobus nempe lateribus sunt innixæ. Tum variæ dispositæ sunt hic inde lignæ colligationes, transuersis vndiq; intrinsecus, & extrinsecus ligaminibus ex arte, & ingenio architectonico; rudentibusque demum in summitatibus antennarum alligatis, easque contra fulcimenta trahentibus. Superius verò ad totius molis attollendæ sustentationem cõpositæ sunt trabes arculeatæ quatuor, antennis superimpositæ, laquearium seu tignorum instar quos equos ligneos artifices vocitant: ac multa alia instrumenta & machinæ. quòd non facile in hac plasticè delineare omnia fuit. Atque ita primum amoueri Vaticanum Obeliscum vidimus pridie Cal. Maij Anno 1586. tum itidem non diu post, eodem nempe anno, ac die quarto Iduum Septembris eodemque armamento, seu castello eundem assurgere; quod quidem maius constructum est in erectione, quam in declinatione. Nam prius quam è sua sede amoueretur, bases ambæ, seu columna ex eodemmet lapide, quæ eundem sustinent, sepultæ erant; adeò quòd vnusquisque hominum manibus ferè antiquam inscriptionem illius Obelisci attingebat, quæ talis est:

DIVO CÆSARI DIVI IVLII F. AVGVSTO
TI. CÆSARI DIVI AVGVSTI F. AVGVSTO
SACRVM.

qua ostenditur, cui primum dicatus fuerit, à C. Cæsare, vt creditur, qui Caligula est appellatus. Sed vt nonnihil etiam de ipso amotionis actu eiusdem Obelisci pro viribus, & ingenio edisseramus, vnum erit nobis agendum, vt de quantitate rotarum equorumque quibus motus illius molis est actus breui tangamus, vt posteri (si tamen tenuia scripta hæc tamdiu

tamdiu viuent, vt ad manus eorum perueniant) qui huiusce
 rei spectaculo non interfuerunt, hisce saltem aliquatenus
 scriptum inueniant, aut secum perpendant, quoniam hoc fieri
 pacto potuerit. Mune namque summo, fuit autem hoc nonis
 Maij eiusdem anni, cum parata essent omnia, quæ ad amo-
 tionem tanti saxi opportuna erant, circumquaque Obeliscū
 pro loci, & situs opportunitate quadraginta machinarū vo-
 lubilium instrumenta, seu rotæ, vt Ammia. Marcell. vocitat
 (argana nostrates appellant) sunt disposita, singula singulos
 triplicatos habentia rudentes, quaternosque equos validos,
 qui ea in gyrum agerent, videnosque viros in singulis itidē,
 qui & auxilium diuerticulis, & vbi esset opus ferrent, ac ad
 alia suppeditandum extra adminicula præstō essent, nam &
 ipsi ipsi machinis, centum & sexaginta equi, quatuor nempe in
 singula, ac octingēti homines diuerticulis ipsis altitere. Sed
 vt ordine quodam præuio ad hanc rem procederetur, ac vno
 eodemque tempore tum simul verterent, tum etiam vbi es-
 set opus sisterent, adhibitus est tibicen ex cohorte equitum
 leuis armaturæ, à custodia summi Pontificis, vt omnes si-
 mul dato signo ad tubæ sonitum equos incesserent: tum in-
 terim, si quid non æqui processisset, ipse operis auctor & ca-
 uiput, pulsata campana, quæ ad hoc in summitate molis loca-
 ta erat, omnes simul consistebant. Inter vertendum verò
 adeo ingens trochlearum, ac poliarum strepitus, stridorque
 rudentum, & rotarum erat, vt terræ motui aut tonitruū si-
 mile quidpiam esse videretur, & vix humanæ voces exaudi-
 rentur: sed & campana, & manibus, & pileis ad consistendū
 annuerent. Deinde cum exactum esset, quod resarciendū,
 & colligandum erat, tum denuò signo dato ab ipso archite-
 cto, ad tubæ sonitum opus instaurabatur, atque adeo vicis-
 sim pluries, prout opus erat, tum ad motum, tum etiam
 consistentiam est processum, donec primo die ternos cir-
 citer pedes à columine sublatus est: atque lignea eidem ful-
 cramenta supposita, vt inde ad vehendum curuaretur. Octa-
 uo deinde subsequenti die, qui fuit Nonis Maij, ad id pera-
 gendum paratis eodem ordine structuris: sed magna ex par-
 te dies ea actione consumptus, tandem vesperi incolumis
 Obeliscus, & illæsus in via stratus, & coequatus est. Verū
 ipsa cœquatione hic ordo, vt memini, seruatus: cū enim
 lapis

lapis hic erectus esset propè antiquam tribunam, quod sacrarium hodie est basilicæ principis Apostolorum, frangendus fuit paries eiusdem sacrarij ab utroque latere, (ex eoq; sepulcrum Callisti I I I. summi Pontificis, quod in ea sacrarij parte intrinsecus exstabat tollendum, atque in Ecclesia reponendum) ut dum curuaretur calx Obelisci sensim retraheretur, senis (si probè memini) rotis seu arganis; quæ mox paulatim in ipsa declinatione pondus machinæ ad terram vergentis tum diminueretur, tum etiam quò rectius res procederet, ut penitus scilicet prostrata mole, radix Obelisci leniter in columine reperiretur; sicque ita demum ex animi sententia res pcessit, ut manibus propemodùm in planum reposita, & collocata moles videretur. De euectione à suo priorì loco ad forum vsque nihil referre attinet, tùm modicum ob intervallum, tum etiam ob facilitatem euehendi, nam via qua vectus est, ab vna ad alteram sedem in æquum strata ac complanata est, aggetibus ubi esset opus additis, qui ad duorum columnum ipsius Obelisci coequatione extitere, ut facilius eleuaretur. In subleuatione deinde quæ acta est die quarto Iduum Septembris sequentis postquam in forum est deuectus, ubi ad præsens exstat; ac fabricata de nouo eadem mole lignea, seu castello aliquatenus altiori, ob altitudinem nempe duorum columnum, seu basarum, quibus superimponi debebat, eodem ordine, forma, machinis, & instrumentis, quibus ad declinationem sunt vsi, in pristinam faciem restituerunt. Iam verò quàm à primæua sede conspicuus appareat, Leonumque inauratorum simulacris æneis quatuor, quasi in Obelisci fulcimentum additis, in singulisque angulis dispositis, faciliè secernere licet, quantum ab eo quò prius vidimus statu distet, honorificentiorque sit; superimposito maximè stigmatibus summi Pontificis sacratissimæ crucis signo, in quò est salus vita, & resurrectio nostra. Nam etsi antea pila ænea imposita ei orat, (in qua Iulij Cæsaris extitisse circumferebant) quæ nempe figura est orbis, & mundi huius: nunc demum pila ablata, & cruce reposita, hæc est quæ vincit mundum, & potestatem diaboli, in qua Saluator noster triumphauit; quam utinam sic recipiamus, ut gloriam in ea triumphati videamus.

Inscriptio

Inscriptio autem quæ vndiq; post Obelisci translationem à summo Pontifice addita est, talis exstat.

In superiori primum parte ab occiduo latere, qui nempe basilicæ principis Apostolorum opponitur, sic habet.

SANCTISSIMÆ CRVCI SIXTVS V. PONT. MAX.
SACRAVIT E PRIORI SEDE AVVL SVM ET CÆ
SS. AVG. AC TIB. I. L. ABLATVM. M. D. LXXXVI.

In eodem latere in cippo, seu basi, qua Obeliscus sustinetur.

CHRISTVS VINCIT CHRISTVS REGNAT CHRI
STVS IMPERAT CHRISTVS AB OMNI MALO
PLEBEM SVAM DEFENDAT.

In eo latere, qui Meridiem spectat.

SIXTVS V. PONT. MAX. OBELISCVM VATICANVM
DIS GENTIVM IMPIO. CVLTV DICATVM
AD APOSTOLORVM LIMINA OPEROSO LABORE
TRANSTVLIT ANNO. M. D. LXXXVI.
PONT. II.

In eo, qui ad Orientem vergit.

ECCE CRVX DOMINI FVGITE PARTES AD-
VERSÆ VICIT LEO DE TRIBV IVDA.

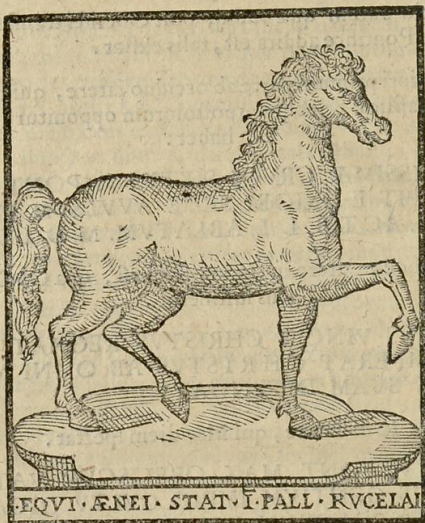
In ea parte, quæ Septentrioni opponitur.

SIXTVS V. PONT. MAX. CRVCI INVICTÆ OBE-
LISCVM VATICANVM AB IMPVRA SVPERSTI-
TIONE EXPIATVM IVSTIVS ET FELICIVS CON-
SECRAVIT ANNO M. D. LXXXVI. PONT. II.

Inferius verò minoribus litteris, sic habet.

Dominicus Fontana ex pago Mili agri Nouocomensis,
translulit & crexit.

Equi

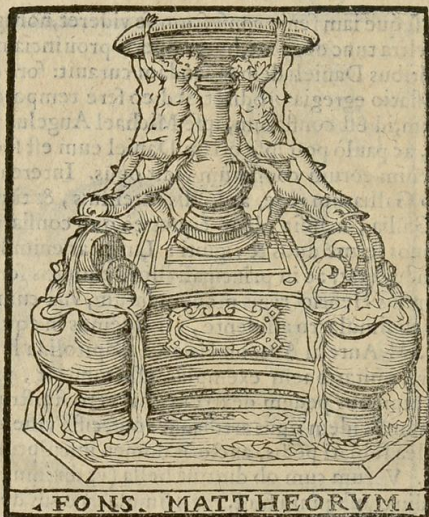

Equi aenei simulacrum in ædibus Oricellariorum .

QVI Aenei simulacrum ingens, quod ad praesens in ædibus Oricellaricrum visitur, prope arcum Domitiani (decem enim cubitorum, seu maius viginti palmorum altitudinis, totidemque longitudinis exstat) de anno 1563. & 1564. pro Henrici II. Galliarum regis memoria, & monumento, in summitate montis Quirinalis, in ipsis Thermis Constantinianis, ac domo Martij Cæcij, prope parvam Ecclesiam Sancti Hieronymi conflatus est à Daniele Ricciarello Volaterrano, praestanti illius temporis artifice, cui cum Michaeli Angelo Bonarota artifice celeberrimo, ac praestantissimo summa familiaritas intercessit: qui cum plastice, seu formam ipsius equi, antequam conflaretur animaduertisset, plurimum collaudasse ferunt praestantiam ingenij viri illius ex eo opere; Nam cum ipsi Michaeli Angelo negociū hoc equi cōficiendi demādatū esset;

esset ; ipseque iam senio confectum se videret, nonagenarius enim & ultra tunc degebat, huius operis provinciam cum regis agentibus Danieli demandandam curavit: fore enim ut ipsa conflatio egregia prodiret: Sed eo ferè tempore quo simulacrum, id est conflatum, ipse Michael Angelus vita functus est, ac paulò post ipse etiam Daniel eum est sequutus. neuter enim eorum conflatum vidit opus. Interea mortuo Henrico Galliarum rege, ac bellis intestinis, & tumultibus vexata Gallia, mansit idem equus eò quo conflatus fuerat loco, annos fermè duos & viginti: Lutetias enim Parisiorum asportandus erat, ac in principali illius ciuitatis foro locandus ob ipsius Henrici regis monumentum, vna cum eius itidem æneo simulacro assidente, uti videmus in equestri statua ænea M. Aurelii Antonini in area Capitolina locata, ad cuius ferè imitationem exemplar effictum est, præter id quod Antoninus pedem dextrum, hic verò sinistrum attollit, ne vnum & idem opus artificem confecisse videretur: sub cuius solea sublato pedis, auctoris nomen insculptum cerne-
re licet. Verum cum ob diutina bella (ut diximus) quæ in Galliis diu consequuta sunt, regii simulacri opus delitutum esset: cumq; Horatius Oricellarius negociator primarius Florentinus, quo Henricus III. Galliarum rex, eiusdem Henrici cuius supra meminimus filius in publicis aliquot regni negocijs utebatur, bene de ipso rege commeruisset: ob ingenij præstantiam fideique integritatem, ab eodem, (ut ferunt) equi ipsius quem diximus simulacro liberaliter donatus est, quod anno 1586. è Quirinali ad suas ædes deuehendum curavit, ubi ad præsens sub vna ex porticibus domus parastatæ impositum extat. Ferunt in hoc simulacro ad sex millium & quingentorum numerum aureorum summam impensum: ac quinque & viginti millium pondo constare, quod à Michaeli Albertio, qui & operi equi illius interfuit, & totius negotii & impensæ notitiam habebat, nobis relatum est.

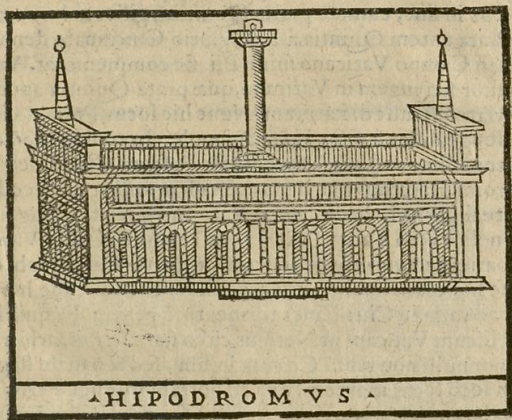

Fons in Plarea Mattheiorum.

PONTE AQUAM aqua quæ Salonia dicitur Gregorij. XIII Pont. Max. tempore in urbem ad fontes producendos, aliosq; varios vsus cœpta est deriuari; inter alios qui sumpto publico ad eiusdem urbis ornatum, & commodum fabricati sunt fontes, præstantissimus, ob artificii excellentiâ. Pop. Rom. iubente, ac Mutio Matthæio viro inter Romanos ciues primario curante, ille videtur, qui in foro Matthæiorû cernitur, vbi olim circum Flaminium fuisse scribitur. In eo namque quatuor sunt vasa ad conchiliorum similitudinem ex Africano marmore insculpta, quibus totidem ænei Delphini superstant, ore in vasis hîscæ suppositis aquam promentes; superq; his quaterna iuuenum ænea simulacra miro artificio conflata, quæ pedes alternos attollentia, delphinorû capita premunt, alternosq; extendunt, sicut itidem manu altera

altera caudam ipsius marinæ belluæ vicissim attrectant, altera ad inuicem quasi labrum, seu concham superiorem fulciētia, eniti videntur. Hic inter cæteros qui nostra ætate Romæ constructi sunt fontes præstantioris atque absolutioris operis spectatur. Quæ simulacra ænea, anno 1585. cōflata sunt ab egregio artifice Thadæio Landino Florentino. In hoc toto fontis opere ad mille ducentos nummos aureos impēsū esse, nobis à fide dignis relatum est.

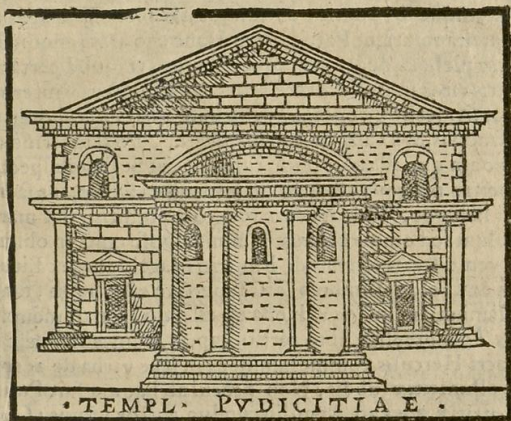
Hippodromus .

PYRRHVS Ligorius qui præstans fuit nostra tēpestate artifex, & antiquitatum vr̄bis Romæ peritus, cuius etiam alibi (vt decet) honeste meminimus, ac eius sententiæ plurimum in hoc assentimur, in illius quam protulit antiquæ vr̄bis Chorographia, Hippodromum Caij & Neronis Cæs. in ea Vaticanī parte locauit, vbi ingens Obeliscus (qui ad præsens media in area principis Apostolorum erectus cernitur) etiā ætate nostrā fuerat locatus; qui locus propē sacrarium, ac ingētem ipsius Basilicæ fabricam extat, ac celebre cœmeteriū,

X 2 qui

qui vulgo Campus Sanctus dicitur: ibi namque equorum cursus & exercitatio habebatur, atque ludi, & spectacula quadrigarum nonnunquam exhibebantur: Hippodromus enim ab *ἵππος* Græcè hoc est equus, & *δρῶμος*, hoc est cursus, dicitur; quasi equorum cursus, seu agitatio, ut nostrates aiunt. Locus hic lacus ac patens in planum campum fuisse, nulli dubium esse opinor: de quo Martial. lib. 12. & Plaut. in Cistellaria meminere. Marlianus autem noster in pratis Quintiis Hippodromum extitisse scriptum reliquit, libro enim quinto, c. 22 in fine, cum de pratis Quintiis egisset in hæc ait verba: Prata autem Quintia à L. Quintio Cincinnato denominata in Campo Vaticano fuisse Pli. sic commemorat. Aranti quatuor sua iugera in Vaticano, quæ prata Quintia appellatur, viator attulit dictaturam. Nunc hic locus, Prata, dicitur, nec longè distat à dicta Hadriani mole. In eodem cæpo cernuntur adhuc vestigia (ut videtur) cuiusdam Circi, siue Hippodromi. Hactenus Marlianus: At idem auctor libro eodem capite superiori, ubi de campo Vaticano tractat, sic suggerit Cornelius verò Tacitus ait Neronè clausisse in valle Vaticana spatium, in quo equos regeret, atque permixtū plebi circense ludicrum habitu aurigæ edidisse, obtulisseque hortos suos ad varia in Christianos tormentorū genera. Et quia Pli. Obeliscum Vaticani in Neronis circo stare scribit, arbitrantur nonnulli non tantū Circum ipsum, sed & nauale stagnū eo in loco secus montem, qua ad portam itur nūc Pertusam appellatam, hortosq; eius à clausura Circi ad Tyberim fuisse, &c. Meminit & Circi Neronis Blondus Flavius lib. 1. Romæ instauratæ num 45. & 46. his verbis: Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, & circense ludicrum edebat habitu aurigæ, permixtus plebi vel curriculo insidens. Vnde quamquam aduersus fontes & nouissima exēpla meritis animaduertetur, miseratio oriebatur, tanquam non utilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur. Ostendimus autē supra Cornelium Tacitum scripsisse, Neronem clausisse in valle Vaticana spaciū in quo equos regeret, haud promiscuo spacio, & hoc in loco dicit hortos illū suos spectaculo supplicii Christianorū obtulisse, & circense ludicrū edidisse. Clausum itaque in valle Vaticana spaciū illud non dubitamus esse, cuius nūc multis in partibus demoliti muros, & sedilium dimi-

dimidiatos fornices per vineas quæ moli Hadriani subiaccē
cernuntur; quamquam Plin. semper vbi de Obelisco qui est
in Vaticano mentionē facit, illū designat in Caii & Neronis
circo positum fuisse. Et cum neq; ipsa Hadriani moles, neq;
coniunctus pons tunc essent, quæ anno ab inde centesimo
Hadriani Imperatoris opera fuerunt, non immerito (vt mihi
videor) crediderim circum Caii & Neronis partem suburbij
qui nunc est Vaticani occupasse, & hortos à circi illius clau-
sura ad Tyberim pertinuisse. Hactenus Flavius; quibus ver-
bis & superius citatis clarè videtur Hippodromum in ipso
Circo Caij, & Neronis penitus extitisse, licet vno tantū no-
mine Circus appellaretur.

Templum Pudicitiae.

V O D duo fuerint templa Pudicitiae, alterū nempe
Patriciae, alterum Plebeiae ex variis auctoribus pa-
tet, licet satis fuerit ex vno Lilio hoc ostendere, cu-
ius locum hic subnectendum duxi, ait enim lib. 10. ab
V. C. 210. 456. de templo, seu sacello Pudicitiae, in hæc ver-
ba: Eo 210 prodigia multa fuerunt, quorum auerruncando-
rum cau, supplicationes in biduum Senatus decreuit: pu-
blice

blicè vinum ac thus sacrificiis præbitum supplicatū iere frequentes viri fœminæq; . Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitæ patritiæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam patriciam plebeio nuptâ L. Volumnio Cōfili, matronæ quod e patribus enupfisset, sacris arcuerât. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionē animorum exarsit: cum se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitæ templum ingressum, & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit; nec se viri honorumque eius, ac rerum gestarum pœnitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. In vico longo vbi habitabat ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello exclusit: aramque ibi posuit, & conuocatis plebeiis matronis, conquesta iniuriam Patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitæ plebeia dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitæ inter matronas sit, detisque operam, vt hæc ara, quam illa, si quid preest sanctius, & à cælioribus coli dicatur. Eodem fermè ritu & hæc ara quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectæ pudicitæ matrona, & quæ vni viro nupta fuisset, ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec maronis solum sed omnis ordinis fœminis, post emò in obliuionem venit, &c. Hactenus de Pudicitæ sacellis habet Liius, cuius & si solo testimonio satis superque esset inniti, tamen Marliani etiam in hoc videnda est assertio, qui quidem ius Urbis Topographiæ libro tertio, cap. 15. cum ædis aræ, a simulacri Herculis commemorasset, in hæc verba de templis ipsius Pudicitæ subdit. Non procul ab hac ara fuit Pudicitæ patritiæ ædes ab Aemilio condita, auctor Liius: Cuius dæ plures ædes sacras Romæ fuisse innuunt Propertii hæc carmina, lib. 2. Eleg. 6.

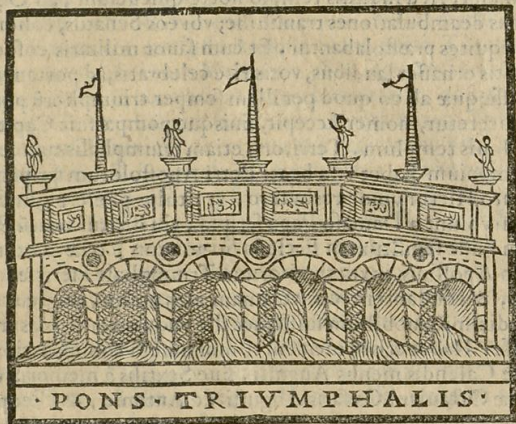
Templa Pudicitæ quid opus statuisse puellis;

Si cuius nupta quidlibet esse licet?

Et prosequitur idem auctor: Signum Pudicitæ, quanquidē (vt refert Sex. Pompeius) fortunam esse existimā fuit in foro boario, vbi familia sedisset Herculis, cuius sac non obibant Plebeia: quare in Vico longo Pudicitæ sacrum à Virginia plebeia excitatum est, vt in eo eius deæ sacra ple-

beia

d beix peragerent. Hactenus Marlianus. quibus colligitur ubi
 ut fuerint Pudicitix templa, & à quam alterum eorum, ple-
 d beix nimirum, excitatum fuerit.

Pons Triumphalis.

VICQVID de Ponte Triumphali apud probatos auctores scriptum inuenimus, & quo nempe loci, & ad quem finem & effectum erectum fuerit, in medium nunc afferamus. Blondus enim Flavius lib. 1. eius Romæ instauratæ num. 41. de eo sic habet: Pons cuius pilarum fundamenta nunc ac Sancti Spiritus hospitale in Tyberi cernuntur; & porta in intimam Tyberis ripam cuius fundamentorum moles extat, & via ab eo ponte ad Cæsaris Obeliscum ad arcem Basilicæ Sancti Petri subiectum: secundum radius montis Vaticanæ protensa Triumphali nomine appellabantur; nec alterius quàm ad Beati Petri Basilicam, ea via (quod conijcer potuerim) protendebatur. Quin mihi constat, viam ipsam nullatenus fuisse largiorem, quicquid soli prædictam Basilicam, aut Obeliscum, & Apollinis templum adiacebat, Triumphale appellabatur. De Porta autem quod diximus,

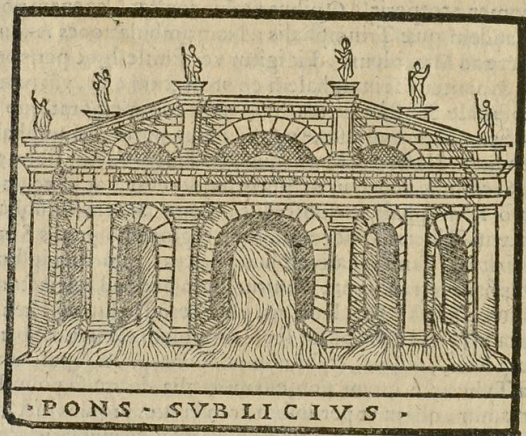
X 4

clare

clarè & copiosè probat Iosephus in libro septimo de captiuitate Iudaica, vbi Vespasiani & Titi Imperatorum describit triumphum. Dicit enim ipsos Imperatores, qui non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuerant, ad Octauianas deambulationes transiuisse; vbi eos Senatus, & honorati equites præstolabantur. Et cum fauor militaris eisdem meritis ornasset laudibus, votis rite celebratis, ad portam recessisse; quæ ab eo quod per illam semper triumphorû pompa duceretur, nomen accepit, finisque pompæ fuit Capitolini Iouis templum. Territorij etiam triumphalis non leue testimonium habet vita beati Petri Apostolorum principis à beato Hieronymo presbytero, vt titulus præfert, siue vt aliqui volunt a Damaso Papa scripta; vbi dicitur beatû Petrum fuisse sepultum in Ecclesia sui nominis, quæ ad templum Apollinis, iuxta territorium Triumphale fuerit ædificata, & constantem retinet famam ætas nostra, pontem de quo diximus, nobilium fuisse, nec ille vnquam rucolas transiuisse. Habet etiam incidenter monumeta commutationis factæ Calendis mensis Augusti, siue Sextilis à memoria victoriæ Octauiani Cæsaris Augusti de Antonio, & Cleopatra, ad liberationem beati Petri à carcere, & catenis Herodis: Vnde festum ipsius beati Petri ad Vincula celebramus. Cineres C. Cæsaris Obilisco insigni positos, qui cernitur in territorio Triumphali. Hactenus Flauius de Ponte, Porta, Via, ac Territorio Triumphali, quem diffusius quàm cæteri hanc rem sequutum, hic ad verbum totumque eius locû apponendum censui. Marlianus autem ferè ad verbum locû Flauij describens libro 2. cap. 8. in hæc habet verba: Vrbis portis tandem descriptis, portæ etiam triumphalis licet extra pomerium esset, operæpretium fuerit locum ostendere. Pontem igitur cuius pilarum fundamenta infra pontem Heglium cernuntur, & portam cuius vestigia ad intimam Tyberis ripam olim exstabat; viamque ad Cæsaris Obiliscû protensam, Triumphali nomine appellatos esse nonnulli opinantur: quoniam Iosephus Vespasiani, & Titi triumphum describens, ait ipsos, non in Palatio maiori, sed in Isidis templo nocte quieuisse, transiisseque ad Octauianas ambulationes; votisque rite celebratis, recessisse ad portam, quæ ab eo quod per illam semper triumphorum pompa ducere-

tur nomen acceperit . Quibus verbis constat Capenam non esse eandem quæ Triumphalis : Nam ambulationes Augusti fuere ad Mausoleum . Fit igitur verisimile hinc per portam , & pontem Triumphalem eò profectum esse , vbi nunc est hospitale Sancti Spiritus . Suetonius commemorat quosdam Senatores censuisse Augusti funus porta Triumphali ducendum . Hactenus Marlianus . Sed idem auctor libro 5. cap. 18. cum de pontibus in specie loqueretur , ac præcipue de ipso Triumphali , ita subscribit : Pontis autem Triūphalis pilæ in Tyberi adhuc cernuntur è regione hospitalis Sancti Spiritus . Triumphalis est nuncupatus , quod per ipsum triumphantes transirent ; sequitur supra hunc ad teli iactum pons , nunc Sancti Angeli dictus , olim verò Hælius ab Hælio Hadriano , qui eū propè sui sepulcri molem excitauit . Spartianus : Fecit , inquit , & sui nominis pontem , & sepulcrum iuxta Tyberim : quem pontem nulla alia de causa posuisse arbitramur , quàm vt per ipsum transeuntes propius dictam Molem spectarent , cum Triumphalis publico vsui satisfacere videretur . Quibus verbis deprehenditur , pontem Triumphalem non ad alium finem excitatum esse , quàm vt per eū tantum triumphantes Urbem ingredientibus cum pompa , manubijs , & captiuis transire solitos fuisse ; non vt Triumphantes tantum , & nobiles per ipsum , vt Flavius innuere videtur , sed (mea quidem sententia) vt Triumphantes , Urbem (vti diximus) ingressuri , cum pompa , apparatus , & captiuis per pontem illum tantum , & non aliunde transire deberet . Hunc autem quando & à quo excitatum , nihil adhuc certi nobis est , nisi coniectari liceat Consulum tempore , cum primum Romæ triumphari est ceptum , vt aliquis esset peculiaris triumphantibus in Vrbe locus , tū in ingressu ipsius Urbis , tum etiam in transitu , ac demum accessu ad ipsum Capitolium , vbi certum est Triumphantes Ioui Victori constituisse , ædificari sit coeptus ad publicum Urbis decorem , & ornatum . Itaque & porta primum , & territorium , & pons , atque via , hac de causa Triumphalia vocitata fuisse . Pontem hunc vel fluminis impetu deiectum , prout Senatorium ætate nostra vidimus , ac denuò reiectum ; seu barbarorum sæuitia , & feritate euersum adhuc nobis exploratum est : iamdudum verò pro certo est esse desisse .

Pons

Pons Sublicius.

PONTEM Sublicium ab Anco Martio ligneum primo excitatum fuisse Liuius memorat; ab eoq; Sublicius dictus, quasi subligatus: postea vero ab Æmilio lapideus factus, Æmilius dictus est, licet Sublicij nomen nunquam amiserit. Super hunc pontem narrat idem Liuius Horatium Coclitem Romanum ciuem præstantissima virtute, & robore virum, solum Hetruscorum in Urbem irruentium impetum vsque adeo sustinuisse, quoad Romani pontem ipsum post illius terga perfregissent: atque cum inde se vna cum equo in Tiberim præceps deijceret, incolumis vterque vna cum patria seruatus est. Vnde pariter ob tanti viri, & facti memoriam egregie veteres ex ponte illo Argeos, hoc est Scirpeas imagines quotannis per Virgines Vestales in Tiberim projicere solitos fuisse; quod & testantur nonnulla argentea vetusta, ac parua numismata argeorum hac historia insculpta. de quibus etiam Festus sic ait: Argeos vocabant scirpeas effigies, quæ per Virgines Vestales annis singulis iaciebantur in Tiberim. Pontis huius in hunc vsque diem pilarum fundamenta videntur ad eam pertinentia

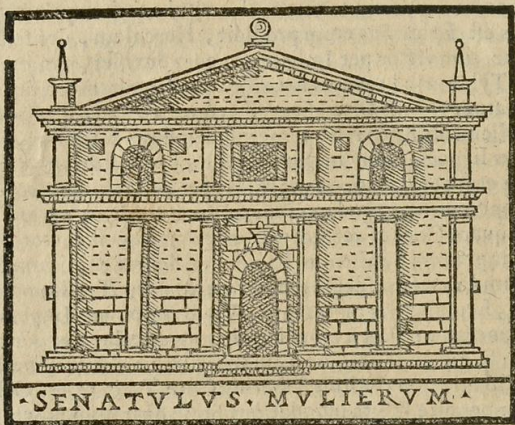
tinentia Tiberis ripam, vbi Naualia sunt ad præsens. De Pō-
 te hoc Plin. ita meminit libro 36. cap. 15. vbi de ædificijs si-
 ne clauo, & alijs mirabilibus ædificiorum Romæ agit, in hæc
 verba: Olympiæ autem arte, mirabili modo, in porticu, quā
 oppidani heptaphonon appellant; quoniam septies eadem
 redditur. Cyxici & buleutorion vocant ædificium amplum
 sine ferro clauo, ita disposita contignatione, vt eximantur
 trabes sine fulturis, ac reponantur. Quod itē Romæ in Pon-
 te Sublicio religiosum est, postquā Coclite Horatio defen-
 dente ægrè reuulsus est, &c. Hactenus Plin. Legitur etiam
 ex Blondi Flauij Romæ instauratæ lib. 1. num. 29. Antoni-
 num Pium Imperatorem marmoreum fecisse, seu potius in-
 staurasse; nam ex Liuiο Æmilium Lepidum marmoreū con-
 struxisse constat. De eius pontis prima constructione sic ha-
 bet Liuius primo ab Vrbe condita in Anci Marcij gestis: Ia-
 niculum quoque adiectum, non inopia loci, sed nequando
 ea arua hostium esset id non muro solum, sed etiam ob cō-
 moditatem itineris, ponte Sublicio tum primum in Tyberi
 facto, iungi Vrbi placuit, &c. Sed quid de hac tota re Liuius
 habeat, dum ne lectorem legere pigeat, totam huius rei se-
 riem, & historiam ex Liuij hic subtexuimus, quam ex lib. 2.
 Annalium 246. ad V. C. sic refert: Cum hostes adessent,
 pro se quisque in Urbem ex agris emigrant: Urbem ipsam
 sæpiunt præsidijs. alia muris, alia Tiberi obiecto videbantur
 tuta. Pons Sublicius iter penè hostibus dedit; ni vnus vir
 fuisset Horatius Cocles (id munimentum illo die Fortuna
 Urbis Romanæ habuit) qui positus fortè in statione pontis,
 cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde cita-
 tos decurrere hostes vidisset, trepidamque turbam suorum,
 arma aditusque relinquere, reprehensans singulos, obfistens
 obrestansque deum & hominum fidem, testabatur nequid-
 quam, deserto præsidio eos fugere, si transitum pontem à
 tergo reliquissent: iam plus hostium in Palatio Capitolioq;
 quam in Ianiculo fore, itaque monere, præcipere, vt pontē
 ferro, igni, & quacunque vi possent interrumpant: se impe-
 tum hostium, quantum corpore vno posset obfisti exceptu-
 rum. Vadit inde in primum aditum pontis, insignisque in-
 ter conspecta cedentium pugnae terga obuersis cominus ad
 incedendum prælium armis ipso miraculo audaciæ obstupefacis
 hostes.

hostes . duos tamen cum eo pudor tenuit , Sp. Lartium , ac T. Herminium , ambos claros genere factisque , cum his primam periculi procellam , & quod tumultuosissimum pugnae erat , parumper sustinuit : deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta , reuocantibus , qui rescindebant cedere in tutum coegit : circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum , nunc singulos prouocare , nunc increpare omnes : saeuitia regum superbiorum suae libertatis immemores alienam oppugnatum venire . Cunctati aliquandiu sunt , dum alius alium , ut praelium incipiant , circum spectant . pudor deinde commouit aciem , & clamore sublato , vndique in vnum hostem tela conijciunt , quae cum in obiecto cuncta scuto hae sisserent , neque ille minus obstinatus , ingenti pontem obtineret gradu ; iam impetu detrudere conabantur virum , cum simul fragor rupti pontis , simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus , pauore subito impetum sustinuit . Tum Cloes ; Tyberine pater , inquit , te sancte precor , haec arma , & hunc militem propitio flumine accipias . Inde sic armatus in Tyberim desiluit , multisque super incidentibus telis , incolumis ad suos transfrauit , rem ausus plus famae habituram ad posteros , quam fidei . Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit ; statua in Comitio posita ; agri quantum vno die circumarauit datum : priuata quoque inter publicos honores studia eminebant : nam in magna inopia pro domesticis copiis vnusquisque ei aliquid fraudans se ipse victu suo contulit . Porsena primo conatu repulsus , consilijs ab oppugnanda Vrbe ad obsidendam versis , praesidio in Ianiculo locato , ipse in plano ripisque Tyberis castra posuit , nauibus vndique accitis , & ad custodiam positis , ne quid Romam frumenti subuehi sineret , &c. Haec Liuius de historia Horatii Coclitis super ipso ponte gestorum . Marrianus vero de ponte hoc varijs in locis subscribit ; primum namque lib. 1. cap. 4. vbi de vario Urbis ambitu differit , sic habet : Ancus Urbem ampliauit , nouaeque multitudini Auentinum concessit . Multis postea Latinis in ciuitatem acceptis , Ianiculum quoque Vrbi coniunxit , ponte Sublicio tunc primum facto ; Quiritium fossam in planioribus Urbis circumduxit , &c. Idem auctor deinde lib. 5. cap. 14. vbi ex professo de ponte sacro , & Sublicio edisserit , sic apponit :

apponit : Auspicemur autem ab eo qui omnium primus positus est. Epicardus enim prodidit, Herculem, occiso Gerione, cum victor per Italiam armenta duxisset, pontem supra Tyberim ad tempus struxisse, quem pontem sacrum appellatum esse ait Dionysius : Fuitque ea parte, qua postea Sublicius ab Anco rege perpetuo mansurus extructus, licet totus ligneus. Nam sine ferreo clauo, sine fulturis ita dispositus erat contignatione, vt trabes per bella eximerentur, ac reponerentur. Quòd quidem sic facere religiosum fuerat, postquam Coclite defendente agrè reuulsus est, auctor Plin. Hunc pontem Sublicium Lapideum deinde Æmilium Lepidum Pretorem fecisse memorant, & ab eo Æmilium pontem, Lepidive denominatum. Vnde Antoninus Imperator in Itinerario : Post iterum inquit vnus effectus per pontem Lepidi, qui nunc abusuè Lapideus dicitur. Hunc Tiberinis fluctibus læsum restituit Tiberius. Corn. Tacit. refert Othone imperante, subita inundatione fuisse diruptum, quem longo tempore post Antoninum Piũ restituisse scribit Iul. Capitolinus. Huius pontis supra Naualia exstant vestigia ex magnis marmoreisque saxis. Neque enim est cur non credamus hæc fuisse huius pontis vestigia, quanquam de eius loco varia traduntur: constat enim ad Auentini radices stetisse; quod etiam innuit Appianus his verbis: Auentinus ascendit Cracchus, mox inde fugiens per pontem ligneum ad alteram fluminis partem euectus est. Sublicius autem dictus est, quia ilex species est quercus ex qua confici solebat, vel vt alij à Sublicibus lignis, lingua enim Volsca magnæ trabes ad perpendicularum directæ Sublices vocantur, quales in pontium substructionibus ferè defiguntur, quia pronæ nimio sui pondere minus firmiter iacerent. Et ideò Cæsar in pontis supra Rhenum institutione ait se tigna posuisse, non Sublice modo directæ, sed prona.

Haftenus Marlianus de ponte Sublicio; cuius ne longior sim, cætera omittenda duximus.

Senaculum seu Senatulum.

BI & quid fuerit Senaculum, facile innuitur (si Blondo Flauto credimus) ex eius libro secundo, num. 62 & 65. his verbis: Varro namque cum dixisset Tullum Hostilium regem Curiam Hostiliam ædificasse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextra huius Comitio substructus, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi: hic Græcostasis à parte vt multa; Senaculum supra Græcostasim, ubi ædes Concordiæ, & Basilica Opimia, Senaculum vocatum, ubi Senatus, aut ubi seniores consisterent. Quatuor hic, Rostra, Comitium, Græcostasim & Senaculum, quæ in Reipub. administratione maximo semper vsui fuerunt indicaturi, ordinem Varronis sequimur: Et sequitur idem auctor infra numero 65. Senaculi autem locus supra Græcostasim extructus, ubi fuerit ultra dicere non expedit, cum vtriusque ædificij ruinas in vinetis coniunctas confusasque cernamus, &c. Sed cum hic de Senaculo mulierum dicere aggressi, nonnihil edisseramus, videndum nobis primum est quid de eo Marlianus scripserit, is enim lib. quarto cap. 23. Senaculum mulierum

in

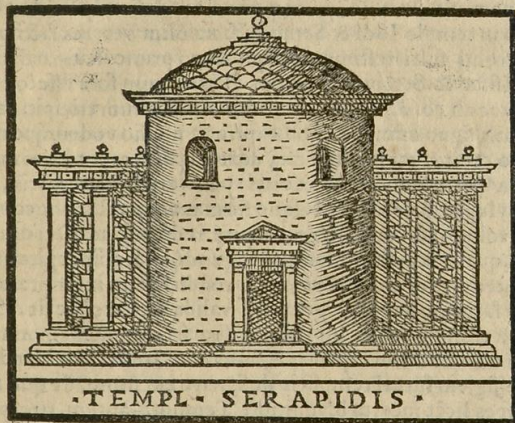
in colle Quirinali Lampridij testimonio fuisse subscribit, dum ea quæ in eodem colle fuerant recenset his verbis: Senaculum mulierum in Quirinali Heliogabalum fecisse, eo in loco in quo antea fuerat conuentus matronalis solennibus dumtaxat diebus refert Lampridius, &c. De Senaculo autem in genere idem auctor alibi insinuat, & ubi ab initio fuerit; libro enim secundo cap. 2. sic ait, cum de nonnullis quæ in Capitolino colle fuerant sermonem haberet, in hæc Vitruuij verba: Item in Capitolio commonefacere potest & significare mores vetustatis, Romuli casa in arcu sacrorum stramentis tecta. Ad eandem autem, vel ubi illa fuerat, Senaculum steterisse innuit Linius, cum ait; Censores porticum ab æde Saturni in Capitolium ad Senaculum, ac super id Curiam strauisse, &c. & alibi nempe libro tertio cap. 10. ostendens Curiam & Senaculum idem prorsus esse, ait his verbis: Non enim omnes ædes sacra erant templa: Curia augurato condita erat templum; ædes sacræ non augurato conditæ, templa non dicebantur; neque in illis poterat haberi Senatus, auctor Varr. qui cum duo Curiarum genera fuisse ostendat, videlicet Curiam ubi curarent sacerdotes res diuinas, vt Curia veteres; & ubi Senatus humanas, vt Curia Hostilia, apparet Curiam & Senaculum idem esse; alterumque à cura, alterum à Senatu, idest senioribus publicas res curantibus denominatum. Et quia in Hostilia res humane tantum curabantur, ideo alibi ait; eam esse quidem templum, & sanctum non esse. Verum quoniam Sex. Pompeius ex Nicotrato memoriæ prodidit, Senacula Romæ tria fuisse: Vnum inquit, ubi nunc ædes Concordiæ inter Capitolium & forum, in quo solebant magistratus cum senioribus deliberare: alterum ad portam Capenam: tertium intra ædem Bellonæ, in quo exterarum nationum legatis, quos in Urbem admittere nolebant Senatus dabatur, significat suo tempore desijisse S.C. fieri in Concordiæ tēplo, alioquin solent, non solebant, dixisset, & templum non ædem appellauisset. Eius enim verba innuunt, Senaculum diuersis tēporibus varijs in locis institutum. Sed nec te moueat quòd cum ipse tria Senacula tantum commemorarit, nos quartum ex verbis Cor. Tac. in Capitolio fuisse ostenderimus: Varroq; supra Græcostasim quintum. Nā pleriq; augent, pleriq; fundant,

&

& ad eos transeunt nomina; & in tam multis sæculis; in tanta etiam rerum varietate, nomina, locaque & numerus ipsorum sæpè est mutatus, &c. Idem etiam auctor alibi, eodem nempe libro 2 cap. 16. cum de Græcostasi, & alijs quæ in dorso Palatini montis fuere, sermocinaretur, in hæc ait verba: Quod autem ait Plin. in delubro Concordiæ cornu aureo Augustæ dono fuisse gemmam sardonichen inclusam, Marfyamque religatum, & Cassandram à Theodoro pictâ, de quo delubro intelligat dubium est. Senaculum autè fuisse supra Græcostasim, vbi ædes Concordiæ, & Basilica Opimij Senaculumque vocatum, vbi Senatus, vel vbi Senatores cõsisterent; dictumque à γερονυσία auctor est Varro. Hactenus Marlianus de Senaculo; cuius satis abundè sit dictum ne longior sit sermo quàm res exposcere videatur. Ego verò quid de Senaculo mulierum existimem, breui subscribam: Duplici namque ratione id mihi institutum fuisse videtur publicum ædificium; primò quòd inibi mulieres tantum, & fortè pauperculæ tanquam ad proprium tribunal in ius vocarentur, vel aliàs euocarent, vt quamprimum earum lites & causæ sub certis iudicibus expedirentur, ne ad Curias, aut alia frequentiora Urbis loca, ac tribunalia trahi cogerentur: vel ad hoc vt matronæ, & quæ moribus, & ætate præstantes in Vrbe erant, statis quibusdam diebus, vt Marlianus ipse innuit, ad earum sacra peragenda sisterent, quicquid alij de hoc senserint.

Templum

Templum Serapidis .

X Pub. Victoris , seu Fabij (vt nonnulli malunt) libello , quatuordecim in regiones Urbem fuisse olim diuisam accepimus ; quod & antiquus lapis marmoreus , in area Capitolina adhuc nostra tēpestate exstans , id pariter indicat , cuius inscriptio talis est .
 IMP. CÆSARI DIVI TRAIANI PARTHICI FIL.
 DIVI NERVÆ NEPOTI TRAIANO HADRIANO
 AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. XX. IMPER. II.
 COS. III. P. P. MAGISTRI VICORVM VRBIS
 REGIONVM XIII.

Cuius tertia regio , eodem auctore Isidi , & Serapidi tribuitur ; sic enim in eodem libello habetur ; quem etiā & Blondus Flavius , & Raphael Volaterranus , & alij auctores citāt , in hæc verba : Regio iij. Isis , & Serapis continet Monetam , Amphiteatrum , quod capit loca 387. millia , Ludum magnū , & Dacium , domum Bruti , Suburam , Lucum pastorum , scholas quæstorum , & capulorum , Thermas Titi , & Traiani , Porticum Liniæ , Castra Misenatium , &c. ex quo patet , ac pro comperto habetur , Serapidis tēplū in ipsa regione

Y sui

fui nominis extitisse, quanquam non desunt qui velint eodem in templo Isidi & Serapidi sacra olim veteres fecitasse, Macrobij fulti testimonio, qui libro primo Saturnal. cap. 20. Isida & Serapidem vnum & idem cum sole esse ostendit, nec ab eo distingui, illiusque simulacrum tricipitis animantis signo effingi, quod exprimat medio eodemque maximo capite leonis effigiem: à dextera parte caput canis mansueta specie blandientis exoriri: pars verò laeva ceruicis, rapacis lupi capite finiri: easque formas animalium draconem suo volumine connectere, capite redeunte ad Dei dexteram, qua conspicitur monstrum: quòdque leonis capite præfens tempus demonstratur, quia conditio eius inter præteritum futurumque actu præsentis valida feruensque sit. Sed præteritum tempus lupi capite signari, quod memoria rerum transactarum rapiatur & auferatur. Item canis blandientis effigiem futuri temporis designare euentum, de quo nobis spes licet incerta blanditur. Tempora autem ritè proprio famulantur auctori, cuius vertex insignitus calathò, & altitudinem sideris, & potètiā capacitatis ostendit, quia in eū omnia terrena redeunt. Hæc ex Macrobo. Sed & vt aliquid etiam liceat de ipso Serapide subnectere, quis nam fuerit, & vbi primū cultus, attendamus. Serapis igitur apud Ægyptios idem sonat quod sacer bos (apis enim bos appellatur eorum lingua) cuius historia fusius tum apud Herodotum, ac Diodorum Siculum, tum etiam Ammian. Marcelli. libro 22. inuitur. sic nāque se habet. Apis nomen fuit bouis apud Ægyptios, quem pro Deo colebant, alio nomine Serapis, corpore erat niger, candida fronte, in tergo alba nota insignis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cancharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demersum Ægyptij indictò iustitio, veste scissa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: inuento verò alio mirificè latabantur. Responso autem dare non vt cætera oracula solitus: sed si manu oblatum pabulum sumpsisset à consulentibus, secundus euentus, atque omnia prospera decernebat: si verò abnuerat omnia sinistra protendebat. Ideo cum à Germanico Cæsare pabulum oblatum renuisset, funestum omen & indubiam necem, quæ paulò post secuta est, pronunciauit.

Ipte etiam serapis Osiris prius dictus est, qui fuit Iouis filius

I huius ex Niobe Phoronei filia : qui Phroneo in regnum Argi-
 uiorum successit, qui postea Ægialelem fratrem prefecit regno
 A Achæ, & ad Ægyptios transfretauit gloriæ desiderio, quos
 o cum subegisset, Isidem quæ & Io vocabatur Inachi primi re-
 gis Argiuorum filiam duxit uxorem. Vbi cum illa literas,
 D Ofiris varias artes Ægyptios docuisset, vterque diuinos hono-
 ri res meruerunt. Tandem à Sityphone Ægyptio, vel (vt seruius
 is ait) a Typhone fratre clam occisus ab Iside diu quæsitus est.
 C Demum apud Phialam iuxta Syenem laceratus repertus est;
 o curauitque eum Isis sepeliendum in Abato insula eius palu-
 bdis, quæ Memphi proxima est, quam etiam Stygeni idest mœ-
 ri rorem appellauit; nec nisi sacerdotes certis diebus, eosque
 iv vittatos eo accedere voluit. Sed cum apparuisset Ægyptijs
 b deinde bos quidam, Ofirim putarunt, adoraueruntque vt
 b deum, & vocauerunt Apim, idest bouem eorum lingua; de-
 ni inde verò dictus est Serapis quo de Tibull. libro 1. eleg. 7.

Te canit atque suum pubes miratur Ofirim

Barbara, Memphitem plangere docta bouem.

I De Ofiride sic habet Euseb. lib. de Præpar. euangel. Diodo-
 rum Siculum inducens: Ægyptios ferunt primos omnium
 motum, ordineinque cælestium corporum admiratos, solem
 & Lunam, Deos putasse, ac solem quidem Ofirim, Lunam
 ai Isim nuncupasse. Ferunt Ofirim apud Ægyptios, in sitionem
 & aratrum, vini que vsum primum reperisse, aliaque non-
 na nulla, quæ latè prosequitur Tibull. loco superius citato.

De templo quopiâ Serapidis, quod Thebis fuit, meminit
 I Pli. li. 36. cap. 7. vbi de generibus marmorum & porphireticis
 agitur in hæc verba: Nunquam hic maior repertus est, quam in
 templo Pacis ab Imperatore Vespasiano Augusto dicatus, ar-
 gumento Nili 16. liberis circa ludentibus, per quos totidem
 cubiti summi incrementi augmentis se annis eius intelligunt.
 Non absimilis illi narratur in Thebis delubro serapis, vt pu-
 tant Memnonis statua dicatus, quæ quotidiano solis ortu cõ-
 tactum radijs, crepare dicunt, &c. Idem etiam auctor lib. 38.
 cap. 5. de colosso quodam Serapis sic habet: Apion cognomi-
 natus Plistonius paulò ante scriptum reliquit, esse etiam
 nunc in Labyrintho Ægypti colosseum Serapim à Smaragdo
 noue cubitorum, &c. Sed vt de templo Serapidis quod nobis super-
 sunt cõplectamur, nonnulli insinuant eo loci in Vrbe stetisse,

Y 2 vbi

L I B E R

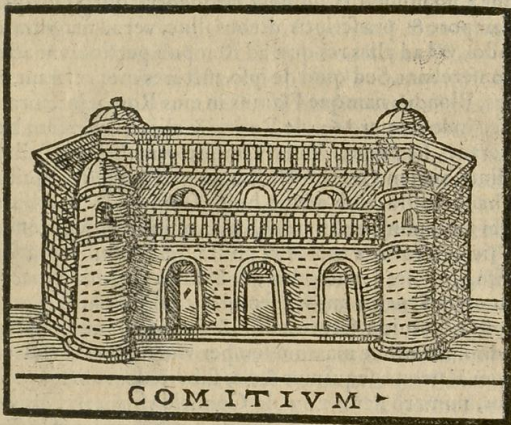
ubi ad præfens in Cœnobio sanctæ Mariæ Nouæ propè celeberrimum Templum Pacis extat fornix quædam ampla & ingens vtrinque, seu ab utroque latere concamerata, in ea parte hortorum, quæ Amphiteatrum spectat; licet alij velint id Iano esse sacrum; quodque auctore Tito Vespasiani Aug. filio erectum estimatur, sicut & templum ipsum Pacis ab ipso Vespasiano constructum, & Amphiteatrum ipsum ædificari cœptum, à Titoque eius filio, debellatis Hierosolymis perfectum: licet aliqui in cœnobio S. Crucis in agro Seforiano, ac nonnulli in Exquilijis extitisse credant. Mihi autem, ex superius deductis verisimilius fit fuisse in eius regione Urbis iij. vt supra docuimus; cum ab ijsdem Ifide, & Serapide nomen sumpserit. Sed cum neminè adhuc legerimus qui Serapidis templo cōstanter locum præbuerit, opinamur id fuisse sub monte ad balnea Pauli: nam & in ea regione quam P. Victor describit fuisse cōpertum est, nempe Ifidis, & Serapidis, cui opinioni adstipulatur titulus sequens in vetusto marmoreo lapide incisus, etsi ab utroque latere mutilus, quique ad præfens hac nostra ætate legitur palmularijs literis in pauimento Ecclesiæ sanctæ Agathæ, sub ipso monte, vel balnea Pauli, qui talis est:

SERAPIDI DEO

. . M. AVRELIUS ANTONINVS . .
 . . IFEX MAX. TRIBVNIC. POTE . .
 ÆDEM . .

Comi-

Comitium.

COMITIVM, hoc est ipse Comitiorum locus, nam nostrum id primum institutum est aggredi, ubi, quid, unde dictum, & ad quid esset, reliquum est ut videamus. Ipsa namque quæ ad Comititia, & ad varia eorum genera spectant, tum Agellius lib. 15. cap. 27. tum etiam ex recentioribus accuratissimè Nicolaus Gruchius Rotomagensis, vir nostra ferè tempestate eruditissimus, ad vnguem perscripsit. Ideò ut ad rem nostram veniamus, Comitium fuit locus, seu ædificium latum & patens in foro, seu propè ipsum forum, in ea parte Palatini montis, mea quidem sententia, quæ propè arcum Titi Imperatoris exstat, seu parum infra ipsum arcum, ubi turris satis magnæ, ac vetustæ fragmentum adhuc cernitur, quæ vulgo Pallaria nuncupatur, & infra ipsum Palladium, qui locus superior fuit Comitio, ut ex ipso aspectu patet. Et videtur ab eo Comitij nomen deductum, quasi à coeundo teste Festo, qui sic ait: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio conveniebant, qui locus à coeundo, idest simul veniendo dictus est. Hactenus Festus, vel ut nostro more lo-

Y 3 quamur

quamur à populi multitudine & frequentia, quæ stato quodam tempore & præscriptis diebus illuc, vel ad magistratus eligendos, vel ad alias res quæ ad Rempub. pertinerent acturi, se conferebant. Sed quid de ipso auctores mei referant, videamus; Blondus namque Flavius in eius Romæ instauratæ libro secundo numero 62. de Rostris & alijs quæ in foro Romano erant, sic pergit: Varro namque cum dixisset Tullum Hostilium regem Curiam Hostiliam ædificasse, sic sequitur: Ante hanc Rostra, sub dextra huius Comitio locus subtructus; vbi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, hic Græcostasis apertè vt multa; Senaculum supra Græcostasim, vbi ædes Concordiæ, & basilica Opimia Senaculū vocatum, vbi Senatus, aut vbi seniores consisterent. Quatuor hic Rostra, Comitia, Græcostasim, & Senaculum, quæ in Reipub. administratione maximo semper vsui fuerūt, indicaturi, ordinem Varronis sequimur &c. & subdit idem auctor paulò inferius, numero nempe 67. de Comitio vbi fuerit, his verbis: Comitium fuisse in foro Romano inter turrim quæ Palata appellatur, & lacus Curtij locum, collisque Palatini, quem foro imminere videmus, radices, & Faustinae monumenta, siue sancti Laurentij in Miranda Ecclesiam, faciliè intelligi poterit ex superius dictis: de quo quid fuerit, priusquā dicamus, doloris impetu nos trahente, nostris & futurorum sæculorum hominibus notum fore volumus: Porcos nunc ex publico ætatis nostræ instituto, ibi, & nullo alio in loco (quod sæpè vidimus) venundari, &c. & prosequitur infra numero 68. Comitij vocabulum, sicut A. gellius in noctibus Atticis ostendit, & loco, & actui commune fuit. De loco quidem, quando satis dictum est, de actu plura dicamus. Duobus in locis, supradicto scilicet, & Campo Martio omnes deligebantur siue Dictatores siue Consules & Prætores, siue alij magistratus, &c. Hactenus Flavius. si quis autè plura de his nosse cupiat, illum consulat, & superius citatos auctores Marlianus verò notter libro tertio cap. I. vult Comitium in ea parte Palatini montis extitisse, quæ vergit ad Arcum Titi, his verbis: Ab eadem autem Palatij parte ferè ad arcum Vespasiani, Comitij nomē obtinuit; & prosequitur inferius eodem cap. Nam quæ pars fori Comitium appellabatur nomen fori obtinebat; & inferius sic subdit: quod Plinius etiam significat
qui

qui lib. 14. ait, ficum arborem in foro atque Comitio coli; cū
 tamen vnica esset arbor, eaque in Comitio. Verum tempore
 quo primum Hannibal in Italiam descendit, cum Comitium
 tectum esset, vt Liuius septimo belli Punici prodidit à foro
 caput distingui. Cur autem Suetorius non dixerit templum
 Pacis positū esse. Comitio, ea videtur ratio, quia inter vtrun-
 que media intercurrerebat via sacra, &c. & subdit idem auctor
 de Comitio libro eod. cap. 6. vbi de his quę in foro fuere agit
 in hæc verba: Comitiales dies appellabant, cum in Comitio
 conueniebant, qui locus à coeundo, idest simul veniendo est
 dictus, auct. Sex. Pomp. Plutar. verò, quod illuc Titus Tatius
 & Romulus coerint, & inter eos fœderis condiciones sancitę
 firmatęque fuerint, Comitium dictum putat. Alconius ait
 esse locum, quo coire equitibus & Pop. Rom. liceret, &c. Ha-
 ætenus Marlianus de Comitio. Meminit & Comitiorum Sue-
 ron. in vita Cæsaris, vbi agit de coniuratis qui Cæsarem ip-
 sum interfecerunt, quænam eorum consilia fuerint in consti-
 tuendo, seu deligendo occisionis loco, in hæc verba: Conspi-
 ratum est in eum à 6c. amplius, C. Cassio, Marcoque & De-
 cio Bruto principibus conspirationis: qui primum cunctati,
 vtrumne illum in Campo per Comitia tribus ad suffra-
 gia vocantem, partibus diuisis è ponte deijcerent,
 atque exceptum trucidarent: an in sacra via,
 vel in aditu theatri adorirentur post-
 quam Senatus Idibus Martijs in
 Pompeij Curiam edictus est,
 facile tempus & locum
 prætulērunt. Hæc
 de Comitio
 satis
 dicta nobis suffi-
 ciant.

·PREFERICVLO·

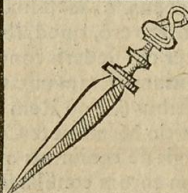
·SIMPVLO·

·CANDELABRO·

·MAGLIO·ET·SCVRE·

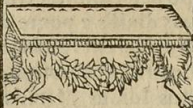
·SESCEPI·TA·

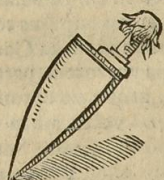
·PATERA·

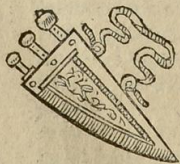
·DISCO·

·ENCLABRIS·

·DOLABRVM·

·VAGINA·

·ACCERRA·

·VLLA·

·ANTIOVA· SACRIFICIALIA·

*Antiqua sacrificalia instrumenta, & vasa, ex ordine
in figuris apposito.*

I.

RÆFERICVLVM: à præfero dictum, vas fuit enecum sine ansa, vt Festus ait, patens veluti peluis, quo ad sacrificia utebantur Hæstus Festus. Verùm vt mihi liceat secundũ hodiernam consuetudinem existimare, hoc puto vas ad id ferẽ fuisse, quod ætate nostra turibulum esse videmus: nam & in eo ignem tulisse veteres crediderim, ideoq; præibat, seu præferebatur, nam ignis cæteris elementis præstantiorem sedem retinet, ac cunctis præire videtur; in eoque dijs adoleri tura solitos, vt nunc turibulis summo veroque Deo adoletur. ac pari modo præfertur, dum proceditur.

II.

SIMPVLVM, seu Simpuuium, utroque enim modo scriptum inuenimus, fuit calix fictilis, quò vinum in sacrificijs libabatur, ita dictum a sumendo, quòd eo vinum minutatim sumebant. de quo Plin. lib. 35. cap. 12. sic scribit: In sacris quidem etiam inter has opes, non murrhinis crystallinisve, sed fictilibus prolibatur Simpuuijs. Apuleius autem catinum, & Simpulum sacrificijs adhiberi solita ostendit his verbis: Paupertas Populo Romano imperium à primordio fundauit; proque eo in hodiernum dijs immortalibus Simpulo, & catino fictili sacrificat. Festus verò sic habet: Simpulum vas paruum non dissimile cyathò, quò vinum in sacrificijs libabatur. Vnde & mulieres rebus diuinis deditæ, simpulatrices dicuntur. Varro scribit vas esse minutim fundens, in cuius locum successerit epichylis: idest infundibulum. Vnde veteres res minutas nulliusque pretij simpularias appellabant. Atque de Simpuuiò meminit Luuenal. Sat. 6.

aut quis
Simpuium ridere Numq. * nigrumq; catinum,

al. præferumq;

Sunt

L I B E R

Sunt etiam qui velint simpullum gemino L. scribendum, ea forma qua ampullam dicimus. In simpulo aliquid facere prouerbii speciem habet, Cic. de leg. excitabat enim in simpulo, vt dicitur Gratidius quos, &c.

III.

CANDELABRUM notæ est significationis: est enim in quo candelæ figuntur. Cic. in Verr. act. 6. lectos gratos, & candelabra ænea. Varr. candelabra à candela dicuntur, in his enim funiculi ardentes figebantur, &c. Saluator & Dominus noster candelabri pariter meminit Matth. cap. 5. sic dicens: neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Variæ etiam fuerunt candelabri formæ, vt ex antiquis marmoribus patet: nam & in arcu Titi Imperatoris propè templum Pacis insculptum est *ἑπταλυχνόν*, hoc est septem luminarium, quod aureum Salomon Rex Iudæ in templo summi Dei cōstituit, vt est in Exodi cap. 37. fecit candelabrum de auro purissimo, &c. quodque ipse Titus Imperator debellatis Hierosolymis, quæ à ditione Pop. Rom. defecerant, inter pretiosiora quæ in Salomonis templo inuenit, candelabrū & arcā fœderis quæ in eius arcu sunt insculpta, Romam triumphans inuexit, aliæ candelabri formæ in posteriori parte porticus Antonini & Faustinae, & alibi multis in locis visuntur.

IIII.

MALLEVS seu ligneus, siue ferreus fuerit, instrumentum fuit ad boues ante aras deorū olim percutiendos: sicuti & hodie ligneo ad eundem effectū lanii vtuntur, nempe ad boues similiter sternendos, hic vna cum securi à sacrificio seu ab vno ex victimariis gestabatur: atque coronatis victimarum capitibus (teste Plin. libro 16. cap. 4. in his verbis: Postea deorum honori sacrificantes sumpserunt, victimis simul coronatis) malleo primum ante aram percutiebant: deinde securi ceruix abscondebatur: tum ad eiuscerationem, & exta rimanda, captandaque auspicia, procedebant, sed hætenus de malleo.

S E C V-

IIII.

S E C V R I S autem à secando dicta videtur: hoc instrumento olim ad varios effectus vsi sunt veteres; nam & ad ligna secanda, & etiam ad bellum; Virg. lib. 11.

aratham quatiens Tarpeia securim.

vsī sunt pariter ad fontes puniendos, quiq; à magistratibus capite plectendi erant, securi percutiebantur. Cic. 3. Verr. Agunt eum præcipitem pœnæ ciuium Romanorum, quos partim securi percussit, partim in vinculis necauit, & Virg. 6. Æneid.

*Consulis imperium hic primus sauasq; secures
Accipiet.* Et Lucan. lib. 7.

Pacificas sauus tremuit Catilina secures.

Huius instrumenti inuentrix fuit Penthesilea Amazon recte Plin. lib. 7. cap. 56. Vnde & Amazones, securigeræ à poetis dictæ sunt. Secures item Magistratuum insignia erant, virgarum fasciculo loro illigatæ. Cic. 6. Verr. Quamobrem fasces Prætoribus præferuntur, cur secures datæ? Secures demum, vt in nostram sententiam veniamus, licet grandiores, erant ad victimarum carnes secandas diuidendasq; pro ut libebat sacrificolis, victimarijs, & id genus hominibus, qui sacrificijs antiquorum præerant. Hodie Lanij in Vrbe magno latoq; cultro ad carnes diuidendas vtuntur, quem spatagium vocant.

V.

S E C E S P I T A interprete Festo, culter est ferreus oblongus manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum argento, auroq; fixo, clauis æneis, ære cyprio, quò Flamines, Flaminicæ virgines, Pontificesq; ad sacrificia utebantur, à secando sic dicta; eadem aliàs dicitur, qua in sacrario vtuntur: sacraria namq; in templis reticulo æneo olim sepiebantur, in quo turbæ relictæ sunt, per quas manibus sacra tangere licet; est hoc in templo Bonæ deæ, sed & aliis in locis, & sunt velut repacula quædam, ita Secespitæ dicuntur duobus modis. Sueton. in Tyber.

nam

nam & inter Pontifices sacrificanti simul, pro Secespita, plū-
beum cultum subijciendum curavit. Idem alibi: Secespi-
tam alii securim, alii dolabram æneam, alii cultellum pu-
tant.

VI.

PATERA fuit poculi genus latum ac patens, de quo
Virg. I. Æneid.

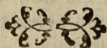
impiger hausit.

Spumantem pateram, &c. Cic. 6. Verr. ait: Patera, qua
mulieres ad res diuinas vterentur. Macrobius verò Satur-
nal. lib. 5. cap. 21. de poculorum generibus loquens, cum
de carchesiis loquutus fuisset, sic infert de Patera: Sed Plau-
tus insuetum nomen reliquit, aitque in fabula Amphytrio-
ne pateram datam, cum longè vtriusque poculi figura diuer-
sa sit. Patera enim, vt & ipsum nomen indicio est, planum
ac patens est, carchesium verò procerum, & circa mediam
partem compressum, ansatum mediocriter, ansis à summo
ad infimum pertingentibus. & prosequitur: Asclepiades au-
tem vir inter Græcos apprimè doctus, ac diligens, carchesia
à nauali re existimat dicta. Ait enim: naualis veli partem in-
feriorem, Pateram vocari: at circa mediam fermè partem
τραχηλὸν dici, summam vero partem carchesium nomina-
ri; & inde diffundi in vtrunque veli latus, eaque cernua vo-
cantur, &c. Virgil. autem ostendens pateris libare Ioui so-
litum, sic infert:

Tum pateras libate Ioui, &c. Sed hætenus de patera.

VII.

DISCVS, teste Iulio Polluce, vas latum est ad por-
tandas carnes aptum, fortè lanx, Cic. de Orac. Quo-
rum auditores discum audire malunt, quàm philosophum.
hoc in sacris utebantur veteres, seu ad exta introspecien-
da, siue ad colligendum sanguinem, quem vna cum vino
aris infundebant, postquam diis delibassent.

ANCLA-

VIII.

ANCLABRIS teste Festo, fuit mensa ministeriis diuinis apta, qui ait, Vasa quoque ænea quibus sacerdotes vtuntur Anclabria appellari; subdens Anclare [seu vt alij malunt Antlare] à Græco ἀντλῶ descendit, (quod haurire significat) Liuius: Florem anclabant liberi ex carchefiis. Hactenus Fest. Sunt autem, vt supra tetigimus, qui putent Antlabra ἀπὸ τῆς ἀντλῆς, hoc est ab hauriendo, dici. nam ex vasis quæ in ipsa Anclabri imponebant vinum inde hauriebant: in hac etiam (vt opinor) mensa veteres diis dapes delibandas parare solitos fuisse crediderim, quæ ideo mensa dicta est teste M. Varrone, quasi sit mesa, eò quòd inter duos poneretur, de qua Virg. lib. 1. Aeneid. sic habet.

Pars epulis onerant mensas, &c.

Duo autem fuerunt apud Romanos pretiosissima mensarum genera, Citrea, & Acerna, sic dicta à genere lignorum, de quibus fiebant, Martial. libro 14. Epigram. 5. Ouid. 11. Metamor.

Hunc pede conuulso mensæ Pellaus acerna

Stravit humi. Cic. 6. Verr. mensam citream à Lutadio abstulisti. Horat. 1. Serm. Sat. 3.

Modo sit mensa tripes, &c. Quandoque ponitur pro prandio, vel cœna, Iuuenal. Sat. 1.

una comedunt patrimonia mensa.

Vnde & primæ & secundæ mensæ, id est primi & secundi cibi, vulgus Introitum, & Exitum mensæ appellat, seu primos, vel secundos intermissus. Ouid de Nuce: Poma cadunt mensis non interdicta secundis. intelligens de lege Licinia, quæ à P. Licinio Crasso diuite lata est, cuius summa erat, vt Calendis, Nonis, Nundinis liceret cuique in dies singulos duntaxat tringenta assēs edendi causa consumere, ceteris verò diebus ne amplius opponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum libra, & quod ex terra, vite, arboreve natum esset: atque hinc habetur huius versus Ouidiani sensus. Erat pariter & lex Orchia, ab Orchio Tribuno plebis de Senatus sententia lata, qua conuiuiarum numerus præscribebatur: iubebatque vt patentibus ianuis cœnaretur, quò observatio eius videri posset. Cic. ad Atti. li. 14.

secundam

L I B E R

secundam mensam dixit numero singulari : Hæc (inquit) ad te scripsi apposita secunda mensa . Accipitur etiam mensa pro abaco numulariorum, quemadmodum apud Græcos; unde & ipsi numularii à Cicerone Mēsarii vocantur, quos Græci *τράπεζιτὰς* vocant (vulgus nostri temporis bancheriolos, seu bancherottos, ab ipsis pariter mensis, quas banchas, seu banchos appellant) Cic. in Pis. stipendium militibus, mensis palam propositis, numeratum . Ponitur quandoque pro disco, siue quadra qua vitumur in mensa ad epulas in fructula concidendas Virg. 7. Æneid.

Accisis coget dapibus consumere mensas .

Antiqui mensam vasorum quadratam habuerunt. vocaueruntq; Vrnarium : de quo vide Varr. Fuit & mensa vinaria rotunda nomine Cylibatum *ἀπὸ τῆς κύλικος*, sic enim Græci calicem vocant. Altera erat quadrata, una columella subnixa, cartibulum vocatur . Auctor idem Varr. de ling. lat. Sed vt de mensa ad sacrificia peragenda nonnulla alitruamus, de ea sic Festus ait: Mensæ in ædibus sacris ararū vicem obtinent, quia legibus earum omnium sacræ quoque mensæ sunt, vt velut in aram, vel in pulvinaris loco sint. Priuati quoque in primis ipsis locis habere solent, vbi sacras habituri sint, cuius modo est parentatio non sacrificium. Hactenus Festus de sacra mensa : sed si quis plura de hac re scire velit, legat Scaligeri Annotationes, seu castigationes in Festum eod. verbo .

I X.

DO L A E R V M, vt ex forma patet : (nam nullibi hoc me aliàs legisse fateor) fuit culter grandior, sutorio perquam similis, quò olim reor in sacrificiis veteres vti fuisse solitos, ad hostias, & victimas deglubendas, postquam malleo hæ percussæ, & ingulatæ essent, à quò forte nomen sumpserit, seu potius à dolando, hoc est ab æquandis partibus carniū, quæ aris imponebantur diis immolandarum, sumpta metaphora à dolabra, quæ Fabri lignarii est instrumentum, quo ligna dolantur, seu expoliuntur, quanquam & rusticum itidem sit instrumentum, cuius Columella lib. 3. meminit his verbis : Quæ falce amputari non possunt, acuta dolabra

labra abrudito, est & eius diminutivum dolabella, de qua idem auctor lib. 5. sic infert: Circa crus dolabella dimouenda est terra, &c. Plutarchus verò in vita Tiberii & Caii Gracchorum, de dolone, quod genus est gladii, sic meminit: ille verò (Tiberium intelligit) palam gladium, quem dolonem vocant, accinctus ambulabat, &c. Quòd culter huiusmodi hoc nomine appellare tur, auctorem adhuc desidero, quod autem hac forma vnum ex sacrificialibus instrumētis fuerit, nulli dubium esse puto: nam passim multis in locis marmore antiquo insculptum cernere licet, & præsertim in arcu marmoreo, quem aurificum nominant, propè Ecclesiam sancti Georgii in Velabro, vbi multa, quæ ad antiqua sacrificia spectant, videre est.

X.

V A G I N A, adeo notæ significationis est, vt nulla prorsus alia indigeat declaratione, nisi dixerimus fuisse tecam gladiatorum, quā (vt in Seceſpita diximus) bullis æneis auratis, aut etiam argenteis ornata fuisse existimandū est, in qua cultri omnes, nempe dolabrum, Seceſpita, & alii omnes cultelli ad varios vsus sacrificiorum recondabantur peractis sacrificiis, quā vnus e victimariis, seu sacrificulis de zona pendentem gestabat, vt patet in arcu insculptum, superius citato, in quo ordo ipse penè totus sacrificantiū more antiquo; ibique simulacra L. Septimii Seueri Imper. ac Iuliæ Augustæ vxoris, Antoniniq̃ue, seu Getæ eorum filiorum insculpta videntur.

X I.

A C E R R A fuit arcula ærea, siue argentea, qua thus in sacris obeundis olim gestabatur; ex eaque in præficulo pranis immisſis, ponebatur adolendi causa: de hac Festus in hæc habet verba: Acerra, ara, quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur. alii dicunt arculam esse thurariam vbi scilicet thus reponebant. hætenus Festus. Hodie verò nostri Nauiculam thurariam appellant, ita dicta à forma quam præſert. constatque vel ex auro apud principes in locis primariis, vel argento

inter

L I B E R

inter mediocres ; ex hac namque materia , vt plurimum hac tempestate constant , aut saltem ex auricalcho , aut æræ argento perfecto in locis tenuioribus . hoc itidem instrumentum in eodem arcu aurificum superius citato cernitur, vt cætera pariter quorum hic meminimus ,

XII.

VLULA quæ & olla , seu aula , vt antiqui dixere , fuit vasis genus t este Festo , qui sic ait: Aulas antiqui dicebant , quas nos dicimus ollas , quia nullam literam geminabant : Itaque aulico qua exta , quæ in aulis coquebantur , dicebant, idest elixa, inde Plauti Aulularia dicta est, ipse Plaut. quoque in Captiuis de hac meminit. in hac carnes putatur in sacris coqui solitas , dum diis litarentur , & ideo antiqui aulas quas nos ollas , dicebant , idest vasa figlina in quibus cibaria coquuntur . Plaut. in Amphitr. infringatur aula cineris in caput , diminutiuum eius est aulula , à qua Plauti comedia Aulularia vocata , hoc est parua olla , à quo aliud diminutiuum auxilla fit , & inde fortè vlla per sineresin dicitur . hoc vas , vt dictum est , in sacris iungebatur ad carnes animalium coquendas , quas postea diis eorum epulabantur , &c.

F I N I S.

T A B V L A.

*Numerus folium, litera a, b. Paginam primam,
vel secundam indicant.*

A

ERARIUM in Sa-
turni. f. 19. a 45. a

Aedes sacrae non
oēs templa. 27. b

Aequimelium. 63. a

Aggeres Tarquinij. 89. b

Agon. 109. b

Agonalia. 99. a

Agricultura. 152. b

Almo flu. 76. b

Alta semita. 98. a

Albula. 121. a

Ambulationes Octavianas.
fol. 14. b

Ambitus vrbis. 8. b 14. b

Amphitheatrum. 71. b

Statilij Tauri. 72. a 148. a

T. Vespasiani. 85. b

Claudij. 117. a

Antrum Fauni, & Pici. 83. a

Anio Nouus. 135. a

Anio Vetus. 134. b

Anio flu. 134. a

Antrum Cyclopi. 76. a

Anser argenteus. 24. b

Antipolis. 15. a

Antiqua sacrificalia. 173. a

Aquæductus. 72. a

Aquæ quot. 73. b

Aqua Claudia. 73. b

Mariana. 13. a

Traiana. 74. b

Alexandrina. 105. a

Tepula. 136. a

Iulia. 136. a

Martia. 92. a 136. a

Virgo. 115. b 135. b

Alfictina. 127. a

Augusta. 127. a

Sabbatina. 130. b

Mercurij. 138. a

Appia. 135. a

Ara Herculis. 59. b

Septimiana. 14. a

Saturni. 18. a

Martis. 14. a

Febris. 32. a

Malæ fortunæ. 90. b

Iunonis Iugæ. 30. b

Asi. 32. a

Pacis. 39. b

Apollinis. 6. a 10. b 137. a

Cæsaris. 50. b

Victoriæ. 55. a

Carmentæ. 57. a

Maxima. 5. b

Consi. 5. b 65. b

Opis. 62. b

Cereris. 62. b

Penatum. 65. b

Iouis Elicij. 81. b

Iouis Inuentoris. 82. a

Iouis Viminei. 93. b

Iouis Pistoris. 44. a

Murcæ. 81. b

Neptuni. 105. a

Ditis. 110. b

Proserpinæ. 110. b

Z Flaminij.

T A B V L A.

Flaminiij .	114.a	Sifimini .	90.a
Arcus Triūphales. 31.a	70.b	Sempronia .	62.b
Romuli .	31.a	Caij, & Lucij .	92.a
Domitiani .	116.b	Opimij .	36.b 54 b
Traiani .	41.b	Antonini .	145.a
Septimij .	45.a	Balneæ Pauli .	96.b
Vespasiani .	54.a	Balneæ Palatinæ .	34.b
Fabianus .	53.b	Balneæ Pauli Aemil .	144.b
Coclitis .	58.b	Bibliotheca Maiorum .	25 a
Constantini .	70.a	Augusti .	34.b
Gordiani .	90.b	Pauli .	51.a
Galieni .	91.a	Vulpia .	94.b
Tiberij Cæsaris .	106.b	Marcelli .	102.b
Theodosij .	110.a	Busta Gallica .	52.b
Camilli .	112.a		

C

Area Vulcani .	39.a	Capitolium .	1.a 16.a
Armamētariū in Cēlio .	76 a	Capitolium vetus .	97.b
Armamētariū Telluris .	40.b	Campus Martius .	8.6 112 b
Armilastrum .	82.b	Tyberinus .	112.b
Argei quid .	122 b	Vaticanus .	3.b 128.b
Argiletus .	63.a	Martius Minor .	120.b
Argiletus Imus .	63 a	Martialis in cœlio .	75.b
Arx Capitolij .	15.b	Exquilinus .	90.a 151.a
Arx Crescentij .	131.b	Viminalis .	12.a 94.b
Arena quid .	86.a	Sceleratus .	98.b
Afylus .	19.b 63.b 141.a	Floræ .	106.b
Atrium in Capitolio .	25.a	Agrippæ .	112.b
In Palatio .	35.b	Horatorum .	138.a
Pompei .	106.b	Capena Ciuitas .	13.a 84.b
Veneris .	50.b	Caput Neronis .	22.a
Mineræ .	50.b	Casa Romuli .	25.a
Vestæ .	28.b	Carcer Tullianus .	43.b
Libertatis .	81.b	Castra prætorialia .	145.b
Auguratorium .	34 b	Castra peregrina .	71.a
Auentinus Mons .	21.a	Cattium Custodiæ .	134.b
14.b 80 b		Carinæ .	87.a
B		Cella Iouis .	17.b
B Afilica Portia .	47.b 55.a		
Pauli .	50.b		

Cella

T A B V L A.

Cella Concordiæ .	27.b	Calabra .	25.a
Cella Marris deorum .	58.b	Saliorum .	34.a
Cenatio Iouis .	34.b	Hostilia .	47.a 55.a 71.a
Circus quid .	63.b	Pompei .	55.a 206.b
Circus Maximus .	64.a	Iulia .	55.a
Floralium .	100.a	Vetus .	5.b 87.a
Flam nius .	102.b	Noua .	87.a
Neronis .	110.a 129.a	Ostauia .	102.a
Alexandri .	110.a	Curatores Tabulariorū .	24.a
Antonini .	147.b	Curatores Riparum .	122.a
Clinus Capitolinus .	22.a		
Victoria .	6.b		
Virbius .	52.b 88.b		
Suburranus .	91.a		
Publicus .	32.b 100.a		
Clypeus Martis .	25.b		
Clitellæ loca .	132.b		
Cloaca Maxima .	48.a 48.b		
Cœlius .	1.b 70.b		
Cœliolus .	70.b		
Colosseus .	85.b		
Colossus Apollinis .	21.b 34.b		
Neronis .	22.a		
Martis .	105.a		
Comitiū .	38.a 43.a 49.a 171.a		
Columnæ greg in capitolio .			
fol .	24.b		
Columna Rostrata .	25.b		
Traiani .	42.a		
Cæsaris .	50.a		
Menia .	50.a		
Porticus Cœcordiæ .	27.a		
Bellica .	68.b 104.b		
Lactaria .	57.a		
Antonij Pij .	114.a		
Columna miliaria .	132.a		
Collis Hortulorū .	2.b 100.a		
Cremera flu .	6.b		
Curia .	23.a 27.b.54.b		

D

Domus vrbis Romuli .	
fol .	6.a
T. Tatij .	25.b
Romuli .	25.a 33.b
Numæ .	28.b
Tulli Hostilij .	33.b
Tarquiniij Prisci .	34.a
Ser. Tullij .	88.b
Anci Martij .	53.b
Manlij .	15.b 29.b 25.b
Milonis .	23.b
Ouidij .	31.a
Valerij Max .	32.a
Catilinæ .	33.b
Scauri .	33.b
Ciceronis .	34.a
M.Flacci .	34.a
Crassi .	34.a
Viturbij .	34.a
Vani .	34.a
Augustana .	34.a
Tiberiana .	34.a
L. Amerimni .	34.a
Calui Oratoris .	34.a
Horrensi .	34.a
Publicolæ .	34.a

Z 2 Cæsa-

T A B V L A.

Cæſaris. 52.a 93.a

M. Antonij. 52 b

Cornelij. 63.a 75.b 97.a

Pompei. 68.b 88.a 106.b

Lateranorum. 71.a

Mammurræ. 75.b

Claudij Centimali. 75.b

Tetricorum. 75.b

Iunij Senatoris. 75.b

T. Claudij Clypti. 75.b

Phylidis. 82.b

Balbin. 88.a

Neronis Aurea. 88 a b

Transitoria. 88 b

Virgilij. 89.a

P. Africani. 62.b

Acliorum. 91.b

Gordiani. 92.a

Lelia. 93.a

M. Craſſi. 94.a

Q. Catuli. 94.a

C. Aquilij. 94.a

Pomponij Attici. 97.b

Flauij Balbini. 98.a

Martialis. 99 b

Pincij Senatoris. 100.a

Coruina. 107.a

Flauiorum. 141.a

E

Emporium. 84.a 138.b

Equiria. 103.a

Equus Traiani. 41.b

Cæſaris. 50.b

Constantini. 50.b

Domitiani. 47.a 48.a 50.b

L. Veri. 71.b

Phidia, & Praxitelis. 97.b

Eſquilæ. 2.b 7.b 86.b

F

Fauſſe. 25.a

Fagutal. 94.a

Ficus Ruminalis. 29. a 29. b

Figlinæ. 12.a 134.a

Forum Traiani. 41.a

Neræ. 42.a

Romanum. 43.a

Latium. 43.a

Cæſaris. 50.b

Auguſti. 51.a

Transitorium. 43.a

Holitorium. 56.b

Piſcarium. 57.a

Boarium. 57.a 58.a

Suarium. 112.b

Archimonij. 99.b

Salutij. 98.b

Eſquilinum, 90.a

Fornix Sertinij. 68.a

Fons Fauni. 68.b

Fons Iuturnæ. 69.a

Focalus. 69.a

Forma molis lignæ, &c. 158.

Fons in platea Matheiorum.

fol. 161.b

G

Gægoſtaſis. 36.b 54.b

Gabij qui nunc. 13.a

Gracchus vias direxit. 132.a

H

Hippodromus. 162.a

fol. 137.a

Hylerna. 84.b

Horologium Campi Mar-

tij. 117.a

Horrea Po. Ro. 84.b

Horti Mecænatſis. 90.a

Martialis

TAVOLA.

Martialis.	128.a	Esquilinus.	86.b
Salustij.	128.a	Petilinus.	11.a
Neronis.	129.a	Fagutalis.	86.b
Ouidij.	132.b	Larum.	86.b
Terentiani.	137.a	Querquetulanus.	90.a
Galbæ.	138.b	Camœnarum.	13.a 137.a
Cæsaris.	127.a	Honoris.	137.a
I		Aegeriæ.	137.a
I Aniculus.	3.a 7.b 128.a	Ludi Piscatorii.	127.b
I Ianus Septimianus.	14.a	Lupanaria.	68.b
I lex sacra in Vaticano.	128.b	Lupa ænea Capitolina.	152.a
I Insula Tyberina.	124.a	M	
I Insula Lycaonia.	124.b	M Anfiones Albanæ.	71.a
I Iuturna.	116.a	M Macellum Magnū.	76.a
I Iuppiter Pistor.	44.a	Macellum Liuianum.	90.b
L		Mantoleum Augusti.	118.b
L Aurentalia.	7.a	Marfotius.	44.a 47.a
L Laurus qua triumphantes coronabantur.	34.b	Malum punicum.	98.a
L Lathomiæ.	43.b	Manalis lapis.	136.b
L Lacus Iuturnæ.	36.b 116.b	Mensura Viarum.	10.a
L Lacus Curtius.	48.a	Meta Sudans.	85.a
L Lauacrum Agrippinæ.	93.b	Miliarium Aureum.	45.b
L Leges Romuli.	24.a	Môtes à Romulo inclusi.	5.b
L Lignarij.	84.a	Montes Urbis.	1.a
L Limina Capitolii ænea.	25.b	Mons Capitolinus.	15.a
L Libri Sibylini.	25.b	Saturnius.	15.a
L Lichni in templo Apollinis.		Tarpeius.	15.b
fol.	33.a	Vaticanus.	128.b
L Locus Palladii.	33.b	Clatræ, & Apollinis.	97.b
L Locus Iuberonum in Circo.		Citatorum.	114.b
fol.	68.b	Moles Hadriani.	131.a
L Locus Sacer Mercurio.	138.a	Muri ex saxo quadrato.	8.a
L Lupercal.	28.b 29.b	Muri Collinam non excedebant.	8.a
L Lucus Vestæ.	28.a	Muri restituti.	8.b
Afylli.	15.b	Muri cur distorti.	9.a
M Martis.	86.b	Muri an in prisca fundamentis.	9.a
M Iunonis Laciniæ.	86.b		
fol.	90.a		

Z 3

Nauvalia.

T A B V L A.

N		Palatual.	34.b
N	Aualia. 128.a	Pantheon.	107.a
	Naumachia quid. 66.a	Pila Horatia.	50.b
	Circi Maximi. 66.a	Pila Tiburtina.	99.b
	Domitiani. 117.b	Pinea aenea.	156.a
	Neronis. 129.a	Pyramides.	84.a
	Cæſaris. 127.a	Pons Herculis.	122.a
	Nemus Alexandri. 109.a	Sacer.	122.a
	Noſſocomion. 125.a	Sublicius. 7.b 122. a 125.b	
O		fol.	165.b
O	Beliscus quid. 66.b	Lepidi.	126.a
	In Circo Max. 67.a	Miluius.	122.b
	Lunæ. 96.b	Aelius.	123.a
	Campi Martii. 117.a	Triumphalis. 14 b 164.a	
	Ad Mauſoleum Auguſti.	Vaticanus. 123.a 130.b	
	fol. 118.b	Aureli ⁹ , vſ Ianicul. 123.a	
	Vaticani. 14.b 129.a	Tarpei ⁹ , vel Fabric. 123.b	
	Extra portā S. Lau. 134.b	Eſquilin ⁹ , vſ Ceſti ⁹ . 123 b	
	S. Marię Maioris. 153.b	Senatoriū, vel Palat. 125.b	
	Ad Caput Bouis. 137.a	Salarius.	134.a
	Officina Monetæ. 19.b 46.a	Numentanus.	134.b
	Officinæ Minii. 100.a	Mamæus.	134 b
	Oulia. P 114.b	Lucanus.	134.b
P	Aladium. 33.b	Ocriculi.	132.a
	Pallium mirum. 25.b	Narnæ.	132.a
	Palus Caprea. 110.b	Valentinianus.	137.a
	Plateæ Antonianæ. 34.b	Caligulę ī foro. 36.a 46.b	
	Palatium. 1.b 32.b	In Campo Martio. 115.b	
	Traiani. 41.b	Pomerium.	9.b
	Pincii. 11.b	Pomeriū à qb ⁹ ppagatū. 9.b	
	Neræ. 43.a	Pomeriū à quibus propagari	
	Romuli. 55.a	poterat.	10.a
	Conſtanti. 71.b	Portæ vrbis Romuli.	6.b
	Seforiani. 71.b	Carmentalis. 6.b 10.b	
	Caracallæ. 80.a	Scelerata.	6.b
	Licinianum. 92.a	Romana.	7.a
	Decii Imp. 93.b	Mugonia.	7.a 10.b
	Antonini Pii. 114.b	Trigonia.	7.a
	Auguſti. 118.a	Pandana.	7.a 10.b
		Libe-	

TAVOLA.

Libera.	7.a	Triumphalis, vel vatica-	
Romanula.	7.a	na.	13.b 14.a
Saturnia.	7.a 15.a	Tiburtina.	10.b
Ianualis.	7.a	Valeria.	10.b
Minutia.	10.b	Stercoraria.	23.b
Querquetulana.	10.b	Porta Vetus Palatii.	35.b
Rauduscula.	10.b	Portæ Panthei.	107.b
Sancualis.	10.b	Portæ templi Romul, & Re-	
Prænestina.	10.b	mi.	39.b
Salutaris.	10.b	Portic ⁹ Clini Capitolini.	23.a
Catularia.	10.b	Metelli.	25.a
Lauernalis.	10.b	Pallatina.	34.a
Mutia.	10.b	Concordiæ.	27.a
Laurentina.	10.b	Constantini.	25.a
Ferentina.	10.b	Libertatis.	32.b
Piacularis.	10.b	Q. Catuli.	34.a
Libitinenfis.	10.b	Augusti,	118.a
Ratumena, vel Veiêt.	10.b	For. Augusti.	51.b
Flumentana, vel Flami-		Antonii pii.	114.a
nia.	8.b. 10.b	Traiani.	41.b
Collatina.	11.b	Antonini, & Faustinae.	
Agonésis, vñ Quirin. vñ Sa-		fol.	51.b
lar. vñ Collin.	10.b 11.b	Claudiæ.	52.a
Viminalis, vel Numétana,		Liuiæ.	52.a
vel Ficulnéfis.	10.b. 12.a	Circi Max.	64.b
Interaggeres.	10.b 12.a	Amphitheatri.	86.a
Exquili. vñ Taur.	12.a 12.b	Neptuni.	115.b
Næuia, vñ Labic.	10.b. 12.b	Quirini.	98.a
Cœlimontana, vel Asina-		Octaviæ.	102.a
ria.	10.b 13.a	Corinthia.	105.a
Gabiusa.	10.b 13.a	Mercurii.	105.b
Latina.	10.b 13.a	Seueri.	106.a
Capena, vel Appia.	13.a	Pompeia.	106.b
Tergemina, vel Hostien-		Panthei.	107.b
sis.	10.b 13.a	Veneris Erycinæ.	133.a
Portuêf vñ Naua.	10.b. 13.b	Pratâ Mutia.	127.b
Aurelia.	10.b 14.a	Pratâ Quintia.	131.b
Fontinalis, vei Septimia-		Prædiolum Iulii Pauli poe-	
na.	10.b 14.a	tæ.	129.a

T A B V L A.

Puteus Probe.	93.b	Senatula tria.	26.b
Puteus aquæ salientis.	95.a	Senatus vbi poterat haberi.	
Puticolæ.	135.a	fol.	27.b
Puteal Actii.	49.b	Secretarium Po. Ro.	45.b
Puteal Libonis.	53.b	Sepulcrum Faustuli.	47.b

Q

Virinale mons. fol.	2.b
8.a 95.b 96. a	

R

R Egiones vrbis.	10.a
R Regia Numæ.	28.b
Remurius mons.	80.b
Remoria.	82.b
Roma vbi.	4.a
Roma ab Euandro condita.	
fol.	5.a
Romani prouincias statuis	
spoliarunt.	22.b
Roltra Noua, & Vetera.	47.a
Rumon Tyberis est dictus.	
fol.	121.a
Rupes Tarpeia.	15.b 23.b

S

S Aturnia oppidū.	7.a 15.a
Salinæ.	13.b 58.b
Saxum Carmentæ.	23.b
Sacrarium Numæ.	57.a
Sacrarium Bonæ deæ.	137.a
Scalæ Caci.	6.a 82.b
Annulariæ.	34.a
Gemoniæ.	82.b
Sciphius, & Ariō equi.	120.b
Serra Tyberis est dict⁹.	121.a
Septizonium Seueri.	69.a
Septizonia duo.	69.b
Seuiges aurati.	25.b
Senaculum.	23. a 31. a 36. b
167. b	
Senatulum Mulierum.	99.b

Accæ Laurentiæ.	7.a 61.b
Argi.	63.a
C. Cestii.	84.b
Romuli.	47.b
Neronis.	100.a
C. Plotij.	110.b
Vestaliū.	98.b
Marcelli.	100.a 119.a
Scyllæ.	120.a
Iulix.	120.a
Britanici.	120.a
Drusi.	120.a
Numæ.	127.b
Hircii, & Panfæ.	120.a
Cecilii statii poetæ.	128.a
Hadriani.	131.a
Marii.	134.a
Licinii Tonforis Augu-	
sti.	133.b
Marii.	134.a
Iliæ.	134.a
Bacchi.	134.a 148.b
Metellæ.	137.b
Collatini.	137.b
Africani.	130.b
Scipionum.	130.b 137.b
Septem Epulonū.	130.b
Seruiliorum.	137. b
Metellorum.	137.b
Tulliorum.	137.b
Enii.	137.b
Horatiorum.	138.a
Pom. Attici.	138.a
Q. Cecilii.	138.a
Sepul-	

T A B V L A.

Sepulcrorū public ⁹ loc ⁹ .	90.a	Latonæ.	27.a 34.b
Septa Agrippina.	112.b	Dianæ.	102.b
Septa Campi Martii.	114.b	Aesculapii.	27.a 125.a
Silex percutiendi fœdera.		Hygiæ.	27.a
fol.	17.a 25.a	Mineræ.	27.a 108.a
Sicilia locus in Palatio.	34.b	Cereris.	27.a
Sylva Laureæ.	82.a	Martis.	27.a 107.b 136.b
Sororium Tigillum.	52.a	Mercurii.	27.a
Spoliarium.	75.b	Vertumni.	62.b
Spelunca Caci.	13.b 82.a	Bacchi.	27.b 102.a
Statuæ, Simulacra, Signa vel		Statæ matris.	49.b
Imagines.	21.a	Pudici tiæ.	59.b
Iouis.	85.b	Rheni flu.	44.b
Iouis Imperatoris.	21.a	Sibyllæ.	47.b
Iouis Tonantis.	21.a	Sibyllæ Tiburtinæ.	134.a
Iouis Opt. Max.	21.a	Veneris.	107.b 133.b
Iouis Pistoris.	44.a	Cupidinis.	102.a
Nemesis.	21.a	Castandæ.	27.b
Victoriæ.	21.a 27.a 37.a	Romuli, & Remi.	22.b
Fidei.	21.a	Scipionis.	22.a
Numeriani Imp.	34.a	Coruni.	51.b
Herculis.	21.b 47.b 59.a	M. Aetii.	49.b
68.b 108.a		Tremellii.	49.b
Herculis ænea.	154.b	Alexandri Magni.	37.b
Boni Euëtus.	21.b 108.b	Cæsaris.	49.b 129.a
Fortunæ.	66.a 136.a	Q. Marcii.	49.b
Bonæ fortunæ.	21.b	Augusti.	107.b
Proserpinæ.	102.a	Agrippæ.	107.b
Musarum.	102.a	Q. Ciceronis.	40.b
Apollinis.	27.a 34.b 51.b	Alcibiadis.	49.b
Iani.	21.b	Tulii.	47.b
Veneris.	130.b	Sp. Matici.	47.b
Cupidinis.	130.b	L. Rosii.	47.b
Nili.	21.b 130.b	Cælii.	47.b
Satyri.	21.b 102.a	Coclitis.	38.b 49.b
Tygris.	21.b	Ganimedis.	39.b
Castoris.	21.b 37.a 51.b	Scipionis.	22.a
Pollucis.	21.b	Syllæ.	22.a 47.b
Iunonis.	27.a 102.a	Aemilii.	22.a
		Metelli	

T A B V L A.

Metelli.	22.a	De rebus gestis à Clodio.	
Corneliæ.	22.a	fol.	24.a
Trebi.	22.a	Acrea in Laterano.	24.a
Tyberis.	130.b	Tabernæ nouæ.	50.b
Fabij Max.	22.a	Veteres.	50.b
Bruti.	22.a	Septem.	50.b
Cloclia.	53.b	Quinque.	50.b
Muti.	53.b	Argentariæ.	50.b
Ser. Tullii.	57.b	Lanæ.	62.b
Tiberii.	75.b	Bibliopolarum.	63.a
Varronis.	34.b	Cæditæ.	138.a
Britanici.	34.b	Meritoria.	127.a 140.a
Laocoontis.	88.a	Argiletanæ.	63.a
Cleopatrar.	130.b	Decem.	93.b
Socratis.	120.b	Templa Aedes sacræ, Sacel-	
Alcibiadis.	120.b	la, & Fana.	
Ludienis.	38.a	Iouis.	97.b 124.b
Cn Octauii.	47.b	Iouis pheretrii	16.b
M. Scauri.	47.b	Iouis Opt. Max.	17.a
P. Scipionis.	138.a	Iouis Tonantis.	19.a
L. Scipionis.	138.a	Iouis Custodis.	20.a
Ennii.	138.a	Iouis Sponsoris.	21.a
Summani.	17.b	Iouis Statoris	27.b 105.a
Pasquini.	157.a	Iouis Victoris.	33.a
Equi ænei.	160.b	Veionis.	19.b
Stagna Neronis.	86.a	Saturni.	7.a 18.a 38.b
Suburra.	92.b	45.a 97.b	
Suburra Plana.	92.b	Larum.	5.b 53.b
Suburbanum Liberti Nero-		Iunonis.	17.b 81.b 107.a
nis.	134.b	130.a	
Suburbia.	T 132.a	Iunonis Monetæ.	19.b
T Abernola.	92.a	27.a 83.b	
Tabulæ publicæ.	23.b	Iunonis Lucinæ.	117.b
Victoriæ Scipionis.	22.a	Iunonis Matutæ.	57.a 59.b
Iugurthæ.	22.a	Iunonis Reginæ.	20.b 81.a
Raptus Proserpinæ.	22.a	Iunonis Sospitæ.	32.a
Fœderum Carthaginen-		Iani.	6.b 20.a 35.b 55.b
sium.	23.b	62.b	
Aeræ restitutæ.	23.b	Iani Quadrifrontis.	62.b
		Apol-	

T A B V L A.

Apollinis. 14. b 33. a 103. a	Telluris. 40. a 52. b
129. a	Salutis. 21. a 40. b 99. b
Herculis. 104. b	Bacchi. 97. b 134. b
Herculis Musarum. 105. a	Pietatis. 56. a 116. a
Herculis custodis. 104. b	Rheæ. 38. b
Herculis Victoris. 58. b	Carmetæ. 6 b 57. a 143. a
81. b	Spei. 97. a 137. a
Termini. 20. a	Matutæ. 81. b
Mentis. 20. b	Pudicitia. 59. b 163. a
Veneris. 50. b	Pudicitia Plebeia. 59. b
Veneris Erycinæ. 133. a	Vertumni. 37. a
Veneris Victricis. 106. b	Consi. 65. b
Veneris Genitricis. 37. b	Mercurii. 65. b
Veneris Cloacinæ. 39. b	Floræ. 100. a 65. b
Veneris Caluæ. 21. a	Minerua. 17. b 81. b 97. b
Veneris, & Cupidinis. 71. a	112. a
Martis. 51. b 76. b 103. b	Minerua Calcidica. 112. a
129. a 136. b	Concordia. 26. b 36. b
Martis Vltoris. 21. a 37. b	38. b 54. b
Fidei. 21. a 32. b	Vestæ. 28. a 38. b 57. b
Fortunæ. 19. a	Cereris. 32. a 65. b
Flauia gentis. 117. b	Victoria. 21. a 32. a 40. b
For. Masculæ. 60. a	81. i
For. Primigenia. 21. a	Aii. 30. a
60. a 99. a	Romuli. 28. b 31. b
For. Obsequentis. 21. a	Quirini. 38. b 97. a
For. Virilis. 57. b	136. b
For. Prosperæ. 59. b	Matris Deum. 32. a
For. Paruæ. 60. a	Libertatis. 21. a 32. b
Fortis Fortunæ. 60. a	81. b
127. a	Heliogabali. 33. a
For. Equestris. 86. b	Penatum. 33. b
For. Muliebris. 136. a	Lunæ. 81. b
For. Publicæ. 95. b	Solis. 38. a 40. b 65. b
For. Scia. 89. b	100. a
Malæ Fortunæ. 90. b	Castoris, & Pollucis 36. a
Vulcani. 37. b	Augusti. 33. b 36. a
Pacis. 39. a	Faultinæ. 36. a
Bellonæ. 104. a	Cæsaris. 37. a 50. b
	Libe-

T A B V L A.

Liberi.	65.b.134 b	Terentus locus in campo	
Liberæ.	65.b	Martio.	110.b
Proserpinæ.	65 b	Theatrum in genere.	101.b
Dianæ.	38. a 71.a 81.a	Scauri.	101.b
Fauni.	71.a 125.a	Pompei.	106.a
Deæ Carnæ.	75 b	Marcelli.	102.a
Claudii Cæs.	75.b	Thermæ in genere.	78.b
Honoris.	76.b 99.a 133.b	Antonianæ.	79.b
Virtutis.	76.b 137.a	Dioclitianæ.	94.a
Ifidis. fol. 14 b	30.b 76.a	Decianæ.	74.b 82.b
	92.b	Varianæ.	82.b
Bonæ Deæ.	81 a	Traiani.	82.b
Quietis.	86.b	Titianæ.	87.b
Felicitatis.	89.b	Philippi Imp.	88.a
Silvani.	93 a	Gordiani.	92.a
Apis.	99.a	Olympiadis.	93.b
Serapidis.	169 a	Nouatianæ.	93.b
Pantheonis.	107 a	Agrippinæ.	107.a
Dii Fidii.	99 a	Neronianæ.	109.a
Boni Euentus.	108.b	Alexandrinæ.	109.a
Neptuni.	65.a 96.b 103.b	Hadriani.	88.109.b
	210.a 115.b	Seuerianæ.	127.a
Rauenatium.	127.a	Constantianæ.	96.b
Neniæ.	134.a	Aurelianæ.	127.a
Ridiculi.	137.a	Tyberis.	3. a 29.a 121.a
Orci.	33.a	Translyberina regio.	127.a
Iuturnæ.	116 a	Tribunal Aurelium.	128.a
Aesculapii.	124 b 143.b	Trophoea Marii.	91.b 120.a
Camœnarum.	13.a 137.a	Turres vrbis.	14.b
Tempestatis.	137.a	Turres Capitoli.	16.b
Portumni.	138.b	Turris Mœcœnatis.	89.b
Febris.	32.b	Turris Militiarum.	96.b
Deæ viriplacæ.	32.b		
Murtæ.	63.b		
Martianum.	91.b		
Misericordiæ.	19.b		
Terminalia.	138 a		
Testaceus collis.	83.a		
Testamentum Militare.	93.a		

V

Allis Martia.	2.b 117.b
Vallis Quirinalis.	2.b
fol.	95.a
Vaticanus.	3.b 128.b
Ver-	

T A B V L A.

Verbena qua faciales coro-		Hostiensis .	138.b
nabantur .	25 a	Traiana .	138.b
Velia .	34.b	Portuensis .	138.b
Velabrum .	61.b	Vitelia .	138.b
Vertumnus .	20.a 62.a	Pia .	111.b
Vertumnalia .	62.b	Felix .	112.a
Viminalis .	2.b 8.a 93.b	Via à Vesp restituta .	25 a
Via Aurelia .	14.a 138.b	Vicus Iugarius .	30 a
Noua .	28.a 30.a 76 a	Thulcus .	30.b
Appia .	13.a 76.a 136.a	Thurarius .	30.a
Sacra .	53.a	Padi .	34.b
Laticana .	92.b 135.a	Fortunæ respiciētis .	34.b
Prænestina .	91.b 135.a	Patricius .	52.b 93.a
Flaminia .	119.b	Mammurri .	98.a
Lata .	111.a	Corneliorum .	97.b
Fornicata .	114 b	Cyprius .	52.a
Recta .	120 b	Sceleratus .	52.a
Claudia .	132.b 136.b	Publicus .	61.a
Aemilia .	132.b	Vitriariorum .	83.b
Triumphalis .	130.a	Villa publica .	115.a
Ardeatia .	80.a	Villa Cæsaris .	132.b
Tyberia .	132 b	Villa Tiburtina .	98.b
Cassia .	132 b	Viuarium .	12.a 134. b 150.a
Collatina .	133 a	Vrbs Rauenatinm .	127.a
Salaria .	133.a	Vrbs Roma .	5.b
Numentana .	134 a	Vrbis Planæ situs .	3.a
Ficulnensis .	134.a	Vrbis primi cultores .	4 a
Tiburtia .	134.b	Vrbis magnitudo .	10.a
Campana .	135.b		
Latina .	136.a		
Valeria .	136.a		
Laurentina .	138.a		

Z

Z Ethi, Amphionis, & Dir
ces fabula . 139.a

AVTHO-

AVTHORES.

MMIANVS Mar-	Epicardus.
cellinus.	Eusebius.
Apianus.	Eutropius.
A. Gclius.	Elius.
Ausonius.	Ennius.
Agathocles.	Eumenius.
Antistius Labeo.	Fulvius.
Aristides.	Fab. pictor.
Antonius Pius.	Frontinus.
Alphenus.	Fulgentius.
Asconius.	Herodianus.
Anio Viter.	Horatius.
Augustinus.	Interpres Pindari.
Antimachus.	Iulius Capitolinus.
Antias.	Iuuenalis.
Aeron.	Iosephus.
Apollodorus.	Lampridius.
Aristophanes.	Liuius.
Blondus.	Laetantius.
Baptista Leo.	L. Florus.
Cor. Tacitus.	L. Ignius.
Cor. Cellus.	Lucretius.
Cicero.	Luceius.
Cato.	Lucanus.
Calpurnius.	Martialis.
Critolaus.	Macrobius.
Cephalon. Gerg.	Marcellus Iurec.
Castiodorus.	Nonius Marcellus.
Cor. Nepos.	Næuius.
Ciprianus.	Nazarius in pan.
Cassius hemina.	Ouidius.
Catullus.	Orosius.
Diony. Alicarnaseus.	Plutarcus.
Diuus Hireonymus.	Plinius.
Diuus Ambrosius.	Petrus lateran.
Dion.	Propertius.
Dracon Corcy.	Plinius Iunior.

Pro-

Procopius.
 Porphy.
 Pom. Letus.
 Plato.
 Probus.
 P. Victor, siue.
 Sex. Ruffus.
 Plautus.
 Polibius.
 Pollio.
 Persius.
 Pausanias.
 Porcilius.
 Piso in ann.
 Pindarus.
 Pandulphus Bib.
 Ser. Gram.
 Spartianus.
 Sex. Pompeius.

Salustius.
 Suetonius.
 Solinus.
 Silius Ital.
 Statius.
 Seneca.
 Stephanus.
 Strabo.
 Sifinius.
 Tibullus.
 Timæus.
 Virgilius.
 Varro.
 Velateranus.
 Val. Max.
 Vitruuius.
 Vopiscus.
 Vulpianus Iurec.
 Xenon.

F I N I S.

REGISTRVM.

* A B C D E F G H I K L M N O P Q R
 S T V X Y Z.

Omnia sunt integra folia.

*VENETIIS, Apud Hieronymum Francinum,
 Bibliopolam in Vrbe ad signum Fontis.*

M D LXXXVIII.

1st 49

III, 15, 2,

